

Преди да се родя

Баща ми, като мнозина от нашия род, не бе от умните, но първата значителна глупост извърши едва на шестнадесет години и два месеца. За негова чест, която отпосле трябваше да бъде и моя, веднага трябва да поясня, че баба и дядо имат вина за тази работа. Една сутрин баба влезе при него в обора, когато той бе изринал на добитъка и се мъчеше да отлепи някаква муха изпод опашката на кобилата, пришляпа боса купчината тор, взе една сламка от коша и почна да си чопли зъбите. Тя зъзнеше в памучния си елек без ръкави, гледаше баща ми с мазни очи и се оригваше на лучена чорба. Баща ми или не я забелязваше, или не искаше да ѝ обърне внимание. Тогава тя каза:

— Петре, тази зима ще те оженим!

Баща ми окачи конското чесало на гвоздеа и излезе на двора. Бе така засрамен от думите на майка си, че се прибра вкъщи много късно след полунощ. Баба и дядо не туриха в сметките си неговия глупав свян от бъдещата женитба и решиха да се сдобият с още две работни ръце. Оставаше да решат на чия врата в селото да похлопат.

Баба, като всяка жена, имаше твърде високо мнение за себе си и за своето семейство, но дядо си бе истински реалист. Без да се залъгва с празни илюзии, той каза, че снаха трябва да се търси в някое от съседните села. Баба прояви учудващо честолюбие. „Как тъй, ще изпуснем питомното, за да гоним дивото? Момите от селото ще се наредят на опашка пред нашия вратник!“ Цял месец обикаля селото, посети стотици семейства, но визитите ѝ останаха без успех. Накрай, изпосталяла от ходене, тя докладва на дядо, че нито една мома не ѝ се харесва за снаха, без да ѝ мине през ум, че хората нямат особено добро мнение за нашата почтена фамилия. В края на краищата работата опря пак до Гочо Патладжана.

Този човек живя твърде дълго и умря смешно и мъчително. Падна в един изоставен кладенец някъде извън селото и никой не знае колко време се е мъчил с глада и надеждата да го спасят случайни минувачи. Провидението го наказва за злините, т.е. за годежите и сватбите, които бе направил на стотици мъже и жени било по свой собствен почин, било по тяхна молба. Няма да скрия, че като научих за смъртта му, изпитах остро чувство на злорадство. И досега вярвам, че тази личност е първовиновникът за моята поява на бял свят.

Ако не бе се заел да ожени баща ми със своя дяволски усет да намира на всекиго жена, баща ми никога нямаше да свърши сам тази работа. По това време той бе проходил на седенки, но само като оръженосец на повъзрастните и отракани ергени. Мъкнеше голяма дъбова сопа, разгонваше кучетата и влизаше последен в къщите, отбивайки яростните им набези. И докато другите ергени седяха при своите момичета и бърникаха в пазвите им, баща ми подсмърчаше в някое къоше, обираше мазилката на стената и не смееше да погледне встрани, да не би да стане нужда да отговаря, ако някой го запита за нещо. Така че до момента, в който баба и дядо решиха да го оженят, той можеше да разлайва селските кучета, да си връзва самостоятелно потурите и да си бърше носа с ръкава на антерията. Но както казва една латинска поговорка, съдбата води желаещите, а влачи нежелаещите. Баба и дядо поканиха на гости Гочо Патладжана и не стана нужда да му обясняват защо са му оказали това внимание. Още след първата чашка Гочо заяви съвсем категорично:

— За вас има снаха в Могиларово. Тя ще е и никоя друга!

Баба и дядо поискаха да узнаят нещо за бъдещата си снаха и нейното семейство. Патладжана не се поскъпи на хвалби и дядо, макар да бе непоправим реалист и скептик, донесе от мазето още една дамаджанка вино. За да бъде убедителен, Патладжана не каза, че е далечен роднина на майка ми и че по време на своите годечарски странствания из селата много често бе пренощувал у тях. Нещо повече, той предложи да отидат още утре вечер в Могиларово и да се отбият „пътьом“ у бъдещите сватове. Ще ги изненадат и по този начин баща ми ще може да види с очите си дали вкъщи е пометено. Тази тънка хитрост много се хареса на дядо. Според него тактиката на изненадата бе еднакво полезна както във военните битки, така и в търсенето на снахи.

На другия ден привечер Патладжана и баща ми яхнаха двете кобили и потеглиха към Могиларово. Сутринта бе навалял дебел сняг и кобилите едвам прегазваха преспите по навеите. Патладжана бе зареден добре, свирукаше си и с тънки подробности рисувахе на баща ми прелестите на бъдещия му брак. Баща ми подсмърчаше срещу острия вятър и слушаше кукуригането на петлите, които предвещаваха промяна на времето. Тези пресипнали от грип крясъци го затрогваха тъй дълбоко, че той не смогваше да избърше сълзите си. Ако бе по-интелигентен, сигурно щеше да заяви, че се чувства като осъден на смърт, когото водят към лобното място. Той знаеше само стотина думи от родната си реч, с които си служеше в крайни случаи, и

сега му бе невъзможно да изрази сложните си преживявания. Всеки случай, когато наближиха Могиларово, той на два пъти обърна кобилата, за да препусне назад, но Патладжана бе неумолим, хващаше повода на кобилата и го влачеше на буксир.

В Могиларово пристигнаха към девет часа. По това време могиларовци спяха дълбок сън. Патладжана безпогрешно намери къщата на майка ми, слезе от кобилата и отвори вратника. Две рунтави кучета, едри като магарета, изскочиха откъм кошарата и с нескрита омраза се нахвърлиха върху тях. Едното ухапа ямурлука на баща ми и отнесе долницата му. Патладжана измъкна от оградата един кол и го размаха. Разляяха се и съседските кучета.

Дядо Георги, откъм майка ми, се събуди и стана. Погледна през прозорчето и видя на белия сняг двама души с коне. Наметна някаква дреха и излезе да разгони кучетата. Баба Митрина запали лампата, едва успя да пораздига това-онова из стаята и на пруста затрополяха гостите. Патладжана влезе като у дома си, окачи ямурлука си зад вратата и каза:

— Рекохме да се отбием, че да се постолим.

Настаниха ги до огнището, дядо Георги извади басмена кесия с рязан тютюн и предложи на Патладжана. Двамата дълго близаха с езици коравата бакалска хартия и когато запушиха, дядо Георги погледна изкъсо стопанката си. При всичката си сиромашия той си въобразяваше, че е човек с достойнство, не бе от разговорливите и смяташе, че жена му и децата му трябва да го разбират само от един поглед. И те го разбираха. Баба Митрина взе голямата паница и слезе в зимника под хамбара. В това време страничната врата скръцна и в стаята влезе майка ми. Тя бе чула идването на гостите, но за да се яви пред тях, трябваше да се облече, да срещне косите си и да си оплете плитките. Нейно задължение бе, когато и да пристигнат гости, да ги поздрави, да им сложи каквото Бог дал, да им налее вино и ако баща ѝ даде знак с очи, да си излезе или да остане докрай. Тя пристъпи до Патладжана, подаде му крайчеца на пръстите си и се обърна към баща ми. На баща ми му мина през ум, че това ще е момата, която бе дошъл да „изглежда“, и наведе глава като сърдит. Успя да види само голямото седефено копче, което блестеше на робата ѝ.

Патладжана пое паницата, отпи няколко волски глътки и хълцукна от удоволствие:

— Шик, хаа! Айде сте живи и здрави, да даде Господ скоро да ожените момата!

Изпод рунтавия калпак на баща ми, нахлузен до веждите, потекоха мътни ручеи пот. Изплаши се, че Патладжана, въодушевен от първите глътки вино, няма да удържи тайната. На Патладжана обаче не му липсваше такт в такива случаи и когато дядо Георги го запита най-послед откъде идат по това късно време, стисна в шепа посинелия си нос, изсекна се здраво и подхвърли:

— Бе ходим ние по една работа, ама да видим на какъв край ще я изкараме!

— По работа, казваш, ходите — каза дядо Георги, след като си зави втора цигара.

— Търговийка, свако Георге, търговийка! — без да му мигне окото, заяви Патладжана. — Ей с туй момче ортаклък правим. Не го гледай такова, то инак е отракано за двама, па и в джоба на баща му не се гонят бълхи. Марин Денев от Вълчи дол, ако го знаеш, за него овце купуваме...

Ония, които не познаваха Патладжана, можеха да повярват, че той и баща ми държат в кесииите си цяла Добруджа, но дядо Георги го познаваше добре и не му вярваше нито дума. Подаваше му паницата, поклащаше глава и кашлюкаше. Търговчето, което не знаеше да умножи три по четири, не откъсваше очи от козинявите си цървули, боеше се да не срещне очите на майка ми, а майка ми отдавна бе отишла да спи. Откритият огън на огнището го напичаше, той стоеше, както го бяха посадили, не смееше да си поотмести калпака на тила, а събраният по пътя студ изтичаше през носа му като през водосточна тръба. И бълхите в антерията му не стояха мирно. Обезпокоени сериозно от топлината на огнището, те търсеха изход да се спасят и панически скачаха из яката на антерията.

Към полунощ Патладжана запя, разчувства се от песента и заплака. Разплака се и баба Митрина от солидарност, макар че дядо Георги й даваше знак с очи да не се поддава на излишна сантименталност. След полунощ гостите яхнаха кобилите и хванаха пътя към село. Така баща ми не можа да „изгледа“ бъдещата си съпруга, но пренесе доста нашенски бълхи в Могиларово.

2.

И дядо Георги разполагаше със свои кадри за разузнаване. След десетина дни в село пристигна една другоселка и се настани у свои роднини. Тя имаше

строги инструкции да се вмъкне на всяка цена в семейството на баща ми и да види всичко с очите си. Сведенията, които получи за нашия род, не бяха твърде благоприятни, но тя бе професионална годещарка и трябваше да си свърши работата докрай, за да получи обещаното възнаграждение.

Ако тази жена бе успяла да посети баба внезапно, както кроеше, преговорите с Могиларово щяха да се прекъснат веднъж завинаги, защото годещарката не можеше да затвори очи пред онова, което щеше да види. Но Патладжана отново спаси положението. Той познаваше колегите си от цялата околия и опитът му подсказваше, че в най-скоро време трябва да се очаква пратеник от Могиларово. Той бе нащрек и душеше из селото, тъй че онай от Могиларово, при всичката си хитрост, дори не подозираше каква клопка ѝ готви нашенското контраразузнаване.

На сутринта Гочо Патладжана рано-рано дотича у дядови и извика от вратата:

— Свако Иване, лельо Недо, от Могиларово са изпратили Каракачанката. Отваряйте си очите и все едно, че нищо не знаете!

Предпазливостта изискваше той да изчезне веднага, без да получи обичайната почерпка. Дядо и баба се разтревожиха, но тревогата им бе радостна. От Могиларово даваха знак, че са готови да водят преговори, ако получат добри вести от своята пратеница.

Първото нещо, което трябваше да направят, бе, естествено, да почистят цялата къща. Дядо и баба ми се заловиха да ринат сняг пред къщи, а баба — да мете. Тя си знаеше, че тази работа няма да бъде лека, и все пак бе изненадана. Тримата сополанковци, които бе мобилизирала в своя помощ, изхвърлиха на бунището седем кофи боклук. След като замаза пода с говежди тор и изтупа рогозките, наля в коритото топла вода и повика дядо да му измие главата. Дядо си миеше главата от Великден на Великден, преди да отиде на черква, но сега бе принуден от изключителните обстоятелства да падне на четири крака пред коритото. Баба натърка плешивото му теме с един голям и твърд като кирпич сапун, ливна му две канчета вода и го избърса. Като го погледна след малко, тя едва го разпозна. Лицето на дядо се бе преобразило до такава степен, че ако облечеше бяла риза с вратовръзка, можеше да мине за секретар-бирник или дори за околийски началник. Къде с молби, къде с бой, понеже изпитваха ужас от водата, през коритото минаха и тримата сополанковци. Щом поизсъхнаха косиците им, баба ги натири из

махалата с по един комат в ръцете, да не шляпат по чистото. Баща ми не намери кураж да се потопи в коритото. Боеше се да не се удави тъкмо пред най-значителното събитие в живота си и се скри някъде из двора. За него бе достатъчно да си изтърка ръцете със сняг и да ги избърше о ръкавите на антерията. С една дума, посещението на годежарката предизвика истинска революция в домашната хигиена на нашия род.

Сега на дядо му предстоеше едно голямо изпитание, съвсем нищожно в сравнение с миенето на главата — да заколи кокошка. Цял час дебна тия глупави птици с царевични зърна и най-после ги примамва в обора. Затвори вратата и започна да ги лови в тъмното. Хвана една, поопипа я, стори му се много тлъста и я пусна навън. Хвана втора, трета, четвърта... Най-после докопа под яслата и последната. За беда тя се случи най-тлъстата. Нямаше как, изнесе я на двора със свито сърце, замижа и откъсна главата ѝ. Кокошката се преметна няколко пъти, окървави снега и се предаде на смъртта. Дядо стискаше в длан още топлата ѝ глава и си мислеше, че никога няма да си прости този лукс.

В това време баба, обрашнена и омацана до лактите с тесто, точеше баница. Още една разсипия, която дядо понесе с върховни усилия. Но Каракачанката (тази черна циганка, както сполучливо я нарече отпосле дядо) трябваше да види с очите си, че в това семейство делничното меню е обикновена кокошка яхния с тънка баница, а какво ли ще е през празничните дни. Материалното благополучие винаги е било по-убедително пропагандно средство от словесното и баба ми знаеше тази работа още по онова време. При това, както ще видим отпосле, тя бе привърженица на идеалистическото мировъзрение, бе набожна, ходеше всяка неделя на черква, без да си мие главата, за разлика от дядо, който ходеше само на Великден, но пък си миеше главата.

Най-после към обяд пристигна и гостенката. Тя напразно се бе въоръжила с тежка дрянова тояга, защото дядо отдавна бе вързал кучетата и я дебнеше през паяжината на оборското прозорче. И още щом прекрачи вратника, дядо случайно се намери на двора и я въведе въщи. Тя наистина приличаше на каракачанка: черна като въглен, мършава, навлечена с пъстри фусти и престилки. За баба и дядо бе истинско удоволствие да чуят причината за нейното посещение. Научила от някакви хора, че баба сама излекувала детето си от треска. И тя имала болно от треска, та дошла да иска илач. „Тръшка се детето, ще ослепее от огън!“

Докато се жалеше, Каракачанката се оглеждаше на всички страни, но черните ѝ живи и взискателни очи не можеха да видят нещо, което би накърнило нейния естетически вкус. Дядо изглеждаше на преоблечен в нови селски дрехи интелгент, косата на баба лъщеше като гарваново крило, а собата с изкорубения таван и кривите стени блестеше от порядък и чистота. Въздухът просто тежеше от смесената и затова дважд по-съблазнителна миризма на печена баница и кокоша яхния. Баба подробно разказа как бе излекувала детето си от треска, как го бе къпала с варени орехови листа, как тези листа взели като с ръка болката от детето. Тя разказваше с излишни подробности, за да се наслаждава по-дълго на превъзходството си над Каракачанката, която продължаваше да играе ролята на добре законспириран шпионин, без да подозира, че ходовете ѝ са вече дешифрирани.

Като дойде време за обяд, Каракачанката стана да си ходи. Дядо и баба виждаха много добре, че тя симулира желание да си отиде, и все пак дълго и упорито я молиха да удостои с вниманието си тяхната скромна трапеза. Каракачанката седна отново, но сега пък заяви, че не е гладна. По този начин хората от нашия край показваха своята скромност и възпитание. Ако завариш домакините да обядват или вечерят, трябва да твърдиш, че никак не си гладен, малко по-късно да вземеш само едно залче „за хатър“ и най-после да се наплюскаш здравата.

Каракачанката яде така, че на дядо му се досвидя. Като я гледаше как потапя черните си пръсти в яхнията, дядо си мислеше, че стомахът ѝ е пробит и храната изтича някъде изпод шарената ѝ фуста. А когато Каракачанката почна да унищожава баницата съвсем безогледно и да пие на един дъх цели паници вино, дядо завинаги прокле своята щедрост и загуби настроение. Струваше му се, че тази жена няма да изкупи щетите, които му бе нанесла, дори ако доведе в къщата му златна снаха.

Тримата сополанковци отдавна подсмърчаха отвън до вратата, примамени от миризмата на баница и яхния, но малко по-късно трябваше да се задоволят със зелева чорба, поръсена с червен пипер. Каракачанката им отне един голям празник и те дълги години си спомняха за нея с омраза: „Оная черната, дето изяде баницата и кокошката.“

Накрая обаче Каракачанката спечели симпатиите на домакините по такъв блестящ начин, че те забравиха и за баницата, и за кокошата яхния, и за виното. Като понаправи главата, тя пренебрегна строгите правила на дипломатията и заяви, че е от Могиларово и че е дошла не да оглежда, а

направо да иска съгласието им за годеж. На всичко отгоре баба и дядо имаха възможност да се понадуват и да проявяват известно високомерие. „Не познаваме хората, пък и да ги познаваме, такава работа изведнъж не става!“ (След като утвърдиха по този начин престижа си, на свой ред откриха картите и дадоха съгласието си.)

Привечер Каракачанката си отиде с натежал корем и пълна престилка с армагани, отнасяйки на бъдещите сватове много здраве и най-приятни новини.

3.

След известно време отношенията с Могиларово се развиха така, че една лична среща между баща ми и майка ми бе неизбежна. Според тогавашната етикеция бъдещите съпрузи трябваше да се срещнат поне веднъж преди сватбата и непременно да се харесат, тъй като бракът им биваше предварително решен от техните родители. Това бе едно улеснение от страна на родителите, защото в противен случай имаше опасност двамата младоженци да не се познаят в деня на сватбата за разлика от сегашните младоженци, които преди брака се опознават много добре, но след брака предпочитат да не се познаят. Но по онова време хората бяха прости и пробните бракове не се практикуваха.

Препоръките, които Гочо Патладжана даде за баща ми, задължаваха целия ни род. Баща ми трябваше да се представи в Могиларово като търговец на добитък. Както казахме вече, хората по онова време бяха прости и неуки, но също като нас смятаха, че битието определя съзнанието, и предпочитаха да се омъжват за търговчета или да се женят за по-богати момичета. Иначе любовта, както и сега, си беше истинска любов.

Както и да е, дядо нае астраганения калпак от бай Мито (този калпак бе оженил много сиромаси от махалата), а от бай Костадин — кожуха. Кожухът бе нов наистина, но и бай Костадин не бе вчерашен. След дълги уговорки даде кожуха „още необличан“, но дядо се задължи да изпрати сина и снахата да му жънат четири дни през лятото.

Баща ми наложи астраганения калпак, облече кожуха и с помощта на дядо яхна кобилката. Той бе разбрал вече, че предстоящата му женитба не е шега, и за да се почувства като истински мъж, през целия път до Могиларово се опитваше да мисли за майка ми. Но колкото и да се мъчеше да си я представи, виждаше само едно бяло седефено копче, което бе видял вместо

нея при първото си посещение. От време на време това бяло седефено копче се появяваше на черната грива на кобилата, ставаше голямо като чиния и изчезваше. И тогава баща ми си мислеше, че скоро ще го оженят за едно копче и ще го накарат да живее с него. Обзет изцяло от такива любовни мисли и вълнения, той не забеляза кога пристигна в Могиларово. Намери къщата на Каракачанката и отседна у тях.

Каракачанката бе опекла работата и срещата между баща ми и майка ми трябваше да се състои на една седянка у близките съседи. Тази среща бе устроена с пръст на уста и все пак сред младежкото общество на Могиларово се разнесе мълга, че еди-кой си от еди-къде си тази вечер ще се срещне с Бера Георгиевата.

Могиларовските ергени не проявяваха особен интерес към майка ми, нито към имотното състояние на баща ѝ, но бяха ревниви по природа, не гледаха с добро око на предстоящата ѝ среща с другоселеца и както ще видим, устроиха на баща ми такъв номер, с който показаха нагледно, че не признават принципа за мирното и съвместно съжителство между две села с различни нрави и обичаи. Според нашенци те бяха заслепени дотолкова от своето патриотство, че ако, не дай Боже, притежаваха атомна бомба, нямаше да се поколебаят да натиснат червеното копче и да ни изличат от лицето на Добруджа заедно с кучетата и бълхите.

Синът на Каракачанката, също ерген, трябваше да представи баща ми в обществото на майка ми и двамата тръгнаха за седянката. Стопанката на къщата ги посрещна много любезно, същото направиха и момичетата. Те бяха седем. Някои бяха навирили хурки, други плетяха или бродираха и всички седяха на пода в кръг около една газена тенекия, върху която бе поставена лампата.

— Седни, гостенино! — каза стопанката и се оттегли в своя ъгъл, откъдето ревниво наблюдаваше младите да не би да си позволят някои волности.

Тогавашните майки си въобразяваха, че младите, щом се съберат заедно, непременно ще вършат непозволени неща, и проявяваха удивително недоверие към идеалната любов, като че бяха изгълтали с кориците разните фройдистки теории. Слава Богу, нашето време отрече напълно тези назадничави схващания за отношенията на младите от двата пола.

Разбира се, баща ми трябваше да седне при майка ми. Очаквайки го, тя предвидливо си бе избрала място откъм вътрешната страна на кръга, между

стената и дървения пат. Само че баща ми никак не можеше да я разпознае между седемте момичета. По едно време погледът му случайно попадна на една зелена роба с бели седефени копчета и той, замижавайки, да събере кураж, току се свлече на голата рогозка до нея. Макар че седеше почти гърбом към момичето със зелената роба, без да отваря уста, всички се учудиха на неговата постъпка. Те знаеха, че „търговчето“ е дошло за Бера, а сега изведнъж реши да флиртува с друга. Вместо да осъдят странното му поведение, момичетата почнаха да си шушукат и да си казват, че хората с „положение“ могат в края на краищата да си позволяват всичко. Така е било винаги и така ще бъде! По всичко личеше, че те завиждаха на майка ми и тайно се надяваха, че на „търговчето“ може да му хрумне да си избере някоя друга от тях. Синът на Каракачанката, който бе седнал при майка ми, за да я подготви за срещата, предугади недоразумението и повика баща ми при себе си:

— Петре, ела тука да ти кажа нещо!

Баща ми с облекчение се надигна от рогозката и седна между него и майка ми. Той си бе помислил, че любовното обяснение и този път му се размина, и много се учуди, когато синът на Каракачанката каза:

— Беро, поприказвайте си с гостенина, а аз ще пообиколя другите седенки!

Така баща ми най-после се озова при майка ми. Този момент може да се смята за съдбоносен не толкова за него, колкото за мен. Отсега нататък събитията щяха да се развият така, че в края на краищата да се стигне до моята поява на бял свят. И аз за съжаление не можех да го предотвратя, тъй като представлявах все още зародиш на една неосъществима идея. След години с основание щях да се запитам защо трябваше да се осъществи тази идея, но тогава щеше да бъде твърде късно.

Още като седна при майка ми, моят бъдещ родител започна да се поти, да подсмърча и да си бърше носа с ръкав. Това приятно за неговата възраст занимание му отне половин час и не му позволи да обели зъб на майка ми. В нейните очи той изглеждаше истински сополанко с астраганен калпак, защото бе по-възрастна от него с две години, но и през ум не й мина да му „даде пътя“. Тя бе деликатна в отношенията си с мъжете, особено с по-младите от нея, освен това не бе от ония момичета, които се хранят с празни илюзии. (Майка ми не само не вярваше, ами и не допускаше, че баща ми е

някакъв си търговец на добитък.) Така че въпреки вродената си гордост тя трябваше да поведе разговор с бъдещия си съпруг.

— Какво има по вашето село? — попита го тя.

— А, нищо! — каза баща ми. — Какво ще има. Сняг.

— Че то и тука наваля много — продължи майка ми. — Как прегази дотук?

— Ами с кобилата! — каза баща ми и млъкна.

Темата за снега се оказа твърде кратка. Ако баща ми имаше по-развито въображение, можеше да използва случая да й докаже, че снегът в тяхното село е по-хубав от тоя в Могиларово благодарение на особените грижи, които полагат за него, можеше да й даде съвет как се произвежда по-добър сняг или поне да й предложи обмяна на опит между двете села, защото снегът, погледнато сериозно, играе решаваща роля в селското стопанство — през зимата топли посевите като дебел юрган, а през пролетта осигурява влага, — само че за неговото получаване и стопанисване е нужен научен подход, трябва да се работи по метода на еди-кого си, да се завърши шестмесечен курс в окръжния град, да се прочетат разни брошури и т.н. Но баща ми не знаеше тези работи, защото Девети септември не бе дошъл още и на хората им липсваше една историческа дата, която да им служи за сигурна мярка във всички области на живота. Освен това той мълчеше и от скромност, боеше се да направи някакъв комплимент на бъдещата си съпруга, за да не я оскърби и изобщо не желаше да говори излишни приказки и да се заплита в любовни интриги, качества, които аз, за зло или добро, не можах да наследя от него. На неговите години вече здравата ухажвах една своя съученичка с хубаво телосложение и невероятно грозен нос. Другите момчета се надпреварваха да я уверяват, че е най-способната и умната от девическата гимназия, а аз се хванах само за носа ѝ, като котарак за парче сланина, непрекъснато се възхищавах от тази смесица между морков и лодка, посветих му шест писма-оди и в края на краищата тя ме предпочете пред другите си ухажори. Понякога, ако нямаше от какво да се възхищавам, изпадах във възторг от някое криво зъбище и твърдах, че кривите зъбчета придават на жените най-голямото очарование и именно те са моята неизлечима слабост. Изобщо не пестях комплиментите си, но никога не си позволих да кажа на някоя жена, че е по-умна, отколкото хубава. Такива оскърбления към нежния пол не бяха в моя стил. Добре, но баща ми хич не ги разбираше тези работници и аз досега съжалявам, че през оная вечер не можех да му предам моя опит.

Много лесно бих му доказал например, че за истинския мъж жената е преди всичко удоволствие, а после вече не знам какво си. Но баща ми имаше, изглежда, съвсем друго отношение към жените или пък нямаше още никакво отношение, а и майка ми здравата го респектиреше със своята скромност.

Тя наистина се държеше много скромно, но другояче не можеше и да бъде. Като всички българки и тя живееше на този свят за едната чест и очакваше с нетърпение някой да ѝ я отнеме, но по такъв начин, че обществото да не я взема за лекомислена. През цялото време тя успя само веднъж да изтърве кълбото с преждата и докато се навеждаше да го вземе, допря доста плътно бедрото си до неговото, но баща ми се дръпна като опарен и през ум не му мина, че кълбата с прежда или вретената, кърпичките или чантичките са били използвани от жените от всички времена и съсловия като най-сигурно средство за сближение и флирт с мъжете. Не му мина през ум дори че Отело удуши жена си, задето неволно бе изтървала кърпичката си. Напротив, баща ми реши, че майка ми изтърва кълбото с преждата поради несръчност, стана му неприятно и продължи да мълчи и да се държи настрана. Едва към края на срещата успя да види ръката на майка ми и тя му се хареса. Бе доста едричка и корава, ръка само за сърп и мотика и той си каза наум: „Бива си я!“

С този неизречен, но искрен комплимент започна и свърши любовното му обяснение с майка ми. През това време на седянката идваха и си отиваха много ергени. Едни присядаха до момичетата си, други стояха прави като пъдари и с нескрита ревност наблюдаваха баща ми. Особено един от ергените, едър и космат, с дебели склучени вежди, буквално го ръфаше с очи. Този див овчар честичко бе присядал до майка ми, но без сериозни намерения. Тези срещи не бяха неприятни за нея, защото овчарят бе къде-къде по-дързък от баща ми, само че не бе се сетил да ѝ направи предложение за женитба. Сега майка ми намери сгода да му го върне тъпкано и съвсем недвусмислено му даде да разбере, че „търговчето“ е дошло от друго село със сериозно намерение да я вземе за жена. Увлечена в суетата си, тя каза, че някои ергени не ходят да дивеят из гората, а се занимават с по-сериозни работи и печелят суха пара. Остроумието на овчаря не бе неизчерпаемо, но като на всички могиларовци честолубието му нямаше край. Той взе железния си бастун и излезе.

След един час, когато отиваше да спи у Каракачанката, баща ми трябваше да изпита здравината на този железен бастун, направен напълно по тогавашната мода — дебел колкото едно кутре, с малка топчица на края и извит тъй, че да се окача малко по-горе от китката на ръката. Това великолепно оръжие

служеше на могиларовци като шпага, да бранят с него личното си достойнство, и като сабя, да отбиват нашествието на чужденците.

Овчарят посрещна баща ми на улицата малко преди къщата на Каракачанката и го запита с каква цел се е домъкнал в тяхното село без разрешение. Баща ми мълчеше, защото и досега не му бе много ясно за какво всъщност бе дошъл в Могиларово. Овчарят взе неговото мълчание за упорита гордост на преуспяващ търговец и реши да го излекува веднъж завинаги от тази неприятна мания на хората от по-висшето съсловие. Замахна с бастуна и с един удар го свали на земята.

— Казвай! — викаше той и го налагаше, където свари.

Баща ми и да искаше да каже нещо, не можеше, защото не му стигаше дъх. Свиваше се на кълбо и се въргаляше в снега. Смяташе за голяма глупост да влезе в единоборство с противника си за една жена, както бяха постъпвали преди него много гениални, но наивни мъже. Предпочиташе да умре с философско примирение, но да не кажат хората отпосле, че е станал жертва на една фуста, па макар тази фуста да е неговата бъдеща съпруга. Според мен тази е единствената умна постъпка, която той е извършил в живота си.

Новият кожух, с който баща ми бе направил толкова силно впечатление на могиларските моми, се нацъфка така, че вълната изскочи навън. От астраганения калпак останаха две-три парчетии по снега. Овчарят взе едно, избърса внимателно бастуна си и офейка.

Късно след полунощ синът на Каракачанката намери баща ми да бере душа под снега. Повика своите, събраха останките му и веднага ги откараха с една шейна до село. Баща ми бе напълно разглобен и ако се съдеше по състоянието му, не можеше и да се допуска, че ще ми стане баща. Изглежда, че съдбата бе решила друг мъж да се заеме с тази сериозна работа.

Наложиха го с прясно одрани овчи кожи и го оставиха да лежи до печката. Баба бе уверена, че той ще умре, и го оплакваше по няколко пъти на ден. Между другото тя съчиняваше и най-сърдечни поздравии до трите си умрели деца и до всички близки и роднини, които щеше да изпрати по баща ми на онзи свят. В нейните поздравии се долавяше и известна завист към ония на небето. Докато ги уверяваше, че тук, на земята, слава Богу, са добре и свързват двата края, добавяше, че както са тръгнали работите, тя самата май скоро-скоро ще дойде при тях, да си почине от земните несгоди. Изобщо през тези дни тя установи постоянна връзка с отвъдния свят и често пребъркваше

раклата, където стояха един кат нови дрехи, предназначени за голямото пътуване.

И дядо жалеше за своя първенец, но недотам, че да изпадне в безизходно отчаяние. Бе погребал вече три, нямаше да му струва кой знае какво усилие да погребе и четвърто, щом така е било писано. По-сериозно го занимаваше въпросът за кожуха. Хайде, един астраганен калпак ще се купи с две кокошки, да речем, а с какво ще се купи нов-новеничък кожух? Да не говорим пък за двете овце, които трябваше да заколи, за да наложат баща ми с кожата. За да направи нов кожух на бай Костадин, трябваше да заколи още две овце, а това вече миришеше на пълно стопанско разорение. И за какво? За една снаха, чиито очи не бе виждал, нито пък щеше да види.

Такива икономически проблеми занимаваха дядо, докато заничаше под хамбара и избираше дъски за ковчег.

Само тримата сополанковци бяха много доволни от настъпилите траурни събития. По цял ден гложгаха кокали от саздърма и шареха из къщи, измацани от ушите до краката с овча лой...

След тази история връзката между двете села стана излишна, а при това падна нов сняг и направи пътищата труднопроходими. Майка ми не страдаше за баща ми дори когато в Могиларово се разнесе мълва, че той починал благополучно, и не изпита угризение, че бе допринесла със суетата си за неговата преждевременна смърт. Нещо повече, според могиларовските ергени тя бе навирила нос, въобразявайки си, че щом мъжете се бият и умират за нея, трябва да си подигне цената. И това май че не бе лъжа. На майка ми действително бе приятно, че стана център на внимание сред обществото, след като един мъж се бе принесъл в жертва за нея. Тя бе истинска жена, а както знаем, истинските жени никога не се насищат на мъжките жертви. „Жалко за момчето!“ — казваше понякога тя, но това не бе съжаление, а напомняне за собственото ѝ достойнство. Така че, когато в селото се заговори, че овчарят със сключените вежди утрепал баща ми и щели да го съдят, тя не само че не се отврати от него, ами започна да му оказва по-голямо внимание. Не че си позволяваше никакви волности с него, както и с други ергени, които почнаха да я заобикалят, приятно ѝ бе да кокетничи с тях и да развява фустите си под носовете им. Накратко казано, тя се зае да ми търси нов баща. И навярно щеше да го намери, ако една вечер не бе пристигнал у тях Гочо Патладжана. Той бе премръзнал и носът му повече

отвсякога приличаше на син патладжан. Трябваше да го разгриват цял час с вино и ракия, за да се съвземе и да каже онова, за което бе дошъл.

— А ние мислехме, че момчето е умряло — каза дядо Георги. — Тъй се разчу из село.

— Нищо му няма на момчето — каза Патладжана. — Живо и здраво си е, ходи като петле, само дето не кукурига.

Гочо не лъжеше. Баща ми наистина се излюпи в овчите кожи, скочи на крака и си пое работата, като че ли не бяха свалили косъм от главата му. Хората казваха, че бил се върнал от онзи свят, и известно време го гледаха с недоверие, смятаха, че се е превъплътил в собствения си дух, и малко се бояха от него. След време обаче повярваха в чудото и го признаха отново за човек.

Не се знае с положителност дали родителите на майка ми се зарадваха на тази новина, но след като се посъветваха и обсъдиха новото положение, решиха да приемат годежа. Майка ми не се възпротиви на тяхното решение, но си помисли, че човек не може да избегне съдбата си. Впрочем възкресението на баща ми бе нейното първо разочарование от бъдещия съпруг.

Подготовката за годежа бе кратка, но напрегната. Двете страни не спаха цяла седмица, обмисляйки условията за предстоящите преговори. И когато най-после баба и дядо съставиха с помощта на Патладжана своя план за действие и го обмислиха до последната точка, изляха пред шейната един котел вода и потеглиха със силно повишено настроение. Бяха тъй войнствено наперени, сякаш не отиваха да се сродяват, а да дадат последно сражение на ония от Могиларово.

4.

В Могиларово ги посрещнаха с аристократическа сдържаност, за да им покажат още от самото начало, че не са ги очаквали с особено нетърпение. Баба и дядо трябваше да се досетят, че не са единствените сватовници, които са идвали и са си отивали от тази къща с празни ръце. Предупреждението бе сериозно и дядо, деликатна и чувствителна натура, мислено се отказа от някои свои претенции. Бе решил да иска за зестра между другото и четири овце, но размисли и най-великодушно ги намали на две. По-късно войнственото му настроение щеше да се възвърне, но сега се чувстваше

смутен от дядо Георги, който седеше срещу него спокоен и непроницаем. Външно обаче дядо успя да запази достойнство и дори известно чувство за превъзходство. Седеше изправен, ръцете си държеше на скута и мълчеше. Баба се кипреше до него с не по-малко достойнство и много приличаше на майка на преуспяващ търговец. В сравнение с нея баба Митрина изглеждаше мършава като метла. Тя бе умна и прозорлива, но въпреки това се бе поддала на внушението, че има работа с „възможни“ хора, и това я радваше и потискаше.

На края на трапезата седяха един срещу друг Каракачанката и Патладжана с привидната скромност на дипломати, преминали през огън и вода и все пак успели да организират срещата на двете страни. Но тяхната работа не бе свършена докрай. Имаше опасност преговорите да се превърнат в състезание за пуешко надуване, нещо, което се случваше между бедните сватове. Ето защо двамата външни министри очакваха момента, в който ще им се наложи да „стоплят атмосферата“.

Патладжана бе отличен психолог, пък и от досегашната си практика по годежите знаеше, че спомените от войните са най-благодатната тема при такива случаи. Войните бяха вторият живот на мъжете от нашия край, защото само през войните бяха имали възможност да излязат от селата си и да видят свят. Несгодите и страданията им се бяха превърнали в скъпи спомени. Това бяха весели разкази, толкова весели, че дори смъртта се представяше откъм смешната ѝ страна. Кой знае защо, мъжете от моя край имаха глупавия навик да се надсмиват над себе си и да превръщат патилата си във весели приключения. И това очевидно се дължеше на тяхното пословично невежество. Но по-късно, когато започнах да надничам в книгите с любопитството на селски дангалак, много се учудих, че и класиците си позволяват да се надсмиват не само над себе си, но и над цели народи, че дори и пад величайши особи. Изглежда, че през ония времена хората са били съвсем несъвършени, натъпкани до гушите с всевъзможни недостатъци и страсти.

И така, Патладжана пусна в ход спомените си от войната, без да е ходил на война, още в самото начало, когато сложиха трапезата и почнаха да лапат с голи пръсти от паниците.

— В една такава зимна вечер — започна той — замръкнах в едно македонско селце. Малей, какъв студ беше, какво нещо! Като плюйнеш, плюнката ти пада на лед. По малка нужда хич не се опитвай да отидеш навън. Ще ти се

образува патерица. Селцето малко, а ние цял полк хора, няма къде да заврем глави. Най-после един човек ни настави в обора си. Вътре два катъра. Другите се натъркаляха, където сварят, а аз легнах в яслата пред катърите. Спал съм, що съм спал, по едно време сънувам, че ме гони мечка. През есента бяхме видели една голяма черна мечка в планината. Настигна ме тая пушина, събори ме на земята и почна да ме корми. Викам, та се късам. Другарите ми наскочаха в тъмното. Какво има? Какво... Единият катър подушил хляба в торбата ми и почнал да я ръфа. Пък торбата бях пристегнал към корема си...

Всички прихнаха да се смеят с пълни уста, навирили мутри към тавана като вълци към небето. Само майка ми не се засмя, защото шеташе, пък и да не шеташе, не можеше да си позволи да зяпне към тавана. Тази вечер тя се чувстваше като на фестивал за най-добро шетане, благоприятие и скромност и трябваше на всяка цена да спечели първа награда. Привидно никой не ѝ обръщаше внимание, а всъщност всички я наблюдаваха с едно око. Баба, най-строгийт член на журито, следеше всяко нейно движение, за да може отпосле да каже: „Малко е сакатичка в ръцете“ или „Каквото пипне, позлатява го“. Разбира се, майка ми „позлатяваше“ всичко, защото цяла седмица се бе упражнявала да сипва ядене (вода) в паниците и да налива вино (пак вода) в един калайдисан тас под строгия надзор на майка си.

— Мене пък там щяха да ме утрепят — каза домакинът. — Както си вървим във верига, французинът отсреща почна да трещи. „Залягай!“ — вика ротният. Гледам, пред мен окоп, дълбок и тесен като гърне, някой дребосък се е крил в него. Ама Георги не избира. Засили се Георги и бух вътре. След малко ротният пак вика: „Отстъпвай с прибежки до височината!“ Нашите офейкаха за минута, а пък аз се кокоря в окопа, не мога да се изхлузя. По едно време понадигнах глава — французинът настъпва. Рекох си, тук ще мреш, Георги, ама прекръсти се и си вземи сбогом с жена и деца. Добре, но в тая теснота не можеш и Божи кръст да направиш. Стиснах очи, та каквото дойде. Тогава и нашите откриха огън. Французинът спря и залегна. Че като започна един пердах от двете страни. Чак вечерта нашите го отблъснаха назад и ме измъкнаха от окопа с мокри гащи...

Дядо пък, без да се досети, че е на трапеза, разказа много подробно и увлекателно как бил принуден да стои цяла седмица в един окоп около Тутракан с няколко души, защото румънецът бръснел с картечница, и през това време си вършели всичките работи в окопа и ги изхвърляли с лопатки навън, тъй че румънецът улучвал само лопатките. На осмия ден обаче се наложило да се оттеглят и румънецът все пак успял да ги нашари с

картечницата. Нападали всички, само дядо останал жив. Румънецът проявил недоверие към жертвите си, ходел от труп на труп, бодвал го със сабята по корема или го чуквал по главата. Който мръдне — престорил се на мъртъв или недоумрял, — румънецът му клъцва главата или го пробожда. Така довършил няколко души, които се оказали със слаби нерви. Дошъл ред и на дядо. Румънецът го клъцнал със сабята по главата, но той не мръднал.

— Като ме перна — каза дядо, — главата ми издрънча като празна стомна, а сабята му отскочи настрани. Тегли една на коравата ми българска тиква и си отиде.

Дядо показва белега на голото си теме и всички, с изключение на майка ми, отново навиряха муцуни към тавана.

5.

След като се наядоха така, че се издуха под мишците, Патладжана вдигна тост и тържествено заяви защо са дошли да разлайват могиларовските кучета. Тъй и тъй, значи, ние си имаме капак, вие си имате тенджерата. Капакът открай време си търси тенджерата, за да я захлупи, а пък тенджерата си търси капака, за да бъде захлупена. Тъй ли е, свако Георге?

Патладжана познаваше магическото въздействие на образното слово не по-зле от един съвременен писател и го използваше като сигурно средство в своето изкуство. И като истински художник не обичаше да повтаря. „Ние си имаме гвоздей, вие си имате дъска, а какво е дъската без гвоздей?“ Неговите сравнения бяха точни и безспорни и се помнеха от поколенията. Ще минат години, а хората ще назовават някого или някоя „Янковата дъска“ или „Лазовия гвоздей“.

Майка ми се извърна към стената, като че бе чула нещо неприлично. Тя отдавна се чувстваше тенджерата, която копнее за своя капак, и вместо да се зарадва, че го е намерила, предпочете да симулира свян и невинност. По онова време свенливостта и особено невинността бяха чист капитал за девойките и майка ми не можеше да не го демонстрира пред баба и дядо.

А дядо Георги като че не желаше да се съгласи с простата истина за тенджерата и нейния капак. Той бе човек на точната приказка и каза, че ако една истина не се превърне в нещо, което се вижда с очи и се пипа с ръка, тя си остава гола истина, а голите истини ги искай от шантавия Иванчо, дето клечи цял ден по хорските прагове и все голи истини разказва. Дори и

говеждото лайно струва повече от голата истина, защото с него можеш да замажеш пода, като го забъркаш със ситна слама и червена пръст...

Така той недвусмислено даде на бъдещите сватове да разберат, че няма намерение да си чеше езика напразно, и след това деликатно предисловие многозначително се изкашля и млъкна. Мълчаха и другите. Цяла минута никой не обели зъб, само дядо си почеса голото теме с нокътя на показалеца и остави по него тъмночервена диря на душевните му вълнения, преди да се хвърли в битката на сватосването.

— Ние сме мющериите, тъй че от вас чакаме първата дума — каза той. — Ако е до нас, ние ще си вземем момата и ще си я заведем вкъщи.

— Ба, ще ви преседне! — обади се Каракачанката. — Тъй без нищо с пръст няма да я пипнете.

— Че кажете си думата де!

Каракачанката си каза думата, а баба и дядо се погледнаха и очите им изскочиха навън като на надуте мишки. Когато поотраснах и можех сам да се храня, пращаха ме да паса шилета с други деца. Понякога се случваше да уловим полска мишка, вземахме сламка, пъхвахме я отзад на мишката и надувахме, очите ѝ изпъкваха, ставаха големи като царевични зърна и тя умираше. Сега сякаш някой надуваше баба и дядо, тъй висока им се видя цената на бъдещата снаха. Трябваше да мине цял час, за да си приберат очите навътре и да видят истинското положение.

Майка ми не бе подозирала, че струва толкова скъпо, и още повече се смути, но този път от щастие. Ние сме истински щастливи за разлика от един гардероб или една крава например, когато ни оценяват скъпо, и май че с това измерваме щастиято си. Дядо Георги забеляза нейното вълнение, даде ѝ знак с очи и тя се скри в другата стаичка. Седна в тъмното и се почувства страшно горда. Баща ѝ винаги бе я слагал на кантар с една кокошка, а сега искаше за нея три хиляди лева, един данак, два чифта юфтени чепици (за бъдещия ми вуйчо, който щеше скоро да порасне, а в момента спеше като бълха, заровен в гънките на чергата), четири златни пендара и разни други вещи от първа необходимост.

На дядо най-напред му мина през ума да стане и да си отиде с достойнство, но след малко се съвзе, потисна вродената си гордост и на свой ред вдигна мерника до небето. Ще дадем, защо да не дадем, пръстите на ръцете ни не са

сраснали с ципи като гъши крака, само че да видим по-напред каква зестра ще получим, ха! Туй да се има, значи, напредвид! Бе така възбуден, че пренебрегна етикета, не дочака своя министър да открие стрелбата, а сам изпрати един шрапнел върху главите на ония. Искам, значи, дванадесет овце, една телица, четири чифта юргани, двадесет и пет ризи, четиринадесет кърпи, десет чифта чорапи, десет декара нива (оная до могилата, че е по-близо до село) и т.н.

Ония посрещнаха дядовия шрапнел спокойно, като че го бяха обезвредили горе във въздуха. И наистина позициите им се оказаха съвсем здрави, онова, дето фучеше над главите им, падна далеч зад бойната линия и улучи някаква буболечка. Цели четири часа играха на достойнство, демонстрирайки го със стрелба от най-разнокалибрени оръжия. Но това си е в реда на нещата, защото хората винаги играят на онова или, по-точно, за онова, което им липсва. Да не говорим пък за нас, добруджанците, дето сме си въплъщение на самото достойнство. Никак не е чудно, че ние създадохме поговорката за големия тумбак и чифтето пищови. У нас винаги е имало хора от „голямото добрутро“, които ходят гладни по нужда, ала на никого не кланят шапка. Елате в Добруджа, хората ще ви посрещнат радушно, ще ви нахранят и напоят, но няма да видите ни един да ви свали шапка. Шапки сваляме само на умрелите, защото смятаме, че само те са по-достойни от нас.

Както и да е, колкото повече се напиваха, толкова по-делова ставаше атмосферата на преговорите. Към полунощ дядо великодушно намали овцете на две (както си бе решил в самото начало), намали и юрганите на два, отказа се от телицата, само от нивата не му даде сърце да отреже поне един декар. Неговото великодушие бе изтълкувано от противната страна като доброволно сваляне на оръжието, но другояче не можеше и да бъде, такава е логиката на годежарската борба — разоръженият също както на война трябва да приеме условията на примирието. Не ще и дума, дядо направи фатална тактическа грешка и сам си наложи тежки контрибуции, макар че до контрибуции, както ще видим, не се стигна. Ония заковаха цената като гвоздей в букова дъска (по израза на Патладжана) и скръстиха ръце. Дядо много се унизи само и само да скъса пазарлъка. И кръст прави, и лапата на дядо Георги удари няколко пъти така, че на оня капата му падна от главата, но напразно. Не помогна и красноречието на Патладжана.

На дядо му дойде вече до темето, дигна се от трапезата и нахлузи калпака си. Бе ядосан и все пак подаде за последен път ръка на дядо Георги — два декара от нивата, па да му турим край като хора.

— Земя не давам! — каза дядо Георги.

— Че без земя кой изпраща дъщеря! — учуди се дядо. — Утре деца ще се родят, нали трябва да имат нещо от майка си?

Дядо очевидно имаше предвид моя милост. Ако знаеше, че аз по-късно и въпрос нямаше да направя за тия два декара, сигурно щеше да приеме условията на годежа и преговорите щяха да стигнат до благоприятен край.

Самочувствието на ония бе лъснало като капка на хремав нос и тая капка вадеше очите на нашите, предизвикваше гнева и злобата им, защото безсилието винаги поражда злоба, взема я за ръка и я изтегля на предната редица. Дядо трескаво облече ямурлука си и злобно подхвърли:

— Да беше от злато дъщеря ви, пак нямаше да струва толкова скъпо!

— Може да не е златна, но каквото пипне, на злато го прави! — обади се Каракачанката.

Дядо заядливо огледа стаята.

— А бе може и да е така, ама не виждам никакво злато тука. Или дъщеря ви не е пипнала нищо вкъщи, или пък вземате рогозката за злато. Ние пък сме виждали злато и то играе в джоба на сина ми.

— Айде, да не разтягаме локуми, дее! — засмя се Каракачанката.

След няколко десетилетия този цветист израз влезе в употреба сред съвременната младеж и когато го чух за пръв път в „Бамбука“, струва ми се, с гордост си помислих, че и ние сме дали нещо на родната реч.

На разсъмване баба, дядо и Патладжана дигнаха пара и снежен прах към село. Лаеха кучета и пропяваха петли и в това нямаше нищо необикновено, ала на нашите им се струваше, че кучетата викат след тях присмехулно: „хайде, хайдеее“, а петлите: „бягайте сии“. Дядо ожесточено шибаше кобилите, а кобилите зъзнеха, като че ги бяха вдигнали от леглото по пижами, плъзгаха се по заледеното и падаха. Нашите трябваше да се приберат по тъмно, за да не ги види някой, че се връщат с празни ръце. Ето че и честолюбие не им липсваше, но кой ли на тяхно място не би се пукнал от гняв — след такъв дипломатически крах? Вместо да препускат бясно, да гърмят с пищови и да вдигнат селото на крака, сега трябваше да се промъкват

по чорапи и на сутринта да се правят, че не са и чували за някакъв си годеж в Могиларово. Докато кашляха и кихаха в студеното, те правеха подробен разбор на своя неуспех и всеки прехвърляше кривите дърва на чуждия гръб. Дядо обвиняваше баба, че мълчала през цялото време и се свивала като мокра кокошка, а Патладжана, че се е уплашил от една черна циганка и не посмял да излезе насреща ѝ. Патладжана пък обвиняваше дядо, че си отворил устата и не я затворил, също като дърто куче, дето не знае да лае, че не бивало да отстъпва нито сантиметър на ония гладници, че то си е много ясно и просто, щом сам си дигаш полите, никой няма да ти се церемони и т.н.

Колкото и да диреше причините за неуспеха в другите, Патладжана знаеше много добре, че престижът му бе спаднал с тридесет градуса под нулата и че всичко в края на краищата ще се пише на негова сметка, и тази работа му се случваше за пръв път. За него годежарството бе призвание, както поезията за поета, а ако трябва да сравняваме ползата за човечеството от един годеж и една поема, да речем, ще видим, че едното е къде-къде по-полезно. Човечеството може да живее векове без една поема, но без годеж и брак ще се обрече на самоунищожение. Ако оценяваме дейността на Патладжана от гледна точка на тази велика житейска истина, веднага ще си обясним защо амбицията му се подигна обратнопропорционално на спадналия престиж. Преди да влязат в селото и да се промъкнат по чорапи из улиците, той се удари в гърдите и заяви на дядо, че ще има снахата след няколко дни, жива или умряла, но ще я има. Дядо, както казахме, бе скептична натура и не допускаше, че ще се сдобие със снаха чрез кражба. За тази работа се искаха здрави гаци, а такива според него нямаше както Патладжана, така и баща ми.

— Ти остави тая работа на мене! — каза Патладжана.

За уверение той си заложи мустаците, но след като дядо не оцени този залог, заложи честта си, после кравата си, а най-после и главата си. Главата му изпускаше пара като бунище, правеше ужасни усилия да падне от раменете и на дядо му бе много трудно да повярва на такава глава.

6.

В ония диви и чудесни времена по нашия още по-див и чудесен край ставаха много и различни кражби. Крадяха се овце, волове, коне, крадяха се и моми. Някои моми сами се открадваха, т.е. приставаха, и това се извършваше бързо и чисто като автогол. Други моми трябваше да бъдат откраднати на всяка цена, тъй като бащите не им позволяваха да се омъжват за своите избраници.

Имаше и трети сорт моми, които правеха така, че да бъдат откраднати от бъдещите си съпрузи, за да повдигнат цената си пред тях и пред обществото. Тези кражби бяха инсценирани „за очи“ и лесни за изпълнение като съвременни пиеси. Отпосле обаче на момите, крадени по този начин, не пречеше да натякват на съпрузите си, че са крадени, т.е. че са били прекомерно желани, и това им доставяше удоволствие за цял живот. Като кажеха например „крадената Ганка“, жените изпитваха известна завист, че мъжът ѝ не би могъл да живее без нея, ако не я е откраднал.

При двата случая кражбите бяха шега, но при третия играеха ками, пищови и железни бастуни. Крадците бяха мъжки момчета, силни и безстрашни, влизаха посред нощ в къщата на момата, вдигаха я от постелята като пеленаче или я отвличаха с венчило от черквата пред очите на цялото село. Е, понякога си плащаха за смелостта с крак или глава, но както ни учеха едно време бабите, юнак без рана не може... Хората от моя край пазят ревниво традициите на нашите прадеди, пазят и традициите на кражбите. Разбира се, времето безпощадно променя всичко, променя традициите, колкото и да се стараем да ги съхраним, или най-малкото ги осъвременява. Сега например и това юначно изкуство е осъвременено, но другояче не може и да бъде, прогресът си казва думата във всички наши начинания. Никой не краде вече моми посред бял ден, тази работа се смята за варварщина, каквато си е, пък и момите не чакат да ги крадат, сами отиват при когото си искат. Има случаи, когато се намъкват при семейни мъже и изтласкват с лакти съпругите и децата им. И кражбите от частни лица се смятат за буржоазен предразсъдък. Крадат от държавата или от кооперативното стопанство, служат си с всевъзможни бумаги и много умело се изплъзват от съдебните власти...

Кражбата на моми като всяко изкуство се нуждаеше още навремето от свой новатор и той не закъсня да се появи в лицето на моя племенник чичо Мартин. Той бе първият полуинтелигент в околията, учи три години в гимназията, но като всеки новатор бе малко ексцентричен и скоро я напусна. За чичо Мартин ми се иска да разкажа още много неща, защото бе забележителна личност, обърна с краката нагоре цяла Добруджа, въртя на пръста си властта, игра с нея години наред и се смя в лицето ѝ, както никой преди него не бе правил това. Непременно ще разкажа за него, но по-нататък, сега ще спомена само че той въведе тъй наречения метод за безследно отвличане на момите и спести на добруджанци безчетни кръвопролития и човешки жертви. Близките на откраднатата я търсеха в дома на момъка, намираха я там, чупеха се прозорци и врати, завързваха се престрелки, тъй че понякога и момата ставаше жертва. Чичо Мартин измисли да отвеждат

откраднатите моми в други села. Идват близките ѝ да я търсят в дома на онзи, в когото се съмняват, тарашуват свободно и си отиват. След няколко дни чуят, че момата се венчала, лютят се и се заканват, но след дъжд качулка. Венчавката е станала, на момата печатът е ударен, да им я пратиш армаган, няма да я вземат.

Патладжана не можеше да се реши на такъв подвиг и първото нещо, което му хрумна, бе да поиска помощ от чичо Мартин, но за беда чичо Мартин се бе запилял из селата по свои работи. Тогава Патладжана нае Големия Танчо. Той бе наистина голям и ако нашите бяха прочели „Под игото“, сигурно щяха да му лепнат прякор Боримечката. Бабата, която му бабувала, едвам го измъкнала, а майка му починала на минутата, като че била родила теле. Такова едро теле наистина не бе се раждало в Добруджа и хората разправяха, че Танчо бил правен от трима бащи. Той бе един от добрите специалисти за крадене на моми, умееше да изчака момата, да хвърли ямурлука отгоре ѝ, да ѝ запуши устата и да я метне на каруцата. Вторият помощник на Патладжана трябваше да бъде баща ми, но баща ми, както видяхме, не обичаше да се излага на опасности заради жени. Той потъна в дълбока нелегалност в разните саи, хамбари и кошари и никой не можеше да го намери. Явно бе, че не желаше да ми стане баща и благосклонно предоставяше тази чест на друг мъж.

Същата вечер майка ми бе на седянка у едни съседи. Домакинът, когото Патладжана бе завербувал предварително, трябваше да я изпрати по улицата и да „наглежда“, докато се прибере у дома си. Всичко щеше да свърши лесно и бързо, ако на същата седянка не бе дошла още една Бера, съименничка на майка ми, която искаше да бъде открадната в съседното село Карабелово. Карабеловецът трябваше да я чака зад къщата до една купа сено. Към полунощ той дойде и застана до купата. Танчо пък застана под сайванта до самия вход на къщата. Едно куче изръмжа и се спусна отгоре му, но Танчо му даде цял самун хляб и то като всеки верен служител веднага се подкупи. По едно време горе вратата се отвори и на осветения балкон се появи другата Бера. „Ти не идвай — каза тя на момата домакиня, която искаше да я изпроводи до едно място, — аз сама ще отида, не ме е страх.“ Оная се върна вкъщи, другата Бера слезе по стълбите и като мина покрай сайванта, Танчо хвърли отгоре ѝ ямурлука и тъй я стегна, че тя не можа гък да каже. За сигурно Танчо затисна устата ѝ, метна я на гърба си и я отнесе при каруцата. Сложи я вътре, без да я отпуска, а Патладжана размаха камшика. По пътя оная почна да се души и да рита.

— Стояне, махни ямурлука от устата ми!

— Отпусни я малко! — каза Патладжана. — Да не вземеш да я удушиш, че после от нея нищо не става. От страх горката Стояновци взе да бълнува.

Другата Бера не мируваше и колкото повече риташе и викаше, толкова по-здравео я притискаше в шепите си Големия Танчо. Така препускаха около час през пустото и страшно поле, тя се умори да вика и да рита, притихна и изглежда, че се примири с участието си да ми стане майка. Откровено казано, аз нямаше да съжалявам, защото тя се оказа богата и по-късно можеше да ми спести много патила и мизерия. Само че на мен още оттогава не ми провървя, дявол да го вземе!

7.

Баба и дядо седяха до огнището на тъмно и час по час наглеждаха към двора. Чуеше ли каруцата да се връща, видеше ли снахата вкъщи, дядо ужасно щеше да тържествува. На ти тебе три хиляди, на ти златни пендари, на ти чепици! Който не ще мира, на му секира! Дядо щеше да изрече тази мъдрост като самия цар Крум и да ликува до безумие. Но когато Големия Танчо тръсна отпреде му снахата и откри лицето ѝ, дядо се стъписа и се дръпна назад. Същото направи и баба. Патладжана опули очи и извика: — А!

Другата Бера се изправи, но краката ѝ трепереха като на сляпо кученце. Тя бе мъничка, черничка и грозничка, очите ѝ бяха, както се изрази дядо, големи като гаванки и пълни догоре със сълзи. Метна гаванките си към Танчо, завря се в къшето и почна да скимти. Нашите седяха като чучули, после дядо я запита:

— Ти от кои си?

— От Каишевите — каза оная и пак писна. — Върнете ме вкъщи! Още сега ме върнете! Уууу, иии!

Много съм издевателствал над бедното си перо, но сега ще го пожая и ще помоля читателя сам да си представи усмивчицата, която цъфна на дявовото лице. Какво търсихме, какво намерихме! И на дявола тамян да бяхме кадили, пак нямаше да ударим на тоя късмет! Дядо подръпна мустак, поухили се и от лицето му потече мазно. И другите се ухилиха и от техните лица потече мазно. Каишевите бяха едни от най-заможните в Могиларово. За Патладжана да не говорим, той се чувстваше на върха на своето годежарско изкуство и

през ум не му мина да признае, че бе направил грешката съвсем несъзнателно. Той бе станал благодетел, а благодетелите никой не ги пита за грешки.

Мазното, това велико мазно, около което философите ще изграждат великите си теории и никога няма да го назоват с истинското му име, защото е грозно и оскърбяващо човека, бързо се отцеди от лицето на дядо, усмивчицата му се превърна в спазма и той заприлича удивително на пор, който е заприщан от всички страни и търси пролука да си спаси кожата. И другите се превърнаха на порове, смигнаха си, заключиха оная с гаванките в собата и плъзнаха в тъмното да търсят баща ми. От миша дупка трябваше да го измъкнат, но да го намерят, защото сега всичко зависеше от него. Претърсиха под дърво и камък и най-после го намериха под яслата на кравата. Отупаха сламата от гърба му и го бутнаха в тъмната соба. Гаванките на оная фосфоресцираха, пронизваха тъмнината и бавно се придвижваха към баща ми, а баща ми отстъпваше назад, докато гърбът му опря до стената. Светещите гаванки ставаха все по-големи и страшни като очите на баскервилското куче, баща ми замахна с ръка да ги пропъди и нещо твърдо го перна по главата.

— Да не си посмял да ме пипнеш! — извика оная.

— Че защо ще те пипам? — каза баща ми. — Аз не те пипам, ами ти се биеш.

Баща ми клекна в кьошето, а момата — в другото кьоше, и така, далече един от друг като куче и котка, започнаха разговор. Момата укори баща ми, че я откраднал тъкмо когато излизала да я открадне Стоян от Карабелово, а баща ми ѝ каза, че не е той, а Големия Танчо я задигнал вместо Бера Георгиевата. Оная разбра, че баща ми има още жълто около устата, започна да се усуква край него и да го придумва да я отведе още тази нощ в Карабелово.

— Че добре! — каза баща ми и отиде до вратата, но вратата бе заключена отвън.

Патладжана изтича и дръпна мандалото. Мутрата му вонеше на ракия, воняха и другите, докато надничаха през другата врата, готови да ударят шапките в земята. Патладжана пошушна нещо на баща ми, а баща ми цъкна с език: „не ща!“, изхули се изпод ръцете му и изчезна някъде из двора. Малко по-късно дядо надигна шишето с ракията, пи и прокле семето на баща ми.

— От нашия род — каза той — мъжете само като погледнат жена и тя зачева, а то, да му изсърхне макар, на други се е метнало! На неговите години аз надувах жените като гайди.

Баба поклати глава в знак на съгласие.

В това време карабеловецът здравата атакуваше майка ми. Още щом му замириса на жена, там, на улицата, той я награби без ничия помощ и я тръшна в шейната. Силните коне грабнаха шейната като в детска приказка, плазовете не се докосваха до снега, а летяха в снежните облаци, майка ми лежеше под топлата шуба, усещаше коравите и хладни пръсти на баща ми и с радостно изумление се питаше как така бързо се е променил и от хлапак е станал истински мъж. Братът на карабеловеца седеше отпред и препускаше конете във въздуха, момата, която бяха откраднали, бе богата като тях и той усмихнат си мислеше, че имотът при имот отива.

Колкото и да беше щастлива майка ми, все пак отвори очи и видя, че до нея седи друг мъж, видя, че я водят в една голяма двукатна къща с широк и равен двор, видя и самия мъж, облечен в овча шуба с астраганен калпак и с черни мустачки, ала не се зае да оправя грешката, усмихна се и с топла взаимност стисна ръката му. И карабеловецът откри грешката още в самото начало по топлото и закръглено тяло, тъй различно от кокалестото телце на другата Бера, но си мълчеше и си казваше, че съдбата, противно на родителите, бе му намерила истинска жена, притискаше се о нея и с нетърпение очакваше да я въведе вкъщи.

Въведоха майка ми в голямата къща много тържествено, на балкона я очакваше цялото семейство, липсваха само цветя и музика. Майка ми, без да й мигне окото, нацелува ръцете на всички и когато се наведе към брата, той я прониза с острите си очи и повика жениха в другата стая. След малко двамата се върнаха със сърдити лица. Братът повика бащата, но и бащата се върна сърдит. Така един по един всички от семейството станаха сърдити, гледаха майка ми като сврака, уловила се в капана вместо яребица, и се чудеха какво да я правят — да я убият или да я пуснат на свобода, — после я оставиха и се оттеглиха на съвещание.

Майка ми погледна през прозореца към широкия двор, напъстрен с кръстчета от кокоши крака, и тихо заплака за този двор, за голямата къща, за градината и за цялото село, в което можеше да живее отсега нататък. Поплака си и за момъка с астраганения калпак и колкото и да ми е неприятно, трябва да

призная, съвсем не си спомняше за баща ми. Ала на мен, както вече казах, не ми провървя още оттогава. В стаята влезе бащата на момъка, пъргав човек с тесни живи очи, който би могъл спокойно да ми стане дядо и да ме люлее на коленете си, поиска от майка ми да се легитимира и равнодушно й каза, че е станала грешка и че тази грешка ще се оправи още днес или утре.

На разсъмване Патладжана натовари другата Бера в каруцата и я пренесе контрабанда в Карабелово. Карабеловци попитаха дали си е цяла-целеничка и си я грабнаха с разтреперани ръце, както се граби чужд имот, сложиха майка ми в каруцата и Патладжана я откара в село. Дядо възтържествува все пак, но се и побоя, че ония от Могиларово ще дойдат да я отнемат с бой, скриха майка ми у роднини и решиха още първата неделя да претупат сватбата.

8.

Два дни преди уречената сватба у един от братята на дядо (не у Мартинови) избухна пожар и къщата му изгоря. Дядовият брат бе голям мечтател, често говореше неразбрани работи и бе толкова занесен, че понякога забравяше да отиде на нивата. Понякога пък отиваше на жътва с мотика, друг път — със сърп на бостана. Най-обичаше да работи в неделя и дядо казваше, че калпавите работят в неделя, за да ги видят другите и да ги похвалят. Този дядов брат си измисляше всеки сезон по една тема и я развиваше пред селяните. Често уверяваше селяните например, че бил добър приятел с Христо Ботев и че воювали заедно с него на фронта в Македония. Друг път обясняваше, че гъските плуват във водата, защото имат ципа на краката, а кокошките не могат да плуват, защото нямат ципи. През оная вечер, когато запали къщата си, той лежеше на пода, гледаше вторачен тавана и се мъчеше да си обясни как така мухите пълзят по тавана и не падат на пода. След като мисли дълго време, той се досети, че мухите си намазват краката с лепило и затова не падат. Представи си, че сам той е муха, върви по тавана с краката нагоре, без да пада, после заспа, а в това време газената лампа, която бе поставил не където трябва, под конопените къдели, лизна къделите и ги запали, а те запалиха тавана. Една горяща гредка падна и го хлопна по главата. Когато го полагаха на снега, за да го угасят, той обясняваше на селяните, че гредата паднала от тавана, защото се превърнала на огън и не можела да се крепи на мястото си... След време установих, че съм наследил много от този роднина, и аз като него обичам да философствам за празни неща и да досаждам на другите, бях занесен като него, често правех пожари или забравях да наглеждам добитъка, та пъдарите през ден ме налагаха с пръчки. Но не само от този роднина, а от всички роднини съм наследил, изглежда, по

нещо, тъй че понякога се чувствам като циганска торба, натъпкана с отпадъци от чужди навици и страсти. Какво ли наистина няма у мене?

След пожара настаниха пострадалото семейство у роднини, а сутринта дядо поведе братовото си момче към чифлика да му търси работа. Момчето бе шестнадесетгодишно, казваше се Ричко и от тоя ден трябваше да поеме семейството в свои ръце. Чифликът бе на три километра от селото и двамата пристигнаха там рано-рано, когато кучетата се прозяваха към небето, а овчите стада и добитъкът рисуваха с жълто и кафяво по бялото платно на снега. Чифликът се събуждаше и със събуждането си звънеше с хлопатари, кукуригаше, лаеше, цвилеше и подвикваше, за да прогони утринната дрямка, и цялата плетеница от шумове се разсейваше в бялото спокойствие на полето и то поемаше тази симфония на събуждането и я изпълняваше като симфоничен оркестър. Зиме в равнината няма ехо, защото звукът няма преграда, той се носи като птица над снежната степ, докато му отмалеят крилете, и степта не го повтаря, а го изпява.

Михаил Сарайдаров се миеше пред къщата със сняг. Запретнал ръкавите на бялата си риза, разгърден до пояс, той загребваше с шепи сняг, търкаше шията и гърдите си и пухтеше. Дядо се поокашля и поздрави.

— Какво те носи насам сабахлем? — каза Сарайдаров, взе кърпата, която висеше на едно дръвче, и почна да се бърше. Всичко у него бе мъжествено и благородно и в същото време хищно и жестоко. По-късно, когато го виждах, все ми се искаше да го сравня с Хари Бор. Хари Бор съм виждал само по филмите, не знам колко е висок, а Сарайдаров бе по-висок от среден, имаше тънки мустачки, лицето му бе нарязано от дълбоки бръчки, но мъжествеността му го правеше да изглежда не на петдесет и няколко, а по-млад от четиридесет.

Сарайдаров изслуша молбата им и все още с кърпа на шията ги поведе към оборите. Отвори вратата и отвътре лъснаха задниците на черните коне. Той имаше два чифта впрегатни коне, единият чифт — чисто бели като лебеди, другите — чисто черни като дяволи. По това, с кои коне пътува, селяните отгатваха къде отива и какво му е настроението. Видиш ли черните коне във файтона, по-добре е да се поотбиеш от пътя и да не го срещаш. Той отива да свърши някоя делова или неприятна работа. Видиш ли белите коне да летят като конете на свети Илия (на всички им се струваше, че белите коне летят във въздуха и правят гръмотевици), можеш да го срещнеш и да го поздравиш, а той ще вдигне ръка до калпака си или дори ще спре да поприказва с тебе.

Ако срещата стане в село, ще се отбие в кръчмата и ще почерпи. Може да се забави час и повече и отде-отде ще се намери Колю гайдарят или Асан циганинът да посвири на кларнет. Сарайдаров стои винаги прав като посаден в големите си ботуши, пие на едри глътки, от време на време оголва вълчите си зъби и непрекъснато поръчва. Да ми се разведри душата, казваше, слагаше парите на тезгяха, пари неброени, лепваше по една банкнота на челото на Асан и излизаше. Отиваше в града да си разведри душата с някоя държанка в градската си къща или ако нямаше държанка, прекарваше цяла нощ в шантана на Цинцара, караше циганките и певачиците да му седят по две на коленете, лепеше банкноти по челата им или ги пъхаше направо в пазвите им, а на сутринта поръчваше три файтона. В единия се качваше той с някоя курва, в другия се возеше калпакът му, в третия — бастунът му. Шествието с трите файтона се движеше бавно и тържествено, избикаляше няколко улици и спираше пред къщата му.

Сарайдаров сложи юздата на единия от черните коне, на Аспарух, и го изведе на двора. (Черните коне се казваха Аспарух и Крум, белите — Симеон и Петър.) На снега Аспарух изглеждаше черен като въглен, а очите му — бели като яйца. Още като пристъпи прага, той вдигна високо царствената си глава, разтвори ноздри, вдъхна пресния въздух и пощуря. В очите му пламна огънят на страшната му прабългарска сила, мускулите му заиграха под кожата като късове черно злато. Красота и бяс, ето какво бе конят, готов да прескочи всякакви огради и да препусне през степта. Но Сарайдаров го държеше здраво, наслаждавайки му се с дива, първична усмивка, и в този миг той и конят поразително си приличаха. Черният звяр вирна глава, изцвили, после се изправи на крака, оголи зъби като господаря си, юздата скърцаше в устата му, от тъмното кадифе на бърните му потече пяна. Сарайдаров го поуспокои, хвана юздата откъсо и застана пред него.

— Момче, ела тук сега и мини под коня! — каза той с вълча усмивка.

Момчето не повярва на ушите си, примигна и погледна към дядо, а дядо се ухили глупаво и нищо не каза. Познаваше чудатостите на чифликчията, ала не предполагаше, че ще прояви такава жестокост към момчето.

— Ако си мъжко момче, ще минеш под коня, ако не, ще гладуваш — каза Сарайдаров. — Але, хооп!

— Стисни зъби и мини! — каза дядо. — Ако те настъпи, майната му, чорбаджията ще те позлати.

Сарайдаров не позлатяваше работниците си, но им плащаше добре, особено ако минат през премеждията, които им измисли. Дядо ръчна момчето и то пристъпи напред. Черният звяр тъпчеше на място и изпускаше огнени искри от ноздрите си. Момчето замижа, падна на четири и мина под корема на чудовището.

— Мъж си! — каза Сарайдаров, като гледаше потното лице на момчето. — Мъж си! Ще ми станеш кочияш. Баста, петстотин лева!

Бяха доста пари на онова време и дядо хълцукна от изненада. Сарайдаров откара коня в обора, върна се, огледа още веднъж момчето и го удари по рамото. — Бягай да се нахраниш в кухнята! Той влезе вкъщи да се облече, а дядо си тръгна за село.

9.

Писаха майка ми пристануша и венчаха младоженците вкъщи. В неделя сутринта Патладжана я въведе в дома на баща ми. Къщата бе притисната отгоре и отстрани със сини преспи сняг, тъй че майка ми не можеше да види външната архитектура. Няколко окопа водеха към обора, кошарата и хамбара, а главният окоп водеше към една земянка ала Първата световна война. Липсваше само часовей със затъкнат щик на пушката, който да отдаде чест на майка ми. Вътре земянката по приличаше на жилище, макар че бе вкопана доста дълбоко в земята. Майка ми беше височка (от баща ми с две глави) и още при първото влизане си удари челото в горния праг. Туй е за здраве, каза ѝ тогава дядо, а по-късно, когато тя често чукаше челото о горния праг, винаги я уверяваше, че това е полезно за жените, за да си събират ума, преди да влязат вкъщи. На майка ми най-напред ѝ светна пред очите, после ѝ притъмня, а малко по-късно ѝ се нави свят и може би затова ѝ се стори, че гредите на тавана си спускат коремите, за да я чукнат още веднъж по челото, спря зад вратата и не мръдна навътре. Тук, зад вратата, ѝ се представиха официално всички от фамилията начело с дядо и накрай с тримата сополанковци, още немити и чорлави, които се тулеха едно зад друго, гледаха я с бялото на очите си и си човъркаха нослетата.

Майка ми се опита да им каже по някой комплимент, а те се скриха зад широката фуста на баба и оттам я поглеждаха с едно око. Въпреки всичко майка ми не се разочарова и дори се усмихна, като си спомни, че бяха я сватосвали за търговец на добитък. Тя бе оптимистка по природа и си каза, че трудностите затова са трудности, за да се преодоляват. Майка ми изрече тези

заветни мисли през 1922 година, когато не бях заченат, и оттогава те станаха неизменно правило в бъдещия ми живот, а майка ми стана пък прототип на положителните героини в бъдещите ми романи. Истински и съзнателен оптимист обаче ме направи все пак Доко пъдарят, за когото ще си спомня с признателност след няколко страници.

Намериха було от махалата и забулиха майка ми, за да може под булото да поплаче за бащин дом и да оплаче предварително белите си дни в новия дом. Баща ми облякоха в шуба, наложиха му калпак до ушите, макар че в собата бе толкова топло и душно и толкова народ се бе натъпкал вътре, че той не можеше да си обърше носа. Дойде и поп Костадин и като пиян тенор започна арията си още отвън, влезе в собата и пеейки, подаде на баба празната кадилница: „Сложи, Недоо, в кадилницата две въгленчетаааа! А вие застанете до стената като осъдени на смъбъбърт!“

Попът се бе накъркал рано-рано и както винаги в такива случаи не четеше от требника, а говореше, каквото си мисли, вмъквайки по някоя старославянска дума, тъй че никой нищо не можеше да разбере. Само чичо Мартин дешифрираше отлично служебния му текст и се пукаше от смях. Попът пееше: „Бре, че ме удари пустата в главата! Ама нали е речено, клин клин избиива, ще си пийна още след венчаавката. Топло е тук като в кокоши задник, не може да се диииша. Този ми се вижда съвсем зелен, май че няма пълнолетие закооонно, ама щом е толкова мераклия да се жени, нека си блъска ангелите до амина. Пеевите, Пеевите, при тях ще отида, яко же последно, че имат тригодишна и в черничево буре я държат, да ги благослови Бог вовеки векооов.“

Накрай поп Костадин описа подробно семейния рай, в който майка ми и баща ми бяха стъпили с единия крак, посъветва майка ми да слуша мъжа си, да не си позволява никаква волност с чужди мъже, а да си гледа работата вкъщи и на нивата, чукна главите им и така ги бракосъчета.

Сватбарите плъзнаха навън да поемат пресен въздух и да си приготвят стомасите за ядене и пиене, а чичо Мартин извади пищова и улучи една гарга, която бе кацнала на върха на салкъма. И поп Костадин извади своя пищов изпод расото, гръмна на друга гарга, която бе кацнала на съседния комин, но нея улучи, не улучи дори къщата. Започна голяма стрелба и чичо Мартин улучваше всичко, защото бе по-добър стрелец от Вилхелм Тел. Без да се цели, той улучваше хвърчащо врабче в сърцето или в главата, където си пожелае. На попа му се замая главата от ракията, калимавката го стегна, той я

захлупи на снега и така започна да се цели, но пак не улучи нищо. Сред рунтавите калпаци и черните чембери той единствен бе гологлав, с коса до раменете, със сребърно кръстче на шията и пищов в ръката и аз с гордост мога да съобща на съвременните бийтълси, че техният патрон живя и умря в моето село. Многобройните му почитатели и последователи могат да поставят поне една скромна паметна плоча на къщата му.

Истинската сватба започна вечерта. Изнесоха на пруста една бъчва вино, до нея поставиха друга със зелена чорба, за да „отрезняват“, играха хоро около двете бъчви, преобличаха се като кукери и мечки и към полунощ се прибраха вътре да чакат сладката ракия. Свариха ракията, подсладиха я, наляха я в едно шише с червена панделка на гърлото и го оставиха до коляното на кръстника.

Така настъпи тържественият момент на моето зачатие.

Заклучиха майка ми и баща ми в собата и се оттеглиха в другата стая да им гледат сеира. Патладжана даде на баща ми най-подробни инструкции, за да го подготви психологически, както треньорът подготвя състезателя, същото направи с майка ми една съседка. Да, тогава се губеше сума време, за да се съветват младите в подобни случаи, а сега губим месеци и години да им четем конско евангелие да се въздържат поне докато завършат средното училище.

В собата бе тъмно, на средата се белееше риза, застлана върху чергата. Оттатък разговаряха високо, пиеха и се правеха на ударени, но всички слухтяха към собата да чуят дали вратата няма да се отвори. Съветничката на майка ми стоеше нащрек, от време на време излизаше и се връщаше с кучешка усмивка в очите. Според нея първият рунд бе изминал, тя броеше минутите наум и на деветата минута трябваше да влезе в собата, да вземе ризата и да я покаже на кръстниците. Патладжана, който също броеше минутите наум, почна да се безпокои, излезе навън, поразходи се из двора и се притули до вратата да изчака. Според него гонгът отдавна трябваше да отбележи края на третия рунд, а баща ми все още стоеше на ръба на ринга, опрял гръб на въжето, без да направи крачка към противника. Той бе чувствителна натура, тези езически обичаи не бяха по негов вкус, а освен това бе и страхлив, та през оная нощ ми предаде в наследство и тази своя слабост. Аз и досега съм страхлив и с годините ставам все по-страхлив. Боя се от трамвай, от коли, от гръмотевици, от жени, от критици, от началници и от какво ли още не се боя? Понякога си мисля дори, че страдам от мания за

преследване. Както седя, започвам да си въобразявам, че ще стане земетресение, къщата ще се наклони на една страна и аз ще падна от четвъртия етаж заедно с вещите и стаята. Или пък, че земята, както се върти около себе си и около слънцето, ще се откъсне от своята орбита и ще се бухне в някое друго небесно тяло. Друг път ще взема пък да си въобразя, че съм казал някъде си нещо, и треперя по цели седмици да не би онзи, който го е чул, да го занесе, където не трябва. Накрай ми става ясно, че никога нищо не съм казвал и напразно съм треперил. Няколко години след като се родих, баба започна да ме плаши с разни духове и караконджули, за да я слушам, и навярно оттогава станах толкова страхлив и послушен. Представете си, веднъж казах на един приятел, че тролеите в нашия квартал се повреждат на всеки половин час, и теглих едно обобщение, че нямаме градски транспорт (бях ядосан, защото закъснях за театъра), а вечерта, като се върнах вкъщи, не спях почти цяла нощ, хвана ме треска, а когато най-после заспах, сънувах, че ме газят сърдити тролеи, а един вишестоящ служител по транспорта взе, та ми заши устата с конец, както се зашива пълнено агне с дреболии. Голямо треперене бе, голямо нещо, и то съвсем напразно. Слушал съм, че и много други хора треперят от страх за празни работи, но те могат да имат причини за своя страх, а моето си е по наследствена линия. Може да се каже, че и биографията си започнах да пиша от страх. Преди известно време една доста високопоставена, но не по-високо от директор, личност без всякакъв повод изтърси на публично място, че съм произхождал от богато, аристократическо семейство. Изплаших се, дълго време си въобразявах, че произхождам от такова семейство, и седнах да напиша биографията си още преди моето раждане само и само да докажа обратното на този човек и да му натъркам мутрата с неоспорими факти. Още отсега злорадствам, като си представя как четете моята биография, примигва и се изяда от гняв, че не може да ми прикачи ни един от греховете на оная презряна класа. На всичко отгоре съм и злобничък, но те, страхливите, са и злобни. И баща ми, макар да е селски пролетарий, си е малко злобен. Когато Патладжана, изгубил вече търпение, почука на вратата и почна да го пита докъде е стигнал и дали изобщо е стигнал донякъде, баща ми стисна зъби от злоба и не му отговори. Още повече се озлоби, когато сватбарите почнаха да удрят с юмруци по стената и да викат: „Айде бе, зетко, заспа ли?“ Тогава баща ми с голям хъс седна, а след малко и легна до майка ми. За съжаление в онова време стриптийзът не бе още на мода и той загуби цели два часа, докато се справи с безбройните фусты на майка ми...

(Боже, чух го да възкличава след четиридесет години, колко са облекчени съвременните мъже!)

Когато пропя първият петел, проехтя и първият изстрел във на пруста. Баща ми натискаше спусъка на един ръждясал барабанлия пищов и възвестяваше на света, че е станал мъж, малко трудно и преждевременно, но все пак успял да стане. Ония примитиви — сватбарите — се пулеха в ризата на майка ми, наливаха се като прасета със сладка ракия и ревяха, а изстрелите на баща ми правеха утрото на решето, разлайваха кучетата и разтърсваха къщите, та чак и бълхите се спотаиха в юрганите и се изплашиха не на шега. Баща ми продължаваше да стреля. Като всички нашенци и той бе хвалипръцко, та изгърмя цял шиник патрони.

10.

Родителите на майка ми неслучайно я бяха оценили за три хиляди лева, няколко добитъка и десет декара нива. Тя струваше много, много повече дори само за това, че ме роди и даде на България един син, без който България щеше да има далече по-нещастна съдба. Но нека да бъдем скромни, както ни учат всеки ден и час, и да оставим последната дума на историята. Да не говорим и за това, че майка ми изчисти авгиевите обори на новото си семейство и изстреби толкова гадини, колкото сегашните санитарни служби не биха могли да изстребят за десет години, и то без всякакви препарати. Баба изпитваше върховно удоволствие да седне пролетно време някъде на припек и да повика майка ми да я попощи. Тя имаше черна като смола коса и всичко, що пъплеше по косата ѝ, се виждаше от улицата с просто око. Иначе всичко бе хубаво и дори поетично. Особено поетични бяха утрините преди изгрев слънце, когато майка ми ставаше по-рано от другите да опали фурната, да опече хляб и да приготви ядене за нивата. Изтокът руменееше като опечен хляб (сравнение на майка ми, което отпосле често и успешно използвах), врабците цвърчаха лудо в акациите, прилепите се прибираха от нощните заведения, щураха се пияни из въздуха и не можеха да си намерят местата за спане, а къщите се прозяваха с комините си и изпускаха миризлив дим. Петлите кукуригаха и бяха много горди, че след като изкукуригат, слънцето непременно изгрява, разхождаха се като султани сред кокошките и се опитваха да ги сдобряват, защото кокошките като истински кокошки и жени успяваха да се скарат още по тъмно за някое червейче или зрънце. Между другото тези домашни птици непрекъснато се заяждаха и спореха кои от тях са по-умни: петлите или кокошките. Този спор ще си остане нерешен, изглежда, докато на света има петли и кокошки, но аз си мисля, че петлите са по-умни не защото принадлежат към тяхната порода, моля, ще си послужи с нагледен пример. Една сутрин слънцето не изгря навреме, защото се случи слънчево затъмнение. Петлите си умряха от гняв, съдраха си гърлата и така

пресипнаха, че на следната сутрин ни един не можа да кръкне. Въпреки това съмна и след този случай нашенските петли си взеха добра бележка и никога вече не мислеха, че без тях не може да се съмне. Разбира се, имаше и диви петли, чиито внуци и досега си остават диви и вярват, че без тях не се съмва. Кокошките още по онова време си бяха по-практични, изчакваха слънцето да се покаже на хоризонта и чак тогава се разкрачваха над полозите, кудкудячеха до посиняване и се перчеха пред цялото село, че са снесли някакво си яйце. Най-смешни бяха ония, които кудкудячеха на празен полог и вдигаха по-голям шум от другите. Техните внуци пък са още по-глупави и още по-практични, не търсят полози, а кудкудячат по заведенията и събранията, по радиото и телевизията и по всякакви обществени места. Заслужават уважение ония от тях, които снасят всеки ден, ала не кудкудячат, защото трябва да си мътят пилетата и това им отнема всичкото време. Те са много полезни и умни кокошки. Остава да споменем и прасетата, които запалваха торищата, за да стоплят хладното утро, след това завираха зурлите си в къщните врати и искаха своя бульон с трици...

Пролетта си бе пролет, мила и животворна, влюбена и забременяла с много жито и царевица, с много домашни животни и пилета и най-вече с моя милост. Майка ми се бе разхубавила за две жени, защото носеше в себе си два живота, и баща ми бе влюбен в нея. Той стана вече на шестнадесет години и осем месеца, под носа му набодоха мустачки, а ушите му светнаха като книжни фенерчета. Най-после бе почнал да разбира, че жената е удоволствие, поднесено на мъжа от Божите ръце, а след това вече майка, равноправна другарка и прочие. Благословена пролет!

През тази пролет, през май, чичо Мартин извърши още една лудория. Него ръцете го сърбяха да върши лудории и така създаваше развлечения на народа. Чичо Мартин смяташе, че от време на време трябва да се хвърля камък в блатото, за да се нарушава еднообразието на живота. Той често казваше, че това е закон на общественото развитие, иначе хората ще измрат от скука, и обясняваше дори революциите с този закон. Той бе пълен с дяволи, които не стояха мирно и него не оставяха на мира. Тези дяволи го бяха наказали да завърши трети прогимназиален клас и да се запише в гимназията. Искаше да учи, а никак не му се учеше, макар че бе най-възрастният в класа. Първата му работа бе да съблазни дъщерята на околийския началник, тя се влюби в него и бе готова да зареже гимназията и да го последва. Очевидно и в нея имаше много дяволи. Чичо Мартин не желаше да бяга с нея, достатъчно му бе да оскандали най-знатното семейство в града и да се занимава с други лудории. Учителят по логика и психология Первазов искаше да го вразуми и го

изпитваше все едно и също: що е логика и що е съзнание. Чичо Мартин не можеше нито веднъж да му отговори и винаги си получаваше двойки по тези предмети. В края на срока реши да даде на учителя урок по логика и психология, пригответи бомба и една нощ я хвърли в спалнята му. Бомбата бе безопасна, но подейства психологически на учителя и той припадна от страх. След този атентат чичо Мартин не можеше, а и не желаше да остане в гимназията. Наистина нямаше никакви улики против него, но всички знаеха, че той е хвърлил бомбата. Намеси се и околийският началник, положението на чичо Мартин се усложни и той трябваше да се завърне на село. Ако околийският началник бе предвидил каква полза ще има от него след години, не само че нямаше да го преследва, а още тогава щеше да го направи свой зет. А Первазов, щом научи, че съм племенник на чичо Мартин, винаги ми пишеше отличен по логика и психология, макар че буйната и немирна глава на чичо Мартин отдавна бе разцепена като тиква и лежеше на две половини в земята...

През оная пролет чичо Мартин се нае да открадне хубавата Аница за Татаровите. Татаровите бяха заможни, имаха само един син Бенко и Аница, хитра и хубава, се бе заловила здраво за късмета си. Тя бе бедна, но баща ѝ не ѝ даваше на Татаровите поради стари вражди, бяха се съдили и сега не искаха да се гледат. Времето бе работно и необичайно за сватба, но Татаровите бяха научили, че от Арнаутлар обещали Аница на някого си веднага след харман.

Привечер чичо Мартин и Бенко напълниха каруцата с прясна люцерна, метнаха отгоре една черга и потеглиха към Арнаутлар право срещу слънцето. По тъмно спряха каруцата извън селото, Бенко остана, а чичо Мартин отиде да открадне Аница. Според уговорката Аница трябваше да дойде зад плевника, а ако това се окаже неудобно, да се измъкне през задното прозорче на къщата. Чичо Мартин познаваше всички моми в околните села, с повечето от тях бе флиртувал или се канеше да флиртува. С Аница се бяха запознали на един събор, бяха играли заедно хоро, запомни я, запомни го и тя по погледите, които ѝ хвърляше, и най-вече по градското му облекло. Той бе единственият момък на сбора с бяла риза и вратовръзка. Докато я очакваше зад плевника, чичо Мартин усети, че се вълнува за нещо (не от страх, разбира се, страх той не знаеше), вероятно неговите дяволи го погъделичкаха и му казаха, че нощта е чудесна, ухае на току-що изкласила ръж, че славеите пеят като разпрани, гъделичкани и те от своите дяволи, че в такава майска нощ много трудно се краде хубава мома и още по-трудно се дава в ръцете на един страхлив момък. Но чичо Мартин бе верен другар и кавалер, разтърси глава и каза на дяволите да не го задяват, защото ще им скъса опашките. Докато се

заканваше да извърши това, което Господ още не е успял да извърши поради свои съображения, Аница отвори прозореца и надникна в градината. Чичо Мартин наниза на едната си ръка бохчичката ѝ с чеиза, после пое и нея и тръгна през градината. Класовете на ръжта галеха дланите му, а Аница отпусна глава на рамото му, млъкна и замря в прегръдката му и нито той се сещаше да я остави на земята, нито тя поиска да слезе от ръцете му. Така стигнаха до средата на градината, където ръжта бе най-гъста, най-висока и най-ухаеща.

Чичо Мартин се умори да носи Аница, задъха се и я остави върху меката ръж, за да си почине. Тогава славеите изведнъж престанаха да пеят, звездите угаснаха, утихна ветрецът, стана тъмно и горещо, с една дума дяволите си свършиха работата и отидоха по дяволите...

След един час чичо Мартин предаде Аница на нейния възлюблен и ни лук ял, ни лук мирисал, изказа своите искрени пожелания на бъдещото семейство:

— Честито! Живейте, любете се, плодете се до амина!

Аница се изтегна върху дъхавата люцерна като царица и нищо не каза. Пъстрите ѝ зелени очи блестяха в тъмното като очи на невестулка, не се обади дори когато чичо Мартин слезе пред вратника на Татаровите и си отиде. Един Бог знае какво ставаше в душата ѝ, преди да легне обезчестена в брачното ложе.

Татаровите дигнаха голяма сватба, както се полагаше на хора с тяхното положение, изпиха и цяла бъчва сладка ракия. Аница омагьоса Бенко през нощта, изстиска го като лимон, но върху ризата ѝ нищо не капна. Затулиха безчестието ѝ пред очите на селото, старата Татарка сама ходи посред нощ да лови гълъби под стряхата, улови един, изтърбуши му сърцето и го даде на снахата да си пусне малко кръв на ризата. Свекърът и свекървата преглътнаха хапа, но никога нямаше да простят безчестието на Аница и години наред щяха да ѝ го натякват. Но и Аница щеше да им го върне тъпкано, след няколко години тя щеше да легне в една стая с любовника си, а ония щяха да пасуват в другата и да стискат в ръце една кожена торбичка със злато...

През лятото чичо Мартин забърка и друга каша и за малко не вкара в беда и нашето семейство. Една нощ домъкна двама млади цигани, както се узна отпосле, конекрадци разбойници, и поиска от дядо да ги скрие. Циганите бяха избягали от затвора за трети или четвърти път, след като бяха отворили вратите с прост молив, и чичо Мартин не можеше да се нарадва на тяхната

сръчност и смелост. Той изобщо обичаше такива хора, защото сам бе сръчен и смел. Циганите бяха истински юнаци, двадесетгодишни, стройни и хубави мъже. Единият — Реджеб Алтъндишлията по прякор, си бе позлатил всичките зъби за салтанат и се усмихваше с малко студена златна усмивка, другият, Мехмед Перчемлията, имаше бели бисерни зъби и корав чер перчем над челото. Двамата хубавци гледаха чичо Мартин с благоговение и по всичко личеше, че се знаят отдавна. Дядо разбра с какви хора има работа и ги отпрати. Не мина седмица и от съседното село изчезна цял табун коне.

Прекарваха конете през румънската граница и ги предаваха на влашките цигани, на граничната зона ставаше горещо, патрулите отсам и оттатък сновяха денонощно, по заставите се водеха следствия. Крадците рядко биваха улавяни и контрата оставаше у местните цигани. Капитан Арабов обираше всички мъже от бордеите, затваряше ги в мазето на заставата и привечер ги водеше един по един в конюшната на разпит. Циганките клечаха по телената ограда заедно с циганчетата и щом видеха да водят някого към конюшната, виеха като вълчици, децата пищяха, ревяха и ония от конюшната, преди още капитанът да е вдигнал бича си. Следствието продължаваше около десетина дни, капитан Арабов освобождаваше циганите с насинени задници, те се прибираха в махалата си и почваха веселби. По цели нощи надуваха кларнети, думкаха тъпани, изпиваха всичко изпросено, циганките хвърляха гюбеци и така отпразнуваха освобождението от конюшната. На следната година се повтаряше същото следствие със същите дунами...

Чичо Мартин бе уверен, че другите трябва да сърбат това, което той е дробил, и винаги излизаше чист от тези афери. В този живот, казваше той, все някой трябва да вади кестените заради другия. Иначе ще вземе да настане някоя голяма справедливост между хората, та ще се разцепим надве от скука. Трифон Татаров мислеше същото, но публично не споделяше този житейски принцип, защото нямаше сметка. Чичо Мартин честичко му даваше да сърба гореща попара. Веднъж му изчезна кон, друг път чичо Мартин прескочи у тях през нощта, докато Бенко пасеше конете на къра. Трифон усети работата и почна да го дебне, но и чичо Мартин не се даваше лесно в ръка, хареса му се през май в ръжта и сега дебнеше Аница като хрътка. Трифон знаеше, че снахата кръшка, но и тя не бе по-малко изобретателна, та му се изплъзваше от ръцете. Така се дебнеха до юни, когато една сутрин Трифон Татаров осъмна кмет. Навътре в България бе настъпила някаква бъркотия, а тук изчистиха старите кметове дружбаши и назначиха нови. Сега Татаров се надяваше да пипне чичо Мартин и да му иска сметка за всички поразии. Чичо

Мартин не се уплаши, но за всеки случай си почисти пистолета и набави нови патрони.

11.

Лятото узряваше, узрявах и аз и презрявах. Майка ми се задъхваше, с мъка вдигаше мотиката, с мъка се навеждаше да жъне, но никой не се сещаше, че е бременна, а и тя се срамуваше да им напомни. Баща ми не се интересувахе от моето предстоящо раждане и не ми купи нито дрешки, нито детска количка. Тази небрежност на семейството принуждаваше майка ми и по харман да работи наравно с другите, да обръща слама и да кара диканята.

Аз още оттогава не бях дискретен и за да знае белият свят с кого ще има работа, предварително дадох признаци за моя бъдещ пол, тъй че лицето на майка ми се нашари с тъмнокафяви петна и всички ѝ казваха, че ще си има мъжко. По това време майка ми падна от диканята, конете препускаха в кръг, поводите се мотаеха в краката им, те се плашеха и тичаха силно, а диканята се спущаше към нея като акула, за да я нареже с острите си кремъци. Дядо случайно се намери на хармана и хвана конете. Отведоха майка ми в собата и я оставиха да си почине. След този случай баба започна да шепне нещо на дядо, дядо грухтеше като стар нерез и казваше, че ще бъде по-добре, ако майка ми се окоти през зимата, когато няма работа. Сополанковците си приказваха нещо в къшето и се хилеха на баща ми, а баща ми се червеше от срам и бягаше навън.

Между другото дойде време да развалят бостаните, а след тях и лозята. Дворищата се напълниха с камари от дини и пъпеша. Денем жените и децата цепеха с балтии дините, вечер палеха огньове и варяха петмез до разсъмване. Всичко живо — коне, волове, свине — се трупаше наоколо и ръфаше кори, сладката миризма на петмеза привличаше мухи, насекоми и разни гадини от цялата околия. Най-ненаситни бяха децата, вечер едвам примъкваха издутите си тумбачета до постелята, заспиваха веднага и още в първи сън се напикаваха.

В една такава нощ изтрецяха пушки, у Татаровите избухна пожар и селото се вдигна накрак. Дончо Синивирски, машинистът на чифлика, бе обсадил с няколко души пограничната застава, но в заставата бе останал само един войник. Капитан Арабов бе отишъл още на мръкване в Арнаутлар, да се съедини с тамошната застава. Въстаниците обезоръжиха войника и го затвориха в мазето, взеха каквото оръжие намериха и влязоха във връзка с

другите села. Такъв метеж бе тъкмо по вкуса на чичо Мартин, немирната му кръв закипя, наостри слух и се приготви да лови риба в мътна вода. Отдавна мечтаеше да си има карабина, промъкна се с други селяни в заставата, взе си една и си отиде.

А Дончо Синивирски обяви новата власт и веднага тръгна да си оправя сметките с кмета. Трифон Татаров бе нащрек и побягна в тъмното. Когато минаваше покрай нашия двор, вдигна пушката и стреля напосоки по своите преследвачи. Куршумът свирна покрай ухото на майка ми и се заби в дирека на хамбара, под който тя и баба варяха петмез. Майка ми изпищя и падна на земята, а когато се изправи, още един куршум свирна покрай рамото ѝ. Двете с баба се сгушиха до хамбара, докато премине пукотевицата. Аз бях на осем месеца и следователно първото неродено дете в нашия край, което изпита смъртната опасност от фашизма...

Преследваха Татаров донякъде, изгубиха го и се върнаха в заставата. На сутринта капитан Арабов пристигна с цяла рота войници, излови въстаниците и замина към Варна. Навързаха въстаниците и ги затвориха в една стая. Капитан Арабов бе заповядал да ги пазят, докато се върне, но Татаров се косеше от злоба, вечерта някой бе палнал плевника му, и сега искаше възмездие. На втория ден натъпкаха кърпа в устата на Дончо, увиха го във войнишки одеяла и го натовариха на каруца, с която трябваше да го откарат в Арнаутлар при другите арестанти. Чичо Мартин надуши с вълчия си нос каква е работата, пхна карабината под палтото си и тръгна към Арнаутлар през необраните царевици. Сърбяха го ръцете да опита новото си оръжие на живо месо, качи се на една круша до Пръстниците и зачака. Както и предполагаше, каруцата спря до Пръстниците, двамата джандари свалиха Дончо и го поведоха към ямите, от които нашите хора копаеха червена пръст за мазане. Извадиха кърпата от устата му, отвързаха и ръцете му, за да може той да „побегне“. Трифон Татаров се показа на другия край на ямата, за да гледа „опита за бягство“. Само че Дончо не побягна, а седна и се загледа в земята, като че не искаше и да знае, че след няколко минути ще го застрелят. Едва когато стражарите изтеглиха затворите, той трепна и погледна встрани.

— Ела да гледаш по-отблизо бе, туз! — извика той на Татаров, като го видя да занича отдалече.

Татаров падна като посечен зад храста, прежълтя и почна да му се гади. По-късно разказваше, че това били най-страшните думи, които бил чувал в живота си.

Чичо Мартин си взе на мушка сърцето на единия стражар и онзи, вместо да стреля в Дончовите гърди, падна в ямата, а петалата му се озъбиха към небето. Другият стражар побягна и Татаров се шмугна в царевицата. Чичо Мартин ги наблюдаваше усмихнат от върха на крушата, после слезе и отиде при Дончо. Даде му пушката на убития, заличи следите си и двамата мълчаливо се разделиха. Дончо замина за дивите Дживелски гори, а чичо Мартин се върна вкъщи, доволен от карабината си.

И стана същото, както с бомбата на учителя по психология. Всички бяха уверени, че той е убил стражаря, и никой не можеше да го докаже. Викаха го на разпит, претърсваха къщата и нищо не намериха, но Татаров не изпусна случая да му отмъсти и нареди „да му духа кон зад врата“. Повикаха от общината Киро Черния, същия стражар, когото чичо Мартин бе прежалил до Пръстниците, той се качи на кон, а чичо Мартин тръгна пред него. Вървяха цял ден до града. Черния на кон, а чичо Мартин — пеш. В селата, където имаше общини, Черния спираше да си почине, а докато си почиваше, стражарите връзваха чичо Мартин като хапливо куче за някой стълб, гавреха се с него и го оскъряваха. Чичо Мартин се усмихваше, усмихваше се светлият перчем на челото му, усмихваше се бялата му риза и той приличаше на хайдутин, когото карат на бесилка. По едно време запя, а Киро Черния изтръпна на коня и насочи пушката в гърба му.

В града пристигнаха привечер, когато чаршията бе претъпкана с народ. Хората се тълпяха да го гледат, а чичо Мартин се наслаждаваше на унижението си пред хората, вървеше спокойно една крачка пред коня и гледаше право пред себе си. Тоя ден реши да отмъсти за своето унижение не само на кмета, не само на стражаря, но и на целия свят. Предстоящата среща с околийския началник не го плашеше, щеше да се усмихне на стария си враг и да мълчи.

На входа на околийското пред него застана една красива жена, двамата стояха цяла минута като омагьосани, после жената се хвърли към него и го хвана за ръцете. Чичо Мартин почувства, че потъва цял в нейните черни очи, отмина напред и влезе в околийското. Жената не се отделяше от него, държеше го за ръката, а Киро Черния се покашлюваше глупаво и мърмореше: „Госпойце, такова, после значи...“ Госпойцата, истинският околийски началник, както говореха в града, изящно облечена и властна, посочи на стражаря някъде към оградата, стражарят обърна коня нататък и се отдалечи. Един млад полицейски пристав със сребърни пагони стоеше на стълбите и се усмихваше накриво. Арестантът и госпожицата минаха покрай него и влязоха

вътре, той застана мирно и погледна след тях със същата усмивка. Емилия въведе чичо Мартин в кабинета на баща си и се хвърли на шията му. Преди няколко години чичо Мартин бе успял да я подлуди, нейната лудост още не бе минала и нямаше да мине скоро.

След един час чичо Мартин вечеряше в трапезарията на околийския началник, а самият началник и съпругата му стояха в кухнята и се гледаха като побъркани. Скandalът трябваше да се предотврати на всяка цена и околийският началник няколко пъти тръгва към трапезарията с пистолет в ръка, да изгони чичо Мартин, но щом чуеше смеха му зад вратата, връщаше се на пръсти в кухнята. Прати слугинята да повика Емилия. Емилия дойде при него, облечена в най-разкошната си рокля, усмихната и блестяща от щастие.

— Татко, ела да ти представя моя гост!

Околийският началник вдигна пистолета към тавана, ала не посмя да дръпне спусъка, опустоши половината от кухненските прибори и седна на стола, жалък и безсилен.

Чичо Мартин знаеше силата на хубавите жени и слабостта на „големите“ мъже, вечеряше си спокойно, а след вечерята се оттегли в покоите на Емилия. Два дни и две нощи не излезе от нейната спалня, на третия Емилия го изпрати с файтон далече извън града и на раздяла, сред пустото и тъжно поле, падна в краката му и нацелува прашните му обувки. На чичо Мартин му стана някак страшно, загледа се в топлото небе и сърцето му потръпна от хлад.

— Аз ще те намеря, където и да си, ще те намеря! — говореше Емилия, като го пиеше с черните си очи и полуобърнатата отиваше към файтона.

Не мина много време и Емилия го намери вдън добруджанските гори, когато чичо Мартин си развяваше байрака сред кордон от хиляда жандармеристи, изпратени от баща ѝ да му вземат главата.

Чичо Мартин се върна в село, взе си карабината и замина същата нощ за някъде, да си отмъсти на целия свят за нещо, което той сам си знаеше. Имаше и такива мъже от нашия славен род, които изпитваха непреодолимо желание да боцкат сополивия нос на живота и да се плезят в немитото му лице не от злоба, не и от песимизъм, а от нещо, което само те си знаят.

Чичо Мартин бе от тях.

12.

— ЕЙ, ХОРА, луди ли сте? — щях да извикам от утробата на майка си, ако можех. — Докъде ще стигнете, щом се отдавате, а не се съпротивявате на порока? Защо се опитвате да ме плашите с живота, преди да съм го видял? Знам, че животът прилича на циганче, очистиш му нослето, измиеш му личицето, облечеш му нови дрешки, а то, докато се обърне и брои до пет, отново се наплесква, та не можеш да го познаеш. Е, добре, като е тъй, ще мием лицето на циганчето, вместо да го цапаме с ръцете си, и ще се надяваме, че един ден ще го видим чисто, светло и приветливо!

Разбира се, никой не можеше да ме чуе и всеки си вършеше каквото си иска. Седем или осем дни преди да се родя, чифликчията Сарайдаров отне любимата на моя племенник Ричко. Този неприятен иначе мъж имаше пословична слабост към жените и щом си харесаше някоя, веднага си я вземаше. Сега си хареса Даринка, седемнадесетгодишната дъщеря на своя овчар.

Даринка често ходеше в чифлика, защото бе влюбена в Ричко и той бе влюбен в нея, но цяло лято не се нахрани да ѝ се признае в любов. Той се бе метнал пък на ония мъже от нашия род, които се срамуват от жените и въздишат по тях, без да се досещат, че жените дори когато са седемнадесетгодишни, ужасно скучаят от тези въздишки. И Сарайдаров хубаво му плати за тази старомодна сантименталност. Забрани му да се бръсне и подстригва години наред и той заприлича на калугер от някой древен манастир.

Видя Даринка, Сарайдаров бе приятно изненадан, повика я в стаята си и я глътна цяла-целеничка, както вълкът бе глътнал Червената шапчица. Тази история не направи особено впечатление на хората в чифлика, защото бяха видели много Червени шапчици да изчезват в устата на господаря: рускини, българки, туркини, румънки, татаркини. Сарайдаров казваше, че мъжът трябва да се храни с млади жени, и ознаменувахе изяждането на всяка Червена шапчица с денонощни оргии в чифлика. Последната бе татаркинята Юлфет. По жътва пристигаха в чифлика стотици цигани и татари с чергилата си, разполагаха се в градината, палеха огньове, свиреха, пееха и чифликът се превръщаше на голям катун.

Миналото лято Сарайдаров мярна между тях новата си Червена шапчица, заповяда да заколят два вола и две телета, изнесе бъчви с вино и ракия, нареди да постелят с килими под навеса на хамбара, та кога играе Юлфет, да ѝ е меко на крачетата. Тя нямаше червена шапчица на главата, имаше черни смолести коси и разноголеди очи, черна бенка между веждите и тънки мургави пръсти. Циганите надуваха кларнетите с опулени очи, циганките пляскаха с ръце и кършеха рамене. Юлфет танцуваше върху меките килими, а Сарайдаров с ръце на кръста, разгърден и потен, не откъсваше очи от сластните извивки на снагата ѝ. Същата нощ заведе татаркинята в стаята си и я направи царица. Той наричаше кучки жените и винаги ги правеше царици, „кучки-царици“, държеше ги на трона месец или година и ги отпращаше с по една шепа златни пари за черни дни. Щом започнеш да се оригваш на една жена, казваше той, отвържи ѝ синджира и я пусни, тя е куча порода, а никоя кучка не е останала в полето. Жена ти, казваше още, е светица, а светица не можеш да любиш!... Жената на Сарайдаров живееше във Варна и идваше в чифлика през година или две, бледа и невзрачна жена, чужда на нашата страстна степ, чужда на нашите снежни зими и знойни лета. Имаше и син Петър, който му ядеше парите в Швейцария или Франция, идваше и той в чифлика през лятото, малко изнежен и чужд, но след няколко дни се превръщаше на истински млад Сарайдаров, работеше по полето, яздеше коне и флиртуваше с госпожиците от града...

Сарайдаров направи Даринка „кучка-императрица“. Бе решил да отпразнува нейното изяждане по-шумно и по-тържествено от друг път и случаят му помогна. На следната сутрин отиде с един от пазачите си да нагледа циганите, които беряха царевица, и видя в имота си цяла чарда от чужди волове, крави и телета. Чардата принадлежеше на съседа чифликчия Иван Фишер, руски евреин, „богобоязлив“ старец с дълга червена брада и много дъщери. Едната половина от дъщерите му имаха чисто червени коси, другата половина — чисто черни коси, но всички имаха умни еврейски очи и закръглени руски задници. Младият Сарайдаров се опита да хвърли камък в това бласто от лениви и благопристойни госпожици и получи само чай и сухи сладкиши. Иван Фишер предпочиташе да превърне чифлика си на сиропиталище за стари моми, отколкото да види една от тях на Сарайдаров престол като „кучка-царица“.

Сарайдаров подбра говедата и ги откара в чифлика. Двамата от пазачите на Фишер се опитаха да ги върнат, но Сарайдаров стреля срещу тях с револвера си и ги пропъди. До вечерта всичкият добитък — седем вола, четири крави и четири телета — падна под ножа на гладните цигани. Цяла седмица

продължи оргията в чест на Даринка, циганите от околните села се изпоразболяха от ядене и пиене, а Фишер не се и опита да протестира. На следващата пролет той щеше да залови в своя имот толкова добитък на Сарайдаров, щеше да го откара в чифлика си и по същия начин щеше да го подложи на нож и, разбира се, да си направи луканки, а останалото месо да разпродаде.

След няколко дни моят племенник Ричко запрегна белите коне и откара в Добрич господаря и любимата си. Къщата на Сарайдаров, двукатна и широка, със зидана стена и кована порта, заемаше половината от чаршията, многобройните стаи миришеха на богатство и мухъл, подовете, дето не бе влизал човек с месеци и години, бяха осеяни с измрели мухи. Сега мухите, като видяха малката царица, изведнъж възкръснаха, изпълниха стаите с жужене, миризмата на мухъл се смени с дъха на парфюм.

Сарайдаров назначи нова прислуга — готвачка, домакин и пазач, — назначи и две циганки, които не перяха и не чистеха, а правеха „вятър“ на нейно величество. Денем, когато тя искаше да почине, циганките заставаха от двете страни на леглото, едната пъдеше мухите с ветрило, другата размахваше чаршаф, да ѝ прави хладен въздух.

Няколко дни Сарайдаров прекара в спалнята на своята малка царица, а Ричко дремеше в мръсната пристройка и като всеки романтик, видял идеала си в чужди ръце, лееше сълзи в пристъп на мирова скръб. Но романтиците затова са романтици, за да леят сълзи за било и не било, те гледат света с влажни кравешки очи и си мислят, че светът е по кравешки смирен, но добре, че ги има, Господи, добре, че ги има, без тях животът ще остане без крави, а като няма крави, няма да има и мляко! По пътя към чифлика Сарайдаров забеляза скръбта му, а щом младите скърбят, възрастните стават по-стари и подозрителни, сложи ръка на рамото му и му заповяда да не се бръсне и стриже до второ нареждане. След година или две косата и брадата на кочияша му щяха да стигнат до кръста и това деветнадесетгодишно чудовище щеше да плаши децата и кучетата. Но Сарайдаров бе забравил, изглежда, че кочияшът му бе минал под черния кон и че сам го бе нарекъл мъжко момче...

13.

Три дни преди да се родя, Доко пъдарят срещна баща ми на каменната кариера. Майка му, баба Трена, бе акушерка на майка ми и Доко знаеше от

нея, че аз непременно ще бъда момче. Извъртя цигарка, дръпна и не можа да скрие радостта си:

— Тези дни ще имаш момче, значи! Ще има кой да ви пасе добитъка. Аде, честито! Щом е момче, без черпня няма да мине.

Баща ми мълчеше, човъркаше камъка и дори не приемаше поздравления по случай моето предстоящо раждане. Вкъщи почнаха да говорят все по-често за моята особа, готвеха се да ме посрещнат, а баща ми вместо радост изпитваше срам, бягаше и се криеше от хората. Той бе първият и не последният човек, който се засрами от моята поява на бял свят. Дълги години се опитвах да му докажа, че с нищо не съм по-лош от другите, той поклащаше глава и ме уверяваше, че не струвам лула тютюн. Гордостта все още не ми позволява да призная, че той излезе прав, поне що се отнася до моите литературни занимания. Все пак, когато се включих за строеж на жилище, той дойде за пръв път в София и поиска веднага да го заведе на постройката. Промъкна се през скелите, качи се на четвъртия етаж, дълго гледа голите тухлени стени и каза:

— Е, ти май взе да ставаш човек!

Баща ми не проявяваше внимание и към майка ми, избягваше да я среща и говори с нея, като че тя се готвеше да извърши нещо, оскърбяващо мъжкото му достойнство. Заобикаляше собата, където тя лежеше, и отиваше в обора. Наближаваше да се отели кравата и той непрекъснато се въртеше около нея, постилаше ѝ прясно сено, хранеше я и съчувствено я галеше по челото. И тримата сополанковци надничаха в обора и се хвалеха на съседите, че ще си имат теленце. Изглежда, че освен майка ми, с най-голямо и радостно нетърпение ме очакваше Доко пъдарят. В мое лице той виждаше още една жертва и не се лъжеше, защото след няколко години навлязох в неговото паство, пасях шилета и крави, всеки ден ги изтървавах в чуждото и всеки ден той ме спипваше в момента на най-сладката игра. Много даскали са чутили показалките си в дланите ми, много пъдари са ми насинявали задника, но всички тези дървени педагози съм забравил и не им помня имената. Това кривошиесто и еднооко джудже, безпомощно пред възрастните, държеше в страх и покорност детския народ от няколко села. Не се гневеше като другите пъдари, не посягаше да удари, за да не си „цапа ръчичките“, както го чувах по-късно да се хвали. Провинените деца поставяше едно срещу друго, усмихваше се сам като дете и казваше: „Я му плесни едно шамарче, та друг път да си отваря хубаво очите!“ Детето посегне и лекичко плесне другарчето

си. „Хайде пък ти сега на него едно шамарче, дето те удари!“ Отначало всичко започваше като на шега. „А, че той ти изкриви лицето, а ти го галиш. Така ли е?“ Детската тълпа, която в такива случаи не се различава от възрастната, шуми, потрива ръце в очакване на зрелище и вика: „Охо, не знае да му го върне, както трябва!“ И ударите следват все по-силни и жестоки, докато се стигне до такъв бой, че сам Доко трябва да ги разтърва. Другарството е набито с плесници, издраскано с нокти, окървавено и отсега нататък приятелите стават врагове. Доко познаваше сложните отношения между семействата и родовете и чрез децата си отмъщаваше на бащите и дядовците, които са го оскърбили. Или просто се наслаждаваше на властта си над невинния детски свят. Детският бой не приличаше на бой с пъдарска тояга, бащите го вземаха за хлапашка закачка и не си придириваха. За да спечелят благоволението на Доко, децата сами му посочваха ония, които са направили пакост в негово отсъствие, наслоената неприязън се превръщаше в омраза и след няколко години те заменяха плесниците с ножове и брадви... Преди шест или седем години, подчинявайки се глупаво на глупавите туристически програми, посетих концентрационния лагер Бухенвалд. Бяхме голяма група от различни националности. Ужасите на смъртта и насилието, които видяхме там, могат някак да се вместят във възможностите на човешкото зло, но 18-те бесилки буквално вцепениха хората, някои искаха да се върнат назад и не можеха да поместят крака. А гидът обясняваше, че на тези бесилки лагеристите били принуждавани да се бесят сами. Един дърпа примката на своя приятел, после неговата примка дърпа друг приятел, а понякога се случвало брат брата да обеси... Когато излязохме навън от бесилницата, повечето от туристите изглеждаха не толкова покрусени, колкото изумени от тези братски бесилки, като че бяха видели нещо отвъд злото, пред което дори не можеш да се вълнуваш по човешки. И аз бях потресен от тази съвършена зверщина, но кой знае защо, тя не ме стъписа като другите, помислих си, че отдавна съм я предвиждал в програмата на една дива фашистка диктатура. Може би е смешно, но тогава си спомних за Доко пъдаря и си казах, че моите спътници сигурно не са имали като мен в детството си такъв мъничък едноок пъдар; ако го бяха имали, не щяха да се изумят тъй страшно от делата човешки...

В детството си вярвах, че на света (а светът бе моето селце) няма по-жесток от Доко пъдаря, боях се от него и го ненавиждах повече от всичко. Но с времето започнах да си мисля, че този самоук, примитивен йезуит е искал може би да ни даде отрано уроци за живота (както се и хвалеше пред хората). Може би е искал да ни покаже обратната страна на медала, докато учителите ни биеха с пръчки, за да си тъпчем главите с добродетели. Не, не е бил глупав

пъдарят, струва ми се дори, че ако е имал възможност, щял е да стане политик, велик диктатор и изобщо велик пъдар. Неговите горчиви уроци отрано ме научиха да очаквам всичко от живота и да стана непоправим оптимист. Злото не ме изненадва и не ме хвърля в безпътица или отчаяние, щом се срещна и размина с него, плюя с отвращение зад гърба му, а това не е малко. Че какво по-голямо достойнство има за човека да плюе зад гърба на злото?

Все пак поклон пред паметта ти, едноок дяволе!

Настелиха на майка ми кош сено и така ми приготвиха меко приземяване. Баба Трена казваше, че аз ще дойда от някакъв горен свят и трябва да кацна на меко, за да не си строша коленете. На прозорчето окачиха черга, в собата стана тъмно и душно, баба Трена приседна до печката и запретна ръкави. Навън валеше пороен и студен дъжд, селото плуваше в кал и вода, не се виждаше жива душа. Такъв пороен дъжд не бе валил от години, и то през декември, та хората не можеха да си купят газ от дюкяна. Природата искаше може би да ознаменува по някакъв начин моето раждане.

Вечерта майка ми се замая от болки, баба Трена сложи мандалото на вратата и клекна до нея. Другите спяха оттатък, само баба се пробуждаше от време на време, готова да дотърчи в собата, щом чуе моя вик, а баща ми стоеше през една стена до кравата, която също пъшкеше от родилни болки. Знаменателно бе за мен, както се видя отпосле, че вместо да се състезавам в раждането си с някоя знаменита личност или поне някой началник на отдел, аз спринтирах към белия свят с едно теле. В училище, в казармата, пък и навсякъде всички като че си бяха плюли в устата да ми викат при най-малката грешка: „Не така бе, теле с теле!“ Но и телето ме изпревари. Трябва да е било десет или единадесет часът, когато баща ми събуди всички и им съобщи, че кравата се отелила мъжко, с бяло петно на челото. Отидоха в обора, показаха на теленцето как се бозае, вързаха му на шията червена панделка и го отнесоха вкъщи да му се радват.

Телето ме изпревари, защото си има добър телешки характер, но аз си бях малко опак още оттогава и не пожелах да вляза в живота като хората с главата напред, а с краката. Баба Трена се изплаши от моето упорство, което според нея бе твърде символично.

— С краката иде, с краката ще си изкарва хляба!

И тя, вещицата, излезе права. И досега краката са ми най-здравата опора, разхождат ме по света и ми осигуряват ако не друго, то поне основната заплата. Краката ми не правят неприятни грешки като главата, освен когато са пийнали и стъпят в някоя локва. Честно казано, всичко, що съм извършил с крака, все ми е донесло полза, спокойствие и дори похвали. Краката са ми и най-сигурното защитно средство. Едно е да се отбраняваш с празни думи срещу някого, съвсем друго си е да му дадеш един ритник. Това дори магаретата го знаят...

Разбира се, моето упорство да дойда на бял свят не бе само от инат или мания за оригиналничене, каквито не ми липсват и досега. Бог знае по какви тайнствени пътища аз се досещах, че преди и по време на раждането ми из нашата мила Добруджа стават много неприятни събития, които ме плашеха и разколебаваха. Хората крадяха насилствено моми, убиваха се с пушки и пищови, капитан Арабов налагаше с бич невинните цигани, същата нощ чичо Мартин се промъкваше в един далечен чифлик, за да го запали. Сарайдаров спеше в леглото на своята малка царица, а момъкът, когото тя обичаше и който я обичаше, вече обрастваше с дълга козина като горила и се топеше от мъка и безсилие... Тези хора, пък и всички други носеха в себе си някаква огромна вина, чакаха да се родя, за да ми прехвърлят част от нея. И така направиха, хитреците му недни! И досега мъкна тяхната вина, мъкна и своята. Навярно всички човеци се смятат за невинни, та вместо да живеят, непрекъснато се опитват да стоварват вината си върху другите и успяват да превърнат себеподобните си в истински мулета... Наскоро гледах филм, в който се осмиваха хора, напълнели от прекомерна лакомия. За да се види нагледно какви излишни тлъстини носят, режисьорът остроумно бе поставил на гърбовете им по една кофа, пълна с въглища или камъни. Един мъкнеше седемдесет, друг — петдесет, трети — четиридесеткилограмова кофа... Понякога ми се струва, че влача цяло ремарке, натоварено с вина, тежка и неясна вина към себе си и към света... Най-послед аз недоумявах как така някой създава някого, без да иска съгласието му, за да го набута в кипящия казан, за собствено удоволствие, а понякога дори и без удоволствие, какъвто бе случаят с баща ми. Ако майка ми и баща ми бяха, да речем, коне или таралежи и аз щях да се родя кон или таралеж, а това вече на нищо нямаше да прилича. Щях да паса по ливадите и да тегля някоя каруца със зарзават или пък да си остря бодлите и да ям жаби и змии. Не, природата не само че не е демократична, ами си е изпечен диктатор. На нейно място, преди да създам човек, аз бих направил така, че той да наблюдава живота известно време и ако се наеме да стане човек, да си вдигне ръката в знак на съгласие, ако не — да си остане в Нищото...

Впечатленията ми от живота, както и предполагах, не бяха твърде приятни, да не кажа отчайващи. Първото нещо, което видях, бе беззъбата уста на баба Трена и увисналия ѝ нос на вещица. Изтръпнах от ужас, надух гърди и изпищях. Тя се ухили, взе една ръждясала ножица и ми клъцна пъпа. Врекнах още веднъж, тя не ми обърна внимание, взе ме в костеливите си ръце и ме показа на майка ми. Тя ме погледна, усмихна се с голямо усилие, отпусна глава на възглавницата и затвори очи. Не бе трудно да се досетя, че тя се засрами, а може би се и уплаши от рожбата си. Аз приличах на одран заек с изпъкнали ребра и синьо месо, очите ми бяха жълти, а главата ми гола, каквато си е сега, и дълга като краставица. Шевовите на черепа ми липсваха и онова сиво вещество, с което по-късно трябваше да си печеля парите, бълникаше като рядка боза под темето ми, напираше да се излее и не е чудно да се е изляло наполовина. Баба Трена ме положи върху куп парцали и почна да ме повива от шията до петите, нахлузи на главата ми някакво шалче и го пристегна под брадичката. Понеже се опитвах да протестирам срещу това насилие, тя ме уви с една дебела вълнена връв тъй, че не можех да мръдна нито ръцете, нито краката си. Постави ме на пода и се залови да помага нещо на майка ми, а аз лежах като усмирен разбойник и ща не ща, гледах към тавана. Гредите бяха изкорубени и ниски, боядисани със синка и отрупани с едри черни мухи. Те бръмчаха разсънени и недоволни, прелитаха от греда на греда, някои слизаха и кацаха на менчето с вода. Една ме забеляза, спусна се от тавана и кацна на бузата ми. В същия миг нещо ме боцна като игла, аз изпищях, мухата трепна, но като разбра, че не мога да се отбранявам, кацна на другата ми буза. Колкото повече пищях, толкова повече се радваше баба Трена и казваше, че съм юнак и че е полезно да плача. На нея изобщо ѝ правеше удоволствие да ме мъчи, увиваше ме всеки ден все по-здрово с вълнената връв и твърдеше, че така ще се изправят краката и ръцете ми. По неин съвет ме повиваха цели три години и тези години бяха едни от най-тежките в моя живот. Мухите, колкото и кръвожадни да бяха, през зимата изчезваха някъде, но другите гадини нямаха сезон.

Най-мъчителна бе първата ми нощ, нощ на истинско отчаяние. Ако можех да говоря, нямаше да си късам дробовите от плач, а щях да извикам: „О, върнете ми блаженото време преди моето раждане!“ И колко странно е, че сега много често ми се иска да извикам: „Върнете ми моето детство, върнете ми го още от първия ден с малката къщичка земянка, с бълхите и страшните пъдари, с тъмните нощи, пълни с караконджули и конекрадци!“ Така е, когато човек дойде на белия свят с краката напред...

На сутринта поискаха да ме утешат, дадоха ми да суча и чудно нещо, щом се заситих, затворих уста и млъкнах. Испитах непознато удоволствие и разбрах, че животът си има и добри страни и че човек вика и рита, докато му запълниш устата. Запълниш ли я, той се умълчава и става послушен. Тъй че първопричината на всички революции и народни движения ми стана ясна още при първото засукване. Майка ми ме сложи на скута си и аз, вече сит и доволен, можех спокойно и безпристрастно да разглеждам околния свят. В собата дойдоха баба, дядо, сополанковците, дойде да ме види най-после и баща ми. Първата ни среща не бе особено сърдечна, каквато трябва да бъде една среща между баща и син. Баща ми не се докосна до мен, погледна ме от прага някак виновно и излезе на двора. Баба бе най-любезна, погали ме по брадичката, взе ме на ръце и почна да ми прави комплименти, а когато дойдоха баби от махалата, и да ме хвали пред тях. И те ме гъделичкаха и ме боцкаха по нослето, и те ме хвалеха, че съм бил едър и че съм можел вече да се усмихвам. Тези баби, помислих си, може и да си имат разни гадини в елците, може и да не са си мили ръцете, но, общо взето, са приятни баби. Ето, казах си, още една хубава страна на живота — да ти правят комплименти, задето си нацапал пеленките или пък затова, че през нощта не оставяш другите да спят. Хареса ми и това, че всички ме гледаха с възхищение и одобряваха всеки мой звук или писък и според тях гадаеха какъв ще стана — овчар, чифчия или конекрадец. Изобщо животът още от първия ден започна много умело да ме съблазнява с приятни усещания и да задоволява суетата ми.

През деня дойдоха още много жени и деца да ме видят, разглеждаха ме, разглеждах ги и аз. И те единодушно твърдяха, че съм най-красивото и умно дете, което се е раждало в село досега, и ме признаха за звезда от всеселска величина. Моят триумф трая всичко един ден, но и това не е малко... Около мен имаше още много любопитни неща — котката, която си виріеше опашката и се триеше в краката на баба, двете кучета, които лежаха наред двора и лаеха съседките, кравите, конете и враните по голите клони на дърветата. Грееше слънце, но по едно време се скри някъде и от небето заваля сняг на едри снежинки. Дечурлигата изтичаха на двора и започнаха да ги ловят с ръце. За един час всичко побеля и тази работа ми се видя много интересна. Следобед поспях малко и се събудих с още едно ново и непреодолимо чувство — любопитство, което щеше да ме води за носа цял живот и никога нямаше да ме остави. Щях да изпитам много разочарования, ограничения и измами, щях да си мисля много често, че животът е пълна безсмислица, наложена ми по чужда воля, но любопитството щеше да се окаже по-трайно, по-гъвкаво и по-хитро от всички други чувства и да ме води

напред. То още от първия ден ме овладя напълно, тласна въображението ми по всички посоки на Добруджа и аз вече исках да зная какво става днес и какво ще стане в бъдеще с тази земя и с нейните хора. Дали чичо Мартин запали снощи чифлика и успя да се скрие, или са го заловили и откарали в града, окован във вериги? Ще си отмъщава ли на света за нещо си, както бе наумил, или ще стане разбойник? А Емилия, дъщерята на околийския началник, която падна в краката му и целуна прашните му обувки? Това целуване на прашните обувки не бе прищявка на една дяволски горда жена, то бе нещо, пред което чичо Мартин ненапразно се уплаши, и нещо, което ужасно ме заинтригува. Ами Аница, тази не по-малко горда и хубава жена, какво ще прави, като намери и тя чичо Мартин вдън горите и срещне при него амазонката Емилия? Две жени, две съпернички ще се дуелират, но не с оръжие, а с нещо по-страшно, което притежават само жените. Господи, колко много събития има да се развиват занаяпред! Интересно е да се знае например как ще завърши историята на Сарайдаров с Даринка, нож ли ще играе тук и ако играе, кой на кого ще го забие? Или Даринка ще зареже и него, и любимия си и ще стане любовница на началника на жандармерията, който ще преследва с хиляди души чичо Мартин. А какво най-после ще стане с мене, ще се зъбя ли на живота, ще му чистя циганското лице, или ще подвия опашка и ще стоя мирно пред него?

Едва когато успея да разкажа всички тези истории, ще мога, струва ми се, да заявя съвсем определено, че животът, това е едно безкрайно човешко любопитство. Но не, не бива да избързвам с предварителни заключения. Кой знае, може би ще се окаже, че животът съвсем не е любопитство, а безсмислена игра на природата, дяволски кръг, в който се въртим, арена на живи работи или Бог знае още какво. Всеки случай човек на еднодневна възраст не може да не си зададе такива проклети въпроси.

След това

1.

Всичко, което е било преди нас, е смърт.

Сенека

И така, ето ме и мен. Както казва Остап Бендер, този факт не може да се пренебрегне, но и с нищо не може да се оправдае освен с каприза на природата. Иначе светът щеше да възкликне поне като някой шоп: те го и

тоа! А той не възкликна и накърни честолубието ми завинаги, тъй като отпосле узнах, че след раждането на други личности е ликувал до безумие. Наистина селото единодушно ме приветства с добре дошъл и дори ме обяви за най-хубавото дете, но за едно село ли се родих аз, или за света? Бях достатъчно горд, за да махна с ръка и да се върна в небитието, но може ли човек на едnodневна възраст да си послужи с пистолет или отрова? Ето как светът още от първия ден ме принуди да го приема, без да ме пита дали го харесвам, или не, и това е първата ми отстъпка пред него. Но има време, ще видим, че аз няма да го оправя, но и той мене няма да оправя, така че поне ще бъдем квит.

Някой от класиците уверява, че се помни на осеммесечна възраст. Уверен съм, че тази необикновена памет няма нищо общо с гениалността, и затова никак не се смущавам от обстоятелството, че аз пък се помня отпреди моето раждане. И никак не вярвам на Сенека, който твърди, че всичко, което е било преди нас, е смърт. За съжаление мнозина от читателите ми се уловиха за този брадат афоризъм и проявиха недоверие към историята отпреди моето раждане. Нареккоха я небивалица и — което е най-лошото — кощунство с житейска истина. Един съчинител в наше време може да понесе недоверието на читателя и дори да го приеме като благосклонен съвет, но да понесе последното обвинение, едва ли е по силите му. За мен поне няма по-тежко обвинение. Ето защо отсега нататък моят разказ ще се придържа о неоспоримите факти или по-точно фактите ще го хванат за носа и ще го водят по пътищата на светата житейска истина. И за да не остане ни най-малко съмнение в достоверността на разказа, аз зачерквам осемте дни от моята оскъдна биография, защото през тези дни ме хвана жълтеница. На очите ми паднаха жълти пердета, отначало виждах само жълто, а после — нищо. Тази жълта слепота, чиито последствия не мога да преодоля и досега, ми причини ужасна мъка, а като се прибави към нея и неспособността ми да се движа и говоря, страданието на Прометей в сравнение с моето може да се нарече едно леко премеждие. Можех само да плача и плачът ми бе единственото средство, за да напомням за себе си. Плачех по най-различни поводи, но най-вече, когато ме нападаха бълхите. Възползвани от превързаните ми крайници, тези слаби твари проявяваха безнаказана жестокост. По-късно, в казармата и на война, когато можех да се отбранявам от тяхното кръвопролитие, аз бях придобил навика да ги понасям спокойно и с това благородно равнодушие успях да им отмъстя за цели двадесет години. Така излязох по-силен от могъщия диктатор Сула, който се остави да го изядат едни нищо и никакви въшки.

Плачех, разбира се, и когато бивах гладен, и този навик ми остана и до днес. На деветдневна възраст знаех, че за да утоли глада си, човек трябва да приплаче дори на собствената си майка и може би аз станах причина да се сътвори народната поговорка, че ако детето не заплаче, майка му не му дава да суче. Иначе майка ми беше щедра и щом кръкнех, тичаше да ме накърми, без да ме пита дали съм заслужил млякото, което ми дава от гърдта си. Изглежда, че само майките и бащите дават храна безплатно или на безсрочен заем. На другите трябва да им работиш, ако не им работиш, да ги наричаш „майчице“ и „бащице“. Щом ги удостоиш с това родителско звание, те се смиляват без оглед на твоите лични способности. Ако пък назовеш някого така, че да се почувства твой благодетел, можеш да се ползваш от благоволенieto му за цял живот.

На деветия ден жълтите пердета паднаха от очите ми и аз запомних всичко, което видях около себе си. Едно от трите рошльовчета ме държеше на ръце до прозореца, приказваше ми нещо и сочеше към двора. След няколко години то щеше да ми стане леля, а сега бе деветгодишно, омацано и босокрако момиченце. То искаше да ме запознае с външния свят само с няколко думи: прасе, сняг, куче. Навън действително имаше кучета, сняг и едно огромно розово прасе с клюмнали уши. Току-що го бяха изкарали от кочината и то, отвикнало от свобода и движение, едва пристъпваше и затъваше до корем в снега. Около него стояха десетина мъже с голи ножове в ръце, оглеждаха го от всички страни, а прасето гледаше тях, виреше зурлата си и мигаше доверчиво с белите си клепачи. Изведнъж двама от мъжете се хвърлиха отгоре му, хванаха го едновременно за двата крака — предния и задния — и го тръшнаха по гръб. Други двама хванаха другите два крака, прасето се досети каква е работата и нададе писък като локомотив на пътнишки влак, какъвто видях след около петнадесет години, и щом чух свирката му, веднага си спомних за прасето. То бе голямо като магаре, четирима не можаха да го удържат, та и останалите мъже се нахвърлиха отгоре му. Тогава дядо пристегна зурлата му с въже, за да заглуши пронизителното квичене. Прасето се задуши и липсата на въздух утрои силите му, мъжете изтърваха краката му, после пак ги докопаха и така се бориха с него цели десет минути. Само един дребен, кривокрак мъж с дълги маймунски ръце стоеше от страни. Когато другите притиснаха здраво прасето, той се наведе и без да се колебае нито секунда, заби ножа си в дебалата му гуша. Прасето трепна, изквича още веднъж, но вече сподавено, и от зурлата му бликна гъста и тъмна кръв. Вълó Гайдата, известен с уменията си да коли прасета, бързо и сръчно държеше ножа и леко напипваше с върха му онова място в гърлото, което трябваше да се пререже. При всяко движение на ножа по тялото на прасето минаваха все

по-слаби конвулсии и накрая, при последната, четирите му крака удариха така силно, че мъжете отново ги изтърваха. Вълло Гайдата скри ножа в пояса си, а мъжете се оттеглиха настрани, за да дадат възможност на затлъстялата свинска душа да се въздигне към небето.

Вкъщи кипеше голяма шетня. В одаята и собата вряха тенджери, миришеше на кисело зеле и сурови цепеници, след малко донесоха цяла тава от гърдите на прасето, туриха и тях на огъня, та миризмата не можеше вече да се понася. Моя милост се задушаваше, кихаше и кашляше, но жените си гледаха работата и не ми обръщаха внимание. Започнаха да прииждат и съседките. Всяка от тях носеше прясна пита и шише с вино или ракия, оставяха каквото носеха в едното къоше и се залавяха да помагат на домакините.

На двора димеше голям черен казан с топла вода, с която мъжете щяха да измият вътрешностите на прасето. Сега го деряха и бършеха мазните си ръце с кожусите, за да се напоят с тлъстина и да станат по-яки. Около тях се бе събрала най-разнообразна публика: деца, кучета, кокошки, гарги и свраки. Всяко от децата усърдно помагаше с надежда да получи мехура на прасето и да си направи от него балон или футболна топка. Възрастните измисляха всевъзможни препятствия — борба, качване на някое високо дърво или надбягване в дълбокия сняг. Като главен колач Вълло Гайдата имаше право да удостои победителя с наградата и да постави още едно деликатно условие — да се целуне задникът на прасето. След няколко години аз редовно се навеждах към задника на прасето и спечелвах наградата. Тази работа не бе твърде приятна, сам Вълло Гайдата ми се присмиваше повече от другите и аз я вършех със затворени очи. И когато по-късно прочетох „Бай Ганьо“, неговият гениален принцип не ми направи особено впечатление, а само потвърди моя няколкогодишен житейски опит.

Кучетата клечаха отстрани на различно разстояние, така да се каже, според степента на роднинството и заслугите си, както сега хората стоят на различно разстояние от облагите. Нашите клечаха току до закланото прасе, надявайки се на най-голям шанс, и затова най-изкушени, така изкушени, че не изпускаха ни едно движение на мъжете. Когато някой извадеше от търбуха на прасето дроб, далак или друга карантия, те неволно се потътрुзваха напред, облизваха лигите си и скимтяха от нетърпение. Съседските клечаха малко по-надалече, зад тях, накачени по плетища и стобори, стърчаха чуждите и непознати песове. Колкото по-гъста миризма стигаше до обонянието им, толкова по-често езиците им проблясваха като червени мълнии.

След малко един от мъжете измъкна мръсните и димящи черва на прасето и небрежно ги заметна в снега. Нашите се намериха при тях само с един скок, налапаха ги и ги повлякоха към близкия плет. Съседските това и чакаха, хвърлиха се и те към плячката, а към тях се присъединиха чуждите и непознатите. Нашите налапаха каквото налапаха, остатъка трябваше да делят с чуждите, а това не бе приятно, нито справедливо.

Всички наостриха козина, оголиха зъби и заръмжаха едно срещу друго с лайнени муцуни, а остатъкът от червата лежеше в краката им. Коего се изхитряше да докопа нещо и да го отмъкне, биваше накълцано на кайма. Така слабите малко по малко се оттеглиха да си ближат раните и да мечтаят за следващата Коледа и на арената останаха най-силните. В края на краищата остана само нашият пес, целият окървавен и опърпан, налапа остатъка от червата и си легна под хамбара. Кокошките и свраките се задоволиха да кълват кървавите петна по снега.

В това време не бях кой знае колко наблюдателен, но тази езическа картина не можеше да не ми направи впечатление. Тя събуди у мен някакви смътни асоциации за бъдещето и аз си помислих, че няма да бъде приятно, ако предстоящият живот ме принуди да се давя по кучешки за парче мръсно черво. Нерадостното предчувствие обаче ме осени само за миг и изчезна, както се бе появило. Както казах в първата част на моята повест, майка ми бе ме закърмила със здрав народен оптимизъм още преди да ме роди и аз не можех да остана в плен на всевъзможни интелегентски и нездрави настроения. Няма да я бъде тая, рекох си, да ходя да хапя себеподобните си за парче мръсно черво! Ако ще ги хапя, ще ги хапя за прясно и чисто месце. Така си казах, погледнах наоколо и ми стана весело както винаги, когато гледам природата. Матовото коледно небе нежно прихлупваше селото, в градината сиротно стърчаха тънките стебла на акациите и през тях с акварелна чистота се открояваха съседските къщи, а комините им пушеха като огромни лули. Баща ми бе изкарал добитъка на водопой, кравата и двата вола пристъпваха из двора като зрители в кулоара на театър, отегчени от първото действие на пиесата, почесваха на оградата пожълтелите си от пикоч хълбоци и лениво навеждаха рога един към друг, за да се поборят наужким. Наблюдавах ги внимателно, защото ми мина през ум, че може би ще ми се наложи да ги описвам в бъдещите си съчинения. Но защо ли пък трябва да се занимавам с тези животни, рекох си още тогава и реших благосклонно да оставя тази работа на Йовков, който толкова обичаше да говори за ония, които не могат да говорят. Все пак не можех да не забележа, че докато кучетата, кокошките, гаргите и всевъзможните диви и питомни твари кълвяха

или ближеха кървавите петна по снега, воловете ги помирисваха с отвращение и се отдалечаваха, покрусени от червения цвят на кръвта. И отпосле не се учудвах, когато селяните наричаха вол някой хрисим, работен и безсловесен човечец.

Докато размишлявах така, нашите застлаха месали от единия край на собата до другия и наредиха трапеза. За да се държа прилично в присъствието на гостите, рошльовчето ме сложи в люлката и почна да ме люлее. Люлката бе окачена за една кука на тавана и при всяко залюляване аз прелитах над калпаците на мъжете, стигах до средата на трапезата и виждах какво има по нея: грамадни порязаници хляб, туршии, пълни чинии с варено месо, червени глави лук, тасове с вино и тънки зелени шишета с ракия. Всички бяха плувнали в пот и никой не се сещаше да се поразкопчае или поне да свали калпака си, подсмърчаха от горещата чорба и бършеха с ръкави овлажнелите си носове. Миризмата на кожусите бе така непоносима за моето крехко обоняние, че скоро загубих съзнание. Когато се събудих, ония долу на пода мляскаха като запорожци, хрупаха цели глави лук, обръщаха тасовете с дъното нагоре и блажено се оригнаха. По едно време някой наду кавал и проточи такава древна и безкрайна мелодия, че другите се умълчаха и заслушаха. Щом спря кавалът, дядо, зачервен вече като стомана, се обърна към майка ми:

— Булка, я изкарай една песен!

— Не мога да пея — каза мама смутена.

— Млада булка си, как тъй не можеш да пееш? — обадиха се жените.

Майка ми действително не можеше да пее за пред хора, но и да откаже бе невъзможно. В дядовото желание имаше не толкова любов към вокалната музика, колкото гордост от снахата, която трябваше да се прояви с още нещо пред гостите. Дядо се гордееше и със „семето“ си, т.е. с моя милост, и от време на време хвърляше влажни погледи към люлката:

— Брей, тъй да е одрало кожата на нашия род, че повече не може да бъде. Опасно семе сме ние!

Тежко ми и горко, мислех си, но дано отпосле превъзмогна някак проклетия наследствен закон. Иначе ще остана нисък на ръст, с чувствителна липса на умствени способности, а на всичко отгоре и плешив като тебе. Че как ще се ожения такъв-онакъв?

Сега вече знам, че прекалената суета винаги е наказвала хората. Наследих от дядо всичко онова, от което се боях, и то в двойна доза.

Всички гледаха майка ми нахално в устата. Тя се изчерви, пое дъх и запя. Може би само аз забелязах с какво усилие пее тя, засрамена от нищожния си талант, а това показваше, че не ѝ липсва естетическо чувство, което влагаше в приспивните песнички над моята люлка. Все пак тя спечели аплодисментите на публиката, която следеше не изпълнението на песента, а съдържанието. То бе така драматично, че аз го помня и досега. Стоян попада в плен през Първата световна война и го заточават на остров Трикери, където прекарва цели ми девет години. Жена му го очаква до десетата година и се омъжва за друг. Добре, но Стоян успява да избяга тъкмо по това време и с много преমেждия пристига у дома си. Брадясал, измъчен и отслабнал, почуква една вечер на вратата...

Лелките взеха да подсмърчат, а чичковците да въздишат тежко-тежко и да побутват калпаците си на тила. Всички знаеха песента дума по дума и все пак с нетърпение очакваха да чуят как Стояновата булка ще отвори вратата и ще посрещне първото си венчило. Една съседка запуши устата си с края на забрадката, след нея и другите напълниха очи, почнаха още по-усърдно да подсмърчат и да се секнат в шепите си. Дядовата лирична душица лъсна в очите му, две сълзи потекоха по улеите на грапавата му буза, увиснаха на мустаците му и оттам — на скута. Вълло Гайдата, който така изкусно взе душата на прасето само с един великолепен бод, цял се олигави и изхълца като отпушена тапа.

Като свърши песента, майка ми каза „добре сте послушали“, отвърнаха ѝ разплакани „добре си попля“ и замлъкнаха, докато преглътнат преживяното. Искаха после да я извикат на бис, но аз се възпротивих, защото дилетантството ми бе неприятно още от люлката. Врекнах пронизително, майка ми дойде при мен и така ѝ се размина втората песен. Пяха други жени и мъже, пяха, смяха се до сълзи, мъжете разказваха обичайните си спомени от казарми и войни, пак пяха и плакаха, пак пяха и се смяха, играха, та издъниха пода и си отидоха чак след полунощ.

Гледай какъв народ, мислех си, като ги гледах от висотата на люлката. Ще заколи прасето, без да му мигне окото, а след малко ще заплаче за чуждото нещастие. Мъже и жени ли са това, или деца? Май че едното и другото. Тъй ще е, защото мъжете и жените са създали нашата голяма и тъжна история, а децата — тези песни. Все пак трудно ми бе да ги разбера. Наистина бях човек

на девет дни, но и сега, когато съм на хиляди дни, пак ми е трудно да ги разбера. Само едно ми бе ясно, още оттогава и досега, че съм неизтребима част от тях; че съм враг на техните врагове и приятел на техните приятели; че ако понякога им се сърдя и надсмивам, сърдя се всъщност на себе си и на себе си се надсмивам; че дори само тази добродетел да ми бяха дали, пак трябва да стоя пред тях със свалена шапка.

Бях позадрямал, когато отвън се чу силен изстрел. Нашите тревожно се спогледаха. Дядо излезе навън и дълго стоя там. Чу се още един изстрел и той се върна. Вълно гърми с пищова си, каза той, и седна да събуе цървулите. Целият ни род се гордееше с чичо Мартин, насаме всички говореха с уважение и страхопочитание за него, но пред хората мълчаха и дори го упрекваша за неговото безразсъдство, защото се бояха да не ги уличат в сътрудничество. Къде ли е сега, жив ли е, или мъртъв, питаха се всички, питах се и аз и страшно ми се искаше да го видя и да се запозная с него.

2.

Има само една сила — дързостта,

и една слабост — слабостта.

Мороа

Чичо Мартин отиваше към чифлика на някой си Маврик Николаев с любимата си карабина на рамо. Вървеше бързо и уверено като човек, когото чакат с отворени обятия. Преди два месеца бе изпратил кратко и любезно писъмце на същия този Маврик Николаев, с което го молеше да остави „в корубата на големия бряст“ някакви си три хиляди лева. Определяше му не само мястото и деня, но дори и часа, само че молбата му не бе удовлетворена. Маврик Николаев не бе разбрал тази странна молба или не обичаше да прави дребни подаръци на непознати хора. Все едно, чичо Мартин не се поддаде на оскърблението, което би могло да се очаква от човек с неговия характер, и прояви необходимото търпение. Навърташе се при един свой приятел в някакво село и ако не се смятат кокошкарските експроприации, впрочем оскърбителни за него, които бе принуден да предприеме за лични нужди, той бездействаше, т.е. обмисляше своята програма и тактика на действие. Въпреки вроденото си безстрашие той се колеба няколко месеца, преди да предприеме своя набег към чифлика. Трябваше да предвиди всички обстоятелства, които можеха да се окажат съдбоносни. Чичо Мартин не бе помислял нито за миг да се отдава на безогледно грабителство за лична

изгода, защото не изпитваше особена страст към парите и богатството. Неговата мечта, а както той си мислеше, и призвание бе да експроприира капитала на богатите и да го раздава на бедните.

Не биваше и да се съмнява, че след получаването на любезното писъмце Маврик Николаев е взел строги мерки за охрана на чифлика и кесията си. Трябваше да се предполага, че е алармирал полицията, защото чичо Мартин се бе постарал чрез съмишленици дълго време да разпространява мълвата, че в този край действа силна организация, която трябваше да се превърне на страшна и тайнствена в съзнанието на хората.

Не бе изключено чифликчията да реши да се отбранява с оръжие, въпреки с пълно право, и тогава чичо Мартин нямаше да получи нищо друго освен куршум в главата. Но поради характера си, буен и безразсъден, той не бе склонен да очаква чак толкова сериозни последици, пък и никога не бе помислял, че някой ще реши да отнеме живота му с лека ръка. Това би било нелепо за неговите двадесет и пет години.

Разбира се, чичо Мартин имаше на своя страна един сигурен съюзник в предстоящото си стълкновение с чифликчията и този съюзник бе страхът. По-късно, когато му се случваше да нагазва в дебрите на философските размишления, той говореше, че на този свят всичко се крепи на страха — държавата, обществото, семейството, та дори и отделната личност. И добродетелите не са плод на човешкото доброжелателство, а на страха. Ако някой прави добро, прави го не да облекчи душата си от злото, а за да не попадне под ударите на закона, да се предпази от укорите на околните и в последна сметка — да си осигури топло местенце горе на небето. Иначе добрият и всеопрощаващ дядо Господ веднага ще му вземе мярката и или ще го накара да лови зайци с тъпан по небесните ливади, или ще го напъха до ушите в катрана. Дядо Господ знае много добре какво представляват неговите подобни, знае, че дори раят не ги съблазнява достатъчно, и за да ги принуди да повярват в добродетелите, първата му работа е била да им внуши страх. Тъй че и вярващите в нещо си, а може би най-вече те, вярват само от страх. Страхът причинява на хората най-голямото зло и убива тяхното щастие. Няма страхлив и щастлив човек, щастливи са само дръзновените и само те постигат своите идеали...

Трудно е да се каже откъде бе усвоил тази философия чичо Мартин (от някоя прочетена книжка в гимназията или от някой полуинтелигент като него), но във всеки случай животът, чувствата и делата му се покриваха с тази

философия така естествено, че, изглежда, всичко си идваше отвътре, от самата му природа.

Преди да влезе в чифлика, чичо Мартин окачи карабината си на едно дръвче и почука на портата. Бе към девет часа и много от прозорците на голямата къща светеха. Зад портата залая куче и по лая му личеше, че е огромно и свирепо, след това по пъртината изхруптяха тежки стъпки и някой запита:

— Кой е?

— Аз съм — каза чичо Мартин. — Отвори де!

— Че кажи кой си!

— Симо. Тук ли е вуйчо?

— Тука е! — каза онзи отвътре и замълча.

Чичо Мартин го остави да се поколебае една минута, за да провери въздействието на лъжата си. Бе разучил добре разположението на чифлика и фамилното родословие на собственика, знаеше дори имената на слугите. Симо бе сестреник на Маврик Николаев, който при всяко идване извършваше по някоя лудория. Ходеше на лов или организираше конни надбягвания със селяните и така внасяше малко разнообразие в скучния живот на чифлика. Той вършеше в града някакви делови работи на вуйчо си и Маврик Николаев се отнасяше с уважение към него.

— Бай Димитре, ти ли си?

— А не — каза онзи отвътре, — Милош.

— Не ме ли познаваш, бай Милоше?

— Познавам те бе, джанъм, как да не те познавам — каза онзи и отвори.

— Ха добър ти вечер! — каза чичо Мартин и юнашки разтърси ръката на слугата. Лицето му бе увито с шал тъй, че слугата не можеше да види и очите му в тъмното.

Слугата се зае да го брани от грамадния пес, а чичо Мартин се качи на чардака, видя една метличка до вратата и почна старателно да четка снега от

ботушите си, тупайки с подметките си по дървения под. Така спокойно и свойски можеше да влиза вкъщи само някой от прислугата и никой не обърна внимание на този шум. Чичо Мартин свали шала от лицето си, почука на вратата и като чу гласа на домакина, отвори, застана на прага и каза спокойно усмихнат:

— Добър вечер! Приемате ли неканени гости? Маврик Николаев се бе навел за нещо до голямата печка и без да се изправя, извърна лице към вратата. Черните му, все още блестящи очи се присвиха, опипаха непознатия гост и не откриха нищо подозрително.

— Добър вечер — каза той и след кратко колебание добави: — Заповядай!

Маврик Николаев бе общителен при добро настроение, повратлив и избухлив — при лошо, обичаше да се черпи с приятели, да им пее стари хайдушки песни и в същото време да се дърли с тях като драка, с една дума, човек експанзивен, способен да минава от една крайност в друга със завидна лекота. Чичо Мартин не бързаше да се представи, чакаше домакина да го покани.

— Сядай и добре дошъл! — каза Маврик Николаев вече по-гостоприемно и сам седна на стола зад масата. — Кой си и какво те носи насам?

Чичо Мартин си взе стол и седна до стената точно срещу него. Усмивката му, сега вече по хлапашки стеснителна, не слизаше от лицето му.

— Извинявайте за безпокойството. Аз съм Мартин Карабелов — представи се чичо Мартин кратко и ясно. — Дойдох да си поговорим за някои наши работи.

— За „наши“ работи! — възкликна с остър фалцет Маврик Николаев.

Верен на повратливия си характер, той гледаше госта с котешки блясък в очите и видимо задържаше една спазма, която напираше да се разлее в остър, пронизителен смях. Този умен, петдесет и шест годишен мъж, видял много неща в живота, никак не можеше да свърже представата си за Мартин Карабелов с това кръглолико, усмихнато и свенливо момче. За разлика от селяните и слугите, които даваха доверчиво ухо на разни слухове, той бе уверен, че тайната организация, ако съществува, бе една банда от разбойници и нейният главатар не може да бъде нито толкова млад, нито толкова невинен. Наистина Маврик Николаев не бе имал случай да разговаря с

главатар на разбойници, но това не му даваше право да си го представя съвсем по детски — с едно кръвожадно око и сплескан нос, със следи от рани по лицето и поне с пет пицова на кръста. Той предвкушаваше от приятните последици на едно недоразумение, които щяха да завършат със смях и шеги в семейството, и запита усмихнат:

— Ти да не си Мартин разбойникът бе, момче?

— Да! — каза чичо Мартин. — Само че не съм разбойник! — Едната половина на лицето му престана да се усмихва, веселото изражение на очите му се замени със спокойна и опасна острота. — Ако не вярвате, ще се документирам.

Маврик Николаев не излезе страхлив. Очите на чичо Мартин му казаха всичко, той посегна към чекмеджето на масата, измъкна грамаден като ютия револвер и го насочи в гърдите му. Сега лицето на Маврик Николаев прежълтя от пристъп на неврастения и дулото на „ютията“ почна да трепери опасно в ръката му.

— Ти ли си Мартин разбойникът?

— Аз съм Мартин Карабелов, но не съм разбойник, а политическо лице и дойдох да поговорим по повод на писмото, което ви изпратих...

— Не мърдай, ще те надупча като решето! — извика свирепо Маврик Николаев.

Чичо Мартин нямаше намерение да шава, отклони очи от дулото на револвера и остана неподвижен. Много възможни обстоятелства бе обмислил, но револвера, както казахме, не бе турял в сметките си. Според него чифликчията искаше да го убие не от законно чувство на самосъхранение, а от глупост, от липса на възпитание и най-вече от скъперничество. „Ето какви скръндзи са нашите чифликчии, каза си той, и как не умеят да ценят достойнството на своя противник. И като си помисли човек, че са представители на висша класа и че на всичко отгоре се смятат за аристократи! Не, с този господин трябваше да постъпя по класическия начин, да го притисна нейде на тясно или да се вмъкна в стаята му през прозореца. Жалко, че човек става жертва на своя изискан стил, когато има работа с прости хора! Интересно е да се знае дали този скъперник ще натисне спусъка все пак и ако го натисне, дали ще ме улучи. Един милиметър отклонение на

дулото е достатъчно куршумът да плесне в стената, а в това време аз може би ще успея да го обезоръжа...“

— И ще ме свършиш, като не ти дам парите, нали? — извика вече извън себе си Маврик Николаев.

— Да! — каза чичо Мартин. — Такъв е законът на нашата организация.

— Сега да видим кой кого ще свърши!

Чичо Мартин отново премести погледа си на „ютията“ и видя, че пръстът на Маврик Николаев, напъхан в колелцето на спусъка, трепери като на последен страхливец и неврастеник. „Сега вече не той, а пръстът му може да ме убие“ — каза си той и усети, че в гънката между веждата и носа потече топла струйка пот. В това състояние, което романистите наричат върхово изпитание, чичо Мартин бе обзет от върховно любопитство.

„Да видим сега — казваше си той — дали този идиот ще натисне спусъка, или не. Ако животът ми трябва да свърши така глупаво, да върви по дяволите, ако — не, ще си заслужава да го живеем!“ И докато стоеше така с единия крак в смъртта, поставяйки на изпитание своето дръзновение, една вътрешна врата се отвори, в стаята се втурна млада жена и с весело нетърпение се отправи към него.

— Симо! — извика тя, но като стигна до средата на стаята, спря и тихо добави: — Ами слугата каза, че Симо дошъл...

Тя видя „ютията“ в ръката на Маврик Николаев, притисна ръце над гърдите си и застана на място.

Чичо Мартин се обърна към нея и само за една секунда успя да я разгледа подробно и да оцени нейните прелести. Тя бе на около двадесет и шест години, приятно закръглена, с кестенява коса и хубаво лице, но най-силно впечатление правеше устата ѝ — леко притворена, с пълни и сочни устни, която дори и в този миг на изненада и уплаха издаваше склонност към силни и смели пориви. Чичо Мартин не можа да види само гърдите ѝ, защото ги бе затулила с ръце, пък и в този миг Маврик Николаев не успя да обуздае страхливия си пръст върху спусъка. Не „ютията“, а стаята изгърмя като малокалибрено полско оръдие и на стената, една педя от главата на чичо Мартин, зейна дупка колкото самата „ютия“. Страхът на жените е еластичен

като плътта им и дамата, пребледняла не по-малко от Маврик Николаев, мигновено се спусна към него и бутна ръката му настрани:

— Свако, какво правиш, ще убиеш човека!

— Ще убия не, ами ще го надупча като решето! — каза Маврик Николаев. След изстрела, впрочем първият изстрел, който беше изпратил в упор срещу жив човек, нервното му напрежение се бе поутоляжило и той говореше вече по-спокойно и разумно, което обаче означаваше, че с втория изстрел ще улучи сигурно целта. — Той е разбойник, за него няма място на белия свят!

— Какъв разбойник, да не сънуваш?

— Това е Мартин Разбойника.

— Оооо! — възкликна жената, а както е известно, жените изразяват с тази удължена гласна много чувства и на първо място — вечно жадното си любопитство. Тя бе забелязала, че чичо Мартин я оглеждаше с възхищение дори в оня миг, когато смъртоносният куршум мина на педя от главата му, а това не можеше да не възхити една истинска жена. Нещо повече, този миг щеше да окриля нейната суета и през оная възраст, когато вече нямаше да бъде жена. „Този млад мъж — каза си тя — или не е с ума си, или е истински рицар.“ Мъжественото спокойствие на чичо Мартин и проникателната му усмивка не допускаха никакво съмнение, че е истински рицар, и при това неин поклонник. Оставаше да поеме покровителството си над него и да чака изкусителната развръзка на тази неочаквана история.

— Свако, опомни се! — каза тя и застана енергично между двамата противници. — Как тъй ще убиеш жив човек?

— Инак той ще ме убие!

— Наистина ли, господине? — обърна се жената към чичо Мартин и му подари първата си очарователна усмивка.

Той с удоволствие вдигна ръце:

— Допускате ли, госпожице? Ако имах такова намерение, щях ли да вляза при него с празни ръце?

— Виждаш ли, свако?

— Дора, излез от стаята и не се бъркай в тази работа! — каза остро Маврик Николаев и посочи вратата, през която тя бе влязла. — Този човек иска от мене три хиляди лева и ако не му ги дам, ще ме ликвидира. Аз няма да му ги дам!

— Може би ще се разберете — каза Дора и отново се обърна към чичо Мартин: — Нали, господине?

— С това благородно намерение дойдох, госпожице! — каза чичо Мартин. — Но домакинят ме посрещна с оръжие.

Маврик Николаев остави „ютията“ на масата, но ръката му лежеше за всеки случай върху нея.

— Добре, да се разберем! Няма да ти дам нито лев и толкоз.

Чичо Мартин невинно се усмихна:

— Както желаете. Нямам намерение да упражнявам насилие върху вашата личност. Аз дойдох да ви потвърдя решението на нашата организация, която...

— Няма никаква организация, а разбойническа банда, чийто главатар си ти!
— грубо го прекъсна Маврик Николаев.

— Не отричам, че ръководя тази организация — с подobaваща скромност заяви чичо Мартин.

— И за какво се бори тази „организация“, ако смея да зная?

— На първо време организацията реши да поиска известни суми от богатите и да ги раздаде на бедните.

— Брех, брех! — викна Маврик Николаев. — Вие ще се натъпчете с крадени пари, а бедните ще видят... — Маврик Николаев каза една твърде нецензурна дума, която принуди младата жена да сведе очи към пода и да ги закрие с длани.

Чичо Мартин не изпусна случая да ѝ върне благосклонното си съчувствие.

— Не съм свикнал да слушам подобни изрази в присъствието на благородни дами! — каза той и се изчерви от усилието си да направи първата крачка към добрия тон.

Дора леко се поклони и едва не го удави във влагата на очите си. И както се полага в подобни случаи, тя не пропусна да си каже: „Боже, той е истински благородник и храбър мъж!“ А Маврик Николаев, който не бе чел любовни романи, нито пък бе полуинтелигентен разбойник, поиска да си отмъсти на двамата за своето невежество и хвърли къс, но убийствен поглед към балдъзата си и дори намигна: „Не я гледай, че се прави на светица, минал срамът покрай нея и отминал, щом види мъж, веднага се подмокрят отдолу“ — което чичо Мартин дешифрира бързо и точно без всякакви усилия.

— Е, ако богатите не дадат тези суми?

— В такъв случай — каза чичо Мартин с видимо съжаление — ще се наложи да претърпят известни загуби.

— Ще палите, а?

— Ако не смятахте, че нашата организация е банда от разбойници, бих ви разяснил по-нашироко нейните цели. Понеже виждам, че това е безполезно, ще добавя, че средствата, с които се налага да си служим, не са съвсем невинни. Но казано е, че средствата оправдават целта и много честни хора са дали клетва да постигнат тези средства...

Бог знае колко време се е потил великият Макиавели, докато формулира своя средновековен принцип, а чичо Мартин го обърна с краката нагоре, без да му мигне окото. И любопитно е да се знае как би реагирал сам Макиавели на тази дързост. Дали би проявил ревност към невежеството на един добруджанец, или би го потупал по рамото и би го обявил за свой последовател. Най-вероятно е, че би го потупал снисходително по рамото, за да не го нареди до себе си. Но животът през ония години потвърди, че чичо Мартин подари нова истина на човечеството, без дори да се изпоти, и така удари о земята всички йезуити заедно с всички папи и кардинали.

— Е и, е и? — нетърпеливо заекваше Маврик Николаев.

— Всеки лев принадлежи на организацията и онзи, който злоупотреби с една стотинка, се осъжда на смърт. Вие не сте първият, към когото сме се

обърнали за помощ. — Така почитателно се изрази чичо Мартин и добави: — Един от нашите вече получи куршум.

Маврик Николаев въздъхна и с това даде знак, че е готов да сложи оръжие, но след малко пак взе да се опъва:

— Не давам нито лев!

Чичо Мартин повдигна рамене и погледна своята покровителка, за да засвидетелства още веднъж уважението си към нея. Тогава тя се обърна към Маврик Николаев:

— Свако, позволи ми да поговоря насаме с господина! На Маврик Николаев не му оставаше нищо друго, освен да се надява, че тази въртиопашка ще успее някак си да го измъкне от трудното положение. „Ако щеш, цяла нощ... приказвай с него, само го махни от главата ми.“

— Че говори, кой ти пречи! — каза той и тежко се отпусна на стола.

Дора покани чичо Мартин да я последва. Минаха през вътрешната врата и влязоха в една малка, но топла и уютна стая. Дора настани госта в един широк тапициран стол и седна срещу него.

— Наистина ли не желаете да отмените присъдата над бедния ми свако?

— Това не е присъда, а молба...

— Ах, все едно. Да речем, че е някакъв дълг.

— Вие сте много мила, госпожице, и аз ще запазя за вас най-хубави чувства!

— каза чичо Мартин, като подбираще от своя полуинтелигентски речник най-подходящите за случая изрази. — Вашето благородство ме трогна до такава висша степен, че ако зависеше само от мен, на драго сърце бих се отказал от тези глупави пари.

— Не се съмнявам, че пред мен седи един истински кавалер и благороден мъж. Но ще намалите сумата, нали? — Дора не знаеше с колко време разполага и това я принуждаваше да премине без предисловие към деловата част на срещата. — Хайде, направете го за мен! — Тя протегна ръка и я сложи на коляното му.

— Много ме изкушавате! — каза чичо Мартин и си помисли: „Само така, малката!“

Сега тоя я гледаше в упор и имаше възможност да съзерцава с микроскопически подробности нейните прелести, които се оказаха далеч по-разкошни, отколкото си бе представял. Възбудата от нейната близост сигурно преувеличаваше очарованието ѝ, защото от няколко месеца не бе се докосвал до жена, ако не се смята едно мимолетно пребъркване на някаква мършава даскалица, похождение съвсем обидно за човек с неговия вкус и темперамент. Но Дора действително бе (да си послужим с неговия неизказан израз) един път жена. По-късно чичо Мартин щеше да се разтапя от томително блаженство и да убива донейде скуката си със спомена за тази нощ, в която за пръв път позна истинската любов. Той предвкушаваше от наладата с опита си при селските хубавици, без да подозира, че има работа с бивша възпитаница на някакъв букурешки пансион, останала твърде отрано вдовица, която минаваше в обществото на чифликчиите и заможните семейства за самотна млада жена, известна сред мъжкото съсловие с пръст на уста като незаменима, но и малко страшна любовница. По-интелигентните мъже знаеха, че тя страда от пристъп на нервност, и наричаха това ѝ състояние с непозната по онова време дума — истерия. Всъщност Дора не страдаше от истерия, а от зрелостта на своята великолепна женственост, изнемогваща от предразсъдъците на порядъчното общество, и тази зрелост изгаряше всяка частица от нейната плът. Отначало чичо Мартин изпитваше малко стеснение от нея, но верен на своя нрав, скоро мина към преки действия.

— Моля ви се, какво правите? — каза Дора, когато чичо Мартин вече я обгърна с ръце и в никакъв случай не искаше да я пусне.

— Вие сте прелестна! — каза чичо Мартин.

— А вие ме оскърбявате!

— Вашата хубост убива волята ми без остатък, аз съм едно нищожество, готово да падне в коленете ви! — каза той и действително падна на коленете ѝ, а тя взе главата му в ръцете си и каза:

— Ах, ще викам за помощ!

— Бъдете милостива, госпожице! — каза чичо Мартин и като реши, че е отдал необходимото на „високия стил“, впрочем с пот на челото, стана, взе Дора на ръце и я отнесе на леглото.

След около два часа тя отиде при свако си и му каза, че „онзи“ намалил хиляда лева от сумата. Маврик Николаев и жена му седяха до печката, той — с „ютията“ до коляното, тя — скръстила ръце на скута си.

— Действай, както намериш за добре! — каза Маврик Николаев обнадежден.
— Имаш всички пълномощия.

Той разбра най-после с какъв човек има работа и отиде да освободи слугите, които зъзнеха навън, вдигнати на бойна нога. Дора отнесе ядене и пиене на госта и го помоли да се чувства като у дома си. След тримесечна несрета чичо Мартин нямаше основание да скромничи и действително се почувства у дома си, а може би и малко по-добре. През тази нощ, която се оказа много краткотрайна, възпитаницата на букурешкия пансион показва цялата си вдовишка жар и даде на чичо Мартин да разбере, че досега не е бил повече от едно невежо селско петле. В нейните обятия, както Нерон в обятията на Попея, той за пръв път позна голямата и истинска страст и този урок намали задължението на Маврик Николаев с още петстотин лева. Чичо Мартин би му простил и останалата сума, ако с това не накърняваше авторитета на своята „тайна организация“.

На сутринта, още в леглото, той получи една табла със закуска, а с нея и плик, в който заедно с парите Маврик Николаев, който знае защо, бе оставил и разписка за 1500 лева. Чичо Мартин я подписа от името на организацията, закуси, отзова се още веднъж на нежния зов на домакинята и напусна чифлика със самочувствие, на което можеше да завиди сам Цезар. „Виж ти как всичко стана като на шега! — мислеше си той, докато откачаше карабината си от дървото, на което я бе окачил вечерта. — Трябва, значи, да гледаме весело на сериозните работи, дявол да го вземе!“

И това бе третият урок, който бе научил тази нощ в чифлика на Маврик Николаев.

3.

Цяла любов има у жената,

която минава по улицата.

Жиралди

Първата хубава жена, която видях и срещнах в живота си, бе хубавата Аница. Бях на дванадесет дни, когато тя дойде у дома да ме поздрави с появата ми на бял свят. Както винаги, когато видя хубава жена, аз ужасно се смутих, пък и положението, в което ме завари, бе твърде конфузно. Майка ми току-що ме бе разповила върху пелените на пода и бършеше, ако мога така да се изразя, нагледния резултат на моята безпомощност. Бяхме само двама възрастни и хубавата Аница се промъкна през двора като невестулка, без да я усетят кучетата. Когато тя отвори вратата и застана на прага, в прихлупената и душна стая стана така светло и приятно, сякаш някой бе вдигнал тавана с изкорубените греди, а на негово място бе поставил стъкло и аз си помислих, че женската хубост излъчва блясък и преобразява всичко наоколо. Ако бях чел Толстой, щях да си кажа още, че красивата жена дори когато е глупава, каквото да бръщолеви, излиза все умно или поне мъжете намират, че е умно.

Но Аница бе красива и умна, на което Толстой с основание би се учудил. Наведе се над мен, целуна ме по челото и каза, че не е виждала по-хубаво дете и че ако роди един ден, ще роди дете тъкмо като мен. Почнах бясно да ритам и да се смея с голи венци, без да си давам сметка, че такава суета у един мъж на дванадесетдневна възраст е прекомерно, дори свръхестествено явление и че за в бъдеще ще има да си патя от нея. Но това бе първият ми флирт и може да се каже, че имах успех, защото Аница ме взе на ръце и ме целуна три пъти по челото. Срещата с тази хубава жена ми достави голямо удоволствие и ме научи да приемам и да връщам комплиментите на жените. Научи ме обаче и на простата истина, че очарованието и разочарованието вървят ръка за ръка.

Майка ми нагости Аница с кървавица от коледното прасе и я почерпи с чаша вино. Докато си похапваше от кървавицата, Аница не преставаше да ми се възхищава и по едно време току изтърси, че съм бил същински чичо Мартин. Все шавам, все гугукам и се усмихвам като него. Майка ми при всичката си интелигентност не се досети накъде бие Аница и почна да я уверява, че приличам само на нейния род, спор, който води с баща ми до самата си смърт. Аз обаче веднага разбрах, че Аница ме бе използвала само като повод да се добере до нашето семейство и да се осведоми за чичо Мартин. Тя бе уверена, че на майка ми е заповядано да си затваря устата, и за да изкопчи нещо от нея, продължаваше упорито да ме сравнява с чичо Мартин и да ме ласкае, но аз вече знаех коварната ѝ цел и почнах да я презирам. Ритах, пицях, тръсках се като заклан, майка ми, разтревожена, се наведе над мен, а

Аница стана да си ходи. Когато хлопна вратата зад себе си, почернелият от мухите таван отново висна над главата ми, в стаята стана мрачно и тогава ми се поиска да рипна и да я помоля да се върне при нас. Нека да е коварна, мислех си, нека да ме обсипва с лъжливи ласки, но да стои тук и да огрява стаята със своето очарование. С една дума, още от люлката започнах да се унизявам пред хубавите жени и това ми стана съдба. След години много хубави жени като Аница идваха при мен, но не за самия мен, а за нещо друго, опитвах се да ги презирам за фалшивите им ласки, но никога не можах да преодолеем тяхното обаяние и никога не можах да им се разсърдя от сърце.

И Татара, свекърът на Аница, разбра тази проста работа, но за разлика от мен, едва на петдесет и две годишна възраст. В сватбената вечер, когато ловиха с жена си гълъби в тъмното, за да потулят позора на снахата, той презря Аница и скрои десет плана да я откъсне от сина си или поне да им построи отделна къща и да я махне от себе си. И Татарката я намрази, както старата и повяхваща жена може да намрази младата, хубавата и безгрижната. Може би тъкмо безгрижието на Аница накара свекъра и свекървата да си глътнат езиците от ненавист. Ако Аница бе им показала, че се срамува от своя позор, те щяха да имат една сигурна мишена и щяха да я улучат, без да се целят о нея. Но Аница се оказа мрежа, плетена така на едро, че куршумите им минаваха през дупките. Още на сутринта след позорната си брачна нощ тя се измъкна рано-рано от леглото, облече булчинската си рокля, сложи булото на главата си и цъфна при старите с най-невинната си усмивка:

— Добро утро, мамо и тате!

В този момент именно свекърът и свекървата си глътнаха езиците и не можаха да отвърнат на поздрава ѝ. Ако пък Аница бе влязла при тях с една педя минижуп и цигара в уста като сегашните снахи, инфарктът и на двамата бе вързан в кърпа. Аница не шеташе, а хвърчеше като пеперуда из стаята. Докато моруците лежаха под чергата, тя сложи тенджерата с вода на печката, забърса пода, грабна менците и отърча към чешмата. Вещите сами се лепяха на ръцете ѝ, като че бе живяла в този дом не един ден и една нощ, а десет години. Когато раздрънка менците на двора, свекърът и свекървата отново се превърнаха от камъни на живи хора и свекървата се прекръсти на иконата:

— Божичко, не съм знаела, че сме майка и баща на една курва!

А за Аница бе истинско удоволствие да ги нарича мамо и татко, и то с такава благоговейна усмивка, с такъв сладък гласец, че във въздуха се разнасяше

мирис на пресен пчелен медец. Разбираше ги от един поглед или жест, пазеше ги да не се простудят, а на софрата им угаждаше с усърдието на сегашните келнерки от софийските ресторанти. И всичко това Аница вършеше с най-очарователната си усмивка, на която не можеха да устоят дори двамата мурджовци. Вързани на тел на двата края на двора, подивели като хиени, те не пропускаха човек да мине по улицата, без да оголят зъби, а щом Аница отиде при тях сутринта да ги нахрани, подвиха опашки като истински подлещи и почнаха да ѝ се умилкват. Татарката, която наблюдаваше тази сцена от прозореца, извърна лице към иконата и още веднъж се прекръсти. „Тази ги е турила на гърба си — каза тя — и рано или късно ще ни извади душата, ако не я махнем навреме.“

Аница действително бе „турила очите си на гърба“ и живееше като в турски гробища сред мълчание и камъни. Бе решила да съживи тези камъни или поне да не им позволи да се стоварят върху нея и като всяка умна жена бе избрала за целта си оръжие, по-ефикасно дори от ядреното — ласкателството. Татара и Татарката скоро угадиха тънката ѝ политика и решиха да ѝ отрежат опашката, но като посегнаха да я отрежат, с ужас разбраха, че устата им са онемели, а ръцете — вързани. Аница на бърза ръка ги бе омотала в златните вериги на своите ласки и те, безпомощни и озлобени, примигваха пред нейните медени усмивки.

Така минаха няколко месеца, докато Бенко отиде войник. Той бе нулата на семейството и като нула го изпратиха в казармата. Бутнаха му в ръцете един денк с долни дрехи, туриха му китка здравец на ухото и го натовариха на каруцата, омекнал като печен праз. Аница го изпроводи до гарата заедно със старите и като гледаше олигавеното му лице, реши да превъзмогне отвращението си със сълзи и заплака по метода на Станиславски така убедително, че затрогна стотиците изпращачи на перона. А когато настъпи мигът на раздялата и тя протегна ръце към мъжа си и извика: „Бенко, Бенко, на кого ме оставяш, ах, сиротата аз, няма да те дочакам жива!“, изпращачите и особено младите невести се засрамираха, че не са способни да изпитат една стотна от скръбта на тази хубава жена. Татара и Татарката стиснаха зъби от презрение и завист, че снахата публично ги засенчи в скръбта им от раздялата със сина, но Аница си изпълни номера така блестящо, че и този път копче не можаха да ѝ кажат.

Бенко плака цяла нощ във влака, докато другарите му пиха и пяха, плака и в казармата — и наяве, и насън. Ако можеше да заспи вечер, сънуваше топлите бедра на Аница, денем набиваше твърдия плац с бавен ход, командваше си

сам: „Боец, кръгом, боец, ходом марш!“, объркваше непрекъснато левия с десния крак, та на подофицерите се налагаше да го изтупват като брашнен чувал почти всеки ден. На всичко отгоре и кодошите на ротата му вадеха душата с такива убедителни разкази за изневерите на войнишките жени, че Бенко си завиваше главата с одеялото, да не ги слуша. Но в мрака на одеялото се появяваше образът на чичо Мартин, същият, какъвто го бе запомнил през май, когато му поднесе Аница на тепсия. Миришеше на майска ръж и на любов, чичо Мартин току-що бе носил Аница на ръце, но като истински мъж бе коварно спокоен и това спокойствие уплаши Бенко за цял живот. Малкото му чисто сърце изнемогваше от ревност и страх да не би, ако покаже ревността си, Аница да се оскърби и да намери повод да го остави. Озлоби се към чичо Мартин и го намрази до смърт, а като намразим някого, трябва да го убием. Под одеялото не можеше да го убие, защото лежеше с голи ръце, та реши да свърши тази работа на стрелбището извън града, където ги водеха на стрелба. Чичо Мартин стоеше пред него на сто крачки, спокоен, без оръжие и дори без шапка. Бенко се прицели право в сърцето му, отбелязано с червено кръгче, гръмна пет пъти и като погледна нататък, видя една ръка да развява бяло знаменце. Три дни се цели в своя противник, изпрати тридесет куршума в сърцето му, не го улучи нито веднъж и така го обявиха за най-слабия стрелец в ротата.

В това време родителите му търсеха повод под дърво и камък да прогонят Аница от дома си. След като се увериха, че ризите ѝ, слава Богу, все още са нечисти, двамата се преквалифицираха в разузнавачи и почнаха да я дебнат на всяка стъпка. Най-сигурна надежда им вдъхваше чичо Мартин. Съмняваха се, че нощем прескача оградата, копаха му вълчи ями, слагаха му примки и капани и страшно се разочароваха, като научиха, че се е запилял някъде из Добруджа. Но в селото имаше още много вълчета, все рошави и хищни, така че Татаровите не губеха надежда. Поне едно от тях щеше да подири снахата и да падне в ямата.

Аница не намираще нито един от мъжете достоен за нея, всички бяха сополанковци с калпаци и тя нямаше да бъде хубавата Аница, ако не ги караше да се изпотяват под езика. София Лорен сигурно щеше да има още толкова обожатели, ако можеше да се поучи от нейната походка, и то на село, където по онова време нямаше дори калдъръм, и то с най-груби кундури на краката. Понякога пък си мисля, че „Раковски“ щеше да бъде най-очарователната улица в Европа, ако Аница можеше да се появи по чудодееен начин в София и да минава поне веднъж на ден от „Граф Игнатиев“ до кафе „Славянка“ и обратно, и тогава щеше да се види, че сегашните млади жени не

вървят, а разнасят последните си моди. Аница вървеше така, че всички прелести, с които Бог я бе надарил, макар и потулени под разни фусты и елечи, се полюляваха като плодове на фиданка, съвсем видими за мъжките очи, готови всеки миг да паднат в нечий ръце при най-слабия полъх на вятъра, и много ръце се протягаха към тях, и много недвусмислени кашлици се изкашляха, и много мустаци се изпозасукаха, но, както и трябваше да се очаква, съвсем напразно. Аница знаеше по-добре от всяка друга жена, че за да се издигне на пиедестал в мъжките сърца, не е достатъчно да бъде само хубава, но и недостъпна.

Ето нещо, което нашенските мъже оцениха с усета на истински джентълмени. Отначало презираха Аница и както в поговорката казваха, че гроздето е кисело, но отпосле разбраха, че съвсем не е кисело, а стои твърде височко, и започнаха не само да я уважават, но и да я обожават. И когато тя шестваше сред тях като господарка сред плебеи, блестяща, болезнено привлекателна и непостижима, те виждаха как изпод кундурите ѝ оставаше златен пращец, как всеки предмет, който докосне, става по-хубав и как най-после един поздрав от нейните уста звучи като песен.

И колкото и да е странно, отсега нататък сами щяха да бранят достойнството ѝ от хорското злоезичие, да се гордеят с нейната хубост и да ѝ прощават всякакви волности.

След като се осигури от външните врагове, Аница се зае с вътрешните. Татара бе по-опасен от жена си, защото не я изпускаше из очи вкъщи и навън, но Аница знаеше, че един петдесет и две годишен мъж, дори ако е неин свекър, не може да я следи само за едната семейна чест. Още щом Бенко отиде в казармата, тя се зае със свекъра и за няколко седмици успя да му извади душицата, която се оказа увита отвън със строгост, студенина и жестокост, а отвътре — нежна като памучец, плаха и податлива. Извади я и не я върна на мястото ѝ, нито я взе в ръце, а само я държеше настрана и от време на време я галеше с малките си и хищни пръстенца. Така се сбъднаха думите на библейския пророк, че който вади нож, от нож умира, понеже в библейските времена хората не са знаели да копаят вълчи ями и са се убивали с ножове. Татара падна във вълчата яма, която бе копал за други, острието на кола промуши ребрата му и нито да се измъкне, нито да умре, нито в рая, нито в ада. „Тате, тате, колко ми е мъчно за Бенко! — казваше Аница, когато биваха насаме. — Защо не избяга от тази пуста казарма и да си дойде поне за един ден. Да бях се омъжила за старец, ама да си е все при мене!...“

Тя отиваше в другата стая, слагаше око на дупката на мандалото и гледаше как коварните ѝ двусмислици караха свекъра да се пули и примигва, как глупаво се изтомява от надеждата, че голямото и недопустимо чудо може да се случи. Една вечер Татарката бе отишла да преспи при болната си сестра. Аница и свекърът вечеряха и си легнаха. По едно време тя го чу да кашля, стана, както си бе по риза, влезе при него и го попита дали да му свари нещо за загревка. Татарата видя как ризата ѝ се бялна в синкавия здрач, косматите му ноздри уловиха сладкия дъх на побеснялата ѝ плът, вкочани се и по лицето му изби пот. Аница стисна ръката му за китката и попита:

— Тате, да не си настинал, ръката ти е като кочан?

Татарата замижа от страх и извика:

— А, не! Нищо ми няма.

— Ах, тате, аз пък помислих, че си болен! — засмя се кръшно Аница, пипна челото му с горещата си длан и си влезе в стаята.

На Татарата му стана горещо, отиде в кухнята, изля една кофа студена вода на главата си и не може да заспи до зори. Когато пропя първият петел, той се обърна към стената, изпъшка: „Втасахме я!“ — и като герой на древногръцка трагедия се остави в ръцете на съдбата. А съдбата още щом го пое в лапите си, почна да го мачка, сякаш не бе кмет и заповедник на цяло едно село, а тесто, от което бе решила да омеси хляб или пита. Сега оставаше да намрази жена си и да се пита как е могъл да живее с такава повлекана, без да се досети, че жените не стареят красиво. Аница често чуваше зад стената буботенето на гласа му, тъпи удари с юмруци или издайнически звекачи плясъци на машата. Татарката стискаше зъби от гордост, но бесните пристъпи на омразата я караха да си троши коленете на пода и да се кръсти на иконата. Молеше Бога да изпрати по една болест за всяка част от тялото на снахата и по-специално за ония, дето караха мъжете да се побъркват по нея. Татарата щурееше още повече от тези клетви и още по-здро я налагаше.

И така Аница успя да спечели на своя страна единия от вътрешните си врагове и да го противопостави на другия, за да може да разчисти пътя си към чичо Мартин, без да подозира, че има една опасна съперница, която полага не по-малко усилия да разчисти и тя пътя си към чичо Мартин. Същата оная Емилия Медникарлова, дъщерята на околийския началник, която преди няколко години бе готова да зареже гимназията и да тръгне след чичо Мартин. Но господин околийският началник...

4.

Истинската страст мисли само за себе си.

Стендал

Господин околийският началник Медникаров бе истински околийски началник, а може би и нещо повече. Имаше си дебеличка и предана госпожа, двуетажна къща с голям двор, движим и недвижим имотец, за да брани по-добре интересите на държавата, бе точно толкова глупав и точно толкова умен, колкото се полага на човек в неговото положение, властта, с която бе облечен, стоеше на раменете му леко, удобно и приятно като добре ушита дреха, презираше твърде деликатно културата и така наречените духовни интереси, както се полага на истински околийски началник, имаше мустаци, черни и завити нагоре, на всичко отгоре бе едва на четиридесет и девет години, не страдаше от никакви болести и ето, струва ми се, неговия портрет. Ако бях класически реалист, щях да отбележа още някои незначителни особености на характера му като например, че играеше карти, спеше, пиеше и ядеше умерено, че изобщо бе умерен, или, както казва Тацит, среден подлец, т.е. най-удобен за властта подлец, но понеже не съм такъв реалист и имам доверие във въображението на съвременния читател, уверен съм, че макар да не е виждал такъв среден подлец, непременно ще може да си представи един истински околийски началник от онова време.

Голямата грижа на нашия околийски началник бе неговата дъщеря Емилия, по-точно не самата Емилия, а нейното бъдеще. След като завърши гимназия, като всяка благородна девойка трябваше да се омъжи за най-блестящата партия или за по-блестяща, или поне за партия, която сам околийският началник можеше да направи най-блестяща, но Емилия отхвърли всички предложения. Впрочем предложенията не бяха толкова много, защото най-блестящите кандидати помнеха как чичо Мартин бе прекарал цели две денонощия в спалнята ѝ, по-блестящите се опитваха да потиснат дребнобуржоазните си предразсъдъци, и то с недвусмислени намеци, само най-малко блестящите се оказаха най-модерни в своите възгледи за брака и семейството, плюха на предразсъдъците и почнаха да обсаждат дома на околийския началник. Съпротивата на Емилия можеше да се обясни само с дяволите, които чичо Мартин бе вселил в душата ѝ, но градът нито ги виждаше, нито знаеше за тях и следеше със затаен дъх напразните усилия на

околийския началник да омъжи дъщеря си. По това време се разнесоха и слуховете за подвизите на чичо Мартин. Околийският началник се засрами, че изкусителят на дъщеря му е жив разбойник, но и възтържествува. Имаше възможност и законно право да го улови и веднага се зае с пълна пара да открие следите му. Но когато Емилия отказа да се омъжи дори след като чичо Мартин бе обявен за разбойник, баща ѝ падна на колене пред нея:

— Ти ще ме умориш!

— И мене! — добави майка ѝ.

Ако една коронована глава падне на колене пред жена, това в най-лошия случай няма да струва короната му. С един околийски началник обаче не е така. Да падне на колене пред една жена, па дори пред собствената си дъщеря, не бе унижение, а истинска смърт. И наистина какъв околийски началник и въобще какъв началник може да бъде човек, ако не стои прав при всички обстоятелства, ако не е съдник на другите, ако не им раздава благосклонно морал, ако не се грижи бащински за поведението на техните синове и дъщери, ако, с една дума, не стои по-горе във всяко отношение от своите подчинени? Ние сме свикнали да мислим, че хората стават началници, за да имат пари, власт и почести, но подобно схващане е съвсем погрешно и — тъй да се каже — досадно наследство от миналото. Началниците стават началници преди всичко за да служат, да се раздават без остатък на другите и главно да бдят за тяхната нравственост. А как господин Медникаров можеше да се отдаде на своето съкровено призвание, щом собствената му дъщеря живееше и искаше да живее безнравствено!? По-добре да захвърли синия мундир, сребърните пагони, лачените ботуши, пелерината и всичко, което го прави околийски началник, и да отиде да си копае лозето.

Емилия знаеше какво означава да паднеш в нечий крак, защото сама бе падала в краката на чичо Мартин, и поиска срок да размисли. След няколко дни заяви на родителите си, че е избрала за годеник Иван Кутиев.

— Кутийката! — възкликнаха те, а Емилия тържествено потвърди:

— Той е на сърцето ми!

Родителите поискаха на свой ред срок да размислят и мислиха три дни и три нощи, мериха го със сто аршина, теглиха го на сто кантара и като го погледнаха — пак Иванчо Кутийката, нищо и никакво даскалче, отраканичко, олизаничко, но вехтичко, та за да го приемеш в дома на околийския

началник, трябва да го направиш най-блестяща партия. Така и решиха, а околийският началник като никога даде воля на въображението си и видя бъдещия си зет доктор или адвокат, завърнал се с диплом от Швейцария, с много клиента, с голяма кантора или дори със собствена клиника. Емилия не се въодушеви особено много от идеята да живее с бъдещия си съпруг в Швейцария, нещо, за което една съвременна жена би я презрела до дъното на душата си. Тя каза, че предпочита да си направи семейство тук, в България, и пожела годежът да стане след няколко месеца, за да свикне с мисълта за него, и то не официално, а в семейна среда. Щастливите родители се съгласиха и на това само и само да я видят омъжена, без да подозират, че дъщерята им слага по една инжекция за успокояване на болката. Емилия се осланяше на ума и сетивата си и успя за кратко време да опознае Иванчо Кутийката и по-добре от баща си. Той често канеше даскалчето у дома на карти или на табла, за да се радва на спечелената игра, и не забелязваше, че даскалчето се палеше в играта и накрая се оставяше да бъде победено. Емилия имаше възможност да го наблюдава само няколко минути, докато поднасяше кафето, но те бяха достатъчни да разбере, че Кутийката съвсем не е вехто даскалче, а човек с остър комбинативен ум, фанатик на неосъществените си амбиции и че не му липсва дори полицейски талант. След няколко месеца тя щеше да му възложи една задача, за която той всъщност дълго бе се подготвял и щеше блестящо да я изпълни.

Годежът стана тихичко, но и градът затова си имаше хиляди очи и уши, за да види и чуе и най-скритите събития. Всички съсловия, от най-тежките търговци и собственици на мелници до семкаджиите и метачите, застанаха нащрек и си наточиха езиците като ножчета за бръснене. Ще го бъде ли, или няма да го бъде — така перифразирана, дилемата на Хамлет висеше със страшна сила над града и не му даваше да си гледа работата спокойно. Всъщност тъкмо тогава в нашия град се роди и първият вариант на сегашното тото. Хората започнаха да залагат „за“ и „против“. Ония, които бяха или се смятаха за висше съсловие, казваха „не“, защото не допускаха, че околийският началник ще вземе за зет едно даскалче, ония от нисшето казваха „да“, защото се радвах, че „наше, сиромашко“ ще има достъп до властта и рано или късно ще се погрижи и за нас. Залаганията не бяха равностойни като самите съсловия, но затова пък твърди и сигурни. Някои търговци от чаршията заложиха по един топ плат, други — по кат готови дрехи, собственикът на мелница Кольо Топуза — два чувала нула номер брашно, а кръчмарят Кито — две бъчви отлежал мискет. Синът му бе кандидат на Емилия и кръчмарят си каза, че ако не го огрее, малко му е да влезе в загуба с две бъчви вино. Но най-интересният облог стана между

Желязков и бай Малчо грънчаря. Жеко Желязков бе най-големият бонвиван сред чифликчиите, а бай Малчо — сред грънчарите. Единият пиеше като чифликчия, другият — като грънчар. При едно голямо пиене в кръчмата на Кито, където обикновено се водеха спорове за годежа на Емилия, бай Малчо се заяде с Жеко Желязков и обеща да му даде цяла каруца грънци, а Жеко Желязков — една от курвите, които си изписваше от Варна и винаги имаше на склад в градската си къща.

И другите бедняци залагаха каквото можеха. Мико Фогата се нае да изпие два литра ракия за един час без мезе, Дочо хамалинът — да си изяде каскета на градския площад само като го поръси с малко сол, Симо семкаджията обеща една кошница печени фъстъци и т.н. Висшето съсловие бе така уверено в успеха си, че залагаше кон за кокошка, но, както винаги, нисшето излезе по-прозорливо и по-умно и спечели.

Един ден, когато чаршията бе най-оживена, по нея минаха Емилия и Иванчо Кутийката. Нямаше нужда от никакви доказателства за станалия годеж. Кутийката, както забелязаха всички, бе основно ремонтиран. Околийският началник бе почнал да го прави най-блестящата партия и той вече блестеше от глава до пети. Като всеки бедняк той за пръв път минаваше щастлив през чаршията и пак като бедняк несполучливо се опитваше да си дава вид, че в живота му не е настъпила никаква промяна. Неговата престорена скромност най-много подразни висшето съсловие и то прехапа език от завист, макар че само бе тикнало Иванчо в ръцете на Емилия. Когато стигнаха до края на чаршията и тя хвана Кутийката под ръка, градското беднячество удари шапката в земята и обяви началото на празника.

Кито освети кръчмата с три петромаксови лампи, изнесе бъчвите от мазето и ги сложи наред кръчмата. Нямаше как, богатите трябваше да изпълнят облога си и почнаха да трупат на тезгяха, каквото бяха обещали. Мико Фогата пак си изпи каквото трябваше, само че с мезе, а отгоре на това получи и два чувала нула номер брашно. Симо семкаджията получи два панталона и понеже бе инвалид, трябваше да реже по един крачол от всеки панталон. Най-после и бай Малчо получи своята печалба. В разгара на веселбата, когато виното се лееше като всяко безплатно вино и гайдата пищеше до спукване, от вътрешната врата на кръчмата влезе Жеко Желязков, хвана пияния грънчар за яката и го повлече към страничната стаичка. „Щом залагаш грънци за жена — каза той, — ела да си я вземеш!“ Бай Малчо веднага отрешня, надникна в стаичката и понечи да избяга, но Жеко го хвърли

като чувал вътре и дръпна мандалото. Бай Малчо заудря вратата, а Жеко Желязков седна на масата, изпи половин кана на един дъх и му извика:

— На жена залагаш, на ти жена! Давам ти я, а ти, ако щеш, на кучката я хвърли.

— Не ме срами пред хората, ей! Седемдесетгодишен човек съм! — пицеше грънчарят.

— Ако си мъж, и на седемдесет ще можеш! — каза Жеко и пак надигна каната.

Народът издъни кръчмата от смях, а грънчарят продължаваше да пици и да кърти вратата. Най-после Жеко свали мандалото. Грънчарят се засили навън, но Жеко пак го спря, извади банкнота от сто лева и я залепи на челото му.

— Щом не я щеш, купувам си я! — викна той и отиде да доведе жената.

Тя бе на двадесет години, но изглеждаше още по-млада, с блестящи черни очи, тънка от кръста нагоре и закръглена надолу, нацапана безвкусно с белило и още по-безвкусно облечена, но в очите на пияните мъже изглеждаше изящна и красива като богиня. Жеко я сложи коляно до коляно до себе си, напълни ѝ чашата и двамата пиха до дъно. После Софчето, така се казваше тя, запали цигара и сложи крак върху крак, за да се наслади на съблазънта и очарованието, което събуждаше у тези почтени провинциалисти, и да ги накара да признаят, че проститутката, колкото и да я презираме и хулим, както и да я слагаме на най-ниското обществено стъпало, под една или друга форма е вечна спътница на обществото, изважда на показ неговите страсти и чудесно ги прикрива. Впрочем Софчето бе първата „бамбина“ в нашата околия, която си извоюва еманципация само за няколко часа с такъв успех, че след няколко седмици дамите от хайлайфа почнаха да посещават заведенията. Сега в нашия град има много питейни заведения, но кафе-сладкарница „Софчето“ е най-модерна и най-посещавана. Преди известно време се заинтересувах между другото защо носи това име. Оказа се, че в нашия град има мъже на почтена възраст, които знаят и тачат неговата славна история. Те именно се бяха погрижили да увековечат името на Софчето, още повече че сегашната сладкарница е построена на мястото на Китовата кръчма. Младите жени прекарват там от сутрин до полунощ пред чаша коняк и едва ли подозират, че като си пият коняка и се дават в тютюневия дим, отдават вечна признателност на онова Софче, което преди няколко десетилетия скромно бе разчистило пътя им към прогреса.

Както и да е, въпреки желанието на околийския началник градът отпразнува годежа по свой начин по-шумно и по-весело от всеки друг годеж и си отдъхна, за да набере сили за сватбата. Годениците се появяваха из града елегантно облечени и недостъпни в своето щастие. Нямаше на света годеници, които да се разбират така добре и да са тъй очаровани един от друг. Иванчо Кутийката бе усъвършенствал поведението си към Емилия до такава степен, че тя бе поразена от неговия ум и способност да печели симпатиите на обществото. Градът ги наблюдаваше с възхищение, а околийският началник и госпожа Недка често изпитваха угризения, че са си позволявали да смятат Иванчо недостоеен за свой зет. И колкото по-лоши слухове се разнасяха за чичо Мартин, толкова по-щастлив се чувстваше околийският началник. Неговите агенти тичаха вече по следите на разбойника.

5.

Хората са по-готови да възнаградят някоя пакост, отколкото някое добро, защото благодарността е бreme, а отмъщението — удоволствие.

Тацит

И всички се завръщаха с изплезени езици и празни ръце, защото чичо Мартин бе успял да стане народен закрилник и благодетел само за няколко месеца, срок, в който дори естрадните певици, филмовите звезди и футболистите не успяват да станат популярни. Той мислеше, че народът не може да живее без народни закрилници, благодетели, лечители, певци и дори без народни лъжци и ако ги няма, трябва да си ги измисли, за да има кой да го жали, да му прави благодеяния и да го възвеличава в читанките и народните песни. Така че първата му работа бе да раздаде ония хиляда и петстотин лева, които бе получил от чифликчията Маврик Николаев.

Още като влезе в селото, в което живееше от няколко месеца, видя един селянин да кара на водопой два мършави вола, толкова мършави и пожълтели от пикоч, сякаш току-що бяха излезли от концлагер. Единият вол се препъна на заледената пъртина, падна на предните си крака и не можа да стане. Селянинът го хвана за опашката и къде с ругатни, къде с молби почна да го вдига, но волът остана да лежи на леда.

— Този приятел няма да дочака зелено — каза чичо Мартин, като се поспря пред селянина. — Направи го на суджук!

— Да го направя, ама със суджук ни се оре, ни се сее — отвърна селянинът.
— С масур ще го надувам, на ръце ще го нося и пак няма да му дам да умре, че умре ли, и аз отивам подир него. Хайде сега помогни да го вдигнем на крака.

Вдигнаха вола на крака и го пуснаха да върви, а чичо Мартин каза на селянина да отиде по пладне в кръчмата, да се почерпят и поговорят по една работи. Селянинът нищо не каза и подмина, но по обед дойде в кръчмата и приседна в къшето. Кръчмата бе пълна с народ, но чичо Мартин го забеляза веднага и го повика на своята маса. Мъжете от селото познаваха чичо Мартин, но не знаеха нищо за него и неволно го държаха под очи. Този млад момък, ни учител, ни бирник, държеше любопитството им нащрек, питаха го какъв е, що е, а той казваше, че е тръгнал да си търси работа по селата. Изчезваше и пак се завръщаше, ходеше с ергените по седенки и сборове, флиртуваше с момите, а с възрастните бе внимателен, весел и шеговит.

Марчо Хапаното, така се казваше селянинът, седна при него притеснен, защото сядаше за пръв път при по-богатите хора, прихлупи калпака над очите си и млъкна. Чичо Мартин наля вино, пиха по чашка и тогава реши, че е настъпил най-благоприятният момент да направи своето благодеяние. Извади пачка от петстотин лева и ги сложи пред Марчо. Всички очи се залепиха за пачката, кръчмата притихна и хората, невиждали толкова суха пара на едно място, сякаш се изплашиха.

— Да си купиш волове! — каза чичо Мартин с жест, какъвто и самият Ротшилд не би си позволил.

Сега мъжете се вкамениха, като че злокобен дух бе влязъл в кръчмата и ги притискаше от всички страни. Марчо Хапаното хълцукна като изненадан от засада и изпод калпака му потекоха мътни струйки пот. Вземи ги — каза чичо Мартин и побутна пачката към него, но Хапаното се дръпна назад и изгъгна: а, да ме ухапеш за ръката! Чичо Мартин започна да го увещава да вземе парите, а сиромашът гледеше с изцъклени очи мръсната маса и мислеше за една голяма купчина пари...

Миналата година бе отишъл на воденицата да смели чувал брашно. Докато чакаха реда си, мливарите седяха на сянка под върбата и си приказваха, както се приказва на воденица. Дойде и Жеко Желязков, най-големият бонвиван сред чифликчиите (селяните го наричаха Жеко Бована), приседна до мливарите, а кучето му, вълча порода, купено от Букурещ, легна в краката

му. По едно време Бована повика слугата си и му заповяда да донесе торба и одеяло. Разстели одеялото на тревата, развърза торбата и изсипа един голям куп пари. Аз, каза, ще отида до селото да си свърша една работа и ще се върна след час. Парите оставям тук да ги пази кучето, който може да си вземе от купчината, да си вземе, негови са... Възседна коня и препусна към селото, а кучето застана над купчината пари.

Бована бе човек на „деветдесет и девет акъла“ и както казваха селяните, настроението му зависеше от това, с кой крак ще излезе сутрин от дома си. В най-усилните летни горещини, когато дърво и камък се пукаше от жегата, той се появяваше из селото или из полето елегантно облечен, закопчан от главата до петите, с жълти ръкавици и жълта вратовръзка, прищипана със златна карфица, с плъстено бомбе на главата и лачени ботуши на краката. Тогава биваше разположен към всички, щедър и вежлив като дипломат. При среща дори с най-опърпания селянин не чакаше да го поздравят, а сам повдигаше жълтата ръкавица към периферията на бомбето си. Бе отзивчив към нуждите на другите и без да му искат помощ, залепяше десетачка на челото на първия срещнат. Услужваше с храна, притуряше по лев при някакъв пазарлък, с една дума Исус, преоблечен като граф, обикаляше на кон или пеш царството на своите раби. В такива дни селяните знаеха, че е излязъл от дома си с десния крак, и очакваха от него малки добрини, весели закачки и шеги. Но когато излезеше от дома с лекия крак, Бована се превръщаше на своята противоположност — биваше дребнав, търсеше да се заяде с някого, цепеше стотинката надве и си устройваше жестоки шеги с когото му падне. Веднъж при такова настроение бе заповядал на един от слугите си, Киро Влаха, да се спусне в кладенеца на чифлика и да извади срещу десет лева сламената му шапка, която бил изгървал, като се навеждал над кладенеца. Спуснаха Влаха с въже, не намери никаква шапка и почна да вика да го извадят, но Бована заповяда да вържат въжето за макарата на кладенеца и да се оттеглят. Извадиха го след три часа, а през това време Влаха бе висял като прилеп на въжето с прогизнали крака, посинял от влага и страх. Бована нареди да го разтрият и разгреят, държа го два дни в една от собствените си стаи, облече го в нови дрехи, а на третия бутна при него една от своите държанки и заключи вратата отвън. Влаха бе самотник, ни българин, ни влах, спеше в обора и предпочиташе да разговаря с добитъка, отколкото с хората, на всичко отгоре бе ерген на тридесет и пет години и никога не бе се докосвал до жена. Бована заповяда на прислугата да се грижи за заключените, да им поднася по три пъти на ден от най-вкусните ястия и да ги пуска по три пъти до отходното място. Държа ги под ключ шест дни и шест нощи и на седмия ги освободи да си почиват. Селяните разправяха по-късно, че няколко месеца

след тази случка Влаха попитал веднъж Бована: „Чорбаджи, кога ще си изтървеш пак шапката в кладенеца?“...

Та мливарите наклеяха около голямата купчина пари и се приготвиха да грабят кой колкото може и както може. Великата съблазън запали лицата им и ги превърна на хищници, а самият хищник стоеше над парите като излят от бронз, но животински чужд на човешките страсти, и така започна най-оригиналната хазартна игра в света. Мина половин час и никой не успя да докопа поне една от стотарките. Вълкът стоеше като на стойка пред дивеч, усещаше всяко движение с обонянието си и ако някой посегнеше към парите, извършваше едното си ухо към него или го предупреждаваше с върха на опашката си. Не съм играл на рулетка, но съм уверен, че нито в Монте Карло, нито в кое да е казино по света е имало по-голямо напрежение около игралната маса, както навярно не е имало и такова страшно крупие като този вълк. Един от селяните успя да пипне една стотарка, но вълкът мигновено ухапа ръкава му и изплю парцала. В това време друг посегна измежду краката му, вълкът се изви като дъга и за малко не откъсна носа му. Колкото по-опасна ставаше играта, толкова повече се разпалваше страстта на мъжете, но толкова по-разярен и страшен ставаше вълкът. Козината му настръхна и в очите му пламна хилядолетният огън на дивия звяр. Една ръка отново успя да докосне банкнотите и да ги разпилее, вълкът изръмжа и ги прибра с крак на купчина, а селяните, като видяха това, се изплашиха и мнозина се отдръпнаха настрани. Вълкът бе зъл, но и умен.

Тогава Хапаното извади изпод дрехата си тънък железен шиш, изострен на края като игла, насочи го бавно към парите и успя да набучи няколко банкноти. Хитростта му смая другите и те го наблюдаваха със завист. Кучето гледаше на друга страна и като че не забелязваше нищо. Когато банкнотите стигнаха до края на одеялото и Хапаното посегна да ги извади от върха на шиша, вълкът внезапно се извърна, ухапа китката му и не я пусна. Селяните се вцепениха по местата си, мина сума време и от ръката на Хапаното потече кръв. Можеха да му помогнат, но не знаеха с кой крак е излязъл от дома си Бована. Ако бе излязъл с левия, можеше да поиска смърт срещу кучешка смърт. Той дойде навреме, защото отдавна бе застанал зад храсталака, за да наблюдава жестоката игра. Откара ухапания в чифлика си и сам му превърза ръката...

Когато чичо Мартин сложи парите пред него, Хапаното си спомни тази история с много по-големи подробности, отколкото я разказах аз, и отдръпна ръката си като от огън. Чичо Мартин стана и излезе от кръчмата, а селяните

се струпаха около парите, броиха ги, премятаха ги от ръка на ръка и ги търкаха о брадите си. Вземай ги, викаха въодушевени те, момчето добро ти прави. Хапаното сложи парите в пояса си, после извади една банкнота и поръча вино за всички.

— На туй момче аз курбан ще му струвам всяка година на днешния ден! — каза той, пи една чаша и заплака от умиление.

След седмица или две чичо Мартин попадна в село Арнаутлар при своя приятел Драган Косев. В двора на Драган се бяха събрали съседи, българи и турци, клечаха до зида на хамбара и оживено разговаряха за някакво съдебно дело. Някой си дядо Шакир трябвало да внесе в съда стотина лева след ден или два, иначе щял да загуби делото, онзи, с когото се съдел, бил богат и подкупвал адвокатите. Чичо Мартин разбра, че с това дело се занимава цялото село, и попита кой е дядо Шакир. Този е човекът, казаха му. Старецът седеше на земята с кръстосани крака и гледаше с празни очи, а зад него се бе изправил синът му. Чичо Мартин извади парите и ги сложи на коляното на стареца. Турчинът нито за миг не се усъмни, че непознатият момък му прави себап, застана на колене и мълчаливо му се поклони. Синът му изтича до дома си за минута и се върна с една кама. Камата бе много стара, правена от деди и прадеди, но остриетата и посребрената ѝ дръжка блестяха като нови. Подаде я на чичо Мартин, като го гледаше с фанатична преданост:

— Аз съм твой другар! Когато и да дойдеш при мен, каквото и да поискаш, ще го получиш!

Чичо Мартин разгледа камата, сложи я в джоба си и върна поклона на стареца. Той говореше отлично турски, познаваше кавалерската чест на турците и бе уверен, че младият момък щеше да остане негов побратим до края на живота си.

По същия начин чичо Мартин даде на една вдовица пари да си поправи къщата, на някакъв селянин — да си купи каруца, на трети — да си плати данъците. Даваше с дясната ръка и лявата знаеше това, но и пророкът е утешавал щедрите, че даденото ще им се върне стократно, защото и той е знаел, че на този свят няма безкористна помощ. И даденото се възвърна на чичо Мартин много по-скоро и повече, отколкото очакваше. По онова време нямаше радио, но имаше мълва, по-бърза от радиото, и тя направи достояние добродетелите му на народа от цяла Добруджа. Както и трябваше да се очаква, мълвата умножи сто пъти добродетелите му и съчини такива

героично-сентиментални истории за неговата личност, на които можеше да завиди всеки светец от годишния календар.

И тъкмо тогава полицията го обяви за разбойник, така че мнението на народа по въпроса за добродетелите се оказа съвсем различно от това на властта, което впрочем често се случва. Златното време на отмъщението бе дошло и околийският началник не се скъпеше на парични награди и дребни службици. Един от неговите агенти бе и кметът на селото, в което се подвизаваше чичо Мартин. Кметът знаеше, че не е главатар на тайна организация, а единак разбойник, и реши да го арестува навръх Великден, като предполагаше, че на такъв празник и най-предвидливият разбойник няма да очаква арест и ще се предаде с голи ръце. Така и стана. В селото имаше събор и следобед, когато гостите излязоха на мегдана, кметът взе двама стражари, влезе в къщата, където бе отседнал чичо Мартин, и го арестува. Стражарите го подкараха със запънати пушки, а кметът вървеше след тях на три крачки с ръка в пояса, дето държеше револвера си. Чичо Мартин можеше само да се обърне да вземе пушките на стражарите и да ги насочи срещу тях, но славата му на благодетел не позволяваше да отвърне на насилието с насилие. Няма по-благоприятен момент от този, мислеше той, да провера на дело съчувствието и благоволенieto на народа. Ако от десет села хора поне един човек не ми се притече на помощ, за в бъдеще ще трябва да се надържам на собствените си сили, а това е рисковано и дори безсмислено. Всяко дело, право или криво, трябва да се върши с подкрепата на народа. Така че аз се оставям да ме арестуват, да ми вържат ръцете и да ме тикнат в устата на полицията. Моят стар познайник околийският началник с право ще възтържествува, щом съм си позволил глупостта сам да се опълча против него и държавните закони.

Отначало само няколко души, а отпосле мнозина от съборяните забелязаха арестувания и се втурнаха към него. След минута или две на мегдана останаха само продавачите да си пазят сергиите, а народът направи шпалир около чичо Мартин и името му се разнесе от уста на уста. Чичо Мартин вървеше със смирението на оскърбен праведник и гледаше кротко пред себе си. Народът прегради пътя му, мнозина почнаха да протестират и така притиснаха кмета и стражарите, че ония се видяха натясно. „Народе, дръпни се! — викаше кметът уплашен. — Имам заповед от горно място да го задържа!“ Стражарите се стъписаха. В това време един селянин се промъкна сред тълпата и подаде на чичо Мартин карабината му. Той не я насочи срещу кмета и стражарите, както го съветваше тълпата, а демонстративно я обърна с цевите надолу. „Хайде сега ти ги подкарай към общината!“ — викаше народът с възторг и някои се спуснаха да отнемат пушките на стражарите.

Чичо Мартин не позволи да ги обезоръжат и каза, че нито кметът, нито стражарите са виновни, защото са хора прости и изпълняват чужда заповед. Неговото великодушие предизвика още по-голямо възхищение и чичо Мартин не можеше да не използва случая, за да го затвърди докрай в съзнанието на народа. Едно малко зрелище съвсем не бе излишно, за да достави удоволствие на приятели и врагове и им даде да разберат, че великодушието му, колкото и да е голямо, един ден може да се изчерпи и тогава виновниците ще го изкупват с главите си.

Изпрати двама селяни да подплашат гълъбите от покрива на черквата, а той поведе народа към най-близката люлка. Настани се в едната седалка и помоли собственика да го завърти колкото може по-бързо. В това време ятото гълъби се вдигна от покрива на черквата, направи няколко кръга и се насочи към събора, а чичо Мартин щракна затвора на карабината и се приготви за стрелба. Два гълъба се отлъчиха от ятото и прелетяха високо над събора, чичо Мартин вдигна карабината и щом люлката стигна до връхната си точка, прицели се с мигновена бързина и стреля. Единият гълъб се преметна и падна като парцал сред тълпата. Излишно е да описваме възторга, който се изтръгна от десетте хиляди гърла на събора. В същото време се появи една сврака и хората започнаха да викат и да я сочат с ръце. Свраката се изплаши и свърна назад, но чичо Мартин, пак в бързото движение на люлката, свали и нея почти без да се прицелва. Улучването на свраката бе случайно, но както е казано, съдбата помага на смелите, а ние можем да допълним, че славата отива при слава, както парите при пари. Двете простреляни птици минаха от ръце на ръце като неоспоримо доказателство за феноменалната и опасна точност на куршума на чичо Мартин. Народът от целия край го призна за най-големия благодетел и стрелец в света, а най-добрите стрелци открай време внушават уважение и още нещо, което кара враговете им да се държат настрана от тях. Така че агентите, които тичаха по дирите му, винаги се завръщаха с празни ръце и долагаха на околийския началник, че разбойникът е неуловим като Левски.

6.

Ненаграден приятел става враг.

Народна поговорка

Не мина много и при чичо Мартин започнаха да пристигат негови последователи. Пристигнаха от различни краища на страната, което

показваше, че славата му се бе разнесла далече отвъд пределите на Добруджа. Предишните му и най-първи последователи бяха славни момчета, отваряха вратите на затворите с прости моливи, правеха още много чудесии, но донейде бяха сноби и имаха слабост към салтанатите. Единият например си бе позлатил всичките зъби, за да изглежда по-богат, а другият носеше офицерски дрехи с пагони на майор. Дребнобуржоазната им слабост към вещите, която, както знаем от историята, води към нравствена поквара не само отделни личности, но и цели общества, попречи на тяхната кариера и ги погуби по най-безславен начин. И сегашните бяха славни момчета, отваряха врати на затвори и огнеупорни каси не само с прост молив, а само като дъхнат в ключалките, но за разлика от ония се отнасяха към външността си с аристократична небрежност и приличаха на хипита, може би първите хипита в Европа.

Пръв пристигна Янко Марев, около тридесетгодишен, с руса коса и плахи сини очи. Представи се просто и свенливо и на чичо Мартин направиха най-силно впечатление ръцете му, тесни в китките, с изящни и чувствителни пръсти, каквито трябва да е имал Паганини или някой друг световноизвестен цигулар. Втори пристигна Аптараман, също около тридесетгодишен циганин, с влажни и замечтани очи на литературен герой от осемнадесети век. Чичо Мартин си помисли, че вижда пред себе си някакъв пращящ от здраве и сила Жан Валжан, който си е въобразил, че носи на гърба си престъпление за един откраднат хляб, и сега страданието за това престъпление се е събрало в очите му. И трети пристигна Параша, човек с изключителни способности, и тъй да се каже, най-земният от тримата. Той имаше свои ученици, но поради вродената си скромност ги изостави и сам стана ученик на чичо Мартин, макар да бе по-възрастен от него с цели дванадесет години.

Чичо Мартин обикна бъдещите си ученици от пръв поглед, защото разбра, че са мъжки момчета. Посрещна ги с радост, но и с вътрешна тревога. Защо дойдоха при мен тези хора и какво ще правя с тях, питаше се той и не знаеше какво да си отговори. Осигури им храна и квартира и цяла седмица не се вести при тях. Това бе срок, в който те трябваше да решат ще останат ли завинаги и на всяка цена при него, а и той трябваше да реши да ги приеме ли завинаги и на всяка цена при себе си.

Както знаем, чичо Мартин бе решителен човек, но тогава се поддаде на оная слабост, която идните поколения щяха да назоват интелегентско умуване и с право да я порицаят като вредна и опасна за обществото. А и сам той се боеше от тази слабост, както и от мисълта да не би по някакво чудо да е

станал истински интелигент, защото бе твърдо убеден, че интелигентността е най-голямото нещастие за един мъж. Все пак не можеше лесно да се освободи от чувството, че се разделя с нещо много скъпо, което няма вече никога да се повтори. Това бяха годините, когато шестваше по широкия свят сам с любимата си карабина на рамо, ония неповторими мигове на дръзновение, когато оставяше живота си да виси на косъм, и светът, страшният силен и организиран свят, не успяваше да скъса този косъм поради някаква комична слабост или глупост. Това бяха мигове на великата и весела игра на Аз и Обществото, която бе и си оставаше една от класическите теми на философи и мислители от всички времена...

Едва в края на седмицата преживя катарзиса на едно ново мировъзрение и извика с прозрението на пророк: „Край на индивидуализма!“ И отиде да навести своите хипита, които го посрещнаха и изслушаха с беззаветна преданост и любов. Чичо Мартин имаше чеховски вкус и каза, че у хората всичко трябва да бъде хубаво — и душата, и облеклото. Липса на добър вкус е, каза им той, хора като вас с чисти и възвишени души да ги покриват с такива ужасни дрипи. Ето ви пари и след няколко дни всички да се облекат, както подобава на мои ученици!

Това бе първият му урок и учениците го приеха с голяма признателност. Огледаха дрипите си и се увериха, че наистина не отговарят на техните възвишени души. След няколко дни тримата бяха облечени по последната шаячна мода и като ги видя такива пременени и спретнати, чичо Мартин произнесе първата си вдъхновена реч пред тях. Приятели, каза той, вие сте умни мъже и аз вярвам, че няма нужда да ви чета цялото евангелие, за да разберете какво искам да ви кажа. Всички ние изгаряме от жажда за свобода и никой философ не може въпреки своята ученост да ни убеди колко велико нещо е свободата, както ние бихме могли да потвърдим това с нашите дела и с нашия стремеж да я постигнем. Обществото винаги се е борило за свобода, защото винаги е било потискано. Няма свободно общество и не може да има. Но ако обществото се сдобие със свобода, то ще иска да я подели по моралски, на всички поравно, и щом я подели, веднага ще я загуби, защото ще се принуди да я даде в ръцете на отделната личност. Истинската свобода не е лъжица за всяка уста. Тя е висша потребност на човешкия дух и не всеки е достоен за нея. Така че свободата не се дели, тя е лична. Но може ли да се извоюва по личен път? Не! Индивидуализмът отиде в историята за поука на поколенията, макар че поколенията никога не се учат както трябва от историята. Ето защо ние трябва да се борим за личната си свобода с общи усилия, както са правили всички велики личности. Само че свободата не е

ябълка, да я откъснеш от дървото. За нея трябва да се воюва с воля и постоянство. Ние имаме и едното, и другото, липсва ни още нещо — пари, или както ще ги наричат идните поколения — книжни знаци. Това го е казал Наполеон и хората по негово време са смятали, че е казал нещо ново, защото са били невежи. Древните са мислели същото и един философ далече преди ерата на Наполеон казва, че най-ценното качество на книжните знаци с тяхното количество. Тъкмо това количество ни липсва, за да станем напълно свободни граждани. Трябва да ви кажа, че парите не са наша цел, а средство, и ще ви моля да го запомните добре. Хора, които унижават себе си, не робуват на парите, а ги презират. Така че, презирайки ги, ние ще се сдобиваме с тях с известно усилие, но никога с насилие. Запишете си го на челата — никога взлом! Ще запитате, кой ли пък ще си даде парите доброволно? Аз пък ви казвам, че ще ги даде. Парите се вземат от живи хора, а живите хора се поддават на страх и внушение и при известни обстоятелства прежалват най-напред парите си. Човечеството е достатъчно страхливо, за да получим от него, каквото поискаме, без да си цапаме ръцете.

(Този трактат за свободата и парите е останал в анализите на Добруджа във вид на няколко непретенциозни писъмца, изпратени до приятели и последователи. Две от тях ми предаде Киро Черния, дългогодишен полицай от онова време. Намерил ги при обиск, но не ги предал на следствените органи, защото не открил в тях нищо противодържавно. Черния е бил един от най-ревностните преследвачи на чичо Мартин като началник на контрашайка, имал е възможност няколко пъти да го улови или да го застреля от упор, но не го направил, защото се „възхищавал от такива мъже, макар да били нарушители на държавните закони“. Полицията е споделял възгледите на чичо Мартин по въпроса за презрените пари, взети от богатите без взлом, защото известна сума бе влязла и в неговия джоб. Но за това ще стане дума по-нататък.)

Сега на чичо Мартин му предстоеше да покаже нагледно на учениците си как една теория се прилага на практика и случаят не закъсня да му дойде на помощ. Две турчета тренираха конете си за надбягвания и всеки ден устройваха зрелище на селото. По залез излизаха в полето и на връщане препускаха до определено място. На края на селото се събираха много хора и наблюдаваха кушията. Турнетата бяха поканени на сватба в далечното село Емирово и се готвеха да участват в конните състезания. Чичо Мартин научи от тях, че Измаил щял да жени сина си, а Измаил бе известен в Добруджа и Делиормана с богатството си, имаше две бакалници, две воденици и много земя. Чичо Мартин реши, че ако използва тази сватба за урока си по

практика, урокът ще мине успешно и забавно и което е по-важно, ще потвърди теорията си с един замах, без да я заплаща с главата си като други наивни мъченици на човешкия прогрес. Измаил бе казал, че „веднъж жени син“, а това означаваше, че ще вдигне сватба, каквато се полага на човек с неговото положение: с пехливанлъци, кушии, награди, с море от шербети и дунани.

Вечерта преди сватбата чичо Мартин и учениците му пристигнаха в Емирово и се настаняха при приятели. Получиха необходимите сведения и на сутринта рано-рано се оттеглиха в голямата гора по пътя, по който щеше да мине сватбеното шествие. След няколко часа по пътя се зададоха цяла кавалкада конници, а малко след тях — петдесетина каруци, натъпкани с кадъни и мъже, кадъните омотани с бели забрадки и черни фереджета, а мъжете с алени фесове, пъстри чалми и салтамарки.

Чичо Мартин носеше своята карабина, а на учениците си забрани да вземат оръжие и сега те се питаха със страх и недоумение как ще излязат с голи ръце срещу толкова въоръжени мъже. В техните очи сватбеното шествие приличаше на табор, който не отива за някаква си булка, а да срази друг табор. Ако загубя, ще загубя само аз, ако спечеля, ще спечелим всички, каза им чичо Мартин, но ония, изглежда, не бяха и чували за Левски или пък не искаха да се поучат от великото себеотрицание на Апостола. И когато следобед сватбарите взеха булката от съседното село и се зададоха по пътя с още по-голяма гюрултия, тримата ученици не мислеха за урока по практика, а съобразяваха как да офейкат из гората. И сякаш за да им вземе ума докрай, чичо Мартин извади патроните от магазина, остави ги на земята и излезе на пътя с празна карабина на рамо. Конниците предвождаха сватбеното шествие в галоп, конете им със сресани гриви и къносани опашки се носеха плавно като хрътки, копитата им нежно докосваха кадифето на пътя и вдигаха сиви, прозрачни облачета прах. След тях препускаха каруците, два пъти повече отпреди, половината препълнени с пъстри чалми, които отдалече приличаха на пауни, а другата половина — с кадъни, които пък приличаха на пингвини. Пауните все по-често вдигаха пищови и гърмяха, а пингвините пищяха и си притискаха главите. Конниците идваха все по-близо, идваше и онзи миг, който чичо Мартин не можеше да преодолее без вълнение, мигът на голямото дръзновение, когато бе готов да умре или да бъде господар на живота. Застана насред пътя и вдигна ръка. Конниците спряха, запотените им коне се заблъскаха един в друг, като цвилеха и се хапеха, а в това време пристигнаха и първите каруци. Един от ездачите, бабаит и половина, отправи коня си към чичо Мартин, извади пищов от пояса и извика:

— Кой си ти бе, шашкѝнин? Я се махай от пътя!

И насочи пищова в сърцето му. Чичо Мартин се усмихна и му посочи с ръка да се върне назад. Само един бабаит и половина можеше да разбере какво означава този жест и се върна при другите конници. Те се спогледаха, почувстваха се унижени един пред друг, възвърнаха си куража и като по даден знак насочиха пищовите си срещу чичо Мартин. Той стоеше наред пътя и ги гледаше усмихнат със сините си херувимски очи. Това продължи точно толкова, колкото тридесетте куршума да го направят на решето. Но чичо Мартин все още не казваше оная дума, която щеше да охлади гнева им и да ги хвърли в паника: „Бастисани сте!“ — а продължаваше страшния миг, за да му се наслади докрай. И пак си помисли онова, което си мислеше в такива минути: „Ако животът ми трябва да свърши така глупаво, да върви по дяволите, ако не, заслужава си да го живеем!“ В това време верните му последователи се гушеха зад близката шума и като трима юди мислеха как да духнат назад. Само един изстрел бе нужен, и то изстрел във въздуха, за да се настървят тези двеста въоръжени мъже. Но стана тъй, както бе очаквал чичо Мартин. Някой от конниците извика: „Бастисани сме!“ — и всички отпуснаха пищовите.

Ориенталското въображение на турците, винаги по-бързо от мъдростта им, ги накара да повярват, че са попаднали в засада от хиляди души чапкѝни. Но от опашката на кervана не знаеха какво става и една група мъже дотърчаха да очистят пътя. И те може би щяха да застрелят чичо Мартин, но тогава пък един от тях извика името му ясно и високо и ги възпря с коня си. Бе онзи момък, на чийто баща чичо Мартин бе дал пари да си плати данъка пред съда и момъкът се бе врекъл да му стане побратим до края на живота си. Не стана нужда момъкът да изпълни фанатичната си клетва, защото името на чичо Мартин свърши цялата работа. Всички бяха чували за славните му подвизи, а мнозина бяха го видели на събора как улучи от въртящата се люлка гълъба и свраката. Сега му дойде на помощ преклонението на турците пред бабаитлъка, което от яростни врагове ги превръща на снизходителни и горди благодетели. „Бря, бря!“ — почнаха да викат от тълпата и чичо Мартин усети върху себе си стотици възхитени очи. След като се окопитиха, турците разбраха, че този момък бе намерил кураж сам да бастиса сватбата, но психозата на възхищението ги обзе напълно и те все по-възторжено викаха аферим на момчето и да повтарят името му. А момчето отново вдигна ръка и извика с рязък глас:

— Измаил ефенди!

Тълпата стори път на шестдесетгодишен мъж с пищна копринена гъжва и тъмносин кюрк, обшит с лисичи кожи. Той пристъпи към чичо Мартин с твърда крачка, а в тесните му очи гореше азиатският гняв на Чингиз хан. Чичо Мартин удари такова темане, че русата му глава се опря на корема на Измаил и онзи, ако искаше, можеше да му откъсне главата като на пиле.

— Моите почитания, Измаил ефенди! Турчинът го погледна така, сякаш си въобразяваше, че очите му излъчват умъртвяващи лъчи.

— За нашата дружина един себап, Измаил ефенди! — каза чичо Мартин.

— Покажи си дружината, искам да я видя!

Като чува това, учениците на чичо Мартин полазиха заднишком в гората, а чичо Мартин си помисли, че в жилите на този тече чиста кърджалийска кръв и че трябва да му отговори, както подобава.

— Ако видиш дружината ми, няма да видиш вече белия свят, Измаил ефенди!

Измаил ефенди се загледа в гората, като че виждаше за пръв път гора. Чичо Мартин много точно бе предположил, че в жилите му тече неспокойната кръв на далечните му прадеди, бастисвали султански армии и живели като малки султани, мъже, които са размахвали късите си ятагани за юнашка чест и слава. И наистина, докато гледаше гората, Измаил ефенди си припомняше славната история на своя род и за миг, но искрено си каза, че би дал цялото си богатство, ако можеше да си върне младостта и като този момък да застане с голи ръце срещу хиляда души и да ги накара да играят по негова воля.

— Момче, тури нещо на земята!

Чичо Мартин свали от кръста си памучен месал и го просна върху тревата. Измаил ефенди извади от пояса си шепа жълтици и почна да ги пуска една по една върху месала, за да могат другите да ги броят. Те бяха десет и това означаваше, че и другите сватбари не трябва да се скъпят, ако искат да си отидат здрави и читави. След като спаси по този начин честта и достойнството си, Измаил ефенди се качи на каруцата и подмина. Втората каруца спря до месала и мъжете хвърлиха каквото имаха: златни пари, стари капаклии часовници, табакери и ножове, обковани със злато и сребро. Чичо Мартин връщаше подаръците на по-бедните мъже, но те хвърляха каквото имаха през раменете му и отминаваха. Така продължи цял час и най-после

дойде ред на жените. Чичо Мартин им подари най-очарователните си усмивки и ги помоли да продължат пътя си. Уважението, а и слабостта му към нежния пол го изпълни с благородни чувства и той реши да не ощетява тези беззащитни пингвини, лишени от простата свобода да гледат света с открити очи и да му показват своите прелести. Но кадъните бяха свалили предварително накитите от шиите си и ги нахвърляха като златосребърна градушка върху месала. Тяхната щедрост накърни донейде достойнството на чичо Мартин, но той нямаше какво друго да направи, освен да запази за тях най-скъпи спомени.

И така урокът по практика „без взлом“ мина блестящо. Учениците не видяха и не чуха нищо от цялата работа, но това не им попречи да научат най-важното: човек трябва да бъде преди всичко хуманист, а след това разбойник, учител, поп или министър. И тримата бяха лежали с години по затворите за една шугава овца, за стотина лева и за някаква посребрена брошка, а сега в краката им лежеше богатство за хиляди, придобито за час, и то без намесата на мустакати стражари и съдебни следователи. Пред тях обаче стоеше най-трудното изпитание — да се научат да презират богатството, добродетел, на която са способни само мъртвите. Чичо Мартин вярваше в нравствената сила на своите ученици и раздели богатството на всички поравно.

7.

Между другото моя милост стана на шест месеца. Цветя и подаръци, разбира се, не получих, нито пък се сетиха да ме поздравят по случай тази кръгла дата. А аз, струва ми се, заслужавах не само поздравления, но и званието герой на живота или поне заслужил деятел на живота. Колкото и да бях скромнен, не можех да не се гордея, че съм преживял здрав и читав цели шест месеца. Впрочем разболях се само веднъж, и то не по моя вина. Ето как стана това. Освен седенките, на които чепкаха вълна или кълчища, нашите правеха и ронянки. Сипват в единия край на стаята куп неронена царевица и канят момичета и жени от махалата да им помагат. Нарездат се от стена до стена, слагат неоронения кочан на дървено трупче и го удрят с опакото на сърп или някакво желязо. Зърната отскачат на всички страни, плющят по прозорците, по кюнците на печката, по тавана и стените и падат на пода като градушка. Аз си лежа в люлката и кихам, докато заспя, после пак кихам и пак заспивам, а зърната пълнят люлката и ме бият по лицето.

Една вечер търпението ми се изчерпи докрай, отворих уста и почнах да пища. Майка ми стана да ме успокои, но докато дойде при мен, няколко зърна

паднаха в устата ми. Рекох да ги изплюя, но те се затъкнаха на гърлото ми и ме задушиха. Трябва да съм посинял, защото майка ми се изплаши, взе ме от люлката и почна да ме утешава. Наставаха и другите жени, въртяха ме насам-натам, най-после баба се сети каква е работата и бръкна в гърлото ми. По-късно, когато боледувах, тя гасеше въглени в една паница, даваше ми да пия от четирите краища на паницата, а после издебваше кучето на пруста и изливаше отгоре му водата. Ако кучето се отърсеше, болестта щеше да отmine, а то винаги се отърсваше и аз винаги оздравявах. По онова време бях на четиридесет и пет дни, все още не можех да пия от паница и тя бъркаше в гърлото ми при всеки повод, без дори да си избърше ръцете в престилката. Сега баба извади от гърлото ми две царевични зърна, но третото остана вътре. Бръкна още веднъж и то слезе в стомаха ми. „Олеле, Боже, глътна го!“ — извика тя и се удари по челото. Майка ми се разплака, заскимтяха от съчувствие и другите жени. Само дядо остана спокоен и каза, че е глътал цели камъчета от фасулената чорба, а веднъж и парче от гвоздей и пак нищо му нямало, от което баба не само че не се засегна, но се и зарадва. Той седна да си гледа работата, седнаха и другите, а аз се облеших към тавана, като че не бях глътнал царевично зърно, а оловно топче и си мислех колко малко му трябва на човек да хвърли топа. И сега си мисля, че няма умни причини за човешката смърт, но тогава ми се струваше съвсем глупаво да умра на прага на живота заради едно нищо и никакво царевично зърно. А зърното започна да набъбва и да издува стомаха ми като гайда. Тикаха в устата ми английска сол, разреден петмез от дини, принудиха ме да суча мляко от най-мръсната циганка в селото, защото циганското мляко било силно и лековито, препоръчаха ми и кръв от лалугер, но лалугер в края на февруари никъде не се намери. Така продължи четири дни и четири нощи и зърното не само че не мръдна от стомаха ми, а набъбна още повече. През това време всички баби от махалата идваха час по час у дома, чакаха майка ми да ме разповие и с голям интерес се взираха в абстракционистичните петна по пеленките ми. По пеленките ми имаше истински шедьоври от разниисти, нямаше само царевично зърно. В края на краищата благодарение на моето безпримерно мъжество зърното излезе на бял свят уголемено пет пъти и така на четиридесет и пет дневна възраст можах да отбележа първата си победа в живота.

Както и да е, денят на моето славно шестмесечие съвпадна с първия ден на жътвата. Майка ми и баща ми станаха в зори, за да отидат на нивата на съседа бай Костадин. Преди време бай Костадин бе услужил на баща ми с кожуха си, за да отиде на първата си любовна среща, а по-късно и да се венчае с него. Историята с този прословут кожух е известна. Баща ми успя да

вземе с него очите на могиларовското общество по такъв блестящ начин, че в края на краищата спечели завинаги беззаветната любов на майка ми. Бай Костадин бе му дал кожуха с условие младоженците да му жънат четири дни, но както знаем, един от бившите съперници на баща ми направи кожуха на парчета с железния си бастун и сега бай Костадин пожела да му жънат цели десет дни. Това бе истинска експлоатация на човек от човека, но баща ми не можеше да се отметне, още повече че без кожуха нямаше да се ожени и така щеше да лиши рода ни от поколение, т.е. от моя милост. Той обичаше да прави равносметка на делата си и когато пораснах и не исках да стана доктор, нито офицерин, нито пък да се женя за жена с къща на къоше, неведнъж ми казваше, че историята с кожуха е една от най-големите и непоправими грешки в живота му.

Първият ден на жътвата бе паметен за мен още и за това, че излязох за пръв път от дома и видях широкия свят. И още тогава разбрах защо много български писатели са съзерцавали с благоговение и сълзи на очи тази мила патриархална идилия. Тя бе претъпкана с ония шумове, цветове и миризми, без които в никакъв случай не може да се сътвори една национална литература. Имаше хорово кукуригане на петли, сънен кучешки лай, нетърпеливо цвъртене на врабци и крякане на гъски, имаше розов изгрев и слънцето поразително приличаше на една от ония едри жълти тикви, които лятно време висят по селските плетища редом с конските черепа и счупените гърнета, имаше и тих зефир, който галеше нежно златните класове на житата, качулати чучулиги, които се издигаха в синия ефир, трепкаха с криле в нечулишко опиянение и пееха, докато се изпотят под езика, над полето се носеше неизбежният сладкогласен звън на писани каруци, трептеше още по-неизбежната мараня, подранили селяни плюеха на дланите си и шепнеха „Боже, помози!“ с благословена пот на челата, имаше още много и много поетични атрибути на селската идилия, които аз, макар да бях необикновено впечатлителен, не успях да видя и да им се възхитя, както подобава на бъдещ описател на селския бит...

Същия ден направих още едно откритие, което ме поразя по-силно от първото. Майка ми ме носеше на ръце и докато шляпаше с босите си крака в праха, аз огледах полето и открих, че земята е плоска и безкрайна. Извървяхме четири или пет километра до нивата, а хоризонтът си оставаше все един и същ — права черта между земята и небето. Тази птоломеевска теория дълги години ме изпълваше с вярата за плоската безкрайност на земята, от което следваше, че всичко, което виждам около себе си, е безкрайно, в това число и аз, разбира се. И много се разочаровах, когато в

прогимназията научих, че земята е обла като оная тиква, за която стана дума по-горе, и че виси на плета на вселената, а хората лазят по нея като мравки. Разочарованието ми се усили, когато малко по-късно научих, че не виси на плета на вселената, не се крепи на нищо и на всичко отгоре не е постоянна и се върти както около себе си, така и около слънцето. На тази земя, рекох си, ще се живее трудно, с много грешки и заблуди. Човек, като застане на коя да е точка от плоскостта, винаги ще определи четирите посоки на света, а с кълбото човек се обърква, защото няма посоки. Ако тръгнеш от едно място, ще вървиш, ще вървиш и ще стигнеш там, където си тръгнал. След всичко това аз се питах и не можех да си отговоря защо толкова умни хора бяха станали жертва на инквизицията само и само да докажат, че земята е кълбо и се върти около слънцето. Навярно за да докажат, че човек стига там, откъдето е тръгнал...

На нивата нямаше круша, затова баща ми носеше люлка и три пръта с въженца. Завърза прътите на триъгълник, окачи люлката между тях, метна отгоре една черга, да ме пази от слънцето, и ето че моето бунгало бе готово. Майка ми ме накърми и се нареди при другите жътвари, а аз се отдадох на еснафско удоволствие от моя първи пикник. Лежах си в люлката сит като едър буржоа отпреди Девети, гледках си равното добруджанско поле, заслушвах се в гълчавата на жътварите и се възхищавах на техния трудов ентузиазъм. Утринната хладина галеше лицето ми, свежият мирис на полските треви ме опияняваше, а една птичка бе кацнала на върха на бунгалото ми и сладко чуруликаше някаква мелодия вместо магнетофон марка „Грундиг“. Но както са казали древните, всяко щастие е краткотрайно и измамно. Слънцето напече, житата наостриха осили и се натаралежиха срещу него, в бунгалото ми стана горещо и душно, а птичката млъкна и отлетя. И тогава всички студенокръвни твари излязоха от скривалищата си и плъзнаха навсякъде. Едно зелено животно с дълги тънки крака и изпъкнали очи прелетя отвън и кацна на люлката до самото ми лице. Извиках с пълни гърди, но то не помръдна, защото виждаше, че ръцете ми са вързани, раздвижи пипалата си и аз разбрах, че ми се заканва. Извиках още веднъж, майка ми притича и ме взе на ръце, онова зеленото се изплаши от нея и изчезна с един скок навън. Скакалец, каза майка ми и отиде да жъне. Сега пък съвсем наблизо се обади някакво чудовище с дрезгав глас, а след малко го видях да пълзи по ръба на бунгалото. По-късно узнах, че е жътвар, черно и безобидно животинче, но тогава зловещото му жижикане ме хвърли в ужас. Жи-жи-жи! Този сух еднообразен звук напомняше пържене, имах чувството, че се пържа като мравка в тиган, и няхах ни сили, ни въздух да викам за помощ.

На третия ден се преместиха на друга нива до една каменна кариера. Някакво влечуго, три пъти по-дълго от мен, пропълзя на близкия камък, сви се на кравай и остана там. Слънцето пак почна да прежуря и аз изнемогнах от задуха, а влечугото се протегна на камъка като чех на Златните пясъци. След някое време над кариерата премина черна сянка и една огромна птица се спусна и връхлетя в бунгалото ми. Птицата удари крило в люлката, аз изпищях и тя отлетя. На обед жътварите се прибираха да обядват. Майка ми влезе в бунгалото да ме вземе, изпищя и избяга навън. „Настъпих змия!“ — викаше тя и чупеше ръце, а мъжете нагребиха сърпове и сопи. Баща ми се престраши, взе ме от люлката, а бай Костадин отметна чергилото. Смокът си лежеше на земята, увит на кравай, и равнодушно гледеше изплашените човечи. По всичко личеше, че не е имал намерение да ми стори нищо лошо, но нали бе змия, трябваше да се убие и мъжете смачкаха главата му.

Отсега нататък, ако нямаше круша на нивата, окачиха люлката ми на чужда круша, за да ме предпазят от гадини и насекоми. Чуждата круша биваше далече, през две или три ниви, така че нямаше никаква полза да плача, когато бивах гладен или неразположен. Майка ми идваше да ме наглежда и накърми според слънцето, през останалото време стоях сам сред полето, но затова пък притежавах най-модерното бунгало за онова време — висящо, прохладно и безопасно. Така месеци и години от най-крехката си възраст прекарах между земята и небето и това се оказа твърде символично. И сега ми се случва да вися във въздуха с месеци и години и все не мога да реша къде ми е по-добре, на земята или на небето.

Прибрахме се в село, когато заваляха студените есенни дъждове. Всички бяха довольни, че свършиха полската работа, за да отдъхнат край печката, само аз не бях доволен и ужасно страдах. Каквито и неудобства да имаше в полето, то бе истински курорт в сравнение с домашния уют. Там прекарах самотни часове, изпитах страх от разни насекоми и влечуги, но имах възможност да съзерцавам широкия свят, а широкият свят винаги ни привлича, възбужда въображението ни и ние го приемаме като символ на свободата. Защото да пътуваш, значи да си свободен... Преди известно време един мой приятел предприе голямо пътуване в чужбина — Москва, Ленинград, Стокхолм, Лондон, Париж. Всичко бе пригответил за това пътуване, липсваше му само шлифер последна мода. Аз току-що си бях купил нов шлифер и му услужих. След около месец моят приятел се завърна от голямото пътуване и ми върна шлифера. Вечерта, като се прибрах у дома, поставих шлифера на масата и дълго го разглеждах. По едно време изпитах странното чувство, че сам аз съм пътувал и видял непознати страни. Така малко по малко се превъплътих в

шлифер и макар да бях окачван по закачалките на влакове, самолети или приемни, успях да обиколя много столици, да видя музеи, ресторанти и хотели, да се запозная с различни хора от различни националности. Този случай ме подтикна да си купя и хубав кожен куфар, от ония, с които обикновено се ходи в чужбина. Щом науча, че някой познат или приятел се готви да пътува зад граница, отивам при него и му предлагам шлифера или куфара. Напоследък свикнах да се превъплъщавам не само в куфар или шлифер, но и в ония, които пътуват. Така посетих няколко континента. Веднъж стигнах до Владивосток, а друг път — до нос Добра надежда. Тези въображаеми пътешествия започнаха да ми харесват, защото са по-лесни и по-евтини от истинските. Скитам си по широкия свят и в същото време хем си гледам работата, хем пестя валута на държавата...

По онова време нямах толкова силно въображение, но можех да ходя, макар да бях на шест месеца. На този феномен никой от нашите не искаше да повярва. Една вечер баба ме разпови и докато донесе чисти пеленки, аз скочих на крака и тръгнах из стаята. Нашите току-що бяха насядали около софрата и като ме видяха, залците им преседнаха на гърлата, а баба почна да се кръсти пред иконата. Аз се усмихвах и протягах ръце към тях, исках да им кажа, че няма нищо лошо в това, дето съм проходил преждевременно, а те, вместо да ме приветстват, както се приветстват новаторите, превъзмогнали природните и обществените догми, наскочаха от софрата, увиха ме в пеленките и стегнаха краиците ми повече отвсякога. Щял съм да си изкривя краката, щял съм да падна и да си счупя главата!... Когато биваха скарани и сърдити помежду си, нашите обичаха да си служат с мъдрости и поговорки и аз често ги чувах да казват, че човек най-много тегли от своите. Ако можех да говоря, щях да им напомня тази чудесна българска поговорка, но аз знаех да произнасям само „ма“ и „та“, пък и да знаех да говоря, едва ли щяха да ми позволят.

Все пак не се примирих така лесно, както очаквах. Ударих го на плач и пицях до посиняване цяла седмица. Нашите правиха-струваха и накрай хвърлиха вината върху мен, безпомощния и безсловесния, изкараха ме нездрав и ми измислиха сума болести. Почнаха да ме тъпчат с илачи, да ми баят и заплюват за уроки, а аз, като нямаше как да се съпротивлявам, гълтах каквото ми даваха и се учудвах на тяхното демагогско съчувствие. Уверен бях, че знаят истинската причина за моето страдание, но не искат да я признаят. Най-после дядо реши да ми пусне кръв. Баба ме притисна да не шавам, а той нарязва гърба ми с бръснач отгоре надолу и отляво надясно, та гърбът ми заприлича на карта с меридиани и паралели. Наложиха рязаното с

прясно остригана вълна (наричаха я сѣра) и ме повиха, а дядо бе много доволен, че ми е намерил дамара. На човека всичкото му е в кръвта, и доброто, и дяволското, говореше той на другите. Почне ли да пищи, значи дяволското му не стои мирно в жилата, та за да миряса, трябва да се източи.

Аз действително мирясах. Дремех си в люлката и повече не отворих уста да протестирам, че ми пречат да прохода преждевременно. Нямах сили и глас да викам, а помнех и как ме рязаха с бръснача. Не ми оставаше нищо друго, освен да чакам да прохоят други деца на моята възраст. Те бяха две в цялото село и ако се окажеха рахитични или дембели, които предпочитат да се изтягат в люлките, докогато си искат, аз трябваше да ги изчакам, за да не ме вземат хората за ненормален.

Когато станах суетно момче, често опипвах раните на гърба си, спомнях си операцията с бръснача и все си мислех, че дядо не ще да е бил само прост селски врач, а и умен човек. Неведнѣж ми се случваше да наблюдавам как ония, които не се съобразяват с каноните, винаги им пускат кръв, за да източат дяволското от жилата им.

8.

Мила родна картинка!...

Елин Пелин

Но ето че настѣпи денят, когато се изправих на крака. Двамата ми връстници излязоха здрави момчета, но все пак проходитех едва на година и два месеца, така че трябваше да проспя заради тях половин година. Това проспано време може да се смята за първия данѣк, който платих на схематизма, и аз веднага чукнах на дърво, защото вярвах, че е последен. Бях суетен и не желяех да вървя в крак с другите, за което ми пуснаха кръв още в най-крехка възраст. Ако имах малко опит от живота, нямаше да допусна тази жертва, защото щях да зная, че компромисът и фалшът са неизбежни стимули на битието и че без тях хората биха се чувствали в неудобно положение един спрямо друг. Щях да зная също така, че едно закъснение от шест месеца не е нищо в сравнение с това на човека, който е проспал милиони години по дърветата и едва тогава е стѣпил на двата си крака, а след като е стѣпил на двата си крака, отново е поискал да стѣпва на четири. Но с какви ли заблуди не изкушава невежеството на младостта!

Та в оня ден баба се върна от махалата много възбудена и каза, че двамата ми връстници проходили още преди пладне, следователно и аз вече мога да прохода. Разпови ме най-тържествено пред очите на цялото семейство и аз се отправих към обятията на майка ми с такава твърда пехотинска походка, че дядо се засмя до уши и ми предрече ефрейторска нашивка. От тоя миг никой не ми забраняваше да се движа на собствените си крака и аз започнах да шаря свободно из стаята, а оттам — из пруста и по двора. Всичко ми бе познато още когато бях на едnodневна възраст и даже отпреди моето раждане, та от двора се упътих към улицата. Но и на улицата нямаше нищо интересно освен една педя прахоляк и едно магаре, което се въргаляше в прахоляка. Тук обаче стана първото ми запознанство със съседите и аз смятам това събитие за едно от най-важните в моя живот.

Разкривеният им вратник, заплетен тук-там с мешови пръти, къщата им, също от пръти и замазана с говежди тор, дворът, хамбарът и бунището поразително приличаха на нашите, сякаш бяха проектирани от един и същи архитект от праисторическата ера. От всички тези елементи на архитектурния ансамбъл най-голямо впечатление правеше бунището, разположено на видно място в двора, високо като вулкан и винаги димящо като вулкан. Бунището бе нещо като култ на селското семейство по онова време, трупаха го сред двора, за да бъде под очи и подръка. Стопанката, боса и необлечена, прави само няколко крачки от прага, за да хвърли боклука, същото прави и стопанинът от прага на обора или кошарата. Бунището бе торовият завод на селянина, с него торяха нивите напролет, а през останалите сезони служеше за парно отопление и за столова на домашните животни. Зимно време там се топлеха прасетата и кучетата, а кокошките си намираха храна. То бе и любимо място за игра на децата или място за почивка и съзерцание. Децата обичат да се катерят по високи места, а в нашата равнина най-високите места бяха бунищата, като застанеш на върха, ще видиш и цялото село, и цялото поле. Освен това бунищата бяха за нас бойно поле, на което се сражавахме с разните бацили и микроби. Ония от нас, които биваха силни и годни за живот, още тогава даваха на болестите сталинградско сражение и добиваха доживотен имунитет срещу всякакви зарази. Слабите и кекавите се поболяваха и умираха навреме досущ като някои литератори, които се ровят в бунището на задния двор, заразяват се от нечистотиите и умират скоропостижно. За бунището може да се говори много и много, защото е свързано с бита на българина от онова време, но аз оставям тази работа на битоописателите, за да не изпадна в положението на ония литератори, за които стана дума по-горе.

По-добре да разкажа за нашите съседи. Те бяха първите представители на обществото, сред което живях дълги години, и заедно с тях направих първите си крачки в това общество. Бяха шест на брой, всички момчета и всичките по риски, най-голямото на дванадесет години, а най-малкото на моя възраст. То именно бе едно от двете деца, които аз чаках цели шест месеца да проходим. Застанах на техния вратник и като всеки новак, който влиза за пръв път в обществото, захапах пръста си и от смущение започнах да го смуча. Знае се, че при такива случаи първото впечатление е много важно, ако не и съдбоносно и това ме караше да се притеснявам. Любопитството ми обаче надделя и полака-лека пристъпих в двора. Постоях с пръст на уста, пак тръгнах и така на няколко етапа стигнах до бунището. Ония не ми обръщаха никакво внимание. Седяха си на бунището, полузаровени в боклука, мълчаха и гледаха на различни страни. Това ме учуди, а донейде и оскърби. Нямаше причини да ме посрещнат така равнодушно и аз с безпокойство помислих, че моите съседи, уви, бяха успели в такава ранна възраст да се цивилизоват и заразят от алиенацията. Всички имаха от ония басмени шапчета, които се завръзват под гушата, само че шапчетата не стояха на главите им, а висяха отпред като конски торбички за зоб. Едното бръкна в шапчето, извади нещо и почна да го яде, същото направиха и другите. Малко по-късно узнах как неволно бяха изобретили тази рационализация. Лапах от софрата с ръце и каквото изтърваха от яденето, то падаше в шапчетата, набираще се от ден на ден и им служеше за закуска, когато си играеха на двора.

Почаках ги, докато похапнат от своя тюрлюгювеч, но те пак не ми обрънаха внимание. Пристъпих още по-близо до тях и реших сам да се представя. Казах „ма-та“ и ги загледах в упор. Едно от тях ми отвърна с „та-ту“, след него и другите ме обсипаха с разни срички от този род. Така започна нашият разговор и аз разбрах, че, слава Богу, моите съседи все още не бяха станали жертва на отчуждението. Оказа се, че и те като мен си служат с нечленоразделна реч, та от честолюбие не смеят да влязат в разговор с непознато лице. Само най-голямото владееше разговорната реч и извика от върха на бунището: „Ат ита та отанам бу“, което означаваше, че иска да ме набие или по-точно да ми хвърли боклук в лицето, и щом каза това, взе с двете си шепи боклук и го запрати в лицето ми. Останалите мигновено последваха примера му, нагрябиха боклук и почнаха да ме замерят. Всеки на мое място би се оскърбил и избягал, но аз реших, че по този начин ми изказват своите комплименти, и не се излъгах. След малко се покатерих на бунището и също като тях се зарових до кръста. Това им хареса и взеха да ме ухажват. Предложиха ми най-любезно да похапна от техните шапчета, разказаха ми сума неща на своя племенен език, после се търкаляхме от върха

на бунището и чак когато се омацах до ушите и напълно заприличах на тях, тогава ме признаха за съсед и приятел. По едно време дойде майка им, изскубна ги от боклука едно по едно като гъби печурки и ги подкара към къщи.

Майка им отново бе бременна, така че моите приятели скоро щяха да станат седем, а няколко години по-късно — дванадесет. Засега фамилията им наброяваше десет души с майката, бащата и двамата им чичовци. Селяните разправяха, че Його (така се казваше бащата) дал обещание пред Негово величество да отхрани дванадесет войници за майка България, и той изпълняваше всеотдайно и безкористно своето обещание, без да очаква награда от правителството. Всъщност Його си отмъщаваше на жена си, защото му правила големи въртели, преди да се омъжи за него.

Його бе останал стар ерген с двама по-малки братя и една голяма сиромашия, та дълги години никоя от нашенските моми не пожела да му стане жена. За негов късмет обаче в селото имаше и една стара мома Вачка. Тя бе най-старата мома в селото и най-срамежливата в Добруджа. Казваха й срамежливата Вачка, защото не искаше да се омъжи поради срам от мъжете. Не се показваше пред хората, нито по седенки, нито по хора, а на нивата ходеше залепена за майка си или за баща си със закрито лице като кадъна. Целият й род, а впоследствие и цялото село, се зае да я омъжи, но напразно. Щом дойдеха сгледници у тях, срамежливата Вачка пищеше като заклана „не ща“, криеше се в мазето или на тавана и заплашваше да се удави в кладенеца. Най-напред с нея се зае всепризнатият годежар в околията Гочо Патладжана. Очите на селото бяха отправени към него и Гочо сложи на карта целия си престиж. Обърна наопак селата, примъкна цяла рота кандидати, а накрай изпадна в годежарски делириум, защото въпросът бе вече на чест, но усилията му удариха в камъка на Вачкината срамежливост. „От туй жена няма да стане!“ — извика своите верба магистри Гочо и тупна калпака си в земята наред мегдана. Бе принуден да признае публично своя неуспех и това се случваше за пръв път в дългогодишната му годежарска практика. Впрочем случаят със срамежливата Вачка се отрази пагубно на славната му кариера. Многобройните му почитатели се усъмниха в неговите способности, малко по малко престанаха да го наемат за сватовник, а и сам той като че загуби вяра в собственото си призвание, нещо се прекърши в него, започна да пие на свои разноски, обедня още повече и както знаем вече, свърши земния си път в един изоставен кладенец извън селото. Можем да му пожелаем лека пръст и по този случай да си припомним как преминава световната слава.

След като Гочо Патладжана дигна ръка от срамежливата Вачка, родителите ѝ наеха Каракачанката от Могиларово. Ние знаем вече, че тя бе най-сериозният съперник на Гочо в годежарското изкуство, и сега селото обърна очите си към нея. Каракачанката се хвърли в това рисковано предприятие с цялата си женска амбиция. Преди всичко тя се пресели в нашето село и живя три месеца у Вачкини, за да може всяка минута да я кове и увещава. Миткоса цяла Добруджа надлъж и шир, намери стотици мъже за женитба, но и нейните усилия свършиха с това, че скъса пет чифта опинци и прекара три месеца на безплатен пансион у Вачкини. След нейния неуспех родителите на Срамежливата обявиха явен конкурс с награда едно теле за онзи, който успее да я натика в ръцете на някой мъж. Появиха се хитреци и умници като в народните приказки за царската дъщеря, които обещаваха да омъжат Срамежливата, и бащата даваше с две ръце на звани и незвани годежари, а накрай стигна дотам, че обеща да припише приживе всичко на своя бъдещ зет. И все напразно. Срамежливата не скланяше. Бащата и майката се видяха пред стопански фалит, посипаха главите си с пепел и се примириха с мисълта да оставят единствената си дъщеря да кукува сама на тоя свят.

Като мнозина други мъже и Його се съблазни от наградата, но за разлика от тях реши да участва в конкурса без помощта на разни годежари и посредници. Изчака търпеливо да затихне шума около сватосването на Вачка и една вечер сам отиде у тях. Свари ги да вечерят и Срамежливата една не се пъкна под софрата от срам, закри лицето си и избяга в другата соба. Його не се оскърби от неучтивия прием, а поседна при старите и накратко им изложи своя план за действие. По-късно някои селяни разправяха, че занесъл някакво омайно биле, което сложил в чорбата на Вачка, та срамът ѝ изчезнал начаса и сама пожелала да се омъжи още същата вечер. Други пък разправяха, че ѝ дошла сляпата неделя, както, уви, идва за всички ни изневиделица, но истината е, че на другата сутрин Вачка се събуди у Йогови.

Народът опули очи пред това голямо чудо и онемя. И както винаги, когато е заставал пред големите чудеса и не е могъл да си ги обясни с думи, а с изкуство, така и сега съчини песен за Вачка и Його, за да увековечи тяхната необикновена женитба, а може би и за да покаже на литературните теоретици как се ражда поезията:

Заспала Вачка при мама,

при мама още при татко,

а кога петли пропяха,
в чужда се къща събуди.

Чуди се Вачка, мая се,
какво да прави, да стори,
с два гласа виком извика,
с два реда сълзи заплака...

По-нататък в песента се разказва как Його стоял пред вратата на собата и с нетърпение очаквал Вачка да се събуди от дълбокия си сън, за да влезе при нея; как най-после чул виковете ѝ, поискал да влезе в собата, но Вачка разбрала каква е работата, заключила се отвътре и не го пустила при себе си „цели ми девет дни и девет нощи“ и т.н. Поетическата измислица е неизбежна в песните, но в тази песен няма нищо измислено, всичко е разказано, както си е било, нашенци не са дали простор на богатото си въображение, защото са сметнали, че събитието само по себе си е поетично.

Срамежливата Вачка действително изпищя неистово, като се видя да лежи върху чергата на пода в чужда стая. Скочи към прозорчето, зърна пред къщи Його и сложи резето на вратата. Його не спа цяла нощ, а стоя пред вратата на собата и щом чу глас, рече да влезе, но вратата не се отвори. Понатисна веднъж, дважд — вратата не мръдна, защото и Срамежливата натискаше отвътре, макар да бе сложила и резето. Натискането от двете страни продължи, докато изгрее слънцето, народ зацъка насам-натам и Його се отказа. Толкова години бе чакал жена, щеше да почака още час-два, докато бъдещата му съпруга се вразуми и го приеме в покоите си. И чака девет дни и девет нощи. Срамежливата бе решила да умре непорочна, но да не попадне жива в мъжките му обятия. Його се видя в чудо, да не говорим за накърненото му честолюбие и срам пред хората, защото до пладне цялото село знаеше, че си е довел жена, а не може да влезе при нея. Народът си намери зрелище и направи панаир. Едни съветваха Його да пробие дупка в стената, а други — да свали керемидите от покрива и оттам да слезе в собата. Намериха се и такива, които го съветваха да пусне в собата кошер с пчели. Його обаче прояви предвидливост и търпение. Счупи стъклото на прозорчето и остави през железните пръчки вързоп с храна и една кратунка с вода.

Срамежливата обяви гладна стачка и не посегна към яденето и водата. Докато имаше сили да се съпротивлява, стоеше зад вратата, а на шестия ден легна върху чергата и не стана. Його я остави да се омаломощи докрай и чак на десетия ден ритна резето...

След тази история нашенци си казаха като Гочо Патладжана, че от Срамежливата жена няма да стане, и очакваха да си избяга у дома. Не мина обаче седмица и Його заяви пред нашенци, че мъжете трябва да се боят най-много от срамежливите жени, и това се оправда напълно. Точно на деветия месец Вачка роди първото дете и оттогава почна да ги вади на конвейер, докато им забрави имената. Кръщенетата ставаха така често, че родителите объркваша имената на децата. Осмото го кръстиха на чичо му Матю, но след време се разбра, че и второто бе кръстено на чичо му Матю. Його отиде да се разправа с поп Костадин, но попът отказа да промени името на осмото, така че в семейството станаха трима Матювци — чичо Матю, голям Матю и малък Матю.

Чичото бе овчар от дете и прекарваше времето си на къра. Мнозина от селото го знаеха по име, без да са го виждали. Аз го видях само веднъж, за пръв и последен път, защото бе мъртъв. Това се случи в края на лятото, когато свикват новобранците в казармата. Матю го викаха в шуменския пехотен полк. Новобранците тръгнаха с песни и викове, за да потиснат тъгата си. На сутринта всички се събраха пред общината да чуят напътствията на кмета как да служат храбро и покорно на Негово величество, само Матю не се яви. Тук Матю, там Матю, докато го видяха да виси на големия орех в градината с бели навои, с бяла риза и накрехнат астраганен калпак като хайдутин, решил да покаже на поганците как се мре с юнашка чест. Народът се тълпеше около ореха, жените плачеха, а кметът заповяда да погребат обесения далече от гробищата, без опело, защото проявил песимизъм и предпочел смъртта пред вярната служба на царя и отечеството.

Другият брат Райко бе вторият полуинтелигент в нашето село след чичо Мартин, макар да бе завършил само първо отделение. Наричаха го Райко Доктора, защото пръв подноси сако и каскет, наистина орфани и омачкани като мешин и не по негова мярка, но това не му пречеше да изглежда европеец сред тълпата от потури и калпаци. Доктора изпитваше отвращение към физическия труд, говореше с презрение към примитивното обработване на земята и смяташе за унизително да хване сърп или мотика. Сега неговите връстници не могат да отрекат, че е бил пророк на техническия прогрес в селското стопанство, но по онова време казваха, че само от мързел търси

мекото на хляба. Казваха още, че учените затуй са учени, защото са мързелив народ, няма да се опънат на работата, а мислят как да я заобиколят, да ѝ намерят слабото място и да я свършат седешката, с чисти ръчички, без труд и усилие. Такъв, ако го накараш да отиде пеш или с волска каруца от село до село, ще седне да измисли я велосипед, я автомобил, та да пътува хем по-бързо, хем по-леко.

Доктора не се оскърбяваше на нашенци, задето го причисляват към мързеливото и кекаво съсловие на учените. Той вярваше непоколебимо в техническия гений на българския народ и се закле да не стъпва на нивата, но да докаже, че може да си вади хляба от техниката. Но за техниката бе нужен основен капитал и Доктора дълго време си блъска главата как и откъде да го намери. Мина му през ум да поиска от чичо Мартин някой лев назаем, не можа да открие следите му и се върна с празни ръце. Това се случи на летния Атанасовден. На тоя ден народът от околните села се събираше при параклиса на свети Атанас, да се поклонят на светите му мощи, които лежах в големия каменен гроб сред параклиса. В двора имаше кладенче и Доктора се отби да пие вода, а след като пи, седна да почине на сянка под лъжицата на свети Атанас. Легендата разказваше, че свети Атанас замръкнал тук до кладенчето, похапнал каквото Бог дал, забил лъжицата си в земята да не му убива на пояса, полегнал да подремне и умрял, навярно от инфаркт, защото като мнозина от светиите сигурно си е попиивал и попушвал порядъчно. Легендата обаче премълчава любопитния факт, че нашенци не са дали подслон на светията, а са го оставили да умре извън селото. Това показва, че още по онова време са били отявлени атеисти. На сутринта намерили трупа му до кладенчето, заровили го надве-натри и даже не му сложили кръст, защото не знаели името му. Но минават години и нашенци разбират, че само с атеизъм не се живее, та като всички хора по земята трябва да си измислят някой светия, който да покровителства имота и здравето им. От селото, разбира се, не могли да дадат на никого това звание, защото открай време се знае, че никой не е светия измежду своите. Спомнили си тогава за странника и го обявили за светия. Посадили една черница до кладенчето и почнали да се уверяват взаимно, че не е посадена от тях, а израсла за една нощ от лъжицата на непознатия странник. За да затвърдят в съзнанието си неговата святост, изградили параклис върху гроба му, а черницата обявили за чудотворна. Оттогава всяка година се събираха при черницата, окачваха на клоните ѝ парцалчета от дрехите си и вярваха, че окачват там болестите и нещастията си. След това влизаха в параклиса, запалваха свещ и пускаха по някой лев през дупката на гроба. По този начин нашенци изкупуваха вината

си пред паметта на бедния странник от оная нощ, когато го оставиха без подслон на полето.

Това се повтаряше по няколко пъти през годината на различни празници, но Доктора едва сега помисли колко много пари са се събрали при мощите на светията. Поп Костадин бе прехвърлил рано-рано килото и пееше с такова вдъхновение, та свещите угасваха в ръцете на богомолците. Доктора надникна през вратата, а после влезе в параклиса и застана до каменния гроб. В това време двама заможни чичковци с дънести калпаци развързаха кесиите си, пуснаха по няколко монети, удариха по един кръст и излязоха. По звука на монетите можеше да се определи, че гробът е дълбок около два метра и че дъното е покрито с монети. Доктора се промуши сред тълпата и огледа пода от стена до стена, да види дали няма страничен отвор за гроба. Плочите бяха споени с цимент и стояха здраво на местата си, не се виждаха знаци и по стените.

Доктора се прибра в село и напрегна техническата си мисъл до такава степен, че каскетът му отесня и стегна главата му до спукване. Най-напред намисли да разкърти гроба с железен лост или да подкопае основата на параклиса, но се сети, че не е шилъонски затворник, за да се заема с такава тежка и недостойна за него работа. Черепът му бе почнал да пука по шевовете, когато една огромна нашенска муха кацна на носа му и го ухапа до кръв. Доктора плесна с длан, направи я на петно и както става с големите открития, от това петно се роди голямата му идея. Спомни си, че неотдавна бе видял в дюкяна на Тодор гърка някакви ленти мухоловки, които висяха от тавана, а по тях се бяха залепили стотици мухи. Оттук нататък работата свърши мощният поток на съзнанието му...

Вечерта Доктора лежеше в двора на параклиса с дълъг прът в едната ръка и с огромна пила в другата. С пилата щеше да пререже катинара на вратата, а с върха на пръта, където бе навил няколко ленти мухоловки с лепилото навън, щеше да обере монетите от дъното на гроба. Оказа се обаче, че и други бяха решили същата вечер да бръкнат в спестовната касичка на свети Атанас. Някой мина на пръсти по двора, поозърна се като крадец от криминален филм и завъртя ключа в катинара. Доктора го позна по рошавата коса — Васо монаха. Имаше такъв един хитрец с голяма мутра, дошъл кой знае откъде, който се обяви за монах и преживяваше покрай параклиса. Поп Костадин веднага го нарече самозванец и го прогони в съседното село, за да не му мъти служебната вода. Самозванецът се подвизаваше при една вдовица и като Божи човек се петлаеше в краката на попа при разни погребения, кръщенета

и литургии. Поп Костадин му имаше голям зъб и вместо да пее текста от тропаря, псуваше монаха на майка, но открито не смееше да му тръсне един по голямата мутра. Доктора тъкмо се нагани да му свети маслото с пръта и да направи неоценима услуга на попа, когато самият поп Костадин се изхлузи от мрака и се втурна право към вратата на параклиса. Като я видя отворена, свали пищова от кръста си и влезе.

След малко в параклиса започна такова меле, което може да се види само в Илиадата. Божиите служители бяха мъже гласовити, та заедно с ударите и стенанията из вратата на параклиса изригнаха лъвски резове. По едно време бойната площадка им дойде тясна и двамата се изтърколиха навън във вид на черно и космат кълбо. Скубеха брадите си, въргаляха се по острия калдъръм и си разменяха библиейски ругатни. Поп Костадин наричаше монаха Юда и Ваал ненаситен, а монахът го наричаше тат, езичник, изчадие гееново и пр. Но библиейските ругатни бяха, така да се каже, служебна куртоазия, която трябваше да се спазва дори при бой, и противниците минаха към истинските, т.е. към мирските, ругатни, а мирските ругатни по нашия край имат донейде румънско влияние, засягат не само майката и всички женско от рода, но и такива невинни неща като надгробния камък и даже номера на кръщелното свидетелство. Когато поп Костадин се увери, че монахът е мъртъв, хвана го за краката и за да удовлетвори докрай класическия си гняв, започна да го влачи около параклиса, както Ахил е влачил трупа на Хектор. Само че Хектор не бе умрял, а се преструваше на умрял и съобразяваше как да пипне Ахил за ахилесовата пета. При третата обиколка на параклиса скочи на задника си, хвана попа за петата и го гътна на земята.

Имаше опасност мелето и ругатните да продължат до сутринта, а Доктора не разполагаше с време и търпение. Каза си, че когато двама се карат, третият печели, сложи им по един прът на темената и ония паднаха в несвяст. Взе за всеки случай пищова на попа, влезе в параклиса и пхна пръта в спестовната касичка на свети Атанас. Лепилото на мухоловките свърши работа. Докъдето стигаше прътът, монетите се лепяха като мухи и Доктора с голям труд успя да измъкне две шепи.

След няколко дни Доктора се появи в селото на велосипед. Най-напред го усетиха кучетата от горната махала, драснаха подире му като глутница и едва не го събориха в прахоляка. Те бяха първите консервативни елементи, които се отнесоха враждебно към техниката. Нашенци също така проявиха недоверие към новото превозно средство и даже го заклеймиха като дяволско изобретение, което плаши добитъка и разлайва кучетата. На първо време

Доктора наистина наруши движението в село и предизвика катастрофи. Няколко души паднаха от конете си, защото конете се плашеха от велосипеда, хвърляха чифтета и събаряха ездачите си на земята. Обърнаха се и няколко каруци, чиито стопани бяха контузени, та подадоха жалби в съда за обезщетение. Съдът не уважи молбите им по липса на съответен закон и те се удовлетворяваха по нашенски, като поизтупаха праха от европейските одежди на велосипедиста. С една дума, ако имаше КАТ в село, Доктора щеше да плати сума глоби или щяха да му отнемат книжката за правоуправление.

Но и любопитството на нашенци не отстъпваше на техния скептицизъм. Колкото и да ненавиждаха велосипеда, той влезе като муха в главите им и вече не излезе. Щом видеха Доктора да минава по улиците, изоставяха работата си и заставаха зад оградите да го зяпат. Най-много се учудваха на това — как се крепи върху две колца е гуми, тесни и сиви като змийска кожа, и, разбира се, очакваха всеки миг да падне и да си счупи главата. За честта на техниката Доктора не падна нито веднъж, сякаш бе роден на гумени колела, и малко по малко затвърди авторитета на велосипеда, тъй че чудото не трая три дни, както в поговорката, а три месеца. На четвъртия месец се оказа, че велосипедът върви по-бързо от конете и магаретата, и Доктора почна да приема поръчки за обществени и частни услуги. Пренасяше пощата от общината, ходеше в града за лекарства, откарваше даже вълна на дарака в съседното село и се връщаше след няколко часа. Няма нужда да отбелязваме, че услугите на Доктора станаха въпрос на чест и че по-късно тази чест се превърна на истински снобизъм. Започнаха да го използват за работи, които сами можеха да си свършат по-бързо и по-добре, а понякога чакаха ред по цели дни, защото велосипедът бе от първата марка в света и често се повреждаше.

Доктора бе заявил, че ще изкарва хляба си от техниката и скоро го доказа. За всяка услуга получаваше натурално възнаграждение — брашънце, сиренце, масълце или месце, — но най-голямата му награда бе тази, че разби на пух и прах вековните предразсъдъци на нашенци и ги поведе по пътя на цивилизацията. Велосипедите станаха модерно превозно средство и в селото започна такова бясно търсене и купуване на стари велосипеди (произвеждаха се в чужбина), както е сега търсенето и купуването на леки коли.

Като разбра, че конкуренцията го лишава от препитание и слава, Доктора направи достояние на народа второто и по-голямо чудо на техниката. Бях на тринадесет години и помня много добре този неповторим ден, който може да

се нарече повратен момент в историята на нашенската музикална култура. Имаше хоро и цялото село се бе събрало на мегдана. Доктора донесе една зелена кутия, отвори я, завъртя някаква ръчка и от кутията се чу музика, каквато никой не бе чувал дотогава. Ако се опитам да опиша народното удивление, творческото ми безсилие ще излезе съвсем наяве и за да го прикрия донейде, ще отбележа само това, че нашенци се натълпиха около чудодейната кутия и до полунощ не откъснаха уши и очи от нея.

Грамофонът, за разлика от велосипеда, навлезе триумфално в нашия бит, защото не причиняваше катастрофи и материални щети, а доставяше на хората духовна наслада. Още на сутринта Доктора получи десетки заявки за гостуване, оттогава стана професионален гост и не хапна нито веднъж у дома си. За стопаните бе чест да го хранят и поят до насита и да слушат грамофона до насита. Това продължи цяла година, докато и други си купиха грамофони и почнаха да го конкурират. Репертоарът на Доктора бе скромнен, всичко на всичко една плоча с два фокстрота, но те бяха достатъчни, за да се промени нашият музикален вкус. Единият фокстрот се наричаше „Липите ронят аромат“ и отсега нататък всички празници, сватби и именни дни ухаеха обилно на липов цвят, а гайдата и гъдулката останаха за експонати на бъдещите музеи. Ароматът на липите предизвика истинска революция и в танците, и в модата. Момците замениха потурите с панталони, а момите си отрязаха косите. Всяка съботна вечер се събираха в училищната стая да танцуват, а майките стърчаха по стените и наблюдаваха младите да се държат прилично. Но как можеха да се държат прилично, когато самият танц бе неприличен и изискваше младите да се хващат за ръцете и да тепат като спънати назад-напред. На всичко отгоре в края на танца момците трябваше да се покланят на момите и да им казват „мерси“. Това „мерси“ преля чашата на общественото търпение. Никакво там мърси-пърси, викаха бащите, ние, преди да влезем под венчило, не сме поглеждали жените си в очите, а сегашните ачик-ачик им стискат ръцете и както са почнали, ще вземат да си допират и носовете. Избухна всеселски спор на морално-етична тема и свърши с това, че кметът Трифон Татаров забрани фокстрота като еротичен танц, опита се даже да конфискува грамофона, но Доктора го скри. Забраната обаче трая ден до пладне, защото младежите се изхитриха и почнаха да танцуват по домовете си и неусетно превърнаха седенките на соарета, а неделните празници в журове.

Когато плочата съвсем се изтърка и вместо да рони липов цвят, взе да каканиже, Доктора донесе отнякъде радиодетектор и това бе третото чудо на техниката. Инсталира го в хамбара, защото нямаше място въщи, и стана

както с грамофона. Отначало това-онова, а след месец всичко живо от селото мина през хамбара да чуе румънски говор и музика от една мъничка слушалка, свързана с жица за някакви си „батерии“. Сега за слушателите не бе удобно да се отплащат натурално и Доктора въведе парично възнаграждение. Преди да залепи слушалката за ухото си, всеки му даваше по двайсетина стотинки или по едно яйце...

По същото време в село се появиха няколко мъже с каскети и шарени голфове. Денем ходеха из полето, размерваха и чертаеха нещо, а вечер се прибираха в кръчмата.

Скоро се чу, че ще се строи железопътна линия и през селото ще минава влак. Този път нашенци не проявиха обичайното си снизхождение към чудесата на техниката. Велосипедът нанесе някои щети, но отпосле се оказа по-полезен и от добиче, защото не искаше ни вода, ни слама. Грамофонът свали потурите на момците и ги научи да танцуват фокстрот, но общо взето, и тая беда не бе голяма, а що се отнася до радиото, от него нямаше полза, нямаше и вреда. Друго нещо бе влакът. Всички ония, които бяха се возили на влак като войници или фронтовици, заявиха, че няма да позволят на това чудовище да гази добитъка и децата и да дели нивите надве. Народът се вдигна на борба начело с кмета, защото нивите на кмета бяха все около селото и железопътната линия щеше да му отнеме няколко декара. Изпращаха делегация след делегация в града, подкупваха големци, инженери и адвокати, а ония, като усетиха голямата далавера, проточиха работата цяла година и чак когато си напълниха джобовете, прекараха линията през две села от нашето.

Едни от най-яроствните противници на влака бяха баба и дядо. Бъдещата гара трябваше да се построи близо до нашата градина и дядо се боеше, че ще отрежат част от нея. Баба не бе виждала влак и никога не видя, но тя пък се страхуваше, че влакът ще изтреби до крак кокошките. Нейната тревога бе напълно основателна, защото в нашето семейство всичко се купуваше с яйца: газ, сол, кибрит и ония неща, които не се произвеждат у дома. По-късно се видя, че оная част от градината, която можеше да бъде отрязана, както и половината от кокошките отидоха за подкуп на големците от града, но в разгара на битката баба застана начело на жените и заяви като Раймонда Диен, че е готова да легне на релсите само и само да спаси кокошките.

Единствен Райко Доктора, този неспокоен възрожденски дух, не преклони глава пред невежеството на нашите хора. Единствен той говореше със

себеотрицание на древен пророк за голямото икономическо и културно значение на влака, тичаше и всеки ден до града да убеждава големците, но, уви, с пълна уста и празни ръце. Една вечер, когато нашенци се бяха събрали в кръчмата и в повишено настроение си даваха клетва да не пуснат влака през селото, Райко Доктора се изстъпи пред тях и в пристъп на пророчески транс ги нарече глупави овни. Той не бе чел история и не знаеше, че в такива метежни дни личността или води тълпата, или става нейна жертва. На сутринта намериха каскета му на улицата, а самия него откриха след три дни в един трап край село. Така на Доктора не се удаде да стане третият брат на братя Стивънсън и да ошастливи нашия беден край. Но поколенията са признателни на мъчениците за човешкия прогрес. Нашенци се измъчиха да пътуват двадесет километра до гарата в сняг и дъжд, синовете им разбраха грешката на бащите си и прекръстиха Райково оная гара, която можеше да бъде в нашето село и чийто пръв началник вероятно щеше да стане Доктора.

Та ето какви хора бяха моите съседи. Надявам се, че ще имам повод да ви разкажа още за тях.

9.

Младостта е времето на плътта.

Юлиан

Късно през есента чичо Мартин посети и нашето село. Преди време всички го смятаха за учен-недоучен пройдоха, казваха, че не търпи бащина керемиди над главата си и няма да умре у дома си. Тази характеристика бе, общо взето, правилна, защото нашите хора умееха да правят точна и изчерпателна характеристика на ближните си и може да се каже, че това бе една от най-забележителните черти на техния гений. И, разбира се, всички използваша чичо Мартин като отрицателен пример за възпитанието на синовете си, които за разлика от него трябваше да се оженят, преди да станат войници, да орат и да въдят многобройна челяд. Сега обаче, щом го видяха на прага на кръчмата, станаха на крака и свалиха калпаци. Чичо Мартин поиска да покаже вродената си скромност и седна в кьошето, но селяните му сториха най-личното място, здрависаха се с него и другарите му и веднага поръчаха черпня. Новината за пристигането му се разнесе начаса из селото и кръчмата се изпълни с народ. Надпреварваха се да седнат при него и да го забавляват и тази любезност бе така безхитростна и сърдечна, че под нея съвсем ясно се виждаше желанието на нашенци да спечелят благоволенieto и щедростта му.

На всекиго бе ясно, че човек като него има нужда от ятаци и съмишленици, за да дели с тях краденото си богатство. Не мина час и на масата му се появиха като на понуда току-що варени пилета, агнешки дреболии, дамаджани с вино и ракия, писнаха гайди и кавали, гракнаха песнопойци, играчи задъниха пода на кръчмата, с една дума, посрещането на чичо Мартин и неговите другари се превърна на народен празник и така се опроверга мъдростта, че никой не е пророк в своето село.

Към полунощ чичо Мартин благодари на селяните за сърдечния прием и ги помоли да приютят тримата му другари. Другарите му бяха придобили чеховски вкус, както ги бе учил, и тримата носеха дрехи, достойни за чистите им възвишени души, ето защо селяните едва не ги разкъсаха в порив на гостоприемство, прехвърляха ги от ръце на ръце и най-последно ги отведоха по къщите си.

Трифон Татара веднага научи от свои хора за пристигането на чичо Мартин и реши да прати човек в околийското управление, но в общината освен куция пъдар нямаше никого, нямаше го и Киро Черния, който бе заминал предния ден по селата. Върна се у дома по странични улички, като се гушеше в сянката на плетищата, защото имаше луна и нощта бе светла като ден. Мина през хармана и се притули сред сапльците, но тук бе по-светло, отколкото на улицата. Прясно овършаната слама и царевичната шума пламтяха като огньове и жълтата им светлина огряваше цялата градина. Почувства се незащитен от всички страни и с два скока се озова под навеса на хамбара. Опря гръб на стената и усети как желязото на револвера пари дланта му, усети огън и по ходилата си, сякаш бе стъпил на жарава. „Да бягам! — каза си, — иначе ще изгоря жив-живеничък“, и ни в клин, ни в ръкав си спомни как една нощ бяга из полето. Нощта бе пак така светла, имаше луна, но имаше и две педи сняг, духаше силен вятър и всичко бе замръзнало. Тогава бе ерген, скиташе насам-натам и прихвана отнякъде краста. Заяде го по слабините и под мишниците, а между пръстите му цъфнаха рани. Баща му го напъди да спи в обора, за да предпази семейството от болестта. Лекуваха го с каквото знаеха, нищо не помогна и той прекара в обора цял месец като скитник. Лежеше върху куп слама сред добитъка, чешеше се по цели нощи и заспиваше призори целият окървавен и капнал за сън. Най-последно един старец го посъветва да се потопи в разтвор от негасена вар, така лекували крастата през войната. Домъкна една каца в обора, напълни я с разтвор от негасена вар и се наkisна до ушите. Докато киснеше в хладката течност, не усещаше нищо, но щом излезе от кацата, тялото му хвана кора и пламна като главня. Не успя да навлече ризата си, изскочи навън да се гаси, обиколи двора, оттам

в хармана, в градината, а по едно време прескочи плета и удари през полето. Навлезе в гората, но там имаше сняг до колене, върна се на чистото и дълго бяга, обезумял от огъня, който проникваше през всяка пора на кожата и изгаряше кръвта му. Върна се на разсъмване и заспа на сламата, а след няколко дни се обели като смок, престоя вкъщи, докато му излезе нова кожа, и така се отърва от болестта.

Онова голямо бягане ми помогна — мислеше Татара, — но сега и накрай света да избягам, няма да помогне. С бягане и от болест ще се отървеш, но от разбойник отърване няма. Ако побягна, ще драсне една клечка на имота ми, ако остана, ще ми тегли куршума, защото не е забравил как го арестувах, как стражарите го връзваха като куче по стълбовете и се гавреха с него. Защо го арестувах? Убил един стражар, нека го убие, стражари много, всеки ден да ги убиваш, пак няма да се свършат. На всичко отгоре нямаше и доказателства. Чух само изстрел и видях как онзи вирна петалата, но кой го гръмна, не видях. Такива сме ние, хората, не мислим какво вършим и защо го вършим, но ето, че идва ред да се дава сметка за всичко, и тогаз виждаме, че животът ни виси на косъм и пет пари не струва. Всичко на този свят минава и заминава, бил си нещо, а сетне ставаш нищо. Ама българинът мисли за тези неща, когато отиде на погребение и види смъртта в очите или когато ножът му опре до кокала. През другото време си мисли, че умирачката ще му се размине и той ще остане дирек на света...

Татара неволно и за пръв път надникна в бездната на отвъдното, докосна се до истината за преходността на живота, но веднага се отвърна от нея като от някаква зла и неведома сила и пак взе да крои планове как да отърве кожата. Великодушието на разбойника бе известно на всички, но Татара знаеше от опит, че хорското великодушие не се заплаща с голи добродетели. С една ръка ще се кръстя за прошка, с другата ще давам, каза си той. Как-как ще му напълня окото, защото е хитър, не иска човешки живот, а пари. Тази истина бе проста като калпака му, сякаш сам я бе измайсторил или купил от дюкяна за пет лева, и той почувства как му става леко на душата, излезе от сянката на хамбара и отиде вкъщи да приготви кесията с парите.

Прозорецът на снахата още светеше, Татара го погледна и спря наскрел двора с изстинали нозе. Тази вечер го очакваха две беди, но като намери лек за едната или вярваше, че е намерил, едва сега помисли за другата и тя се оказа по-тежка и по-непреодолима. „Ще напълня ръцете на разбойника, а сърцето му с какво ще напълня?“ Татара познаваше прищевките и терзанията на сърцето не по-зле от Шекспир и ако бе писател, сигурно щеше да съчини

драма, наречена „Невеста и свекър“. И от тази драма ние щяхме да узнаем за безнадеждната му страст към снахата, за безсънните му нощи с кошмарни помисли за грях и съблазън. Но както знаем от класическите съчинения, любовта и омразата понякога живеят като съквартиранти в една душа, така че душата на Татара бе разделена на две преградки, едната бе пълна е безнадеждна любов към снахата, другата — с тежка ненавист. Всички се възхищаваха от благонравното ѝ поведение на войнишка жена, но той знаеше, че е нечиста и потайна, питаше се с кого и кога мърсува и не можеше да узнае. Татарката не се измъчваше над тази загадка, нейният женски усет ѝ подсказваше, че снахата е разпасана кучка, но се пази само за онзи разбойник, който я тикна белязана в ръцете на Бенко. Татара не вярваше на нейните приказки, защото разбойникът не бе се появявал от година в село, но с времето се увери, че снахата действително го очаква. Интересуваше се от неговата съдба и нескрита се възхищаваше на подвизите му, а веднъж при една свада със свекървата ги заплаши с „онзи, дето върлува“. Че не обича мъжа си и го презира, бе ясно като бял ден, но да се държи като светица пред мъжете, без да се поддаде на техните задявки, да си спечели име на целомъдрена жена при всичката си разюздана хубост и лекомислие, ето кое порази Татара, а отпосле го изплаши. Не можеше да проумее как толкова хубава жена, чиято „снага плаче с глас“ за мъжка ласка, може да прояви такава воля и сдържаност заради един мъж, който си е турил главата в торбата и я остане жив до утре, я не, а и да остане жив, дом ще му бъде затворът. В нейната беззаветна вяроност имаше нещо по-голямо от любов, тайнствено и страшно като заклинание, неотменно като обет за цял живот и от него се плашеше Татара. Уверен бе, че разбойникът ще дойде тази вечер у тях и снахата ще го приеме пред очите на цялото село. Мина му през ум да я отведе още сега при баща ѝ, та ако разбойникът я намери там, неизбежният позор да очерни нейната къща. Изкачи се по стълбите и влезе при жена си. Тя дремеше на пата, усети го с влизането и стана да му сложи ядене. Разказа ѝ какво бе намислил, а тя пожълтя от злоба и ококори очи към прозорчето между двете стаи. То бе малко, две педи на две, като всички прозорчета в по-заможните селски къщи и служеше да наглеждат децата и старците, когато са болни или немошни. Когато някои старци казваха, че синовете и снахите ги гледат „през пенджер“, ставаше дума за същото прозорче и означаваше, че не се грижат добре за тях. В някои къщи прозорчето зееше открито, а у Татарови снахата го бе затулила още през първата брачна нощ с тъмен плат, забоден е гвоздейчета откъм нейната стая.

— Иди се разправяй с нея! — каза Татарката. — Аз не мога.

Татара мина през пруста, поспря пред вратата и почука. Снахата сякаш бе го очаквала, отвори веднага и го покани да влезе. Татара потътрузи крака през прага, застана сред стаята и като погледна снахата, ченето му се вдърви. Хубавата Аница стоеше пред него с ръце на кръста, облечена в булчинската си рокля, по-хубава, по-блестяща и любезна, по-лукава и предизвикателна отвсякога, усмихваше се и го заслепяваше със зеления блясък на очите си.

— Седни, тате, седни! — каза тя и му поднесе стол.

Татара каза, че един човек му донесъл хабер — майка ѝ била тежко болна и заръчала дъщеря ѝ да тръгне още сега за тяхното село... Докато фъфлеше прав до стола, Аница го гореше с очите си, а той си помисли, че е един дърт плъхок, а тя — котка, че ей сега ще скочи отгоре му и ще стане чудо невидено, една мъничка котка да изяде един плъх, три пъти по-голям от нея.

— Нищо ѝ няма на мама! — каза Аница и пак сложи ръце на кръста си. — Да кажеш още нещо, мило татенце?

Татара заплете език, потътри крака навън и така пое неизбежния позор на гърба си. Туй не е жена, мислеше той, без да подозира, че тъкмо сега бе видял една истинска жена. Слезе на двора и върза двете кучета на синджира, но като умен човек и кмет реши да избере по-малката беда — затвори ги в обора, да не лаят разбойника и да не възвестяват на селото неговото пристигане. След това махна резето на портата, за да не прескача онзи през оградата, и се прибра вкъщи.

Така Татара даде зелена улица на чичо Мартин към своя дом и седнаха с жена си да го чакат. Татарката не изпусна случая да му натъкне за обидите, които бе изтърпяла заради снахата. Щом кучката е облякла булчинската си рокля, каза тя, ще си прави кучешка сватба. Помирисала е кучето отдалече и вече си е дигнала опашката. На кучешка сватба кръстник ще ставаш, пригответи си виното и даровете! Хайде сега пак ме бий заради нея!

Татара пак я наби, и то доста здраво, тръсна ѝ няколко юмрука в мутрата и отиде до прозореца. Докато жена му скимтеше на пата и кълнеше, той слушаше виковете и песните от кръчмата. Никога не бе се чувствал така смачкан и самотен. Допреди два часа всички мъже стояха пред него със свалени калпаци, а сега ги удряха о земята в чест на разбойника. Никой не искаше да знае на какъв огън се пече кметът, а още по-малко да му се притече на помощ. Защото онзи е силният днес, мислеше Татара, утре пак ще ми свалят шапки, няма къде да отидат. Тази вечер ще въздигат онзи до

небето, защото хем ги е страх от куршумите му, хем се надяват на крадените му пари. Калпав народ, властта в очите гледа, а като му падне, на кол ще я набие. Никой с нищо не може да му угоди...

Татара отново се разфилософства и неволно откри още една истина за отношението на народа към властта, но както сам отбеляза по-горе — твърде късно и безполезно. Като всеки властник, изпаднал в неблагоприятие, той търсеше вината и я намираше в народа. И тъкмо хвана юздата на този неблагоприятен народ и почна да го млати по правилата на неизменната нашенска традиция, на двора се появи човек и тръгна към къщата. Татара преглътна политическите си размишления, извика „иде!“ и забравил мъжкото си достойнство пред оная, която току-що бе наложил е юмруци, пхна лице в миризливата ѝ пазва като изплашено дете. „Толкоз им е мъжкото на мъжете“ — не пропусна да отбележи Татарката и снизходително се остави да бъде прегърната за пръв път от тридесет години. Гушнаха се под чергата като шопари в бунци, затаиха дъх и дълго чакаха да чуят стъпки по пруста. Не чуха нищо освен биенето на сърцата си, защото на двора се бе появила сянката на чичо Мартин като сянката на Хамлетовия баща в елсинорския дворец.

В това време чичо Мартин пожела лека нощ на своите верни другари и тръгна по зелената улица на любовта, осветена от ярката луна и разчистена от кметското гостоприемство. Не се съмняваше, че Аница го очаква с отворени обятия, макар да не бе ѝ пратил вест за своето среднощно посещение. Не бе я виждал и чувал повече от година, нито бе давал или получавал от нея клетва за вярност, както си мислеше Татара. Мъжете от нашия род не се забъркват в такива романтични каши, познават жените като земята си и ги орат и наторяват като земята си за разлика от донжуановци, които пълзят към сърцата на жените по безкрайни спирали от сантиментални стихове и разни трикове от тоя род, но пък не могат да изорат и посеят една нива. В това отношение мъжете от нашия славен род се оказаха достойни за двадесети век...

И Аница очакваше чичо Мартин, без да подозира, че е пристигнал в село, очакваше го точно в полунощ, не по-рано и не по-късно. Татара напразно блъскаше кметската си глава на този феномен, но и Аница не можеше да си го обясни. Знаеше, че чичо Мартин ще дойде при нея на всяка цена, и това бе всичко. Татарката излезе по-прозорлива, като каза, че кучката помирисва кучето отдалече, и ако е вярно, че големите открития стават случайно, можем да смятаме, че тя сложи основата на новата наука телепатия. Както и да е,

точно в полунощ хубавата Аница чу стъпки на пруста и стана да отвори вратата. На прага стоеше чичо Мартин. Аница го въведе в стаята, сложи булчинската си глава на рамото му и заповяда като великия поет на времето да спре. И времето спря за около два часа. И аз оставям перото, защото се боя да не извърша кощунство, ако се опитам да разкажа как хубавата Аница и чичо Мартин се любиха през тези два часа...

Всъщност времето бе спряло за ония от другата стая. Двата часа се сториха на Татара дълги като хиляда и една нощ с една-единствена приказка за това, как един мъж петни семейната чест на едно кметско величие под носа му, а кметското величие се спотайва като мишок в брашно и няма кураж да защити семейната си чест. Но ето че времето отново тръгна, пердето на прозорчето изчезна и на рамката се показва засмяното лице на Аница.

— Мамо, татко, имаме скъп гост, елате да му кажете добре дошъл!

Кметското величие се гушна по-дълбоко в пазвата на жена си и двамата се превърнаха в една душа и една плът. И докато се задушаваха в тази позакъсняла симбиоза, през прозорчето нещо прелетя като прилеп и звучно падна на пода. От съседната стая се чу кръшният смях на снахата. Татарката отново прояви завидна прозорливост. Стана от пата и взе падналия на пода предмет, който мъжът ѝ сметна за ръчна бомба или някакво взривно вещество. То бе малка кожена кесийка и още като я докосна с пръсти, Татарката разбра, че в нея има златни пари. Развърза я и почна да слага парите една по една в разтрепераната длан на мъжа си. Парите бяха осем. Сложиха ги обратно в кесийката и се спотаиха. Татара бе приготвил собствената си кесия да дава, а излезе, че на него дават. Притиснати от тази загадка, двамата се потяха от напрежение, а оттатък Аница се късаше от смях. Тя бе щастлива и като Пенелопа искаше жертви за безпримерната си вярност. Чичо Мартин нямаше насреща си десетки съперници, за да ги изстреби до крак, та да полее с кръв нейната вярност, но кавалерската му чест изискваше да влезе в ролята на Одисей.

— Кмете, слез в мазето и налей от онова, дето го държиш за скъпи приятели!
— извика той, както бе полегнал в брачното легло на Бенко.

Татара слезе в мазето и донесе вино, а жена му напълни две чаши и ги сложи в купешката алуминиева табличка. Аница пое табличката през прозорчето, подаде едната на чичо Мартин, чукнаха се и пиха на екс. След малко табличката пак се появи на прозорчето и Татарката пак напълни чашите. И

така до сутринта, от сутринта до вечерта и от вечерта до другата сутрин. Хубавата Аница и чичо Мартин пиеха, лягаха в леглото да се любят и пак продължаваха необуздания си пир, а свекърът и свекървата им прислужваха от другата стая. Той мъknеше вино и ракия от мазето, а тя вареше петровски пилета и точеше баници. После сядаха на патата и гледаха към прозорчето. От време на време в рамката се показваше бялата ръчица на снахата и заедно с кръшния ѝ смях в стаята се разпиляваха златни пари.

— Свекъре, дръж да си напълниш мръсните очи!

Двамата падаха на четири и дълго търсеха златните пари, слагаха ги в кожената торбичка и криеха торбичката под сламения дюшек на патата. Понякога Аница повикваше свекъра, за да му даде парите „на ръка“. Татарата подаваше ръка със затворени очи, но Аница го караше да си отвори очите. Тогава Татарата виждаше разголената ѝ бяла и пламтяща плът на вакханка и се задъхваше от горещата струя, която излизаше през прозорчето като от уста на фурна и пърлеше лицето му. Струваше му се, че в другата стая ще избухне пожар, и бързаше да се махне от прозорчето. В другата стая действително бе нажежено, там гореше нещо в буйни пламъци, но какво гореше и изгаряше завинаги, Татарата не разбра и никога нямаше да разбере.

Нашенската Пенелопа не бе кръвожадна като древногръцката и отмъщението ѝ се превърна в благодеяние. Вместо да уязви своите мъчители по морална линия, тя ги направи богати, като вярваше, че една кесийка златни пари няма да изкупи техния позор, а още повече ще ги унизи. Но известно е, че когато благородните натури се опитат да отмъщават, винаги изписват вежди, вместо да извадят очи. Същото направи хубавата Аница и не постигна целта си, освен може би, че стана предшественица на сексуалната революция в Добруджа, а оттам и в целия свят. А Татарата и Татарката оцениха заслугата ѝ пред поколенията и само за два часа възприеха нейната философия за свободния пол. Казаха си, че „тя няма да се изтрие“ и се утешиха с древната мъдрост, че в края на краищата всяко зло за добро. И когато на следната сутрин чичо Мартин реши да си отиде, те искрено съжалиха, че не пожела да остане поне още едно денонощие, и викнаха ухилени през прозорчето:

— Носи си много здраве и пак заповядай!

Така Татарата пръв от властниците чопна от златото на разбойника и пръв затвори очите на властта пред неговите незаконни деяния.

Нямате представа какво е това презрение,
то ще се проявява само в прекалена любезност.

Ако сте глупав, можете да оставите да ви излъжат;
ако искате да си създадете поприще,
би трябвало да се оставите да ви излъжат.

(Абат Пирар на Жулиен Сорел)

И вторият, който затвори очите на властта пред незаконните деяния на разбойника, бе сам околийският началник господин Медникаров. Аз казах, струва ми се, че господин Медникаров бе личност със средни възможности, и всеки ще се запита как успя да изхитри закона, без да накърни високото си обществено положение. Играта бе твърде сложна и опасна за него, но като всяко високопоставено лице и той имаше своите тайни и явни съветници. Явният бе зет му, а тайният — дъщеря му Емилия. Няма да преувелича, ако кажа, че тя бе първата и неосъществена жена дипломат в България, достойна да плете дворцови интриги, да сваля и назначава министри и да обявява войни. За разлика от хубавата Аница, която воюваше за чичо Мартин със стародавното търпение на Пенелопа, Емилия разчистваше пътя си към него чрез властта на баща си, а както ще видим по-късно, и чрез властта на цялата държава. Всички се учудваха как при всичката си хубост, ум и блестящо положение бе станала годеница на едно вехто даскалче и никой не подозираше, че тя няма и намерение да става негова жена. Единствен от целия град знаеше Иванчо Кутийката. Още при първия им „интимен разговор“ Емилия разкри собствените му възжелания и начерта бъдещата му кариера така подробно и ясно, че той бе поласкан и удивен от нейната прозорливост. За брак, разбира се, не стана и дума. След този разговор двамата се срещаха да уточняват плановете си за действие, привързаха се един към друг посвоему, както се привързват съзаклятниците, и това именно караше обществото да им се възхищава. Когато планът им бе напълно готов, Иванчо Кутийката отиде при чичо Мартин.

Чичо Мартин го очакваше с известно нетърпение и любопитство не толкова да узнае целта на неговото посещение, колкото да потвърди собствената си увереност, че властта рано или късно сама ще дойде при него да му подаде ръка. Това побратимяване му даваше възможност да хване властта за юздата и да я язди, както си иска — заветна мечта не само на един разбойник, а,

струва ми се, и на всяка личност. Иванчо Кутийката твърдеше, че преговаря от името на околийския началник, но чичо Мартин не можеше да се освободи от чувството, че и Емилия има пръст в играта. Спомни си как го бе изпратила с файтона далече извън града и на раздяла през пустото и тъжно поле бе паднала в краката му. Тогава му стана някак страшно и сърцето му потръпна от хлад, а сега, щом Кутийката тръгна да си отива, чичо Мартин го изчака да се отдалечи на стотина метра, вдигна карабината и стреля в гърба му. Онзи спря, опипа рамото си и се върна при него. Впрочем ето няколко думи за тяхната съдбоносна среща.

Иванчо Кутийката пристигна с каруца в селото, където бе отседнал чичо Мартин, и поиска да се срещне с него. Селянинът, който служеше за връзка между двамата, изведе госта на полето, посочи му мястото на срещата и се върна. Чичо Мартин не допускаше, че хората на околийския началник ще му устроят клопка посред бял ден, и все пак определи мястото на срещата до една дива круша, която стърчеше сред голото и утъпкано стърнище. Наблизо имаше купчина храсти и там с оръжие в ръце бяха залегнали неговите верни другари. Иванчо Кутийката тръгна през стърнището като парламентъор и макар да нямаше превръзка на очите, стъпваше някак слепешката, препъваше се в синорите и не поглеждаше настрани. Едва сега го обзе съмнение, че е предприел безсмислена и опасна авантюра. Привидният му годеж с дъщерята на околийския началник, нейната интрига, безпримерната ѝ страст да се добере до един мъж с всички средства — всичко това му се стори страшна игра, на която бе станал жертва. Дали Емилия не бе дала идея на разбойника да го задържи и така да задължи баща си да откупва своя зет? Околийският началник можеше спокойно да го пожертва, още повече че зетят му бе натрапен и трябваше да полага излишни усилия и средства да го прави блестяща партия. От друга страна, разбойникът щеше да го използва, както намери за добре, или поне да го има в раницата си като неприкосновен запас, та да го изяде, когато му дойде времето. Това време ще дойде рано или късно, защото един разбойник, колкото и да е ловък, непременно ще попадне в лапите на властта. Кутийката не искаше да сподели тази участ и подложи на велико съмнение всичките си комбинации, така търпеливо и умно обмислени с Емилия, а най-вече се усъмни в нейното безкористно съзакляtnичество.

Чичо Мартин забеляза неговото смущение и понеже не му липсваше дипломатически такт, посрещна го с чистосърдечна усмивка и дружелюбно го потупа по рамото. Но както и да се стараеше да го предразположи, Иванчо

Кутийката се държеше като извънреден посланик, дошъл да предаде акредитивните си писма, стоеше прав и не се сещаше дори да се представи.

— Моля, седнете и не забравяйте, че сте скъп мой гост! — чичо Мартин добави, че срещата им, колкото и да е приятна, трябваше да стане тук, сред полето, и че обстоятелствата налагат така.

Иванчо Кутийката седна на земята срещу него, извади цигара от горния джоб на самото си, запали и все още не се решаваше да изложи своята мисия. Даваше си сметка колко необичайна и смела е тази мисия за човек в неговото положение и се боеше, че разбойникът ще я отхвърли или ще я приеме с голямо съмнение, въпреки с пълно право за себе си. Но чичо Мартин го избави от излишно предисловие.

— Виждам във ваше лице добър приятел и искрен последовател на нашето дело! — каза той, все така сърдечно усмихнат. — Ще ми бъде приятно да работя с образован човек!

— Откъде знаете?

Прозрението на разбойника го смути не на шега. Как можеше да знае съкровенията му планове, ако Емилия не бе му ги съобщила? Никога не бе се съмнявал, че носи глава на раменете си и ако Емилия не бе установила връзки с него, както твърдеше, играта с този човек не щеше да бъде лесна.

— Намерението ви е изписано на лицето — каза чичо Мартин. — А вашето лице е открито и честно.

Въпреки своята образованост Иванчо Кутийката прояви удивителна липса на светски маниер. Пропусна да благодари за комплимента, което всеки на негово място би сторил, и така даде да се разбере, че самочувствието му не е на необходимата висота.

— Знаете ли, че съм зет... по-точно бъдещ зет на околийския началник?

— Зная — каза чичо Мартин. — За което ви честитя и ви желая щастлив брак!

— Идвам от негово име.

— От името на бъдещия ви брак?

— Не, от името на околийския началник. Вярвате ли в искрените му намерения?

— Околийският началник представлява държавната власт, а аз винаги съм вярвал в добрите ѝ намерения. Досещам се даже как трябва да скрепим навеки нашата нерушима дружба. Господин околийският началник няма да ни пречи и това ще му струва известен процент от нашите средства.

— Точно така! — каза въодушевен Иванчо Кутийката и едва сега се сети да върне комплимента на чичо Мартин. — Вие сте истински оракул, господине, и аз не се съмнявам, че вашето прозрение ще се сбъдне напълно. Ето защо реших да се поставя на ваше разположение. Предстоящият ми брак е дъщерята на господин околийския началник открива пред мен блестяща кариера, в това не бива да се съмнявате, но аз предпочитам да стана ваш личен секретар и да се посветя на справедливото ви дело.

Иванчо Кутийката разказа с искрено въодушевление как още от ранни години е мечтал да се посвети на това справедливо дело и как досега по една или друга причина не е могъл да осъществи своето призвание. Учителската професия е благородна, дума да не става, но едно е да учиш децата да умножават таблицата, друго е да се бориш за добруването на бедния народ. Ако сме истински синове на този народ, трябва да отдадем всичките си сили, за да постигнем неговите вековни идеали за свобода, равенство и братство, да го освободим от гнета на чифликчиите и фабрикантите. Борбата ще иска жертви, но ние няма да се уплашим от тях жертви в името на нашата победа и т.н.

Чичо Мартин знаеше като император Юлиан, че риториката на омразата и подлостта е най-убедителна, когато е облечена в думи на любов. Слушаше патетичната му реч и си мислеше, че даскалчето е съвършен престъпник и демагог, готов да отреже хиляди човешки глави, за да се сдобие с богатство и високо обществено положение. Мислеше си още, че ако остане жив и здрав, даскалчето непременно ще се сдобие с високо обществено положение, ще оглави някоя партия или партийка, ще се бори за министерско кресло и няма да е чудно един ден да седне на това кресло, да направлява съдбините на „бедния народ“ и да твори националната ни история. На свой ред и той предполагаше, че работата с този ловък и жесток хитрец няма да е лесна, но същевременно бе поласкан от идеята да има образована личност за свой секретар.

Колкото и да ми е неприятно, трябва да призная, че като всички мъже от нашия род и чичо Мартин бе дяволски тщеславен. Вярваше, че ако има секретар, канцеларщина е папки и печати, ще придаде по-голям авторитет на собствената си личност, както и на делата си. А кой знае, може би желанието му да си има личен секретар се дължеше на безспорната му прозорливост, че секретарската институция ще се окаже неизбежна в бъдещия обществен живот и трябва да се внедрява още отсега. Ако е така, Иванчо Кутийката имаше пълно основание да го нарече истински оракул.

Та думата бе как изпрати един куршум в гърба на своя бъдещ секретар. Когато преговорите свършиха, Иванчо Кутийката се сбогува и си тръгна уверен в благоприятния край на своята мисия, а чичо Мартин го изчака да се отдалечи и се прицели в гърба му. Трябваше да го постави на изпитание като древните спартанци, за да провери дали е разбойник по призвание, или троянски кон на властта. Намеренията на околийския началник бяха донейде ясни. Колкото и да бе посредствен, той се бе досетил да се възползва поне временно от разбойниците, които бяха станали популярни и неуязвими. Но каква бе ролята на Емилия? Кутийката не каза, че годежът му е лъжлив, и чичо Мартин се измъчваше над тази загадка. Защо ще прави съпруга си разбойник, след като е имала един и не е могла да свърже живота си с него тъкмо защото е разбойник? Или иска да му покаже презрението си? Жените са способни да презират един мъж точно толкова, колкото го обичат, когато не им принадлежи напълно. Слабостта им ги прави жестоки и силни, цял живот могат да носят в сърцето си две противоположни чувства, да те поставят на кладата и да се жертват за твоето спасение. Обичал ли е Емилия и обича ли я?

Странно е, че чичо Мартин помисли за отношенията си с Емилия и изобщо за отношенията си с жените тъкмо сега, докато наблюдаваше как Иванчо Кутийката се отдалечава от него. Това трая около минута и ние не можем да го обвиним, че не успя да си даде точен отговор за толкова кратко време, тъй като има мъже, и то знаменити, които за цял живот не могат да си обяснят отношенията с жените. Все пак изпита силно и неопределено чувство към Емилия, като си спомни как го бе изпратила преди две години извън града и как бе паднала в краката му. Времето и пейзажът бяха същите, над голото поле лежеше тъга. Всъщност не бе тъга, а есенно спокойствие след знойния живот на лятото. Природата не е тъжна, нито весела, но ние сме безкрайно нищожни пред нея и искаме да я подчиняваме на нашите чувства и настроения. Когато гледаме в късна есен хилядите стъпки по пясъка, ние си казваме, че плажът и морето са тъжни, защото тъгуваме за живота, който е

кипял тук през лятото. Изобщо там, където няма хора, е винаги тъжно и сега на чичо Мартин му бе някак тягостно, като гледаше опустялото поле. Струваше му се невероятно, че околийският началник ще рискува да му прати за сътрудник не кой да е, а бъдещия съпруг на дъщеря си. В този ход нямаше здрава логика, освен ако Емилия бе решила от отчаяние или презрение да му намери слабото място като Далила и да го предаде на своите чрез съпруга си. Постъпката ѝ би била чудовищна, но възможна. Тя скандализира семейството си и цялата общественост заради него, а той изчезна, без да ѝ даде някаква надежда, така че от нея можеше всичко да се очаква. Това именно си мислеше чичо Мартин, когато стреля в гърба на Кутийката. Надяваше се да го види изплашен или поне обезпокоен, но на онзи окото му не мигна. Опипа цъфналата вата на рамото си и усмихнат се върна под крушата. По лицето му нямаше и следа от вълнение.

— Можете да ме застреляте, но аз оставам завинаги при вас!

След този тежък изпит чичо Мартин не биваше да се съмнява, че даскалчето е разбойник по призвание и следователно достоен за негов помощник. Доколко щеше да му бъде верен и дали не криеше нож в пазвата си, бе въпрос на време. Засега бе достатъчно, че се отказа е риск на живота си от една блестяща кариера, която всеки друг на негово място би получил наготово от ръката на тъста си. На такава смела авантюра можеше да се реши само изключителна личност, а както знаем, чичо Мартин обожаваше такива личности.

Иванчо Кутийката се прибра в града и привечер отиде при околийския началник. По едно щастливо обстоятелство завари при него полицейския пристав Каралезов, който му докладваше за новата и безуспешна акция срещу разбойническата банда. Приставът непрекъснато повтаряше, че бандата има много укриватели и съмишленици и това затруднява полицията да се добере до нейните следи. Околийският началник нервничеше и размахваше под носа му писмото на някакъв търговец. Бандата го принудила да даде две хиляди лева в злато и потърпевшият молеше околийския началник за защита и същевременно заплашваше, че ще донесе до Негово величество царя, ако полицията не изпълни своите „законни обязанности“. Това бе третото писмо. Другите две бяха от негови приятели чифликчии, също така принудени да дават пари на бандата. Престижът на околийския началник бе поставен на сериозно изпитание и от това неприятно и опасно положение можеше да го спаси само поверената му полиция. Но полицията вдигаше рамене и повтаряше, че бандата е неуловима. Така завършваха

всички доклади, така завърши и сегашният. Приставът отдаде кокетно чест и излезе, а Иванчо Кутийката седна на креслото срещу тъста си и каза:

— Това конте няма да залови разбойниците.

— Защо?

— Няма сметка.

Иванчо Кутийката изказа съмненията си, че приставът се е свързал или е на път да се свърже с разбойниците и само така могат да се обяснят безуспешните му акции. Като познава ятаците на бандата, защо не арестува някого от тях и да го разпита? Този акт е напълно законен, щом се касае за обществения ред. Но приставът и помощниците му няма да вдигнат ръце срещу бандата, защото в ръцете им текат нейни пари. Околийският началник опули очи и извика нещо като „какви ги плещиш“, но Иванчо му каза, че говори каквото трябва, нещо повече, един негов приятел видял преди няколко дни Мартин да се разхожда спокойно из града, дошъл вероятно да си урежда работата с полицията.

— Ще ги изволня всичките и ще назнача нови хора! — извика околийският и както се полага в такива случаи, започна да се разхожда назад-напред из канцеларията.

Кутийката не одобри тази мярка, защото измяната на полицията не бе още доказана. Но и да се уволнят някои съмнителни лица, новите непременно ще се свържат с разбойниците. Те разполагат с много злато и никой няма да устои на техните подкупи — нито селяните, нито полицаите. Освен това разбойниците не действат незаконно, в смисъл че не упражняват насилие. Изпращат писъмце на някого и го молят да даде еди-колко си лева. Той ги дава доброволно, защото се бои от отмъщение, но бандата никому не е отмъстила, тъй като никой от потърпевшите господа не чака да му отмъстят, а сам тича да даде поисканите пари. Представете си, господин началник, че разбойниците си правят шегички, ха, ха, ха! Ще речете, че заплашват не на шега със смърт или кой знае с какво. Ами че нека си заплашват. Ако ви изпратят писъмце, ще отидете ли да им тръснете хиляда лева? Триста въоръжени мъже от турската сватба си дадоха златото и среброто на един човек с голи ръце. Нима ще кажете, че ги е заплашвал? Не, с нищо не ги е заплашвал, те сами са се изплашили. Това е психология, господин началник, психология на тълпата, която изпитва страх толкова повече, колкото е по-многобройна. На този страх се крепи нашата държава, благодарение на него и

вие сте околийски началник. Но да не нагазваме с боси крака в тази деликатна област, а да видим къде отиват парите на бандата. Една част остава в разбойниците, друга част се дава на бедни селяни, за да се спечели доверието на народа, и третата, ако още не е дадена, ще се дава на полицията, за да не преследва „организацията“. Но държавата знае, че бандата не е политическа организация, и няма да се заеме да преследва няколко криминални престъпници, а ще остави работата на местната власт. Ние ще свършим работата, но преди да я свършим, трябва да видим къде ще отиде оная трета част от парите, която е предназначена за полицията. Полицията, това сме ние, следователно ние трябва да използваме тези пари. Ще питате: как? Много просто. Аз ще бъда заловен от разбойниците и взет като заложник. Бъдещият зет на околийския началник ще струва доста скъпо, но околийският началник няма да даде една торба пари да го откупва, защото са много пари, но и няма да се престарава като ефрейтор за нашивка, защото пък това ще струва главата на зетя му. Общественото мнение ще бъде на страната на околийския началник, никой няма да прежали съпруга на дъщеря си заради някакви си разбойници. Така околийският началник ще има сериозни причини да преследва разбойниците и да се разминава с тях, докато един ден заповяда на зетя си да се освободи от пленничество и да предаде в ръцете му бандата. Дотогава, разбира се, една част от златото на разбойниците ще тече в касата на околийския началник и т.н.

Взискателният читател ни задължава да му поискаме извинение за излишното отклонение от нашия разказ, но той познава донейде личността на околийския началник и ще се съгласи, че господин Медникаров бе от ония мъже, на които трябва да се обясняват подробно и търпеливо съвсем прости неща. Но тъкмо това обстоятелство не ни позволява да го отменим без съчувствие. Ако речем да изразим психологическото му състояние, можем спокойно да кажем, че той се изпоти, ухапа мустак и скъса най-горното копче на мундира си, но така пък рискуваме да го превърнем в мелодраматичен герой. Най-добре е да го сравним с хипнотизиран петел. Като деца често хипнотизирахме петли. Главата на петела се скрива под крилото му, люлее се известно време с някакво баене, а после се полага на пода, там, където се пресичат две тебеширени линии, едната надясно, другата наляво. Когато се изправи на крака, петелът застава неподвижно и гледа в пространството между двете линии. Ако не го освободят от хипнозата, може да стои така с часове и дни пред тази тебеширена дилема. Възрастните използваха тази склонност на петела по соломоновски. Случваше се някой петел да прескочи двора на съседите, които имаха същите по ръст и цвят петли. Започваше спор чий е петелът и в края на краищата петелът сам

решаваше спора. Вземаха го ония съседи, към чийто двор тръгне, когато го освободят от хипнозата. Та сега околийският началник поразително приличаше на хипнотизиран петел, гледаше в пространството между двете линии и не знаеше по коя от двете да тръгне — по тая на златния телец или по линията на закона и гражданската чест. Едва на четвъртия ден Емилия го освободи от хипнозата и с радост видя как баща ѝ направи ходом марш и с твърда стъпка тръгна по линията на златния телец. Каза му, че одобрява плана на годеника си и с нетърпение го очаква да се завърне като богат съпруг и достоен зет на околийския началник.

След няколко дни Иванчо Кутийката натъпка канцеларията си в една торба и потегли към селото на чичо Мартин.

11.

Сиромах човек — жив дявол.

Народна поговорка

Като всички нашенци и баща ми реши да си направи отделно семейство тъкмо когато му предстоеше да отиде войник. Дядо не бе съгласен да го отдели, защото не можеше да му построи къща, нито пък искаше да се лиши от майка ми. Чичото и лелите въртяха вече мотика и сърп, но майка ми си оставаше най-здравата работна ръка, та дядо гледаше да я използва още някоя и друга година. Единственият му довод против делбата бе липсата на къща, но баща ми успя да разреши жилищния въпрос само за един час. Насред селото имаше турски гробища (турците в повечето случаи правеха гробищата си насред селото за да могат правоверните да ги гледат по всяко време и да знаят къде ще отидат), имаше и мечет — малка къщичка от една стая, в която бе живял ходжата. Турците отдавна се бяха изселили, а джамията малко по малко бе разрушена и използвана за строителен материал.

Баща ми хвърли око на тази безстопанствена къщичка, но най-напред трябваше да се пребори с религиозните предразсъдъци на баба. Тя бе набожна, ходеше всяка неделя на черква, без да си мие главата, за разлика от дядо, който ходеше само на Великден, но пък си миеше главата. Напоследък религиозните ѝ чувства се бяха възвисили до такава степен, че смяташе за оскърбително да ги изповядва на поп Костадин, който според нея сквернеше с поведението си вярата и Божието име. Поп Костадин действително не бе от най-безупречните Божии служители, гърмеше с пищова си по сватби и кръщенета, вместо текста на тропаря мънкаше разни анекдоти или пък си

разчистваше сметките с неприятели от амвона на старославянски език, напиваше се даже на литургия от потира, губеше си калимавката и одеждите, губеше понякога и самия себе си (попадията винаги го намираше в единия от трите саплъка до кръчмата), позволяваше си и други волности от светски характер и изобщо бе истински епикуреец, но това съвсем не му пречеше да си изпълнява службата по всички правила, да проповядва християнско смирение и плътско въздържане. Баба бе ревнива и наивна християнка и не знаеше, че проповедниците на разни религии и идеи съвсем не са длъжни да бъдат онова, което проповядват на другите, възропта против попа с цялата си верска страст и извади наяве всичките му прегрешения, а попът я заплаши с отстраняване от нашенската църква. Баба не се уплаши от анатемата и му забрани да влиза у нас. Попът ръсеше със светена вода цялото село, като подминаваше нашата къща и така религиозната кавга между двамата се задълбочи и продължи до самата ѝ смърт. През това време баба се черкуваше в съседното село на шест километра от нашето. Ходеше там зиме и лете, в дъжд и сняг, за да покаже на попа, че Бог е навсякъде, и когато човек вярва, може да изповяда вярата си в друга черква и пред друг поп.

Тя застана като стена пред баща ми и му предрече най-страшното Божие наказание, ако отиде да живее в турски гробища. Баща ми пък заяви, че щом българският Бог не го взема под своя закрила, с удоволствие ще се постави на разположение на Аллаха, стига онзи да му осигури безплатна къща и камъни да си направи ограда. Човек си избира боговете според интереса, извика той като древен грък. Не бива да се оставяме в ръцете на един бог, де ще го знаеш що за птица е, ако му скимне, може да те провъзгласи министър или цар, а може да те тресне по главата. Единобожието не е демократично и това са го знаели всички народи отпреди нашата ера и т.н. Колкото за майка ми, тя бе монотеистка по убеждение, но така вярна и предана на баща ми, че бе готова да го последва навсякъде, даже в турски гробища, както някои сегашни съпруги от провинцията са готови да последват съпрузите си в София.

Една вечер, когато баба бе заспала, майка ми и баща ми пренесоха в новата къщичка чергите, ламаринената печица, моя милост и още някои дреболии от първа необходимост, „запушиха комин“ и на сутринта осъмнахме като собственици на турските гробища. Баба ни обяви за езичници и не искаше да се среща с нас, но житейските закони се оказаха по-силни от верските и я принудиха да се примири. Нещо повече, когато дойде време за делба на имота и имуществото, от религиозната ѝ непримиримост не остана помен и тя започна да ни посещава всеки ден и да ни кани у тях.

Имотът бе всичко на всичко четиридесет декара и трябваше да се дели на пет: на дядо, чичо и баща ми по равен дял, а на двете лели по половин дял. Работата бе проста и един първак можеше да я свърши само като си наплюнчи молива, но баба се боеше да не остане някак измамена, та повика сума роднини и съседни за свидетели. Те, разбира се, не останаха равнодушни към такова важно дело и вместо да наблюдават дали справедливо се извършва делбата, проявиха пристрастие, взеха да теглят чергата ту към едната, ту към другата страна, дигнаха къщата на главата си, работата се запече и тогава се разбра, че без юридическа намеса никаква делба няма да стане.

Ролята на сляпата Темида се възлагаше в такива случаи на дядо даскал Петко, на попа или на кмета. Дядо даскал Петко, който бе и абаджия, отсъстваше от селото по своите абаджийски работи, попът не смееше да припари у дома, та повикаха кмета Трифон Татаров. Кметът не обичаше нашия род заради чичо Мартин, но като получи от него една торбичка злато, стана много любезен и е готовност завърза кърпата на очите си. Той имаше голям опит в семейните делби, но сега юридическата му практика бе поставена на такова изпитание, че ако бе дипломиран адвокат, клиентите щяха да се усъмнят в неговите способности и да го изоставят, защото едва можа да раздели четиридесет декара за десет дни.

Нивиците бяха пръснати из цялото землище, еднакво надалече от селото и еднакво мършави, но сега на нашите им се струваше, че половината са ханаанска земя, а другата половина — арабска пустиня, от която нищо не може да се вземе. Дивата круша или дивата череша бяха пък райски дървета, от които никой не искаше да се лиши, защото какво е нива без круша, няма ни къде да поседнеш на сянка, ни къде да си окачиш бъкела през лятото, тъй че, ако успееш да се споразумееш за нивата, дивата круша или черешата разваляха пазарлъка. Щом видяха, че някоя нивица е дива круша се пада по право на баща ми, и като нямаше как другояче да възразят, баба и дядо прибегваха до сантиментални трикове. Разказваха му как са го родили и отгледали от късче месо, как са треперили за здравето му и как, най-после, се изпотрепали, докато му намерят жена. Баща ми отговаряше не без основание, че жена му сама е дошла при него по погрешка, за което нямат заслуга, и не се поддаваше на сантименти, защото майка ми стоеше до него и в подходящи моменти го сръчкваше по реброто.

В края на краищата работата свърши с жребий. Трифон Татаров вписа нивиците с имената (Чучура, Баба Рада, Сазлъка, Топал Тончо) и

отличителните им белези на пет хартишки, сложи ги в един калпак и всички изтеглиха късмета си. Никои не остана доволен от жребия си, но повече нямаше накъде, пък и Трифон Татаров заяви, че не може да остави още толкова време селото без държавна власт, и си отиде. Нашите си дадоха няколко дни почивка, за да наберат сили за делбата на движимото имущество. Тя се оказа далеч по-сложна и главоболна от делбата на имота. Започнаха с добитъка. Дядо имаше две кобили, два вола, една крава и тринадесет овце. Едната кобила умря малко преди делбата от преяждане на люцерна и еднооката Мария остана без еш. Тя бе млада и чевръста, имаше чудесен раван, но като всяка млада дама с телесен недостатък страдаше от прикрита суета, даваше си вид, че ненавижда всичко около себе си и риташе де кого свари. Дядо с удоволствие я отстъпи на баща ми, а той се отказа от нея с още по-голямо удоволствие и поиска воловете. Ония викнаха с пет гърла и е право — как може петчленно семейство да живее без впряг? Дайте ми тогава единия вол, каза баща ми, на него по-евтино ще купя еш, а вие впрягайте другия с кравата. Кравата е стелна, как ще я впрягаш, викнаха пак ония. Дайте ми тогава кравата! Така е най-справедливо, каза и Трифон Татаров, вие имате кобила и два вола, нека и той да има едно рогато в двора си.

Кметската мъдрост натежа на везните в наша полза, дядо прежали кравата, а баба се облеци към тавана, извика „олеле кравата!“ и падна в несвяст. Лелите изляха един тас вода върху лицето ѝ, изляха и цял бакър вода отгоре ѝ, но тя не отвори ни очи, ни уста. Извлякоха я в къшето на сухо, щипаха я, разтриваха вратните ѝ жили, а тя, вместо да се свести, пририта като заклана и вирна нос към гредите. Всички ревнаха на умряло, само майка ми се усъмни, че баба симулира, за да отърве кравата. Баба действително симулираше, само че не бе толкова наивна да си изкара номера надве-натри, а лежа цяла неделя, без да мръдне и без да хапне, изпиваше по едно канче вода на ден и мижеше към тавана. Слагаха ѝ вендузи, дядо ѝ пусна кръв, но като не помогна и това, доведе от съседните села някакъв фелдшер, фелдшерът ѝ напъха разни илачи в устата, направи я на решето с една ръждясала игла и накрай, като не можа да изкопчи дума от нея, каза, че случаят е безнадежден, и си отиде.

Вкъщи започнаха да се готвят за смърт. Дядо приготви дъските за ковчег, лелите боядисаха робите и кърпите си в черно, оставаше да се повика поп. На дядо не му се ходеше до съседното село и повика поп Костадин, като вярваше, че баба няма да прояви религиозна дребнавост в предсмъртния си час и ще приеме причастие от него. Попът бе трезвен и философски настроен, изрече соломоновската мъдрост, че всичко на този свят е суета на

суетите, застана смирено до заблудената си овчица и великодушно ѝ прости греховете. Докато я уверяваше, че въпреки всичко тя ще отиде в рая и няма да бие вече път до съседното село, а ще се среща и разговаря лично с дядо Господ, когато си пожелае, баба за пръв път от една седмица отвори уста и каза:

— Кравата си искам, кравата!

— Крави в рая не се допускат — обясни ѝ попът. — Ливади там зелени и сочни колкото щеш, но крави няма. Млякото, дето ще го видиш там да тече на цели реки, не е от крави доено, а от Господа Бога нашего сътворено за праведните души да си го пият прясно или варено, кой както е свикнал на земята грешна.

— Кравата си искам, па тогава да умра! — повтори баба и отново млъкна.

— Който иска, ще му се даде, рекъл Синът Божий! — каза поп Костадин и се обърна към нашите, които слушаха напрегнато последното желание на баба. — Дайте кравата да се успокои душата ѝ, Господ Бог я иска чрез нейната уста.

Майка ми и баща ми се хванаха на въдицата и отстъпиха кравата за няколко часа или най-много за ден, защото баба не биваше да отива в рая с неизпълнено желание, а както каза и попът, имаше опасност въобще да не отиде там, да се превърне на караконджул, та да идва всяка вечер при кравата и да я дои. На следния ден, когато дядо ѝ взе мярката и майстореше ковчега, баба се надигна от постелята, седна и поиска да хапне. Наяде се, наспа се хубаво, на обед и вечеря пак яде, а на сутринта взе да шета из къщи и по двора като млада невеста. Отначало майка ми и баща ми изпаднаха в деликатно положение — не знаеха да се радват или да жаят за нейното внезапно оздравяване. Бяха отстъпили кравата, за да ѝ осигурят място в рая, но с условие, че като поеме за рая, кравата ще остане за тях. Симулацията бе очевидна за всички, но дадената дума си бе дадена, и то пред свидетели, и майка ми и баща ми останаха с пръст в уста. Опитаха се да я разобличат в измама и да си възвърнат кравата, но напразно, защото баба бе я изкупила с една седмица глад, пускане на кръв, сума инжекции с ръждясала игла и с един голям грях на християнската си душа. Все пак тя прояви великодушие, като отстъпи бъдещото теленце и една овца повече. Дойде ред на кокошките. Те бяха цифром и слово двадесет и шест, броиха ги през нощта в курника, опипваха ги на тегло и носливост, разкряхаха ги до сутринта и най-после ги

разделиха. Голямата битка стана за двата петела. Единият бе гащат като старовремски чорбаджия, черен и грамаден, с бели обици и ален гребен, сутрин не кукуригаше, а надуваше такава иерихонска тръба, че събуждаше и умрелите от гробищата. Задълженията си към кокошките изпълняваше редовно, ухажваше ги с ревнива и груба галантност и изобщо бе идеал на истински петел сред кокошето общество. Тъкмо тези му качества караха баба и майка ми да се борят за него като за единствения петел на света. Другият бе голошиест, оранжево-червен, строен и елегантен, кукуригаше с тънко кадифено гласче, на външност приятен във всяко отношение, но като го гледаха как каканиже на кокошките и кокетничи с голата си дамска шия, баба и майка ми разбираха с женския си усет, че си е типичен хомосексуалист, от когото не могат да очакват потомство. Ето защо двете се вкопчиха здраво в гащатия, едната — за шията, другата — за краката, и така го омачкаха и оскубаха, че от мъжествената му външност останаха само гребенът и шиповете. Този път и в ковчег да те видя, няма да ти повярвам на преструвката, викаше майка ми. Баба не смееше да симулира още веднъж смърт, но стискаше шията на гащатия и говореше, че ако не й го дадат, няма да го пусне жив от курника. Намесиха се и мъжете и решиха да го поделят по класическия начин, както са делили петли деди и прадеди. Почакаха да изгрее слънцето, хипнотизираха гащатия и го сложиха да лежи точно на сред двора. Ако тръгне към вратника, когато го събудят — наш е, ако тръгне към курника — техен е. Баба много се надяваше, че гащатият ще се отправи към курника, но той бе така зашеметен, че сбърка посоката към родното си място и за наше голямо щастие тръгна като пиян право към вратника. Баста, извика баща ми и го напъха в чувала.

Саханите, лъжиците и останалото домакинско имущество делиха до обед, а следобед дойде ред на Мурджо и Карамана. И те като петлите бяха личности с ярко изразени характери и таланти. Единият бе къшовник и ревностен пазач на имота, лаеше при всеки подозрителен шум с такъв великолепен бас, сякаш бе завършил консерватория, другият бе непоправим Дон Жуан, та през деня, вместо да стои на поста си, близеше раните от нощните си похождения. Трудно бе да се поделят такива кучета без разпавии и за да ги спести, баща ми си послужи с хитрост. Съгласи се привидно да вземе Караман, но след две вечери го освободи и доведе Мурджо. Отвързахме го след известно време и той си отиде в старата къща. На баща ми се наложи да го краде още веднъж, но пак без полза, защото Мурджо стоеше винаги вързан и не можеше да си върши работата, а за него имаше много работа в турските гробища.

Както и да е, делбата свърши и ние станахме отделно семейство с няколко декара земя, едно теле, което тепърва щеше да се отели, да стане теле, а след години дойна крава или вол, четири овце, шест кокошки с гащат петел и едно куче да пази целия този имот. Но ето че баща ми не можа да му се нарадва, защото дойде време да отиде войник. Изпратихме го с другите новобранци и се върнахме у дома. Вечерта още не бяхме заспали и къщата започна да се тресе от някакви силни и тъпи удари. Мурджо залая неопределено, ни на човек, ни на животно, защото бе вързан и не знаеше какво става зад къщата. Ударите станаха все по-силни и зловещи, чуваше се шум от пукане и падане на камъни, а камъните в турските гробища са огромни, не се одялват и надписват като нашите, стърчат безредно килнати на различни страни, между тях трудно се ходи и затова казват за някой пиян или улав човек, че ходи като в турски гробища. Ударите ту се приближаваха до къщата, ту се отдалечаваха и това продължи през цялата нощ. Изглеждаше, че Божието наказание, което ни предричаше баба, бе започнало да се сбъдва, и ние с майка ми трябваше да плащаме религиозното лекомислие на баща ми. Треперихме няколко нощи, докато една сутрин майка ми се престраши, взе ме за ръка и двамата отидохме зад къщи да видим какво става там. Няколко гроба бяха разровени и костите на умрелите разхвърляни наоколо, а надгробните камъни съборени.

По-късно се разбра, че това е работа на иманяри. В село дълги години се разказваше легендата за някой си пословично богат хаджи Ибрахим, чието богатство било заровено в гроба му. Нашенци не бяха посмели да го търсят поради страх или верски предразсъдъци, но сега изведнъж решиха, че за да намери кураж да живее в турски гробища, баща ми сигурно е узнал къде са златните пари и рано или късно ще ги намери. Чакаха го да отиде войник и още първата нощ се заловиха да търсят гроба на хаджията. След три месеца, когато баща ми се завърна в отпуск, половината от гробовете бяха отворени и отново заровени, а огромните и ръбати камъни — извадени. Като видя това, баща ми страшно се зарадва и каза, че страхът не е бил на хубаво, защото иманярите бяха свършили работа, която той трябваше да свърши за три години. Той сам разпространи мълвата, че вечер виждал на няколко места как играят и светят златни пари, зарече се да не посочва никому тези места и същевременно се оплака на кмета, дето му ровят имота. Това бе достатъчно всички нашенци да станат иманяри. Напролет, щом се стопи снегът и земята омекна, те отново се заловиха да обработват безплатно бъдещата ни градина и майка ми можеше вече да си седи разни зеленчуци и фиданки. При втория си отпуск баща ми завари всичките камъни извадени, а земята, недокосвана с векове от човешка ръка, дълбоко разкопана и набъбнала от дъждовете. Разнесе камъните накрая, направи ограда и така сложи вечна граница между

своя имот и имота на съседите. Оставаше му да завърши военната служба и да стане истински собственик и стопанин.

По това време моя милост здравата проходи, и то не по каква да е земя, а по земя, осеяна с тленните останки на стотици правоверни, попаднали тук по незнайни пътища и предали душите си на Аллаха. Често си играех с техните черепи и се замислях за преходната им слава, замислях се и за моята съдба и се питах каква ли ще е тя, щом ми бе съдено да направя първите си крачки в турски гробища. Тя не е особено завидна, но скромността ме задължава да я приема като скъпоценен дар от живота и да ѝ се радвам. Изпитвам даже нещо като дълг към читателя да разкажа още за нея, а също и за съдбата на всички от моя славен род, но както казва Ларошфуко, да бързаш да изпълниш дълга си, това е един вид неблагодарност.

И след смъртта си

1.

Но ето че починах внезапно и както ми се стори, съвсем преждевременно. Малко по-късно, когато ще се опитам може би да направя известна равностметка на земното си житие-битие, не е изключено да се окаже тъкмо обратното — че съм трамбовал земята твърде дълго, и при това съвсем безполезно. Имам за съжаление много и сериозни основания за такъв пасивен баланс, ако, разбира се, успея поне в това отношение да превъзмогна суетата си. Както и да е, печалното събитие не ме изненада кой знае колко, защото знаех, че още през оная сватбарска нощ, когато баща ми изгърмя един шиник патрони, за да възвести на цял свят своята зелена мъжественост, аз бях заченат, следователно обречен на смърт. Знаех още, че животът ми е непрекъснато осъществяване на смъртта, и все се питах кога, как и от какво ще умра, докато любопитството ми се превърна в истинско хоби. На война, в мирно време и във филмите бях видял много смърти, та бях си съставил нещо като квалификация за тези смърти: очаквана, неочаквана, бавна, бърза, болезнена, безболезнена, а може би приятна и неприятна. Разбира се, и аз като Гарабед мечтаех за една приятна смърт — да заспя жив и да се събудя умрял. За такава смърт са мечтали още от дълбока древност. Оракулите неслучайно са играли толкова важна роля в живота на хората, всеки е искал да знае кога и как ще умре, та ако се наложи, да вземе съответните мерки. Предсказанията на оракулите невинаги са се сбъдвали, и те са допускали груби професионални грешки. На Есхил например било предсказано, че ще умре от събаряне на къща, и той спял нощем на двора, а денем вървял по

средата на улицата с риск да го прегازی някое превозно средство. Драмите си съчинявал ходом или лежешком на полето и в края на краищата умрял от костенурка, която един орел изпуснал точно върху главата му.

Предсказанията на най-обикновените нашенски гледачи обаче винаги се сбъдват. На един мой съученик от Варна циганка бе предсказала, че ще умре от вода. Лете целият град се потапяше в морето, а моят съученик седеше в ресторанта на брега и се разхлаждаше с мастика. На фронта се случихме в една рота. След края на войната, когато си стягахме багажа за връщане в родината, моят съученик попаднал в една от винарските изби, каквито в братска Унгария по онова време имаше много. Отишли там със съветския боец Ваня Крючков, с когото бяха станали неразделни приятели, да се сбогуват и да сключат братски съюз за вечна и нерушима дружба. В избата имаше осем бъчви вино от по три хиляди литра. Двамата приятели решили да опитат виното от осемте бъчви и за да не губят време, не отвили чепове, а пуснали в бъчвите по един ред с шмайзерите...

А на един мой роднина някакъв турчин ясновидец бе предсказал, че ще умре от жена, и той се закле да не се жени. Не мина обаче година и както става със заклетите ергени, хлътна до уши и сключи брак. Бракът му излезе щастлив и сигурно щеше да стане още по-щастлив, ако на седмата година (Рубиконът на всеки брак) не бе си внушил, че предсказанието на турчина ще се сбъдне. Как не се мъчихме да прогоним тази муха от главата му, как не му доказвахме колко глупаво е съвременен мъж да се поддава на суеверие, но напразно. Решил бе да се противопостави на съдбата си, прави-струва и се разведе. Да се разведеш, обаче съвсем не означава да се обречеш на самота. Няколко месеца след развода моят роднина се запозна и свърза с една дама, която също бе решила да се противопостави на съдбата си, но без да се развежда, дама, както се изразяват писателите класици, приятна във всяко едно отношение. При едно посещение у дома ѝ, за съжаление в отсъствие на съпруга ѝ, моят роднина почина от инфаркт. Всички от нашия род се почувствахме задължени да измисляме всевъзможни и все невинни причини за тази конфузна смърт, уверявахме наляво и надясно, че покойният бе необикновено спокоен, целомъдрен и страшно уравновесен тип, но никой не искаше да го повярва. Никой не искаше да допусне, че един мъж ще умре от пристъп на равнодушие в прегръдките на чужда и приятна във всяко отношение дама.

Моят съсед, запасен генерал, пък умря на бръснарския стол. Същия ден предаваха по радиото мача между ЦСКА и „Добруджа“. Запасният генерал бе

сметнал за оскърбително да присъства на такъв неравностоен футболен двубой, както сам заяви, не отворил даже радиото у дома си и дошъл да се обръсне през второто полувреме. Когато бръснарят го насапуниса и му удари първия бръснач, коментаторът съобщи по радиоточката, че до края на мача остават само три минути, и веднага след това: „Го-оол! Ве-ли-ко-ле-пен гол във вратата на ЦСКА!“ Повтори го и потрети в голямо въодушевление, от което се виждаше, че е потомствен левскар. Отдаден на ориенталското удоволствие, което нашите мъже изпитват при бръсненето, генералът се бе опънал на стола със затворени очи и като чу резултата от мача, извика: „Мирррр-но, пази ти-ши-на!“, ритна стената под огледалото и пак затвори очи. Бръснарят го избръсна, изми лицето му, напръска го с одеколон и му каза „честито“, но генералът не помръдна. Чеховият чиновник умря от страх пред един генерал, а сега един генерал умря заради един нищо и никакъв гол.

Изобщо всеки си умира по свой, неповторим начин и с това, уви, само с това смъртта напомня гения, който твори по свой неповторим начин. При това никой не знае кога и каква умирачка го очаква, тъй че смъртта си е истински хазарт. Още с раждането си хвърляме зара, цял живот очакваме да видим какво ще ни се падне и никога не успяваме да видим. Когато видим какво ни се е паднало, вече е малко късно. Та като мнозина и аз мечтаех за лека и приятна смърт. И завиждах на моя роднина, на генерала и дори на Молиер. Поради вродената си скромност обаче за героична и славна смърт не смеех и да помисля, макар че не щеше да е лошо да завърша земния си път някак по-прилично. Колко по-хубаво би било например, ако „благородното ми сърце престанеше да тупти“, докато съчинявам някаква история, ръката ми изгърва писалката, след като е написала думата „всъщност“ пред самата развръзка, тъй че да се получи нещо като незавършена Девета симфония, или поне докато помагам на някоя престаряла жена да се качи в трамвая. За съжаление обстоятелствата, които станаха причина да премина в отвъдния свят, бяха така прозаични и нелепи, че с удоволствие бих ги премълчал, мили ми читатели, ако не знаех с какъв интерес очаквате да чуете какво ми се е паднало на зара. Между другото случаят ми предоставя чудесна възможност да удовлетвори най-послед дългогодишното ви очакване да чуете нещо интересно от моя милост. Починах от вода. Не като онзи мой съученик от вино, а от водата в тоалетната. Зарът показва вече каквото трябваше да покаже и „напразна е всяка земна суета“. Изглежда, че по силата на някакъв неизвестен нам закон всеки се сдобива с такава смърт, каквато е заслужил приживе. Народът добре го е казал в една поговорка...

Преди осем години казанчето в тоалетната ми се повреди. Повиках човек да го оправи и човекът го оправи. Дадох му двайсет лева и той си отиде. След около седмица потече тръбата, оная част от водопровода, на която са закрепени крановете за топла и студена вода. Повиках пак майстор, той ги поправи, взе си обичайните двайсет лева и си отиде. Не мина седмица, прокапа чешмата в банята, а като видя от нея, прокапа и душът. Дойде ред и на чешмата в кухнята. Майсторът оправи и нея, но тогава пък се повреди казанчето в тоалетната... За да не ви досаждам с тези банални истории, ще дам думата на моята домашна статистика. За осем години смених тридесет и седем казанчета в тоалетната, осемдесет и два пъти виках майстор да оправя чешмите в банята и кухнята. На деветата година се сетих да сменя казанчето със сифон, който струваше тринайсет лева. Дойде един, постави го, взе ми двайсет лева за работа и ме увери най-искрено, че сифонът ще ме преживее и пак няма да се повреди. За доказателство ми даде номера на телефона и данните от паспорта си, за да го издира и поискам парите си обратно, ако предсказанието му не се сбъдне. Аз се въодушевих от честната му постъпка, дадох му още десет лева, а той, в отговор на щедростта ми, пожела „никога вече да не се срещаме по служба“. Така и стана.

На следния ден сифонът започна да хърка при употреба, а след още няколко дни да гърми като оръдие. Заедно с това чинията в тоалетната взе да се пълни с вода, защото каналът, който бе съединен с този в банята, изглежда, отново се бе запушил. Потърсих същия майстор, но телефонът му не даваше сигнал. Не успях да намеря друг, защото следобед ми се наложи да отида по бърза работа в провинцията. Върнах се от провинцията след два дни. Преди да пъкна ключа в бравата, чух шуртене на вода, замириса ми на мокро дърво. Антрето се бе превърнало в локва. Втурнах се из стайте — и там същото. Само тук-там подутините на паркета стърчаха като тракийски могили. Надзърнах в тоалетната — сифонът си течеше игриво и весело като планинско ручейче и понеже каналът беше запушен, водата се бе разляла по цялото жилище. Едва успях да си обясня как се бе случило нещастieto и ето че на прага застанаха съседите от долния етаж. За беда и те бяха прекарвали два дни извън София и току-що се завърнали. Съпругата каза, че и долу у тях е море, припадна и се разля като медуза върху мозайката. Събрахме пихтията ѝ в едно одеяло, свалихме я на долния етаж и я изсипахме в леглото.

След малко съседното многолюдно и многодетно семейство нахлу в жилището ми и извика като древногръцки хор: „Аааа!“ Това възклицание означаваше, че членовете на семейството най-после узнали защо стените им откъм моето жилище са влажни и паркетът им се издул на цицини, та децата

се препъвали о тях. Започна голяма бъркотия, която увлече не само нашия жилищен блок, но и целия квартал. Едни се втурнаха да викат лекарката от вход „Б“, други отидоха да търсят по телефоните си водопроводчик, а трети, т.е. всички останали, се струпаха пред вратата ми и започнаха да ме одумват. Някои се вбесиха най-много от вида ми. Изглеждах съм така идиотски спокоен, сякаш не съм причинил толкова щети на себе си и на другите, казваха, че и квартала да съм наводнял, окото ми нямало да мигне. Това за окото можеше и да е вярно, след всичко станало не е чудно да съм забравил и да мигам.

На гърдите ми стана тежко и топло, краката ми отмаляха и за да не падна пред озлобените съседи, затворих вратата, прегазих с голямо усилие спалнята и се тръшнах в леглото. Обувките ми бяха пълни с вода, мина ми през ум да ги сваля, но лявата ми гръд пламна от остра болка, сякаш нечия ръка стисна сърцето ми и се опита да го изтръгне. В стаята притъмня, въздухът като че се свърши, нечия ръка отново се опита да изтръгне сърцето ми и като не знаех как да облекча болката си, захапах одеялото и почнах да го дъвча. Потрай малко, казах си, ей сега ще мине, но вместо да трая, набрах въздух в гърдите си и извиках: „Помоощ, умирам!“ В стаята отново просветна, видях как гардеробът се смали като картонена кутия, после се издигна до тавана и отново прие обикновените си размери. Същото се случи и с нощното шкафче, само че върху шкафчето се появи някаква птица, сива и източена като въпросителна, каза ми нещо с пресипнал глас и тогава разбрах, че въпросителната не е птица, а моят глас, който зове за помощ. Пред очите ми се откри безкрайна бездна, светла и пуста като изпепелено лятно небе, и в нея се появиха съседите, които ме ругаеха преди малко, гледаха ме усмихнати и ми махаха с ръце за сбогом, а аз, макар да знаех, че ме ненавиждат, все още се напъвах да ги призовавам за помощ.

И — ла комедия финита. В преносен смисъл аз, разбира се, бях свършил още преди да се родя, а сега вече и в прекия смисъл.

Мечтата ми, общо взето, се сбъдна. Не се мъчих дълго, не досадих на близки и познати, не ми остана даже време да направя равностметка на живота си, както правят порядъчните хора. На всичко отгоре проявих и малодушие пред смъртта, но наша милост никога не е бил от ония, чиято „храброст е жадна за опасности“, тъй че и до последния си дъх останах верен на себе си.

Никога не бях се виждал мъртъв и първото нещо, което сторих, естествено, бе да заста на отстрани и да се наблюдавам в новото си състояние. През целия

си живот бях мислил с ужас за края и същевременно тайно бях завиждал на ония, които бяха успели веднъж завинаги да се освободят от страшната мисъл за него. Все ми се струваше, че няма да издържа на ужаса и болките, а ето че успешно ги преодолях и се озовах „оттатък“ здрав и читав, за което можех заслужено да се поздравя. Предсмъртните ми мъки не продължиха много, но трябва да са били така остри и непоносими, щото съм загубил съзнание, паднал съм от леглото на пода и съм се потопил наполовина във водата. На лицето ми бе застинала малко глуповата гримаса, езикът ми бе изплезен неприлично като на обесник, очите отворени (едното бе под водата), десният крак, който знае защо, вдигнат на ръба на леглото, та от изтъквания ток на обувката ми все още се изцеждаха капки и зловещо цопкаха в наводнения под. Ръцете ми стискаха одеялото там, където го бях захапал със зъби, тъй че приличах повече на мокър плъх, изхвърлен след корабокрушение на брега, отколкото на благовъзпитан и почтен мъртвец. Изобщо не бях очарован както от поведението си, тъй и от външния си вид. Вярно е, че поначало в смъртта има нещо много жалко и неестетично, нейното единствено и безспорно качество е нейното безпощадно безпристрастие, с което осъществява истинското равенство между хората. Вярно е също така, че обстоятелствата, при които настъпи кончината ми, бяха съвсем прозаични, и въпреки това изпитвам известно угризение, че не успях да придам по-достолепен и даже по-артистичен край на земните си дни.

Зная, скъпи ми читатели, с какво нетърпение очаквате да ви разкажа за отвъдния свят и съм щастлив, че най-после и аз ще имам възможност да ви кажа нещо, което другите литератори не са ви казвали. Зер аз съм първият, който по някакво висше благоволение или изключение ще ви съобщи вести „оттам“, а вторият след мен ще бъде вероятно Исус, и то ако благоволи да изпълни обещанието си, което даде на човеците отпреди две хиляди години. Най-после духът на един смъртен ще може да надникне във великите и мъчителни тайни — има ли „горе“ друг, по-висш живот от този на земята, има ли преди всичко Бог и ако го има, каква е ролята му във вселената, защо е създал човека в грях, да го измъчва, под предлог че желае да го направи съвършен по свое подобие, или по други причини, дали сам той е съвършен и милостив, след като обича да измъчва своите създания, защо е приготвил ад и рай, ако не е отмъстителен и жесток, защо, защо, защо?... Та аз може би ще предизвикам революция в човешкото битие! Представете си, че всичко онова, което обещават религиите на смъртните — блаженство, съвършенство, — наистина го има горе, тогава сигурно ще видим как сума мъртви атеисти се усукват около дядо Господ, за да изкупят великата заблуда на своя разум, а

живите ще бъдат тъй страшно злепоставени, че няма да си намерят място на земята. Ако пък атеистите се окажат прави и горе няма нищо, то тогава да му мислят вярващите, от храмовете и светилищата им няма да остане камък върху камък. Много прапрамъдрости, които са заблуждавали човечеството с хиляди години, ще отидат по дяволите. Но да видим, да видим!

Сам аз изгарям от нетърпение миг по-скоро да поема приятното задължение на ваш най-добросъвестен кореспондент и да ви „държа в течение“ на отвъдните работи. Няма съмнение, че засега съм най-облагодетелстваният литератор и бързам да поема пътя към най-голямата, макар и посмъртна слава. Може би трябва да напомня (на религиозно непосветените), че още с преминаването ми в другия свят моя милост се размножи в два броя — тленни останки и дух, — и това двойствено състояние ми налага да разказвам и в двата случая от първо лице. И още нещо. Успях вече да установя с положителност, че духовете имат свойството да се пренасят мигновено и безпрепятствено където и когато си пожелаят, както и да правят каквото си пожелаят. Надявам се, че това необикновено свойство ще бъде преди всичко във ваша полза.

Но нима ще започна да ви разказвам с чиста съвест, мили мои читатели, за предстоящото си пътешествие из небесните селения, ако не изпълня обещанието, което ви дадох в края на предишната си повест, а именно да проследим заедно с вас по-нататъшната съдба на моя славен род, на скъпия на сърцето ми чичо Мартин и на останалите лица? Може би скучните съдби на тези прости хорица съвсем няма да ви интересуват, след като очаквате разкази не от мира сега, но пък, съгласете се, какъв българин съм, дявол да го вземе, ако не изпълня обещанието си дори и след смъртта си! Струва ми се, че ще извърша нещо като национална измяна, ако си позволя подобно лекомислие. Осланям се на вашето милостиво благоволение — да глътнете още един последен хап от мен, ако не за друго, то поне за „светлата ми памет“. За да поддържам интереса ви, аз от своя страна пък ще се опитам да разказвам едновременно за горния и за долния свят.

2.

Няма да отнемам от драгоценното ви време, за да ви разказвам подробно как Иванчо Кутийката се представи на чичо Мартин и доброволно се обяви за негов заложник, как останалите разбойници спазиха протокола до последната буква и му оказаха необходимите почести, как най-после рано-рано на другия ден, докато сърбаше сутрешната си попара, цяла Добруджа коментираше

вече това събитие, преиначено от хилядоустата мълга до такава степен, щото народните поети, чието вдъхновение бе ненаситно като ламя за подобно събитие, налагаха събитието като топъл хляб, надробиха го с поетичните си зъби на стихове, наредиха стиховете в безкрайни народни песни и ги пуснаха по седенки, сборове и панаири. Ето, чичо Мартин влиза посред бял ден в дома на околийския началник, преоблечен като полицаи, и арестува зет му, а началникът и дъщеря му унижително падат на колене пред него, „ръце и крака му целуват“, но похитителят е неумолим и иска такава сума за откуп, с каквато те не разполагат в момента. Тогава околийският началник обещава да събере „до десет ми оки жълтици“, да откупи зетя и да спаси честта си. Вторият народен поет вижда в лицето на чичо Мартин герой за социална правда и разказва, че той се възмущава от подкупа, поставя условие на околийския началник да служи честно на народа и чак когато докаже това, ще получи здрав и читав своя зет. Третият народен поет трябва да е бил голям злобар, защото изпитва истинско злорадство от страданието на заложника, който бива окован „в сто тежки синджира“ и захвърлен в някаква яма на сух хляб и вода. Съчинени бяха много песни за това събитие, така че за дълго време запълниха музикалния репертоар на седенки и сборове.

А Иванчо Кутийката се справи така бързо и блестящо с новата си длъжност секретар на разбойническата банда, че ако работеше в съвременно предприятие, без съмнение щеше да получи някакво звание или орден. По онова време обаче нямаше обичай да се отличават добрите работници с подобни звания, та за да му отдадат заслуженото, колегите му започнаха шеговито да го наричат министър на финансите. Шегата им не бе далече от истината, защото бюджетът на Иванчо Кутийката растеше с невероятна бързина и скоро щеше да се изравни с тогавашния държавен бюджет. При това приходите му, за разлика от тези на държавния бюджет, се набираха без особени усилия, достатъчно бе да съчини едно писъмце от няколко реда и да го изпрати на съответния адрес. След няколко дни исканата сума биваше доставяна на посоченото място или донасяна по нарочен човек. Писмата на Кутийката не съдържаха и намек от заплаха, а напротив, ласкаеха получателите с такава почит и вежливост, каквато не се среща даже в официалната кореспонденция на средните векове. „Ваша пресветла светлост“, „Светло Христово чадо“ — така се обръщаше Кутийката към разните чифликчии, бакали и джамбази, като молеше „коленипреклонно“ да турят ръка на християнското си сърце и да чуят гласа на това сърце, което прелива от милост към ближния и им повелява да пожертват еди-каква си сума за спасението на собствената си душа. Чичо Мартин държеше съдържанието на писъмцата да събужда милосърдие към нуждаещите се, а

съчиняването и стила, като всеки началник, предоставяше на даскалското въображение на своя секретар. Тези писъмца, написани с черно мастило и калиграфски почерк, се изпращаха в бели пливове, превързани с червени копринени панделки, и скрепени с печата на чичо Мартин, имаха въздействието на папски индулгенции. Никой дотогава не можеше и да предположи, че нашенските богаташи са натъпкани до гуша с толкова библиейски добродетели. Даваха с дясната ръка, без да знае лявата. Даваха не само сумата, която им подсказваше милостивото им сърце, но и придаваха от себе си, ей така, „от мен да мине“. След всичко това не остава съмнение, че на никого от тези благочестиви мъже и през ум не минаваше да сметне собственото си благодеяние като принуда и да се оплаче на властта. Можем следователно със сигурност да заявим, че за зло или за добро, модните напоследък почини за обсебване на чужди пари са си чисто добруджанско изобретение, но в наше време напълно опорочено, защото се прилагат с отвлечане, насилие и други непозволенни средства. Впрочем историята е пълна с примери на подобно опорочаване на много благородни идеи и начинания. В сравнение с американската или италианската организация например добруджанската, т.е. истинската, бе един доброволен съюз между бедни и благородни личности, които „дават“, за да си осигурят едно спокойно пребиваване на небето. Изобщо у нас подобни мероприятия винаги се извършват така чисто, че човек, както и да ги гледа, непременно ще ги види с измити лица, с изрязани нокти на ръцете и сресани, та не може да открие в тях нищо друго освен добрия тон.

Поговорката казва, че българинът, щом се сдобие с пари, бърза да ги хвърли на камък, а нашите момчета бяха българи с изключение на циганина Аптараман. Благородната им професия обаче не позволяваше да се заселят на едно място и да строят къщи и те започнаха да страдат от строителна треска. Никой от тях не бе притежавал недвижим имот и чичо Мартин виждаше, че мечтаят да турят нейде камък върху камък, за да покажат нагледно поне част от своето богатство. И понеже нямаше как другояче да удовлетвори желанието им да имат свой кът, чичо Мартин реши да построи една обща къща, която нарече с непознатото по онова време, но внушително име резиденция. (Не ми е удобно да отбележа даже в скоби, че и резиденциите по нашата земя са добруджанско изобретение.) Тя бе построена на общи начала в гъстата дъбова гора, на около час и половина от града, до един извор, от който изградиха чешма с четири чучура. Резиденцията не блестеше с архитектурен стил, но пък приютяваше собствениците като родна къща, където можеха да разполагат със самостоятелна стая, да играят карти, да посрещат гости и главно да размишляват спокойно за смисъла на живота.

След години, когато хората от нашия край си спомнях за резиденцията и искаха да изтъкнат ролята, която бе играла в живота на разбойниците, казваха многозначително: „Да знаят да говорят тези порутени стени!“ Останките от стените несъмнено знаеха много неща, ала не можеха да ги разкажат, та с тази работа ще се заема аз, когато му дойде ред.

Много други събития се случиха, след като Иванчо Кутийката се предаде доброволно в плен на разбойниците, но най-важното си остава срещата на високо равнище, която се състоя между чичо Мартин и околийския началник господин Медникаров. Като знаем каква дипломатическа подготовка е необходима за осъществяването на една такава среща, не можем да не се изненадаме от бързината и лекотата, с която бе осъществена срещата между двамата върли врагове. В една приятна есенна вечер чичо Мартин се качи на закрития файтон, който го очакваше в покрайнината на града, и след десет минути пристигна в дома на околийския началник. Господин Медникаров бе решил да преговаря за „освобождаването“ на зетя си само няколко минути и след това да излезе някъде по служба. По този начин смяташе да се възползва от народната мъдрост за сития вълк и цялото агне, като приеме разбойника, и в същото време да си осигури алиби (ако срещата стане известна на обществото) и да разпространи мълвата, че разбойникът се е промъкнал у дома му в негово отсъствие. Както бяхме го определили в началото на нашия разказ с израза на Тацит, той бе среден подлец, т.е. най-удобен подлец, но сега трябва да признаем с известна изненада, че с времето бе придобил чувства и склонности над средното ниво. Страхът да не накърнят интересите си прави от средните подлещи кадърни подлещи. Когато файтонът спря пред портата му, господин околийският началник се усъмни за последен път в своя зет и си даде сметка на какво добро го бе подлѣгало да се хване даскалчето, как бе успяло да премине на страната на разбойниците с негова благословия и как си бе отмъстило с плебейска жестокост, задето го бяха приели така снизходително в едно порядъчно семейство. Намеренията на чичо Мартин не му бяха напълно ясни, та още по обед бе скрил в мазето неколцина от ония полицаи, на които неотдавна обещаваха повишения и награди, ако уловят разбойника или го убият. Най-напред посочи друго място на срещата, но се сети, че разбойникът може да го уличи в съучастие, като повика свидетели от властта или хора от опозиционните партии. Да се откаже от срещата, бе също така опасно, защото пък Иванчо Кутийката можеше да го разобличи пред обществото, за да докаже, че не е шпионин на тъста си, а негов враг. Така в края на краищата най-сигурно място за срещата се оказа собственият му дом. В случай на неприятни последици обществото щеше да повярва, че е нападат коварно по „бели гащи“, и да оправдае мерките му за

отбрана. Да, но в този дом само преди няколко години разбойникът бе прекарал в спалнята на дъщеря му цели две денонощия, а той, най-могъщият човек в околията, опустоши от злоба и безсилие кухненските си прибори като последен хулиган, размахваше пистолета си, но не посмя да стреля даже в тавана на кухнята.

Всъщност господин Медникаров най-вече се боеше да не би да се повтори тогавашната история, защото не вярваше в благоприличието на дъщеря си. Откак напусна доброволно гимназията, поведението ѝ се превърна в една мъчителна загадка — луда ли е, развратена ли е, или едното и другото? Не по-малка загадка бе и собственото му отношение към нея. Макар да бе околийски началник, и той си имаше своите часове на размисъл, когато се питаше защо се подчинява на една ненормална дъщеря и как тя влияе на волята му. Достатъчно бе да го погледне в очите и той бе готов да ѝ се подчини и да ѝ прости своеволните постъпки. Класически случай на „слабост към единствената дъщеря“ — този израз, който бе чул или прочел, му даваше отговор на загадката, без, разбира се, да го успокои. Дъщерята наистина прояви благоразумие, като отказа да се омъжи за разбойника, но още на следния ден оскандали семейството, като се сгоди за слугата на баща си и за секретаря на бившия си любовник. А защо бившият ѝ любовник прие за сътрудник бъдещия ѝ съпруг? Знае ли тя за предстоящата среща с разбойника и ако знае, как ще се държи с него? Ако разбойникът действително желае да му „отдели нещичко за обезщетение на зетя“, защо не го изпрати по нарочен човек, а идва сам да го предаде? Дали не е подкупил вече стражарите му с по една от ония прословути кожени торбички, за които се носят легенди? Да го арестува ли даже ако получи една такава торбичка със злато, или да го отпрати през задния двор?

Много и много въпроси от този род се бяха натъпкали в главата му подобно пътници в столичен автобус или трамвай, които се блъскат с лакти, настъпват се, ругаят се и същевременно се притискат така плътно един в друг, че младите хора не без основание наричат пътуването с обществен транспорт групов секс. На такива ядосани, груби и истерични въпроси обаче едва ли би могла да отговори нечия гениална глава, камо ли главата на един околийски началник, та не му оставаше нищо друго, освен да страда по всички правила на класическата драма. На такава драма бе необходима кулминация и чичо Мартин я донесе тъкмо навреме. Той слезе от файтона, мина през портата и се отправи по пясъчната пътечка към къщата. Пътеката разделяше на две равни половини широкия двор, потънал в овощни дървета и ярки цветя, които изпълваха с тъжното си уханье ранноесенната вечер. Чичо Мартин се

поспря при една туфа димитровчета, чиито цветове се бяха надвесили над пътеката, наведе се и ги помириша. О, каква тъжна прелест, каква огнена хармония от багри! — каза си той тихо с възторга на късен импресионист, огледа двора от край до край и отново тръгна към къщата. Вървеше бавно с походката на човек от този дом, завърнал се след дълги години и учудващ се от най-малките промени, настъпили в негово отсъствие.

Чичо Мартин притежаваше неприятната способност мислено да се отделя от себе си и да се наблюдава отстрани, тъй че сега виждаше съвсем отблизо един претенциозно издокаран по последна мода млад мъж, който пристъпваше из чуждия двор с разсеяна походка на тежък чиновник, излязъл на „тънка“ разходка из градската градинка. Лицето на младия мъж издаваше голямо вътрешно напрежение, а левият ъгъл на устата му бе леко повдигнат във вид на запетайка. В тази запетайка, обърната с опашчицата нагоре, бяха събрани на едно място страхът и дързостта му и тя именно придаваше на лицето му жалко и смешно изражение. В същото време младият човек бе готов да изпусне на земята голямата кожена чанта, да бръкне за част от секундата с две ръце в двата джоба на сакото си и да стреля като каубой от американски филм с единия пистолет напред, а с другия назад, без да се цели. В комина на къщата изпърха някаква птица и младият мъж мигновено се притаи. Стори му се, че нечия ръка се показва иззад комина с насочен към него пистолет. Всички се бояха от безотказния му куршум, който улучваше винаги „в челото между веждите“, тъй че не бе изключено някой смелчага да го изненада иззад комина, за да прикрие лицето си в случай на несполучлив изстрел. Из комина излетя огромен бухал, мина над главата му и се изгуби в сумрака.

Чичо Мартин беше страшно разочарован от младия мъж и заплашително му пошепна: „Кълна се в честта на околийския началник, че няма на света по-жалък страхливец от тебе! А при това сме всепризната знаменитост на Добруджа. Добре, че народните поети са повърхностни съчинители и нямат понятие от човешката душевност, та сплашиха хората с нашето пословично хладнокръвие. Иначе околийският началник, който сега наднича иззад пердето, сигурно щеше да види колко сме смели и с голи ръце да ни натика в мазето. И всичко това заради страх от смъртта! Господи, та нали бяхме решили да я презираме до последния си дъх? Нима забравихме собствения си девиз да излезем завинаги от хралупата на живота и да го боцкаме по сополивия нос? Животът, който не заслужава да си мръднеш малкия пръст за него, ала ни е даден за еднократно ползване, та не можем и на кучетата да го хвърлим, пък и да го хвърлим, едва ли ще го ядат. Защо в такъв случай да се

боим от смъртта? Тя е неотменима и обезсмисля всичко земно. Какво значение има колко дълго и как си живял, дали си бил добър, или лош, след като умреш? Това е то ахилесовата пета на битието — и праведните, и неправедните изчезват яко дим. Смъртта е нищо, защо да се съобразяваме с нищото? Ако тя не е нищо, боговете нямаше да предпочетат безсмъртието и да си гледат живота цяла вечност. Дават ни се чувства, мисли, желания, а после идва някой, взема всичко това и ни превръща в нищо. Та какво по-голямо безсмислие от това? Не можем, казват ни, да прозрем висшия промисъл на природата или на Бога. Не можем, защото е невъзможно да се прозре безсмислието. Какво бихме помислили например за Микеланджело, ако изгаряше творбите си, след като ги създаде? Това, ще речете, никога не би могло да се случи. Ами ако все пак се случеше? Тогава ще кажете, че той ще да е бил луд. Е, това вече е някакъв отговор, благодаря!... А някои мъдри люде се опитват да намерят дълбок смисъл в смъртта и това е, обзалагаме се, само от страх пред нея. Тя е най-неестественото, тайнственото и загадъчното, което става с нас, и ония искат да ѝ се подмажат. Кой знае, може би смъртта да дарява някакъв живот там, горе, за ония, които тук са се примирявали с нея. Ако можеха с ходатайство да си осигурят вечен живот на земята, щяха да пречупят гръбнаците си от поклони. Ако имаше един безсмъртен човек на земята, същите тези философи и мъдrecи, които твърдят, че смъртта е естествено явление, щяха да му завиждат най-много и да го клеветят с доноси пред оня, който го е удостоил с вечен живот. Зер едно човешко безсмъртие ще бъде от тяхна гледна точка неестествено явление...

Един древен пръч, който минава за един от най-умните на този свят, твърди, че душата презира тялото и бяга от него, защото иска да остане сама със себе си. Тялото смушавало душата и не ѝ позволявало да постигне истинското познание. Истинското познание се постигало само чрез смъртта. Тя била лек против злините, които сами си причиняваме, а природата не желала да страдаме непрекъснато и пр. Божествена мисъл, не може да се отрече! Само тази мисъл може наистина да нареди стария пръч до най-умните мъже. Защото е искрен. Земното не го удовлетворява, не може да проумее гатанката преумният мъж. Само че ние никак не успяхме да се въодушевим от тази възвишена идея и да я приемем. Не че не я разбираме, напротив, смеем да заявим, че въпреки пълното си невежество и духовна нищета великолепно я разбираме и даже я приветстваме, защото може и да е самата вечна световна истина. Ала нашето същество въпреки това не я приема. Някак си не можем да повярваме, че тялото причинява злините на духа и че всичко е «отвъд». Нещо повече, ще се осмелим да заявим, че ако сме ненавиждали и презирали нещо, то е нашият собствен дух. Защото той именно ни е причинявал

истинските злини. Когато се отдаваме на простите телесни желания, ние се чувстваме чисти, силни и добри, не оскърбяваме нито себе си, нито другите, животът ни е вкусен като хляб и ние го ядем, без да питаме от какво и как е направен. Да се почешеш, дето те сърби, какво малко, но истинско удоволствие! А какво става, когато те засърби духът и речеш да го почешеш? Вместо удоволствие — страдание, къде-къде по-тежко и неизлечимо от телесното. Да си почешеш духа, значи да нагазиш в тъмните лабиринти на неразрешимите въпроси и да станеш смешен, защото знаеш, че хиляди преди теб и хиляди по-умни от теб са се погубвали съвсем напразно в тези лабиринти. А ти, макар да съзнаваш духовното си безсилие, запленил от въображението и любопитството си, нагазваш като слепец в неизвестното, тъмното и мъчителното и колкото повече затъваш, толкова по-упорито и отчаяно вървиш към дълбокото. Духът, този подстрекател и интригант, те хваща за носа и най-любезно ти казва: «Ела да видиш нещо интересно, ела само за минутка да погледнеш!» И няма да те заведе на полето да поработиш, да речем, или да се поразходиш на чист въздух, та като се върнеш у дома, да се нахраниш с вълчи апетит и да заспиш, а както Вергилий развежда Данте из кръговете на ада, така и той те върти из кръговете на съмнението и страха, на подлостта и суетата, на лъжата и властолюбието, на загадъчното и неизвестното. Играе си с теб, както си иска, и те кара да се мислиш ту за Дон Кихот, ту за Хамлет, ту пък за Мефистофел или пък, което е най-смешното, и за тримата едновременно. Та кой ни причинява злините, кой ни внушава недостойни и скверни желания? Ръката ли ще се вдигне сама да убие, да фалшифицира документи, да издевателства, да напада из засада, да лъжесвидетелства, ако духът не я подбужда към действие? («Душата ми го иска!»...) Мнозина от вас, господа философи, мислители и прочие, се стремят само към умирането и смъртта. Учете ни да я приемаме с безразличие и дори с радост, съветвате ни да не се смятаме за блажени, преди да сме умрели и преди да са ни погребали. Ала никой от вас не е посегнал доброволно на живота си освен по външна принуда или умопомрачение. Въпреки това обявявате умирачката за природна необходимост и хармония. Та не е ли това робска мъдрост, питат ви ваши колеги, не е ли коленопреклонство пред природата, лицемерие пред страстното желание на човека да живее по-дълго, отколкото му е дадено? Защо трябва да се прекланяме пред слепия гений, само затова ли, че е по-силен от нас? И отговарят вашите колеги, че отвъд няма нищо, а всичко е тук. А ние от своя страна питаме например кой е по-важен: инстинктът за живот или неговият смисъл? Ето докъде опира всичко. Моя милост, признавам, веднъж мисли така, други път — онака. Имам си доводи против едното и другото. И никой от вас, господа философи, не може да ми каже защо е така, а не иначе. Никой

от вас не е дал всевалидна истина за света и няма да я даде. Вие самите стоите пред голямата неизвестност. Ето какво се осмелявам да ви кажа сега, когато стоя може би на ръба между живота и смъртта. Ще се осмеля да добавя още, че на всичко отгоре не сте и особено умни. Всеки от вас смята собствената си мъдрост за единствено правилна, но кой пък умен човек ще седне да уважава себе си толкова много и да се бие в гърдите? Вие натрапвате своите «истини» на хората, узурпирате мислите им, внушавате им чувство за умствена малоценност до такава степен, че ако някой се опита да мисли със свой ум, презрително го наричате философстващ. Е, моя милост пък обича да философства. На този свят все още има една свобода — човек да си мисли нещо и никой да не може да го узнае. Кой ще ми отнеме правото да си задавам простите, но извечни въпроси: «Какъв е смисълът на живота ми, защо живея така, а не иначе, защо се раждам и умирам?» Не мога да се обоснова с учена терминология и отвлечени понятия, пък не ми е и нужно. То се знае, ще се заплетат като петел в кълчища, щом река да се изразя публично, ще изпадна в противоречия, за което ще ме вземат за глупав. Само че на кого е най-присъщо объркването и противоречивостта, ако не на учените философи? Те си изграждат «системи» и в това е тяхното предимство, но каква е ползата от системите? Системно умуване, ето каква е ползата. Защото всеки противоречи на другия и отрича системата му. Всеки се смята за благодетел на човечеството и предлага свой ключ за разбирането на света, а като отвориш и влезеш, намираш само дълбокоумни фрази, формули и системи. А защо да не е обратното, защо например всеки човек да...“

Тук чичо Мартин прекъсна мислите си, защото видя един мъж да тича насреща му, тъй че можем най-после да си отдохнем от философската му тирада, да я пропуснем покрай ушите си или, в най-добрия случай, да я удостоим с нашето снизхождение. Той обичаше да философства открай време, но само пред себе си, и то като всеки полуинтелигент, клъвнал от тук-оттам по някоя чужда мисъл и преди всичко поучен от собствения си житейски опит. Житейският му опит бе твърде богат, но вместо да го осени мъдрост, немилостиво го изправи пред горчивата истина, че животът има непоправим фабричен дефект. Ако все пак се заслушахме в думите му, ще открием, че въпреки привидното си и весело равнодушие вътрешно той се терзаше от мъчителните въпроси на живота. По негово време, когато светът се перчеше с безспорните си научни постижения и ценности, не бе модно човек да прави достояние съмненията си относно същия този свят, най-малкото за да не изглежда като сантиментален бърборко. Затова той остана верен на житейския си принцип „Напред към неизвестното“ (а може би и към непозволеното), за да намери отговор на някои въпроси по пътя на личния си

опит. Като го познавам донейде, аз обаче допускам, че в случая той се шегуваше с философията, както изобщо обичаше да се шегува с много сериозни неща и преди всичко със собствената си особа. Шегуваше се и се подиграваше, когато очакваше куршум из засада, и неясните му съждения, изречени в минута на крайна възбуда, не бяха може би нищо друго освен едно изпитано средство да обуздае и прикрие страха си. Но, от друга страна, да се подиграваш на философията, значи наистина да философстваш, както бе казал един умен човек от миналото столетие, тъй че този парадокс именно може да придаде известна стойност на обърканите му разсъждения. Аз от своя страна съжалявам, че по онова време не бях минал в отвъдния свят, та да му се притека на помощ и да му спестя тези главоблъсканици, едновременно мъчителни, необичайни, ако не и недостойни за един полуинтелигентен човек като него.

3.

Господин Медникаров продължаваше да се чувства като овчар, който е отворил кошарата си за вълка не да го примамим и убие, а за да му поднесе най-тлъстата си овца. Но дали вълкът ще се задоволи с една овца, или, какъвто му е нравът, няма да издави половината от стадото? — мислеше той, докато стоеше в една тъмна стая и очакваше госта, файтонът отмина по улицата, а гостът все още не се виждаше. Едва след няколко минути на пясъчната пътека се появи неясният силует на мъж, който вървеше много бавно, навеждаше се към цветята и пак тръгваше напред. Подкупил е хората ми, като две и две, иначе няма да се шляе така спокойно из двора ми да го види целият град, ами ще се вмъкне през задния двор, и то по късна доба, каза си господин Медникаров и реши да даде уречения знак на хората си в мазето. „Ще им заповядам да го обискират, да видим дали ще изпълнят заповедта ми.“ Но вместо да тропне три пъти по пода, той извика „ами сега!“ и се втурна презглава към съседната стая.

В нашия край, известен с прословутото си гостоприемство, казват, че за домакин, който уважава себе си, не е достойно да излезе от къщи да посрещне госта си, а по-достойно е да го приеме вътре. Както знаем, господин Медникаров уважаваше себе си малко повече, отколкото бе необходимо, но това не му попречи да пренебрегне горното правило и да се втурне презглава към стаята на жена си. Предупреди я да се приготви както трябва за случая и изскочи навън, кажи-речи с отворени обятия да посрещне госта. Госпожа Недка награби един наръч дрехи от гардероба и се качи горе при Емилия да я предупреди, че у тях идва някакъв голям началник от София

или даже някакъв министър. Това ѝ съобщи съпругът ѝ, това съобщи и тя на дъщеря си, като трепереше от глава до пети и не знаеше ни какво да облече, ни как да го облече. Емилия не прояви никакво безпокойство от внезапното пристигане на такъв висок гост и вместо да се погрижи за външността си, седна на леглото и закри усмивката си с ръце.

За да подчертае уважението си към домакините и смекчи донейде грубата им представа за разбойническото съсловие, чичо Мартин се яви пред тях така изискано облечен, че всеки дипломат по онова време можеше да му завиди. Хората имат различна представа за разбойниците, но околийският началник едва ли можеше да си представи един разбойник облечен като последен денди в раиран панталон, с ослепително бяла колосана яка и лачени обувки, с бомбе и златна верижка на гърдите, с кафява кожена чанта в едната ръка и тръстиково бастунче в другата, тъй че не бива да го обвиняваме в липса на наблюдателност, щом и самата Емилия се поддаде, макар и за миг, на зрителната измама. Тя знаеше деня и часа, в който щеше да пристигне чичо Мартин, първа го видя от прозореца и първа предугади недоразумението, което щеше да предизвика неговата поява. Баща ѝ посрещна госта на сред пътеката, удари токове и му козирува. Като си представи как раболепно ще го въведе въщи и едва тогава ще види, че е посрещнал разбойника, а не някакво началство или министър от София, тя се обърна с лице към стената и запуши устата си с ръце, за да потисне смеха си. Но когато майка ѝ я подкани да не се помайва, ами да се облича, без да забележи, че е вече облечена в най-хубавата си рокля, Емилия изтича в другата стая и избухна в такъв истеричен смях, който се превърна в плач.

— Обичам го! — шепнеше тя и бършеше сълзите от очите си. — Обичам го повече отвсякога!

Винаги ѝ се струваше, когато го види, че го обича повече отпреди, може би защото той при всяка среща ѝ поднасяше някаква лудешка и значи приятна изненада. Хрумването му да се яви облечен у тях по последна мода като столично конте, за да „свие номер“ на родителите ѝ, бе не само приятна изненада, но и истинско удоволствие. Тя слезе на долния етаж и без да чука на вратата, влезе в гостната. Баща ѝ и чичо Мартин стояха прави на почетно разстояние един от други и по лицата им личеше, че между тях се бе случило това, което бе предвидила. Баща ѝ току-що бе разбрал кого всъщност е посрещнал така раболепно, надуваше се като пуяк от срам към себе си и от някакво особено чувство на облекчение, че все пак положението му можеше да се окаже по-тежко, ако разбойникът и предполагаемото началство бяха

пристигнали заедно и една такава среща не бе случайна, а предварително устроена. Чичо Мартин пристъпи към Емилия и придаде на лицето си израз на най-искрено възхищение.

— Госпожице, не мога да повярвам на очите си, че имам щастието отново да ви видя! — каза той, извади от чантата букет есенни цветя и ѝ го подаде с пълен поклон. — Никога не съм вярвал също така, че Троянската война се е водила заради една жена, а сега съм уверен, че заради вас може да избухне втора световна война!

— Ах, господине, вие ме карате да се червя! — каза Емилия и наистина се изчерви от усилие да сдържи смеха си и да не му се изплези. Тя направи реверанс като ученичка и когато чичо Мартин поднесе ръката ѝ към устните си, не успя да овладее лудещината си, намигна му по слугински и заби нокътя на палеца си в дланта му. — Позволете ми, господине, да ви благодаря за комплимента, който не заслужавам, и да ви помоля да ни окажете честта да споделите с нас скромната ни вечеря.

— Емилия, остави ни сами! — извика господин Медникаров и властно ѝ посочи вратата, но с известно закъснение, защото гостът успя да приеме поканата за вечеря.

— И аз ще ви помоля, госпожице, да ни оставите пет минутки насаме! — каза чичо Мартин.

— Ще броя минутките и след петата ще дойда да ви взема!

Емилия излезе да чака в дъното на дългото и тясно антре, а чичо Мартин извади от чантата една кожена торбичка, която приличаше на пунгия за рязан тютюн, развърза я и изсипа съдържанието ѝ на масата. Господин Медникаров бе поразен не толкова от купчината златни пари, колкото от небрежния и безупречен жест, с който чичо Мартин ги изсипа на масата, сякаш току-що бе изсякъл в собствения си монетен двор един чувал пари, а тези подхвърля само за реклама. Чичо Мартин зае стойка на чинопочитание и помоли домакиня да освободи лицата (ако има такива), които са повикани да охраняват домакиня му, защото на тази среща не бива да има свидетели. Господин Медникаров погледна към прозореца и започна да увива мустак около показалеца си, с което искаше да покаже, че е дълбоко засегнат от намека на госта си.

— Какво приказвате, господине!... Какво приказвате, моля ви се! Не се срещаме за пръв и последен път. Какво приказвате!

Емилия влезе при тях, както бе обещала, само няколко секунди след петата минута. Без да поглежда към парите, тя мълчаливо подаде ръка на чичо Мартин и го отведе навън, за да го представи на майка си. Госпожа Недка, която познаваше всяка пролука в къщата като домашна мишка, не успя да устои на любопитството си и след като заповяда на слугинята да заколи две пилета, покачи се на един сандък, както се бе наконтила в нов тоалет, и погледна през едно сляпо прозорче в гостната. Съпругът ѝ стоеше до масата съвсем неподвижен с окъпано в пот лице, а очите му бяха станали много големи и кръгли като копчета. Това продължи около минута, след което той избърса потта от лицето си, най-напред с единия, после с другия ръкав, наведе се над масата и започна да граби от една купчина някакви жълти пари, поверени му навярно от пристигналия началник, и да ги слага в джобовете на куртката си. След това клекна пред скрина, изтегли едно от чекмеджетата и бързо изпразни джобовете си. Като свърши тази работа, заключи чекмеджето и излезе през вътрешната врата, която водеше по тесни стълби към мазето. Докато той освобождаваше полицаите, които все още не знаеха защо са поставени на пост в тъмното мазе, госпожа Недка показва най-напред носа си, а после и цялата си глава през прозорчето на гостната, ала не видя госта. Слезе от сандъка съвсем объркана от поведението на съпруга си, мина покрай трапезарията и едва не се сблъска с госта и дъщеря си.

Чичо Мартин отново влезе в ролята на светски мъж, сложи ръка на сърцето си и направи нисък и продължителен поклон току под носа на домакинята. Тя извика „ау!“, захапа двата си пръста и ококори очи към дъщеря си. Емилия ѝ показа с очи и мимики да се усмихва колкото може по-любезно и да подаде ръка на госта. Чичо Мартин изчака края на мълчаливия им диалог и когато госпожа Недка му подаде ръката си, целуна тъкмо ония два пръста, които тя бе захапала преди малко поради изненада и смущение. Мина му през ум да ѝ каже, че е „слушал много за нея и нейните добродетели на майка и съпруга, които столичното общество така високо цени и дава за пример на всички високопоставени дами“, но се побоя да не би Емилия, като чуе тези банални фрази от романите на миналия век, да изпусне нервите си и да прихне, та направи още един поклон и каза с подкупваща искреност:

— Госпожо, щастлив съм, че имам честта да ви се представя и да ви засвидетелствам моята преданост!

Госпожа Недка се почувства някак приятно осквернена от целувката по ръката, както и от думите на госта, които не разбра, но се досети, че такива думи се казват на големите дами от столичния хайлайф, засмя се до уши, както я съветваше с мимики Емилия, и каза:

— Ха добре сте дошли! Амче заповядайте вътре де!

Тя веднага позна някогашния похитител на дъщеря си, но облеклото, изисканите му маниери и най-вече златните пари, които съпругът ѝ скри в скрина, извършиха едно малко чудо — накараха я да се усъмни в собствените си очи и да приеме разбойника за онзи висок гост от столицата, когото очакваше да посрещне. Както видяхме, тя разполагаше с малко време за това посрещане, нацапа мазилките и пудрите си на бърза ръка и в такова изобилие, че рукналата от вълнение пот ги размаза и превърна лицето ѝ в истински шедьовър на модерната живопис. Все по липса на време трябва да я извиним и за парфюма, не особено подходящ за случая и по качество, и по количество, защото изпълни трапезарията с такова лепкаво и сладникаво зловоние, та ако бе денем, стотиците мухи нямаше и да погледнат към трите мухоловки, които висяха от тавана, а до една щяха да се налепят по лицето ѝ. Най-после и към тоалета ѝ не бива да проявяваме излишна придирчивост по същата причина, с изключение на голямото кафяво петно отпред на полата ѝ, което бе лепнала в слепия килер, докато надничаше през прозорчето в гостната.

След като ѝ засвидетелства своята преданост и безкрайно уважение, чичо Мартин се осведоми за здравето и апетита ѝ с педантичната загриженост на домашен лекар. Госпожа Недка отговори с искрена готовност:

— А, ям си аз, ям си и да чукна на дърво, много съм добре, само дето ей туканка понякогиш ме пробажда! — и натисна с пръсти кафявото петно на набъбналия си корем.

За да достави още по-голямо удоволствие на Емилия, чичо Мартин подхвана разговор за времето. Сега той си служеше с „високия стил“ с по-малко пот на челото, та ако го чуеше някой полуинтелигент като него, можеше да го вземе за провинциален поет или поне за автор на „любовен писмовник“. Впрочем той изразяваше възторга си от есенната красота на природата само с три възклицания: „Ах, как нежно гали слънцето!“, „О, как блестят поля и гори, сякаш са окъпани в пурпур!“ и „Дъхът на треви и плодове замайва главата на човека“. Главата на госпожа Недка действително бе замаяна, но от дъха на

тези купешки словоизлияния, които еднакво я ласкаеха и измъчваха, напъваше мозъка си да измисли и тя някакви особени думи, но влезе съпругът ѝ и я спаси от словесните терзания. Той влезе като в чужда трапезария, постоя миг зад вратата, колкото да удари токовете на ботушите си, и седна на масата. Личеше, че след като бе освободил полицаите от пост, той се бе отбил в гостната да гаврътне някоя и друга чашка за настроение, а може би и за кураж. Емилия току-що бе напълнила чашите с ракия, той пръв вдигна своята и я изля в гърлото си по казашки. Дразнеше се от облеклото и маниерите на госта и през цялото време се опитваше да го уязви по някакъв начин. Чичо Мартин бе споменал в гостната за Троянската война, която се водила за някаква жена, господин Медникаров с удоволствие се залови за думите му и реши да го разобличи в лъжа и невежество. Простакът, както и да се облича и докарва пред дамите, все си остава простак, помисли той и каза:

— Та споменахте, господине, че се водила Троянска война за някаква си жена. С ваше позволение, уважаеми господине, това не е вярно!

— Ваше превъзходителство! — каза чичо Мартин и учтиво се поклони. — Позволявам си да повторя, че Троянската война се е водила дълги години, взела е много жертви и причината за тази война е жена, наречена Хубавата Елена.

— Моля, уважаеми господине, мооо-ля! — удари с юмрук по масата домакинът. — Аз съм роден в Троян, живял съм там трийсет години и не помня да се е водила война за някаква жена. Ако става дума за една... не искам да кажа каква жена, тя не беше Елена, ами Филка, и съвсем не беше хубава, ами истинска кикимора. Разбрано? За нея никаква война не се е водила, а бой с ножове в кръчмата. Мъжът ѝ наръгал един от ревност, след туй всички от рода на единия се нахвърлили срещу рода на другия. Бяха се изпонадупчили като ррреше-та! Вярно, починаха трима души и петима останаха инвалиди, но война не е имало. Вашият покорен слуга (тук домакинът се удари в гърдите) беше тогава млад полицаи и лично сложи белезниците на убийците.

Чичо Мартин знаеше, че липсата на каква да е култура е не само отличителна, но и задължителна черта на полицаите, и все пак бе изненадан от невежеството на домакина, съжали го и загуби желание да го взема на подбив. Има хора, които в пияно състояние непрекъснато повтарят някоя своя мисъл или впечатление, и господин Медникаров се оказа от тези хора.

За каквото и да ставаше дума по време на вечерята и след нея, той все повтаряше, че в Троян не се е водила война за някаква жена, наричаше се покорен слуга, а по едно време започна да вади от джобовете си златни пари и да ги показва на съпругата си. С една дума, може би поради извънредното положение, в което бе изпаднал, господин Медникаров изневери на прословутата си умереност, яде и пи като просяк на чужда трапеза и престана да говори, когато езикът му съвсем надебеля и не можеше вече да се движи.

Историята отпреди няколко години се повтори с тази разлика, че околийският началник не се възбунтува от присъствието на чичо Мартин у дома му, а покорно се остави да го положат в леглото като труп. На другия ден Емилия пожела да гостува на „годеника“ си и чичо Мартин с удоволствие пое задължението да я отведе при него. Тази работа трябваше да стане в пълна тайна не само от хората, но и от котките, които уж мяукат, а всъщност си предават клюки една на друга. В нашия град имаше специалисти, които без усилия дешифрираха тези котешки мяукания, та околийският началник бе принуден да нахлузи до уши един от ония файтонджийски каскети, сега така модни сред съвременната творческа интелигенция, да облече някаква дрипа и лично да поеме ролята на кочияш. В полунощ на края на града ги чакаше друг файтон. Циганинът Аптараман бе изпушил всичките си цигари и като настани пътниците във файтона, отиде при колегата си.

— Аркадаш, дай една цигара, че тутуняхах!

Господин Медникаров пушеше рядко, но сега бе навирил цигара, за да изглежда истински файтонджия. Циганинът си взе две цигари, едната сложи в устата си, другата зад ухото, каза едно благодарско и седна на капрата. Преди да потегли, сладко дръпна от цигарата, ароматът на финия тютюн мигновено го опияни и той извика учуден:

— Този файтонджия пуши министерски цигари бе!

Емилия и чичо Мартин съзаклятнически се засмяха и гласовете им, споени в звучен, тържествуващ дует, отекнаха в тихата есенна нощ.

4.

На площадката пред външната врата се събираха все повече съседни и все по-яростно продължаваха да ме одумват. С повечето от тях не бях се и виждал, но и те се възмущаваха от личното ми и обществено поведение. Бил съм горд и саможив, един не съм поздравил, други не съм забелязал еди-къде си и еди-

кога си („Какво като не се познаваме, нали сме съседи!“), не съм се вестявал от години на ОФ събрания, не съм излизал на трудови дни, не съм дал досега ни грам отпадъци за вторични суровини и пр. След всичко това, разбира се, никак не е чудно защо и сега, след като съм причинил такива щети на съседите си, най-невъзмутимо си седя в стаята, не благоволявам да се извиня за нехайството си или поне да дам някакви обяснения на ощетените. Няколко пъти в жилището бяха се вмъквали нощем крадци и съседите единодушно потвърдиха, че аз съм оставял отворени външната и таванската врата („Все по малките часове се завръща“), предвиждаха с пълна увереност, че след като съм забравил крана на чешмата си отворен, непременно ще забравя неизключена печка или котлон и ще направя пожар. Изкараха ме, с една дума, виновник за всички минали и възможни беди в жилищния блок и малко по малко започнаха да разнищват и личния ми живот. Като що-годе нормален човек приживе се опитвах да надникна в тази бездна, наречена Аз, анализирах се, правех-струвах и се отдръпвах зашеметен от това, което виждах утаено на дъното. Там клокочеше цял апокалипсис от пороци и разни нечистотии и аз най-искрено се учудвах, че живея с този апокалипсис в себе си и че понякога бивах даже щастлив и доволен от себе си. Така че сега слушах не без известно задоволство как тези домакини, пенсионери, работници и служещи се надпреварват да бърникат в моята светая светих с явна претенция за тънка психологическа наблюдателност, без да подозират, че това, което вадеха от бездната ми на показ, бяха бели грехове, без които е даже грешно да се живее. Поиска ми се да послушам отблизо тези добродушни и наивни хорица, дето ми правеха такива комплименти, с каквито приживе никой не бе ме удостоявал. Промуших се през ключалката на вратата и излязох при тях. Един мъж, най-интелигентният от всички, говореше, че моята нехайност всъщност не е друго освен неуважение и презрение към всички „живущи“ в блока. Застанах срещу него да видя дали ще има смелост да ме клевети очи в очи. Появата ми не му направи впечатление, както и на другите, и тогава се уверих напълно, че съм станал невидим и че дори само заради това вълшебно предимство си заслужава човек да умре. А интелигентният мъж продължаваше да ми прави комплименти. Впрочем да ви го представя! Аврам Филипов, кандидат на науките, философ, журналист, публицист, есеист, а както бях дочул напоследък — и драматург и пр. Пише антирелигиозни статии, които чете по радиото и телевизията, преди да ги печата, за което отдавна си е спечелил прозвището „бич Божи“. Светът както винаги гъмжи от събития — войни, стачки, срещи на високо равнище, революции, надпревара във въоръженията, полети на космонавти, средствата за информация не могат да ги отразяват, а Аврам Филипов си е навил на пръста „опиума на народите“ и от четвърт

век насам не го оставя на мира. Заклетият атеист е здрав човек, едър и набит като борец, ходи с високо вдигната глава и опънати рамене, сякаш надува духов инструмент, а лицето му има такъв уверен израз, като че иска да каже: „Не вярвам в духове!“ Аврам Филипов е и красавец, а това ми се струва някак неестествено за един философ, особено ако го сравним с ония великани на духа с постни физиономии, които едва си крепят главите на раменете. Хиляди пъти бях минавал покрай вратата му на първия етаж и толкова пъти бях виждал името му, написано с големи черни букви на месингова плочка с всичките му фирми и звания, а ето че веднъж, преди шест години, се срещнахме долу на входа и вместо Аврам Филипов го нарекох Филип Аврамов, може би защото името му се бе набило като трън в главата ми в обратен ред, както го бях виждал на влизане в жилището. Той пребледня и ми напомни с такава жестока вежливост истинското си име, че на свой ред аз пък се изчервих и му се извиних още по-вежливо, но оттогава човекът престана да ме познава. И с основание, защото името му стои като емблема по страниците на вестници и списания, витае из етера, а аз да го сбъркам! Че и Чехов би се разсърдил, ако някой му речеше: „Павел Антонович, четох с голямо удоволствие последния ви разказ.“ Ще се разсърди и Толстой, ако го наречем Николай Лвович. А и кой ли автор няма да се разсърди, ако сбъркаме името му?

Тъкмо този епизод с името си разказваше Аврам Филипов, когато пристигна лекарката. Тя бе успокоила с инъекции съседката от долния етаж и дойде да прибере свежърва си, която вече цял час слушаше как ме одумват и като всички глухи непрекъснато питаше за кого става дума. Обяснявах ѝ за кого става дума и тя викаше, колкото ѝ глас държи: „Ааа, такъв си е, такъв си е, знам го аз него!“ Дойде и съпругът на успокоената съседка и каза, че водата продължава да тече от тавана им като из ръкав. Е, от моя страна това вече на нищо не приличаше! Подсушил съм си паркета, гледам си кефа, а че водата продължава да тече от някоя спукана тръба в долния етаж и в съседния апартамент, не искам и да зная, не отварям, не отговарям и по телефона. Съседите започнаха да удрят с юмруци по вратата и да я натискат с рамене. Възмущението им се превърна в истерично любопитство да узнаят на всяка цена що за идиотщина от моя страна е да не си показвам носа навън, когато толкова народ стои пред вратата ми от час и половина насам. Както се виждаше обаче, ако бях се показал на прага, нямаше да ми се размине само с въпроси и упреци, а като нищо щяха да ме прекарат „през редицата“. Лекарката, която бе наминала само за минутка, също бе заинтригувана и тя даде идеята да пратят за човек от „Изгубен ключ“ и да отворят вратата ми пред свидетели. Едно момче изтича до близкия „Изгубен ключ“, но „Изгубен

ключ“ бил в ревизия. И тогава решиха всеки да опита със свой ключ да отвори вратата на моето безумно упорство. Някои пъхаха по цели връзки ключове в бравата ми, но напразно. Последен опита Аврам Филипов и, представете си, още с първия ключ отвори. Съседите му казаха „браво“ и отстъпиха малко назад, а някои слязоха чак на долната площадка. Щом на Аврам Филипов се падна честта да отвори вратата ми, тази чест го задължаваше и пръв да влезе в жилището. Впрочем от петнадесет години той влизаше за пръв и последен път в моето жилище.

— Както и трябваше да се очаква, другарки и другари, тук е истинско море!
— каза Аврам Филипов, като влезе в антрето и запали лампата. Той зашляпа из кухнята, надникна в хола и в работната ми стая, върна се в антрето и със задоволството на откривател съобщи, че навсякъде е вир-вода, липсват само „лодки за разходки“.

— А него няма ли го? — запитаха съседите.

— Хвъркнал от четвъртия етаж — зловещо се пошегува Аврам Филипов. — Моля, заповядайте! Имам приятното предчувствие, че...

Философът, есеистът, журналистът и прочие не успя да обясни какво е приятното му предчувствие, но че изпита неприятно чувство поне в първия момент като ме видя, това той сам показва съвсем нагледно. Вратата на спалнята, където бе пропуснал да надникне, се отвори от течението, той погледна вътре, видя ме да лежа полуудавен на пода и изрева: „Аааа!“ Това мощно възклицание отекна по цялото стълбище, но някак неопределено — можеше да се изтълкува като израз на тържество (на приятното му предчувствие), а можеше да бъде израз и на голяма изненада. Краката му се подгънаха и той падна наред антрето. Съседите отстъпиха назад, само лекарката влезе и се опита да го повдигне.

— Какво ви стана?

— Ъъъъм!

— Но кажете!

Както стоеше на четири, философът повърна върху мозайката, измуча нещо с разлигавена уста и посочи към спалнята. Лекарката влезе в спалнята и спокойно пристъпи към мен. Тя веднага разбра, че съм свършил, и все пак провери пулса ми, а после взе да души из стаята и да занича под леглото и

ъглите. По всяка вероятност не бе видяла в дългогодишната си практика мъртвец при такива нелепи обстоятелства и в такава необичайна поза. Та и сам аз, като се видях втори път, неволно огледах стаята да открия следи от алкохол, подведе ме не само безгрижно вдигнатият ми крак на леглото, но и лицето ми. По него нямаше никакви следи от предсмъртни конвулсии, а глупавата гримаса на устата ми кой знае как се бе превърнала в иронична усмивчица, сякаш преди да пропусне душата ми навън, бе извикала с пословичното равнодушие на спартанец: „Ела, презряна смърт, не ми пука от теб!“ Лекарката, разбира се, не откри никакво достойнство в израза на лицето ми, а на всичко отгоре като че се почувства професионално засегната, задето не успя да констатира, че съм свършил вследствие на безпросветно пиянство. Освен това случаят я задължаваше да се обади, където трябва, за освидетелстване на смъртта и за други формалности от този род, днес имаше свободен ден, чакаше я много домашна работа до обед, а следобед трябваше да пътува до Пловдив във връзка с едно неотложно наследствено дело. Та затова жената ме погледна с известна неприязън (Сега ли намери, да те вземат дяволите!), свали крака ми от леглото, както се сваля дърво, запали цигара и излезе при съседите с мрачно лице. Но съседите бяха разбрали от Аврам Филипов каква е работата и се бяха прибрали по домовете си.

5.

Пред вратата ми остана една деветдесет и шест годишна старица, само кожа и кости, прегърбена като камила, но още държлива и чевръста. Така я бяха нарекли и децата от квартала — баба Камила. Тя живееше в другия вход на втория етаж със син и снаха, които отдавна бяха станали свекър и свекърва, дядо и баба на внуци и правнуци. Голямата фамилия заемаше два съседни апартамента. Баба Камила, освен че прилича на едногърба камила, е известна в квартала още и с това, че отглеждаше на терасата цяло стопанство, едно микростопанство, разположено на шест-седем квадрата, в което имаше по един корен или стрък от всяка селскостопанска култура: царевица, слънчоглед, боб, пшеница, ечемик, пиперки, лук, чесън, имаше една зелка, една нискостеблена праскова и ябълка петровка, които даваха плод. Сред тази пищна флора, отглеждана с японска вещина и упорство, живееше самотно и охолно един герест петел, наречен пак от децата по прякора на бабата — Камилан. Този бе Камилан XV с ръбест като бичкия гребен и две бели рогчета над обиците, та приличаше на въплътен дявол. Предишните четиринайсет станаха изкупителна жертва на погражданения квартал, т.е. на самата столична цивилизация. Тенори или басы, те бяха все гласовити певци и даровити метеоролози, предугаждаха безпогрешно промените в

атмосферното налягане и относителната влажност на въздуха и в ранно утро будеха някои будущи старци. Но това се случваше преди много години. Оттогава всички, поколения след поколения, свикнахме с тяхното кукуригане, както се свиква с градски часовник, ала всички ние през онези години непрекъснато протестирахме и се възмущавахме от присъствието на петел в квартала. Петел на тераса в столично жилище е, разбира се, малко необичайно и забавно, а може би и смешно, ала ние не се усмихвахме снисходително на това петлюво хоби, ами направо се оскърбявахме. Нашият протест избухна още преди петнайсет години съвсем спонтанно, превърна се във всеквартално движение за защита на спокойствието на трудещите се и оттогава не слизаше от дневния ред на ОФ събрания. Решенията на събранията да се махне петелът от терасата бяха строги и не подлежах на обжалване, но все оставаха на книга, защото нямаше кой да ги изпълни. Баба Камила посрещаше представителите на властта начело с кварталния отговорник със себеотрицанието на доброволец в Балканската война. Терасата бе нейната заветна кота и тя бе решила да сложи костите си там, но да не я предаде жива на противника. „Петленцето ми никому нищо не струва, кукурига си, нека си кукурига, който не иска да го слуша, да си запуши ушите, аз как си запушвам ушите, кога пускате високи музики и се друсате до утрината, та къщата тресете, сичката Мара втасала, че до петлото опряла, откак човек се помни, все с петел е ставал от сън, пък вий се оплаквате, че кукуригането ужким ви събужда, хич не ви събужда, на утрината по целия квартал часовници дрънчат и едвам ви събуждат, въх-въх, войни горят, хора мрат, вий от едно кукуригане се оплаквате...“ и т.н.

Баба Камила пускаше всеки път тази скоропоговорка като картечен откос срещу противника и всеки път успяваше да всее смут в бойните му редици, защото стреляше безпогрешно по нашия снобизъм. Ние придавахме обществен характер на борбата ни с петлите, макар всеки от нас да знаеше, че тяхното кукуригане никак не ни дразни, а ни оскърбява. Когато поредният Камилан извикваше сутрин със звучно кресчендо „кукуриии-куу“, той сякаш извикваше в лицето на квартала „селяндуууриии“, а това ни действаше много неприятно, караше ни да се чувстваме някак гузни, като че сме узурпирали нещо, което смятаме за наше, а знаем, че не е наше. Да, имаше един такъв деликатен момент в тази работа.

Скоро се разбра, че терасата няма да се превземе с фронтална атака, а с обход по фланговете и дори откъм тила, по партизански. Сред внуците, правнуците и праправнуците на бабата имаше цяла дружинка пионери и на тях именно кварталната общественост не че възложи, а внуши по някакъв начин да се

заемат с петлите. Малчуганите бяха поласкани от оказаното им доверие и изпълниха възложената им задача с пионерска чест. Само няколко камилановци доживяха до старост, останалите изчезваха преждевременно и безследно като короновани глави след политически заговори. Бабата имаше вековен опит в отглеждането на деца, бе родила десет и погребала осем, като не се смятат всички внуци, правнуци и праправнуци, проходили и проговорили с нейна помощ, ала на първо време и през ум не ѝ мина да се усъмни в малките. Когато изчезна и предпоследният петел, тя взе грях на душата си и хвърли вината върху възрастните деца. Кой знае защо се поддаде на заблудата, че първородният ѝ син Маринчо е влязъл в съюз с чуждите, за да се отърве от тях, и подозрението ѝ падна върху него. Дядо Марин е седемдесет и пет годишен и за разлика от майка си, вече „издиша“ по малко, но тя му говори като на първолаче: „Не те ли беше грях, мами, да вдигаш ръка на петленцата? Не си вече малък, пък се водиш по ума на чуждите.“ Когато откри коварството на децата, предавано с години от поколение на поколение, тя се пресели на терасата и в хубаво време прекарва там до самия Камилан XV, свита на две върху няколко сандъчета.

(Този кратък епизод с баба Камила се просмука в разказа ми като вода в гъба и читателят, ако изпита отегчение, може да изстиска гъбата. За мен обаче тези странички са израз на най-искрена благодарност към нея, задето ми склопи очите и ми пожела на добър път към другия свят. Ей сега ще разкажа за това, но още две думи за бабата.)

Само допреди няколко години напролет я откарваха с москвича на село и отиваха да я приберат чак в края на ноември. Прекарваше сама-самичка в старата порутена къща. Ако поредният петел не бе изчезнал, вземаше го със себе си, ако бе изчезнал, купуваше друг, купуваше и ранни пилета, поръстваше ги до ярки, сееше и отглеждаше зеленчуци, а привечер отиваше на гробищата да прелее гробовете на рано починалите си деца и близки. Наесен заколваше ярките, консервираще ги в буркани, правеше всякакви видове туршии, конфитюри и сладка, събираше плодове от градината и полето (за което ѝ пишеха даже трудодни в стопанството), та москвичът правеше десетина рейса до селото, докато пренесе стотиците буркани, щайги и чували. Донасяше и петела още по-охранен и гласовит и, уви, още по-омразен на квартала. Бабата се оказа най-сигурният доставчик на многобройната челяд, а челядта ѝ се отблагодаряваше с това, че през зимата поредният ѝ петел изчезваше по най-мистериозен начин. Най-после дългогодишната ѝ неравна борба с квартала я изтощи и принуди на компромис. Един ден взе игла и прободе гласните струни на Камилан XV и

го лиши завинаги от певческата му кариера. Както споменах, и той като всичките ѝ петли имаше две рогчета на главата. Бабата ги бе присадила от шиповете на краката му, както баща ѝ присаждаше на петлите си рога, за да ги предпазва от зла участ — от десния шип на лявата страна на главата и от левия шип на дясната страна на главата. Щом онемя, Камилан XV стана ленив, лаком и скоро затлъстя като битолски просяк. Кварталът се успокои и потри ръце, тържествуващ от победата си във войната срещу петлите.

Столетницата не се прибра у дома си, като научи, че съм издъхнал, влезе при мен и веднага се зае да ме „уреди“. След като ме положи на леглото, лекарката си отиде и повече не се весна, а бабата намери из джобовете си две петстотинкови монети, затвори клепките ми и ги сложи върху тях, после прибра ръцете ми на корема една върху друга. Щом свърши тази първа и неотложна работа, слезе у дома си и повика момчето си дядо Марин да ѝ помага. Докато той търсеше ключ да спре водата от главния кран в мазето (съседите ме обвиняваха в нехайство, но и те не се сетиха да го направят), бабата се облече в черно, намери свещици, накъса цветя от терасата и двамата с дядо Марин дойдоха при мен. Намериха парцали из долапите и на бърза ръка пресушиха пода в цялото жилище.

Старицата открай време си бе чевръста, но малко по-късно, когато остана насаме с мен, бе обзета от истински трудов ентузиазъм, на лицето ѝ засия тържествено, мистично и заедно с това възторжено изражение, сякаш отдавна бе копняла да влезе в съприкосновение с тайнството на смъртта. През дългогодишното ни съжителство никога не бяхме разговаряли с нея, тя не ме и познаваше, а сега шеташе около мен с такова трогателно усърдие, щото човек можеше да помисли, че е очаквала с нетърпение да предам Богу дух. Спокойно и сръчно ме разсъблече, взе от гардероба сухо бельо и го нахлузи на тялото ми. Ей тъй, чистичък и премененичък да отидеш при дяда Господа, говореше тя, докато ми навличаше ризата и новия костюм, че иначе какво ще си рече той? Аз го викам при себе си, ще рече, а той ми идва необлечен и мокър.

Все тъй с удивителна за годините си сръчност свали картината от стената, окачи на мястото ѝ иконката на света Богородица, запали кандилце, наръси го с тамян, от кандилцето запали свещ и я закрепил между пръстите на ръката ми. Най-после донесе цветя от кухнята и стръкче по стръкче ги нареди около главата ми, тъй че, издокаран в нов костюм и с накичена глава, заприличах на цигански девер. Пък цветенцата, като стигнеш при дядо Господа, до краката му ще ги оставиш, да не си рече, че с празни ръце му отиваш. Ранко те вика

при себе си той, сине, щото си му скъп и мил. Грешниците ги държи тук колкото може по-дълго. Ето и мене, откога да ме е повикал горе, сто години тежат на гърба ми, ама воля негова, грешна съм, сине, затуй не ме иска още. А пък дечицата ми, шест момченца и две момиченца, от мънички ги прибра при себе си, да им се радва, от тегло и грях да ги уварди. Долният свят, сине, в грях гази като прасе в кал, а сега дечицата ми в рая седят до коляното на Бога и греят като осем звездици в небето. Ето и тебе ангелчетата ще те поемнат на крилцата си и при дядо Господа ще те отнесат и той при дясното си коляно ще те тури. Щом те вика по-ранко при себе си, до коляното си ще те тури, така да знаеш. Пред очите ти ще се отвори голямо ширине, по зелени поляни ще се разхождаш, до студени изворчета ще си почиваш, тревици и цветенца ще миришеш, ще радваш очите си с много чудеса, пък вечер ангелчета с песни ще те приспиват. И тъй довеки...

Бабата свещенодействаше с твърди и отмерени движения и продължаваше да ме ласкае, че дядо Господ ме вика предсрочно при себе си, защото душата ми е праведна, и досущ като ония философи, над които така яростно се надсмиваше някога чичо Мартин, ме уверяваше, че само „горе“ ще намерим истинското и вечно блаженство. Нямах нищо против, разбира се, да попадна в рая и да блаженствам навеки, макар че не се чувствах кой знае колко достоен за това велико благоволение. Навън грееше ярко пролетно слънце, а в стаята въздухът се сгъсти от тъжния и тежък мирис на тамяна, пламъчето на свещта се пропука и се наклони, две горещи восъчни капки потекоха и се втвърдиха в дланта ми, света Богородица с олющено и модернистично лице гледаше отчуждено от иконката, цветята траурно сведоха повехналите си листа, около мен се възцари непроникновеното и отвъдното, бабата малко по малко изпадна в екстаз, приседна в краката ми и думите ѝ се сляха в неясен речитатив. Като се заслушах в неясното ѝ пеене, разбрах, че ме оплаква. Жалбата ѝ се промъкна през откrehнатия прозорец и се понесе като тихо, зловещо виене в пролетния ден, окъпан в майска светлина, избуял в сочна зеленина, лекомислено опиянен от жажда за живот. Вековната добродетел на старицата ме трогна. Колкото и формално да ме оплака, тя ми възвърна донейде репутацията на почтен човек пред съседите, които ми обявиха бойкот и не благоволиха поне от куртоазия да махнат с ръка пред старта ми към небесните селения. Старицата все пак им показа, че и за мен се намери една душа да ми каже последно сбогом, нещо повече, макар и безименно, като на незнаен воин, тя ми даде благословията си за голямото пътуване и милостиво ме постави до коляното на самия дядо Господ.

След като ме „уреди“, баба Камила отиде в кухнята и веднага намери каквото ѝ трябваше, сякаш сама го бе поставила в хладилника и шкафа. Извади сирене, масло, хляб, изпържи си няколко яйца и седна да обядва. На масата имаше глава лук, наряза го и на всеки залък си гризваше от него. Всичките ѝ зъби, ситни и жълти, стояха непоклатимо и самоотвержено по местата си. Хрупкаше лука като мишле, мляскаше сладко и се облизваше, накрай обранията със залък хляб, изяде го и дойде да ме нагледа. Свещта догаряше в ръката ми, замени я с нова и оправи фитила на кандилцето. Както е известно, дяволът, щом подуши мъртвец, веднага се залоства до него и дебне сгоден момент да обсеби душата му. Той обаче се бои най-много от Божия кръст, от тамян и от запалена свещ, та моята благодетелка непрекъснато се кръстеше и ревниво бдеше да не би кандилцето или свещта да загаснат. При тази сигурна охрана дяволът можеше да обсеби душата ми само в случай, че ме прескочи или ме докосне котка. Това бе изключено, защото у дома нямаше котка, но за по-голяма сигурност бабата не се отлъчи от мен цяло денонощие. Никой, дори от домашните ѝ, не се весна да види как се справя сама с мен и дали не се нуждае от нещо. А и тя, изглежда, се чувстваше много добре в моята компания и никого за нищо не потърси. Приказваше ми за разни работи, без да се смущава от упоритото ми мълчание — за умрелите си дечица, за петлите си, за рано починалия си „човек“, за братята и сестрите си, къде живеят живите, къде почиват мъртвите, и така узнах, кажи-речи, историята на цялото ѝ родословие. По едно време приседна до краката ми и започна да разказва за сестра си Калинка и за някой си Ганко. „Гюзел“ Ганко му викаха, че беше хубавец и най-личен юнак в селото. По жътва снопите му най-тежки и стегнати, на кушия конете му най-бързи и гиздави, по сборове на пехливанлък никой не можеше да го надвие. Много моми го искаха, а пък той хвърли око на каква Калинка, ходиха, що ходиха по седенки и тя му се врече. Прати сватовници, ама тати ги върна още от вратата. Бяха се съдили с баща му за ниви, лоши думи си казали, та ни Ганковите искаха каква, ни нашите — Ганко. С каква по едно време се подмомихме, че тя вървеше година и нещо пред мене, мяхаме си като две капки вода, само дето беше по-височка с една длан. Заедно момувахме като две дружки и тайни си няхаме една от друга. Коги тати върна сватовниците на Ганко, каква ми каза, че ако не се вземат с него, ще си затрие живота. Аз пък думам на мене си, че ако се вземат с него, ще си затрия живота, щото и аз горях от мерак по него. Заричах се, клетви си давах да не мисля за него и от сърцето си да го пропъдя, че беше срамотно и грешно две сестри един да любят. Не ми даде Господ сила на камък да се превърна. А пък каква и той нищичко не знаят, само на мене се доверяват и надяват. Аз носех хабер от единия на другия коги и къде да се срещнат, аз ги вардех от страни, дорде се изприкажат. Вземи ме, мили Боже, думам си, от

мъки да ме отървеш! А то мъките били занапред... Заинатих се веднъж, няма да ви ставам поща, думам на кака, страх ме е тати да не научи. Траях ден, два, на третия сама спрях Ганко на пътя уж много здраве от кака да му кажа. Лех, Марийко, казва ми Ганко, веднъж балдъзка да ми станеш, златна гривничка съм ти купил, дето правиш туй добро на мене и на кака си! С очите си го пия, треперя като лист пред него, а дума нямам в устата си да му кажа, че златната му гривничка не ща, ами него искам, мили Боже, и никой друг. Ганко сякаш не ме вижда и чува, приказките и заръките му все за кака... Тъй мина близо година и по Димитровден, коги работата попривърши, намислиха кака да му пристане. Един ден, понеделник беше, тати отиде в града на скеля. Тръгнаха с мама, тя да остане в сестриното си село да извлачи малко вълна, та на връщане тати да я вземе. Кака ме прати да намеря Ганко и да му кажа, че вечерта ще му пристане. Тати и мама може да не се върнат, пък и да се върнат, уморени, рано ще заспят. Цял ден кръстосвах из село да срещна нейде Ганко и чак на мръкване го видях на кладенеца. Грабнах менците и хукнах нататък. Тичам, ама краката ми подсечени, сърцето ми стегнато на топ, ще се пръсне. Ей сега, думам си, ще се наговорим за пристанушата, кака ще си вземе бохчичката, дето сме я скрили от месец насам в плевника, ще отиде с него и Ганко няма да го има. Няма да го има и за мене живот няма да има... Нарекохме се с Ганко да чака кака в задната градина до бѣзака. Ако пък мама и тати се върнат по туй време, да я чака, докато си легнат. Вързахме и двете кучета, да го не усетят и залаят. Като притъмня хубаво, кака рече: „Е, Маро, да се простим, какиното, че каквото Бог покаже нататък. На мама и тати от мене поклон стори, да не ми се сърдят, че думата им надве направих. На Ганко съм се врекла, в негови ръце оставям живота си.“ Тъй ми приказва кака и ме прегръща, пък аз си мисля що не я тръшне болест ей сегичка, да падне и да не стане, че ако Ганко не е на мене, да не е и на нея. Тежък грях турих на сърцето си, родната си сестра поисках мъртва да видя. Мене да беше тръшнала болест, аз да бях паднала и да не стана!... Тогаз каруцата изтрополя и спря пред къщи. Калинко, Марийко, тука ли сте, викна тати, излезте да помогнете на майка си. Кака отърча навън при каруцата, а пък аз останах в стаята. Помаях се малко, дорде разпрегнат конете и пренесат туй-онуй в килера, и изтичах в плевника. Взех бохчичката, дето кака я беше скрила с малко чеизец, и право в градината при бѣзака. Ганко ме хвана за ръка и хукнахме в тъмното. Покрай плетищата, покрай плетищата и у тях. Нека си легнат нашите, дума Ганко, на утринна ще те заведе при тях. Мушнахме се в тъмната сая и седнахме на сеното. Той радостен, радостен, на ръце ме взе и като дете ме гали. Калинко, Калинчице, ей че се взехме и никой не може да ни раздели! Ами ти, шепне ми, що мълчиш, не се ли радваш? Що си се стегнала тъй, отпусни се. Ако и

да не сме още венчани, ний сме вече мъж и жена. А аз плача, плача, дъх не мога да си поема. Сърцето ми надве разкъсано, сега, думам си, трябва да му кажа коя съм, дорде не е станало късно, па каквото той реши. Ала не му казах... Ганко ме разпозна чак по видело. Нищо не ми продума, заведе ме при своите, честта ми от хорски срам опази. Трийсет години живяхме, десет деца му родих, лоша дума не ми каза, ала и сладка дума от него не чух. Не можа да обърне сърце към мене. Двете къщи съвсем се смразиха, у дома при мама и тати не стъпих, с кака ни се видяхме, ни се чухме. Ожени се в далечно село и там си остана. Дойдоха и децата. Хубави и здрави, да им се ненагледаш, а щом подраснат, без болест заляняват и като свецици гаснат. Едно подир друго, едно подир друго. Останаха ми само Маринчо и Станка. Бог ме наказва, дето зачерних два живота, а над дечицата ми се смили и ги прибра, да не теглят греха на майка си. И Ганко заляня. Имаше-нямаше петдесет години, легна и не стана. На доктор не поиска да се покаже, не каза и какво го боли. Мълчешката живя горкият, мълчешката си издъхна. Същия ден дойде хабер от какиното село, че и тя починала. Не можах до гроба да я изпратя и прошка да ѝ поискам. Божя поличба беше и туй, дето в един ден починаха Ганко и кака. Разделени живяха тука, а душите им ведно са били, та щом единият се въздигна нагоре, другият тръгна подир него. Там, пред Бога, още същия ден да се венчаят...

6.

Емилия и чичо Мартин не очакваха, че в резиденцията ще ги посрещнат така радушно и шумно. Голямата къща светеше отвътре и отвън като коледна елха. На околните дървета също бяха окачени разноцветни фенери, тъй че и дворът бе осветен, а пред входа на къщата бе постлан килим, покрит от край до край с горски цветя и треви. От двете страни на килима бяха застанали с карабини „за почест“ славните питомци на чичо Мартин и когато той пое ръката на Емилия и тя стъпи от файтона на земята, вдигнаха карабините към тъмното звездно небе и дадоха три пъти по три залпа. Пиршеството в нейна чест завърши в късни зори. Шестимата мъже бяха трогателни в желанието си да се покажат истински кавалери, трима от тях, между които и Аптараман, бяха сложили вратовръзки за пръв път и през цялото време се чувстваха като обесени-недообесени.

Така Емилия стана първата амазонка в нашия край, а злите езици я нарекоха и първата куртизанка, доколкото домът на разбойниците можеше да се сравнява със замъка на някой владетел или благородник. Някой някога бе казал, че порокът е елемент на прогреса и че строгият морал е нашето

отношение към хората, които не ни се харесват. Авторът на афоризма е искал очевидно да ни напомни истината, че всяка новост, каквато и да е тя, изглежда в очите на обществото като порок. Не бива, разбира се, да тълкуваме горния афоризъм в буквалния му смисъл, защото ще излезе, че прогресът е елемент на порока, което може и да е вярно, но е оскърбително за цивилизованото човечество. Всички осъдиха поведението на Емилия като библейско падение, когато научиха, че тя прекара цели двацет дни в дома на разбойниците. А през това време Емилия бе двойно щастлива — най-после имаше възможност да се отдаде напълно и свободно на любовта си към чичо Мартин и да изпита голямото удоволствие, че е успяла да погази предразсъдъците на своето общество, за да влезе в друго, непознато, любопитно, а може би и опасно. Ако бе попаднала тук при същите условия, но при други обстоятелства, навярно щеше да прекара тези двацет дни в приятно равнодушие, а сега живееше в състояние на щастливо изстъпление, всичко ѝ се виждаше необикновено, романтично и очарователно тъкмо защото го бе постигнала по своя воля. Макар да бе се стремила съзнателно и небезкористно към всичко това, едва ли ще се осмелим да я корим, тъй като тя искрено следваше своето увлечение, не допускаше, че върши нещо непозволено, както не допускаше, че причинява страдание на родителите си, или по-точно смяташе, че е глупаво от тяхна страна да се поддават на глупавото обществено мнение. Тя осъзнаваше по инстинкт, че личната свобода няма нищо общо с общоприетия морал, и с очарователна за годините си смелост се отдаваше на тази свобода.

Както и трябваше да се очаква, най-странни бяха отношенията ѝ с Иванчо Кутийката. След „годежа“ им, който предизвика толкова шум не само в обществото на нашия град, но и в цялата околия, сега тя се държеше с него като с изпитан стар приятел и верен съзаклятник, наричаше го г-н Кутиев, без може би да съзнава, че с това официално обръщение го унижава повече от позволеното. А г-н Кутиев, за когото цяла Добруджа знаеше, че е злочест пленник на разбойниците, и го окайваше с жални песни, полагаше всички усилия да направи гостуването ѝ колкото се може по-приятно, като че искаше непрекъснато да ѝ напомня, че тя е негова благодетелка за цял живот. Той знаеше например, че Емилия като ученичка се е увличала в езда, че баща ѝ едва бе успял да я отклони от това мъжко занимание, и още на следния ден ѝ подари ездитен кон и костюм за езда. Конят бе алест с бели чорапки на предните крака, тъй че като бягаше в галоп, сякаш прехвърляше пред себе си две бели топки. Казваше се Балдуин, бе кротък и обучен като в цирк и Емилия го яздеше с часове из пустата и безкрайна гора, облечена в зелен офицерски брич, кафяви ботушки и бяла жокейка, изпод която косите ѝ

изглеждаха смолисточерни до синьо. В тези часове тя изпитваше истинско удоволствие от люлеещия, плавен ход на Балдуин и напрегната от малко угнетяващото горско безмълвие, потъваше в преживелиците на един въображаем или прочетен в книгите свят, сражаваше се с допотопни зверове и всякакви чудовища, попадаше в плен на някакви екзотични и жестоки човечи, за да се завърне като легендарна победителка от тези тежки изпитания в гостоприемния дом на разбойниците.

Другата приятна изненада, която ѝ поднесе Иванчо Кутийката, бе ловната пушка, дваисеткалиброва дамска двуцевка, с фини сребърни инкрустации и великолепно изрязано в горната част на приклада лице на богинята Диана, което по чудно съвпадение приличаше на нейното лице. Емилия бе излизала само при краткотрайните и шумни ученически екскурзии до покрайнините на града и сега за пръв път изпитваше самотното съприкосновение с природата. Наистина Янко Марев, оня тридесетгодишен момък със сини плахи очи и изящни пръсти, каквито трябва да е имал Паганини, който пръв пристигна преди няколко години при чичо Мартин, винаги се намираше до нея или около нея, за да я учи на стрелба, но Емилия чувстваше до себе си смирената му и благоговейна преданост на кралски паж, а не и самия него. Присъствието му бе така ефимерно, че когато Емилия стреляше по някоя птица или животно, той успяваше да стреля едновременно с нея така дискретно, щото тя вярваше, че е улучила целта, и искрено се радваше на успеха си. Така тя навлизаше сама в природата като в мистично тайнство, ту трепетна и възторжена, ту сладостно безсилна пред това тайнство. От есенната гора лъхаше нежна тъга, листата на дърветата, храстите и тревите издаваха тихи печални стонове и те идваха от замаяващото многообразие на техните цветове. В ранна утрин гората биваше приласкана във влага и мекота, ботушките ѝ безшумно пружинираха върху килим от златисти листа, тъмните стебла на вековните дъбове загадъчно прозираха в синкавата мъгла, в небето се носеха задъхани крясъци на диви гъски и тогава Емилия чувстваше как природата я дебне с хиляди очи, приглушени шумове и звуци, които тя долавяше не със слуха си, а с вътрешното си напрежение. И все пак природата бе за нея една нова обстановка, където откриваше романтиката на краткотрайна самота, на размишления и смътни чувства и където всъщност придаваше най-голямо значение на самата себе си като героиня на въображаеми подвизи. Защото, щом обърнеше гръб на гората, забравяше всичките си впечатления от нея, както и чувствата, които пораждаха тези впечатления.

С лова не бе така. Още на втория ден улучи един див гълъб и с неподозирано любопитство изтича да го види. Гълъбът лежеше с прекършено крило и на човката му блестяха две рубинени капки кръв. Женската нежност и състрадание, които бе изпитвала към „горките птиченца и животни“, отстъпиха място на странно задоволство от сполучливия изстрел. „Браво, госпожице!“, каза Янко Марев с раболепно възхищение, когато тя взе птицата от земята и с гордост му я показа. Една сутрин видяха стадо сърни. Необезпокоявани досега от ловци, те лежаха на една полянка, източиха шии и любопитно насочиха уши към двамата. Най-едрата, вероятно и майка на стадото, първа предугади опасността, стана, тропна с крак и помръдна ухо, готова да побегне, но в този миг подгъна предните си крака и падна. Останалите наскачаха и мигновено се изгубиха в гората с грациозни скокове. „Браво, госпожице!“, изказа обичайното си възхищение Янко Марев и Емилия едва сега видя ранената сърна. Когато отидоха при сърната, тя направи усилие да се изправи с пречупените си крака и изплака като изплашено дете: „Мами-ии, мамии-и-и!“ Тези меки и звучни вопли отекнаха страшно в суровата, натежала от смърт гора. Сърната гледаше Емилия право в очите с плувнали в топли и бистри сълзи очи, пак като дете, което иска помощ от нея. Остър спазъм прониза сърцето ѝ, тя се обърна гърбом и запуши ушите си. „Олеле, как плаче!“ Докато убиваше птиците, имаше чувство, че не тя, а пушката прави това някак от само себе си, а сега почувства съвсем ясно и чу как по нейна воля, от самата нея, а не от цевта, се изтръгнаха сачмите и се забиха с остър плясък в тялото на сърната. Боже, каква съм жестока! — помисли си тя и усети как в нея се извърши нещо много значително и необикновено, което сякаш сложи веднъж завинаги плътна преграда между нея и доскорошното ѝ юношество, преминало в топли родителски ласки и домашен уют, в четене на трогателни книжки, които я учеха на милост, състрадание и героична саможертва за щастието на всички живи същества по земята. Тръгнаха за вкъщи мълчаливо, тя напред, Янко Марев на почетно разстояние след нея, праметнал през рамене закланата сърна. Емилия изпитваше лека отмала, детският плач на смъртно ранената сърна още отекуваше болезнено в сърцето ѝ, не можеше да се освободи от сложното и силно нещо, което я изпълваше с тревога и неясен смут и я караше да се чувства нова, непозната и някак чужда на самата себе си.

Мъжете тутакси се събраха в кухнята да видят сърната. Общественото им положение ги задължаваше да бъдат преди всичко отлични стрелци, но тъкмо това положение не им позволяваше да се пилеят из гори и поля, където можеха да ги очакват неприятни изненади. Не бяха изпитали треската на лова, но затова пък тъй искрено се удивяваха, че едно толкова младо и хубаво

момиче може да бъде ловец, и тъй непринудено поздравяваха и хвалеха Емилия, че на нея ѝ стана много приятно, тягостното чувство я напусна и започна весело да се шегува с тях. А на следната вечер празнуваха. В къщата нямаше жена готвачка, но трапезите за обед и вечеря биваха по-пищни и подредени с по-добър вкус от тези на официалните приеми, на които Емилия бе присъствала с баща си. За нея така си и остана тайна как „годеникът“ ѝ успяваше да приготвя и подрежда тези аристократични трапези, още повече че не забелязваше някой да се суети из кухнята. Тя виждаше, че на годеника му е приятно, или поне даваше вид, че му е приятно, да ѝ поднася нови и нови изненади, и за да му достави това удоволствие, не проявяваше любопитство за нищо. И добре правеше, защото Иванчо Кутийката се бе условил с Маврик Николаев, чийто чифлик се намираше съвсем наблизо отвъд гората, да приготвят там храната и да я донасят по два пъти на ден. Вие може би си спомняте Маврик Николаев, онзи чифликчия, при когото чичо Мартин отиде преди години през една зимна вечер да му иска три хиляди лева не защото му трябваха тези пари, а за да постави на изпитание за пръв път силата на своето лудешко дръзновение. Тогава Маврик Николаев стреля в него почти от упор и само неврастенията му попречи да пръсне черепа на неканения гост. Въпреки това чичо Мартин напусна чифлика едва сутринта със самочувствието на победител в капризната игра на живот и смърт и тръгна по широкия и объркан свят да търси свята, неизвестна и на самия него истина. Може би си спомняте и за балдъзата на Маврик Николаев, Дора, бившата възпитаница на букурещки пансион за благородни девици, която с щедрите си любовни ласки бе накарала чичо Мартин да се почувства в обятията ѝ като Нерон в обятията на Попея. Тя и сега живееше при Маврик Николаев като самотна млада жена и храненица, вечно изтомена от спомените си за „Малкия Париж“ и смъртно отегчена от липса на общество. Чичо Мартин запълваше от време на време тази въпиеща липса, макар и пътьом, по за една или две нощи, отдавайки се на безпросветното ѝ сладострастие, както изнуреният странник се отдава на чистото и топло легло. Маврик Николаев не само че не я упрекваше както по-рано за мимолетните ѝ връзки с разбойника, ами явно ги покровителстваше, като се правеше на глух и сляп. „Сватовството“ с разбойника поне засега му спестяваше неприятната изненада да получи някое писъмце, скрепено с печат от червен восък и червена копринена панделка, което хвърляше в постоянна тревога останалите чифликчии и заможни хора. Освен това Маврик Николаев започна да мисли, че Мартин не е всъщност разбойник, нито главатар на някаква политическа организация, а своенравен млад човек, който с лудешки риск се е поставил доброволно извън законите. Това стана, когато младият човек удостои една вечер балдъзата му с поредното си посещение и му върна

парите така, както ги бе получил — на табличка и с разписка, в която се казваше, че „организацията разполага с достатъчно средства и смята за свещен дълг да върне заемите на своите благодетели“. На младия човек тъй или иначе не му липсваше известно благородство, Маврик Николаев бе повече зарадван, отколкото обезпокоен от съседството му и с готовност се постави на негово разположение в лицето на секретаря му Иван Кутиев. На готвачите и слугите бе дадена строга заповед да приготвят храна „като за цар“, а на кочияшите да я откарват навреме, където трябва. То се знае, че в тази кулинарна експанзия вземаше най-голямо участие балдъзата. Надеждата ѝ за по-тясна и трайна близост с чичо Мартин бе възбуждана във всяко ястие, напитка, десерт или букет градински цветя тъй беззаветно, както е възбуждана любовта на селските момичета във вземането на кърпичките и кесиите за техните изгори. Тя се надяваше, че „царят“ ще узнае това, ще го оцени и както гласи нашенската поговорка, любовта му към нея ще мине първом през стомаха му, а после ще нахлуе бурно в сърцето му, за да остане там завинаги.

Благодарение на изтомената вдовишка надежда на тазвечершната трапеза не липсваше и „от пиле мляко“. Не липсваха и нови изненади за Емилия за ознаменуване на първия ѝ голям ловен успех. Иванчо Кутиятка се бе постарал да облагороди вековната дивота на голямата гора с последните постижения на цивилизацията и изкуството. Точно по средата на тавана висеше нова петромаксва лампа, която с тихо свистене пълнеше стаята с ярка светлина и придаваше на празничната трапеза още по-тежка тържественост и блясък. На единия край на масата бе поставено кресло от червено дърво с изрязана корона над облегалката и лъвски лапи на краката, тапицирано с овехтяла ясносиня коприна с цветчета на четирилистни детелини, същото кресло впрочем, на което балдъзата на Маврик Николаев и отсъстваща домакиня на тази пищна вечеря за пръв път бе изкушила така страстно чичо Мартин. На другия край на масата пък бе поставен патефон с огромна фуния, в която спокойно можеше да се побере един джазов квартет. Когато Емилия зае мястото си на масата, Иванчо Кутиятка постави мембраната на плочата, от кутията се чу нарастващо съскане и от това съскане се роди суха като оглозгана кост мелодия на фокстрот или марш.

С това завърши тържествената част на вечерята, но не и изненадите за гостенката. След като си пийнаха, момчетата разказаха живо и шеговито невероятни (но истински) истории от досегашната си жизнена практика, пригласяха на задъхания стар патефон, а по-късно даже играха ръченица по мелодията на някаква румба. Към полунощ Иванчо Кутиятка стана от мястото си, отиде при Емилия и мълком ѝ поднесе златен пръстен с голям

колкото лешник рубин. Момчетата, които знаеха по-добре от всеки бижутер цената на такъв пръстен, млъкнаха отведнъж и, който знае защо, заеха тържествени пози. Стойността на подаръка, както и жестът на техния секретар ги изпълни с мъжествено благоговение. Само чичо Мартин, облегнат на стола си и наклонил леко настрани глава, наблюдаваше със спокойна усмивка тази сцена, сякаш отдавна я бе предвидил. На Емилия даже ѝ се стори, че той изпитваше някакво нечисто задоволство, докато гледеше как секретарят му се измъчва от несръчността си да удостои една дама с подаръци и почести.

— За вас, госпожице! — каза Иванчо Кутийката, като подаваше пръстена с разтреперана ръка към ръката на Емилия, поиска да добави още нещо и млъкна с пресъхнали устни. Той целият изглеждаше пресъхнал — и ръцете, и лицето, та дори и гласът му, — само по слепоочията му се стичаха две струйки пот като по дърво, от което силният огън изтръгва последните капки вода, преди да го превърне на въглен.

И Емилия силно пребледня. Тя съзнаваше, че трябва да върне подаръка под безобидния предлог, че с нищо не го е заслужила, или да го приеме с някаква уговорка от висотата на гордото си снизхождение. Уверена бе, че жестът на „годеника“ ѝ не е безкористен кавалерски жест, в него тя долавяше някакво отдавна замисляно намерение, дълбоко потискано и съкровено и може би именно поради това толкова неумело поднесено. Никога не бе се съмнявала в хладнокръвието на този човек, а ето че той загуби самообладание и „затова, затова не бива да му подавам ръката си“. Но я подаде и подавайки я, погледна чичо Мартин за пръв път, откак се познаваха, с безпомощен смут и надежда да види в очите му някаква оценка на постъпката си. Чичо Мартин гледеше все тъй спокойно усмихнат как Иванчо Кутийката се опитва да надене пръстена на пръста ѝ, как халката не улучи пръста ѝ и падна на масата, а оттам — на пода. Параша преви мощния си гръб, взе пръстена и го сложи на масата. Това продължи няколко секунди и Емилия имаше вече и суеверния предлог, че щом пръстенът е паднал на пода, няма да ѝ донесе щастие, и отново погледна чичо Мартин, и отново не видя по лицето му ни укор, ни одобрение.

— Аз сама! — каза тя, надяна пръстена на пръста си и със същата ръка вдигна чашата. — Благодаря ви, господин Кутиев, за ваше здраве!

Тя изпи виното наведнъж, тръсна празната чаша на масата по харамийски, а мъжете гръмогласно и одобрително се засмяха. Алкохолът ѝ възвърна

дръзката увереност на малка палавница, която я правеше симпатична и съзаклятнически близка на тези мъже. Те бяха минали през иглените уши на досегашния си живот, за да стигнат до голямата къща сред гората по своя воля, и все пак независимият характер на младата и красива госпожица ги изпълваше с възхищение, нежност и другарска преданост към нея. Всички знаеха историята на лъжливия ѝ годеж с Иванчо Кутийката и не придадоха някакво по-особено значение на смешния и забавен епизод с пръстена. Напротив, почувстваха се в неудобно положение, че не са се сетили да изразят уважението си към госпожицата така красноречиво, и започнаха да бърникат из джобовете си. Оказа се, че и в джобовете на официалните им костюми, необличани кой знае откога, се намират такива „скромни подаръчета за спомен на госпожицата“, като златни и сребърни гривнички, обички, огърлички и даже една връзка с турски пендари. И цялата тази бижутерия, причинила кой знае колко радости и мъки на някои хора, се появи пред Емилия във вид на блестяща купчинка. Тя изпита отвращение, като си помисли, че щом приеме толкова скъпи вещи, тъй или иначе ще влезе в ролята на пълноправен член в обществото на тези галантни господа. В същото време съобрази, че кавалерската им щедрост не бе случайна, а обмислена — пръв да ѝ поднесе подарък секретарят им, а след него останалите. И в двата случая обаче техните подаръци елиминираха донейде подаръка на Иванчо Кутийката, а това бе най-важното за нея.

И все пак, когато се прибраха с чичо Мартин в стаята си, Емилия си даде сметка, че в ласките ѝ има нещо чисто женско и лукаво, пресилено и предумишлено, за да го предразположи към откровеност, а това бе сигурен знак, че гордостта ѝ все още не е успокоена. Никой от близките и познатите ѝ не подозираше каква изтънчена, почти порочна гордост, неприсъща на толкова млада жена, се криеше под изблиците на нейния буен, жизнерадостен характер, може би само чичо Мартин бе я открил, но никога, нито дори с намек не бе си позволил да я уязви. Сега той спеше (или се правеше, че спи!), а Емилия, както много пъти досега, си спомни оня тъжен есенен ден преди години, когато го изпрати с файтон извън града, падна в краката му и ги нацелува, както Магдалена бе целувала краката на Исус. Тя не бе на себе си от някаква необузdana екзалтация и все пак видя и завинаги запомни, че и той не бе на себе си и сякаш му стана страшно и непоносимо. Дали тогава не изпита презрение към порива ѝ за всеотдайност (защото бе спонтанен и обвързващ), или се почувства недостоен да я види в краката си? Ето тази загадка измъчваше сърцето и ума ѝ, щеше да ги измъчва и занапред. Ако сега се преструваше на заспал, за да пощади гордостта ѝ, той всъщност я оставяше да изнемогва от собствената си суета. Че бе проявила „жалка

суета“, като позволи да ѝ даде подарък човекът, когото презираше повече от всички, в това нямаше ни най-малко съмнение, толкова повече че веднага и безпогрешно бе отгатнала намерението му. Но ако Мартин наистина не бе отдал значение на пръстена „за вас“, както и на „приятните изненади“, то това бе най-страшното. Най-страшното и непреодолимото.

Емилия се заслуша в диханието му и с цялото си същество се увери, че той спи дълбоко и непробудно. И тогава до слуха ѝ се докоснаха звуци от музика. Тихи и тънки като игли, те сякаш се промъкваха през порите на варосаната стена и все пак тя долови мелодията на шлагер, който изплакваше фаталната си изповед: „За мен ти си морска сирена, морякът удавник съм аз.“ Емилия отметна завивката и слезе от леглото. Не се боеше вече, че ще събуди чичо Мартин, наметна шала на раменете си и излезе боса в тъмния коридор.

Риданията на „удавника“ я водеха като нишки към вратата, през една от тяхната, под която светеше тънка ивица. Но и да не светеше ивицата, тя знаеше, че това е стаята на Иванчо Кутийката, както знаеше, че ще отвори вратата и ще влезе. Ала не знаеше защо трябва да влезе при него — да му каже очи в очи, че го презира, да го утеши или да му отмъсти. А може би знаеше защо отива при него, само че не можеше да го назове с думи.

Чувстваше го в себе си и в същото време го виждаше отразено в тъмнината като неясна картина без размери, с преливащи се ту ярки, ту избледняващи до сиво образи и цветове и тази цветна вакханалия, както бива в съновидение, едновременно излъчваше ридаещи звуци на едно мизерно, отблъскващо страдание и весели, победоносни трели на просташко самодоволство. Виждаше и своя образ в хаоса на тези луди цветове и звуци, разкъсан и деформиран, но и себе си не можеше да назове с думи. До вратата имаше само няколко крачки, но това бе дълъг, изнурителен път. „Дали не съм пияна?“ — помисли тя и си спомни, че бе пила само две чаши вино, едната наведнъж в самото начало, а другата до края на вечерта. „Ето, усещам как ходилата ми се отлепват от клея, защото дъсченият под е още нов, усещам как отлепването започва от петите и свършва до пръстите на краката ми, чувам неприятното звекане, което разнася миризмата на клея. Как ще съм пияна! Трябва да се овладеея и да се върна, ето всичко!“ Но докато мислеше така, тя пристъпваше напред като сомнамбул, съзнаваше, че се движи именно като сомнамбул, и все пак не се връщаше назад. През светлата ивица под вратата се промъкваха все по-плътни същите пресипнали ридания, които предизвикваха у нея страшно отвращение. „Плачи ти, сърце!...“

Натисна леко бравата, влезе и застана сред стаята. Иванчо лежеше по гръб на края на леглото, за да може да стига до патефона, поставен на стол до главата

му. Лежеше облечен и обут, с извити ръце под тила, унесен в дрямка. Изглежда, че усети чуждото присъствие най-напред с обонянieto си, защото ноздрите му започнаха да се разширяват и да душат. Моряшките ридания свършиха и плочата застърга на празно. Той отвори очи и видя Емилия. Гледа я няколко секунди, като че искаше да свери възприятията на обонянieto си с тези на зрението, и едва тогава се увери, че тя стои сред стаята с тъмен шал на раменете.

— Госпожице! — тихо каза той, без да помръдне, сякаш бе разпнат на възглавницата. — Аз ви очаквах...

— Очаквахте ме! Сега! — Емилия се усмихна с нескрито презрение, но вътрешно бе поразена от неговата увереност.

— Да, знаех, че ще дойдете... Непременно ще дойдете...

Той наистина я бе очаквал по силата на някакво свое предчувствие, което така силно поразя Емилия, ала не очакваше нищо добро от нейното посещение. Тя бе дошла, и трябваше да дойде, само със съгласието на Мартин (иначе не можеше и да бъде!), за да му хвърли пръстена в лицето, а може би и да му „върне“ лъжливия годеж. Очакваше я още от момента, когато не успя да запази самообладание и изпусна пръстена на пода. Всъщност той едва сега осъзна напълно докъде бе стигнал с необмислената си постъпка, стана от леглото и зачака развързката, а тя бе съдбоносна за него. Иглата на мембраната изпука върху пукнатина на плочата и спря. Настъпилата тишина като че го притисна тежко от всички страни и го лиши от неизменното присъствие на духа при всякакви обстоятелства. Когато заговори, Емилия разбра с интуицията си, че той стои за пръв път срещу някого обезоръжен, с голи ръце и искрен. И това също я поразя.

— Госпожице! — каза той, като я гледаше с трескава безнадеждност в очите. — Аз ви очаквах с ужас! С истински ужас... Злоупотребих с вашето благородство. Ето и сега, докато ви очаквах и треперех вътрешно, аз се престорих на задрямал. Лошо излезе, признавам, лошо и смешно. Ето, виждате ли, не искам и да зная, че ще ме посетят в полунощ при... такива обстоятелства. От подлост, а подлостта се ражда от безсилието. Аз ви оскърбих и съжалявам! Познавам ви добре, за да ви моля за извинение, и все пак извинете ме, ако можете, някак си... Макар че не аз... не аз, а някой друг ме подтикна. Да, жалък съм сега. Но вие не бива да ме презирате за това, че станах ваше оръдие, за да се прикривам зад гърба ви, от лесна изгода. За

всичко друго можете да ме презирате, но не и за това. Аз сам и без вас щях да тръгна по пътя, по който вървя сега. Срещата ми с вас е една житейска случайност. Ето това, само това искам да знаете!

Иванчо млъкна, като продължаваше да я гледа в очите и по всичко личеше, че нито има, нито пък желае да каже нещо повече. Емилия пристъпи към него, вдигна бавно двете си ръце, обхвана главата му и го целуна по челото. Целуна го мълком с върха на устните си и излезе от стаята.

7.

След всичко това на сутринта трябваше да последва някакво обяснение между двамата. Емилия спа до късно и се събуди бодра, както често се случва след кошмарни сънища. Щом отвори очи, тя си спомни за снощното посещение при Иванчо Кутийката именно като за кошмарен сън, а когато се събуди напълно, остро изпита вината си за това посещение. Ако чичо Мартин бе при нея, тя щеше да му разкаже за приключението, което бе предприела, за да накаже „годеника“ си за неговата дързост. Друго обяснение тогава нямаше за случая. По-късно, когато нейният „паж“ Янко Марев ѝ поднесе закуската и размени с нея няколко ласкави думи, тя почувства, че вината за снощното приключение не гнети така тежко съвестта ѝ. И до обед, докато скиташе сама из околността, не се вълнуваше толкова за постъпката си, колкото за това, че не бе имала възможност веднага да я сподели с чичо Мартин. След няколко дни някак си не можеше, а и не желаше да му изповяда вината си.

Внушаваше си, че мигът на изповедта е пропуснат, и то по негова вина. Той бе длъжен, казваше си тя, ако е бил буден, да се заинтересува защо съм напуснала леглото му късно след полунощ и къде съм ходила. Ако пък не е бил буден, което е повече от съмнително, длъжен бе също така, още като се прибирахме, да прояви някакво отношение към нелепата сцена, която се разигра на вечерята. Между другото Емилия имаше известно основание да се съмнява, че чичо Мартин се е преструвал на заспал. По нашия край отдавна се знаеше, че той спи с отворени очи, а разправяха още, че имал толкова чувствителен слух и обоняние, щото можел да чува и подушва по миризмата хора и животни от голямо разстояние. Това бе вярно, както бе вярно, че стреляше с карабината си безпогрешно, без да я прикладва. Тези навици той бе придобил още от времето, когато скиташе сам по света и се осланяше единствено на сетивата и оръжието си. Емилия бе чувала за тези неща, сама познаваше бързите му рефлексии, ала не знаеше, че чичо Мартин спи със затворени очи само в леглото на жена, иначе едва ли щеше да гадае толкова много дали през оная нощ се е преструвал на заспал, или не.

Тя съзнаваше, че като търси смекчаващи вината си обстоятелства в настъпилите събития или в други незначителни неща, това от нейна страна най-малкото не е почтено, както съзнаваше, че мълчанието ѝ можеше да се окаже съдбоносно за по-нататъшните им отношения, измъчваше се все повече и все пак отбягваше да заговори за вината си. Очакваше той пръв да отвори дума и независимо от това, дали ще я осъди, или не, щеше да разбере отношението му към нейната постъпка. Великодушен ли е, или равнодушен — ето кое бе най-важното за нея. Но стана така, че чичо Мартин или не намери подходящ момент за разговор, или, което бе още по-лошо, не желаше и тя да му напомня за случая. Тъй че обяснението, което очаквахме между тях, изхождайки от характерите на двамата, сега-засега не последва.

На сутринта чичо Мартин стана, когато тя спеше, а след около час пристигна Коста Кавадаров, негов връстник и съученик от гимназията. Двамата приятели не успяха да се осведомят взаимно за здравето си, когато Параша влезе при тях да пита за нещо и между другото спомена, че току-що срещнал владиката да се лута из гората. Кочияшът му се заблудил и се „нахакал“ в някакви непроходими гъсталаци. Параша познал владиката („Имали сме веднъж работа и с него!“), целунал му ръка и обяснил на кочияша му как да излезе на правия път. Чичо Мартин веднага нареди да го настигнат и поканят на гости, но като размисли, яхна коня си и сам настигна файтона на владиката. Ако дядо владика бе заподозрял в каква бърлога отива, положително щеше да загуби ума и дума и да прочете последната си молитва. Но той бе сериозно обезпокоен от дългото лутане из дивата гора, както и от далечните пушечни изстрели, които се чуваха, посъветва се с протосингела и прие поканата на младия мъж да отдъхнат и да продължат по правия път. Освен това младият и любезен мъж, който се представи някак стеснително и неопределено, а дядо владика го взе за местен чифликчия, изведнъж му вдъхна доверие и особено го поласка настойчивото му желание Негово преосвещенство да удостои него и другарите му с краткото си посещение, „което сам Бог бе предопределил с явна поличба“.

В резиденцията настъпи необикновено оживление. След като снеха от себе си всички неподходящи за случая дрехи и вещи, момчетата на бърза ръка се превърнаха в кротки миряни и придадоха на лицата си израз на християнско смирение. Щом файтонът спря пред къщата, те едва изчакаха дядо владика да слезе и един през друг се втурнаха да му целуват ръка. Дори и Аптараман, син на най-безбожното племе в света, се вреди между другите и напъха черната си муцуна в широкия като фуста владишки ръкав. Само Емилия не се появи, защото по това време скиташе из околността и от време на време

даваше по някой изстрел. След неприятното лутане из слепите горски пътеки дядо владика бе искрено затрогнат от тържественото гостоприемство, хвана големия сребърен кръст, който висеше на шията му, и с блага усмивка благослови всички. Той забеляза по лицата им смирена готовност да се поставят на негово разположение и си помисли, че никога и никъде не бяха го посрещали с такова християнско благоговение. А когато пристъпи към голямата каменна къща и не видя нищо, което да напомня за земеделски труд, неочаквано му мина през ум дали младият мъж не криеше зад настойчивата си покана някаква изненада, дали например не бе попаднал в някое закътано манастирче, което трябваше да се числи към неговата митрополия и за което по някакво чудо не знаеше досега. Но той не видя наоколо черква или дори параклис и тогава пък си помисли, че най-вероятно се е озовал в гнездото на някоя религиозна секта, за която също не знаеше досега.

Така приятно заинтригуван, той се прекръсти пред прага и влезе в дома на разбойниците. Нетърпелив съм да разкажа как дядо владика прекара там и какво му се случи, но ето че едно неотложно събитие ме принуждава да прекъсна разказа си и това събитие е предстоящото ми погребение. Съгласете се, че е любопитно човек да присъства на собственото си погребение, когато има тази възможност и в никакъв случай не бива да я пропуска...

8.

Весело беше моето погребение...

(Стар шлагер)

То не бе тържествено и многолюдно. До вечното ми жилище дойдоха да ме изпратят всичко шест души. Един от секретарите на Съюза на писателите по служебно задължение, както и домакинът на съюза, двама колеги по „перо и маса“, на които бях одобрил и пуснал за печат по една книга в качеството си на редактор, поради което едва ли не ме уволниха от издателството; един от ония пияници лешояди, които прекарват повечето от времето си на гробищата, присъединяват се към погребалните шествия най-безцеремонно като най-добри приятели на покойния и пийват и хапват на трапезата за „Бог да прости“. И най-последен приятел от казармата, на когото в продължение на две години бях съчинявал любовни писма, благодарение на които успя да се ожени за сегашната си съпруга. Никога дотогава не бях възвеличавал толкова много една жена, не бях описвал любовните трепети на едно сърце,

нито бях предричал тъй бляскаво и щастливо бъдеще на един брак, без дори да съм видял портрета на жената, за която съчинявах писмата си. По-късно, когато видях „обекта“ на любовните си излияния вече като съпруга на приятеля ми, изпитах остро чувство на угризение и оттогава реших никога вече да не пиша любовни писма.

Положиха костите ми в земята на „Бакърена фабрика“, защото в Централните софийски гробища не ми дадоха гроб. За да се установя там за цяла вечност, трябваше да отговарям на някои условия. Първо, да имам фамилен гроб, в който да не е погребан някой от близките ми преди повече от осем години. Второ, да съм активен борец против фашизма или да съм син на такъв борец. Трето, да имам чуждестранна валута, за да си купя гроба и честта да стана съсед на гореспоменатите антифашисти. Това обаче не означава, че „там, горе“ ще се прилага класово-партиен подход. „Там“ може би моя посмъртна светлост ще заеме място в центъра, защото е казано, че привилегированите на този свят няма да отидат в рая.

Едва ли щях да си спомня за погребението си, макар да е първото събитие по пътя към небитието, ако природата не бе решила да го ознаменува по особен начин. Известно е, че най-младият и буен месец на пролетта — май, търси къде и как да изразходва неудържимо напирателната в него енергия. Като всеки младеж той буйства безпрепятствено, неуморно и безсрамно, за да се отдава безогледно на любовни оргии, да расте, цъфти и завързва. Той подбужда жените да се освобождават от „диктатурата“ на зимното си облекло, смело да излагат на показ своите прелести и така да оскверняват целомъдрието си.

А какво направи този лудетина в деня на моето погребение? Когато дойде време да спуснат ковчега ми в гроба, откъм северозапад задуха силен вятър и подгони по небето цели стада облаци с увиснали космати кореми. Сред тях проблясваха червени зигзаги на светкавици, последвани от силни гръмотевични гърмежи. Опечалените поглеждаха неспокойно към небето, готови да изтичат към погребалната зала, но един от колегите ми каза, че когато има силен вятър, светкавици и гърмежи, дъждът обикновено отминава и небето се изяснява. Съюзният секретар извади от джоба си надгробното слово, но едва прочете първото изречение — „Смъртта ни отне един ценен труженик в полето на нашата литература“ (докато по-рано твърдеше обратното), когато гъстите и дебели като въжета струи на дъжда заплующа по листа с надгробното му слово и по главите на опечалените.

Но бедата и сега не дойде сама. Заваля градушка, едра като лешници, върху главите на опечалените. Те се затичаха в непрогледната ледена пелена на стихията, проклинайки желанието си да ми кажат последно сбогом. Когато се прибраха в погребалната зала, бити от градушка в прекия смисъл на думата, те вече ме ненавиждаха посмъртно. А моя посмъртна милост си лежеше в ковчега недокоснат от стихията и дори се забавляваше да слуша ударите на ледените лешници по капака на ковчега. Този бе един от малкото случаи преди и след смъртта ми, когато ми провървя като на многопателия легендарен неудачник Марко Тотев. Когато го погребвали, завалял силен дъжд и намокрил всички опечалени до кости, само той останал сух под капака на ковчега си.

Домакинът на съюза едва бе намерил място да залепи некролога ми на лицевата страна на писателската сграда. Тази стена открай време бе облепена с некролози така плътно, че на влизане в сградата първа ме посреща смъртта с очите на покойните колеги.

Така тази стена се бе превърнала в стена на мъдростта. Тя напомняше на пишещите братя, че след успехите, славата, завистта и клеветата, след доносничеството в съответните служби на Държавна сигурност, наградите и отличията, те стигат до стената с некролозите.

Моят некролог бе най-пресен, миришеше още на печатарско мастило. Един мастит критик бе съчинил текста. Беше написал толкова и все отрицателни статии за съчиненията ми, та бях започнал да си мисля, че Господ го е назначил за помощник на архангел Михаил да отнесе един ден на небето бедната ми съчинителна душица. Сега обаче бе осенен от такова славословие, че ако бях жив, не щях да понеса товара на толкова много слава. Само някакви си двајсетина реда бяха достатъчни да се убедя, че макар и посмъртно, правдата винаги възтържествува, освен ако критикът не бе изразил чрез тези редове радостта си, че отсега нататък няма да му създавам грижи.

Приживе имах навик да чета некролози. У нас те са много като в никоя друга страна по света и човек не може да ги отмине, без да им хвърли по един поглед. Почти всяка входна врата, стена или ограда е нашарена с тъжните вопли на близките на покойниците. Трудно може да се обясни това публично споделяне на скръбта от загубата на близък човек. Може би споделяната скръб, макар и с непознати, се понася по-леко? За съжаление обаче понякога

жалбите на опечалените се превръщат в забавно и дори смешно
словотворчество.

„Ваньо, скучно ми е без тебе!“

„Бъди спокойна, скъпа моя! Няма никога да ти изневеря със сърцето си,
защото жените, с които се срещам, не са хубави и добри като теб!“

Често мъката на починалия се излива в мерена реч.

„След всяка жена се заглеждам,

очаквам да си ти,

но празна е мойта надежда,

а сърце ми как тупти!“

„Смърт прекърши ухания жасмин

и остави мен самин!“

„Годините минават,

мъката остава,

сълзите ми текат

и не щат да спрат.“

„Не мога вече да гледам

на вратата черния креп.

Кажи ми, моля те, скъпи,

кога да дойда при теб?“

„Аз скритом още за тебе тъгувам
дори когато весел празнувам...“

„На улицата се заглеждам
във всяка чернокоса или руса.

Уви, не си ти, и отминавам
в сърцето с мъка и покруса.“

И т.н.

На обяд неколцината опечалени, след като бяха яли пердах от градушката, влязоха в писателското кафене да се постопят и отдъхнат. Седнаха, както се полага след погребение на приятел, да пият по една малка за „Бог да го прости!“. След всяка глътка ме споменаваха с добра дума, като изброяваха добродетелите ми: добър, честен, талантлив, безкористен, услужлив, верен приятел, справедлив редактор, с една дума — модел на съвършен човек. Но, както е известно на пишещите от цял свят, без една може, но с една никак не може. Тези „малки“ имат чудодейното свойство да превръщат скръбта в най-добро разположение на духа. След четвъртата „малка“ някой каза, че не бива да се увличаме в положителната си преценка за покойния, а да бъдем реалисти. (Всички се съгласиха с него.) Така де! Ако отсъдим трезво, той с нищо не беше повече от нас. Колкото до характера му, всички го знаем. Опак, противоречив, темерут, съмняващ се във всичко, скептик и в края на краищата — нихилист. Така де! Нека си бъдем реалисти! Припомниха случаи, когато съм оспорвал безспорните качества на някои (техни) книги и така изброиха всичките ми слабости и пороци, както преди това — добродетелите ми. Настроението им се променяше според броя на „малките“. Разказваха весели истории и вицове, караха се, спореха, смееха се, а ето че един запя някакъв шлагер и другите започнаха да му пригласят.

Бях чел, че някои племена посрещат раждането на човека с дълбока скръб, а смъртта му — с радост и веселие. Най-мъдрото отношение към човешкото битие.

9.

Философът Плотин твърди, че душата започва истинския си живот, след като напусне тялото. Същото казва и Еврипид, а именно че животът е смърт, а смъртта — живот. Приживе за нищо на света не можех да повярвам на тези древни господа. Сега обаче съм изумен от тяхната свише прозорливост и се питам как са могли да проумеят тази отвъдна истина, докато са били още живи. Имам вече възможност да проверявам истината им на „практика“.

Но и народът е прозрял една истина. След като напусне тялото, душата остава четиридесет дни на земята и след това се въздига в „горния“ свят за цяла вечност. Ето защо сега съм повече земен, отколкото небесен жител. А както съобщих в началото на своя разказ, още в мига на смъртта милостта ми се размножи в два броя — телесни останки и дух. Духът ми пък придоби свойството да се пренася мигновено и безпрепятствено когато и където си пожелае и да се претворява в каквото си пожелае, невидим, неуязвим от нищо и от никого. Да се пренасят във всяка точка не само на земята, но и в космоса, това е мечта на живите, която се осъществява само във фантастичните романи и филми.

Да, прави са били Плотин и Еврипид. Пълнокръвният живот на душата наистина започва след смъртта. Затворена в тялото като престъпник в затвор или концлагер за цял живот, изтерзана от безброй грижи и болести, от тъмни страсти и потисничество, от омраза и егоизъм, душата излита от затвора си като волна птица и се устремява към света. Моята бедна съчинителна душица най-напред поиска, разбира се, да се наслади на самото летене из безкрайния простор на битието. Направих кръг над София, а след това прелетях над цялата страна.

Какъв простор! Каква свобода!

Приживе светът непреодолимо бе ме привличал, а няхах средства и паспорт да го обиколя и разгледам. Както вече споменах, приживе бях си купил хубав куфар и шлифер и ги предлагам на познати и приятели да ги ползват при пътуванията си из чужбина. Когато ми ги връщаха, дълго ги съзерцавах, упоен от мириса, който носеха със себе си, и изпитвах странното чувство, че сам аз съм пътувал и виждал непознати страни. С времето започнах да се

превъплъщавам не само в куфар или шлифер, а и в ония, които пътуваха с тях. Така посетих много страни в няколко континента.

Но това бяха въображаеми пътешествия, а впечатленията ми от тях — прочетени от книгите, мъгляви и неясни като сънища. Сега можех да обиколя света с бързината на светлината, само че, както бива при толкова голям избор, не знаех откъде да започна. Докато се колебаех така, погледът ми попадна на парче вестник, на което пишеше, че някъде към Северния полюс е изригнал вулкан. Колко му е да го видя, казах си и в същия миг се озовах там. Отдалече видях огромни огнени езици сред безкрайната ледена пустиня, това необичайно зрелище бе изригналият вулкан. От дълбините на земните недра бликаше и клопочеше огнена лава, преливаше от кратера и течеше към близкото море. Наоколо бе смъртоносно горещо, носеше се тежка миризма на изгоряло, а околните ледени блокове се топяха. Бях зашеметен от тази страшна стихия и дълго не можех да се отдалеча от нея.

На връщане от Севера зърнах едно стадо китове. Плуваха спокойно и изхвърляха струи вода като гейзери. Най-големият плуваше най-отпред. Стори ми се огромен като кораб. Стъпих на гърба му и си спомних оня хумористичен епизод от Библията, в който се разказва как Господ заповядал на пророк Йона да отиде в някакъв град да проповядва на гражданите му да престанат да вършат зли дела, че иначе ще ги накаже много жестоко. Йона е знаел, изглежда, колко са страшни бандитите мафиоти в този град и отишъл да проповядва в друг град. Качил се на някакъв кораб и тръгнал в открито море, накъдето корабът го отведе. Изглежда, че Йона е бил наивен или не е бил кой знае колко вярващ в своя Господ, за да си помисли, че може да се скрие от очите му и да избегне наказанието му. Надигнала се страшна буря и корабът започнал да потъва. Моряците хвърлили жребие, за да узнаят заради кого иска да ги накаже Господ. Жребиято се паднало на Йона. Нямамо как, той си признал, че не е изпълнил заповедта на Господа, и сам пожелал в порив на самокритика да го хвърлят в морето, за да се спаси корабът. Моряците изпълнили желанието му.

Йона не знаел да плува и започнал да се дави. Тогава Господ заповядал на един голям кит да го глътне и Йона прекарал три денонощия в утробата му. Разкажал се за греха си и Господ заповядал на кита да го изхвърли на сушата. Йона отново тръгнал да проповядва заветите на Господа.

Любопитно ми бе да узная как се е чувствал пророк Йона в утробата на кит и реших да се вмъкна в нея. Издебнах, когато китът разтвори челюсти да

гълтне ято рибки, вмъкнах се в устата му, а оттам — в утробата му. И какво да видя! Там седи възрастен мъж с плешива глава и дълга като кълчищна къделя брада, с гъсти бели вежди, а под веждите — черни живи очи. Изненадата на двама ни бе толкова голяма, че дълго се гледахме и мълчахме. Утробата на кита бе широка колкото една стая. Чуваше се лек шум от дишането на кита и от бавните удари на сърцето му.

Мъжът бе облечен или увит в нещо като бял хитон. Стана от мястото си и се изправи срещу мен.

— Кой си ти и как попадна тука? — запита ме той безкрайно учуден, но и радостно възбуден. — Не се бой от мене, отвори устата си и говори! Аз съм пророк Йона.

Отворих уста и му се представих. Казах му от каква народност съм, обясних му къде се намира България. Казах му, че пребиваването му в утробата на кита, описано в Библията, ме заинтригува и реших да вляза в тази утроба, за да видя как се е чувствал в нея. Един дух може да си позволи подобен каприз. Само че съм изненадан. В Библията е казано, че е престоял в утробата на кита три денонощия, а аз го заварвам тук след около три хиляди години.

— Не вярвай много-много на Библията! — каза той. — По онова време много нечестивци и зевзеци се обявяваха за пророци, мъдреци и проповедници. Сънуват някакъв сън и заявяват пред хората, че Господ им се явил и им заповядал да пророчестват. Тъй че моята история, както ми я разказа, не е напълно вярна. Съчинявали са я някои конюнктурчици, за да се докарат пред Господа и да го прославят като милостив и благ към хората. Истина е, че и на мене Господ се яви във вид на светлина. Тя заслепи очите ми и тогава чух глас, който ми заповяда да отида в големия град Ниневия и да проповядвам там, защото гражданите на този град злодействат и не живеят по закона на Господа. Отидох и започнах да проповядвам. Около мене веднага се събра много народ. Хората ме слушаха и вярваха в това, което им говоря, защото бяха много измъчени, наивни и доверчиви, та намираха упование във всяко справедливо слово.

Тогава дойдоха едни дебеловрати бабаити с ятагани в ръцете. Господ ми беше заповядал да проповядвам на хората да се отвърнат от лошия път и от насилието на ръцете си и аз им го проповядвах. Ония с бичите вратове и ятаганите ми викнаха да се махам, щото не ме чака добро, задето съветвам народа да се отклони от досегашния си път. Не ги послушах и продължих да

проповядвам словото Господне. Те дойдоха при мене, вързаха ръцете ми, откъснаха ме на края на града и ме хвърлиха в една хумба. Тя беше дълбока, влажна и тъмна. Държаха ме там цяла нощ и ми казаха, че ако продължавам да говоря на народа за някакъв си Господ, ще ме накажат още по-тежко.

Не ги послушах и на следния ден отново излязох на площада да проповядвам. Ония пак дойдоха, вързаха ръцете ми и ме закараха в същата хумба. Биха ме с пръчки и отрязаха с ятаган малкия пръст на левия ми крак. На следния ден се повтори същото. Отрязаха малкия пръст и на десния ми крак. И казаха ми, че ако отида пак да проповядвам, ще ме режат парче по парче, докато остана само голи кости.

Изплаших се и не отидох вече да проповядвам. Не намерих сили да издържа да ме режат парче по парче, а и народът не ме защити. Всички се изплашиха от мафиотите и се изпокриха по къщите си. Куцук-куцук, отидох в друг град и се качих на един кораб, за да се спася от ония с бичите вратове. Знаеш от написаното в Библията какво е станало по-нататък. Казваш, че съм прекарал тук около три хиляди години. Може и така да е. Господ ме е забравил или не може още да ми прости.

Изповядвах му вината си, но той не спря ръцете на дебеловратите мафиоти от Ниневия. Докога щеше да изпитва търпението и твърдостта на вярата ми? Докато ме умъртвят разбойниците? Забравил ме е Господ или не иска още да ми прости.

— В наше време работата с Господа стои по-иначе — казах му. — Изглежда, че се намира в криза. Все по-малко хора вярват в него и няма власт над тях ни за добро, ни за зло. Лъжепророци обаче, наречени екстрасенси, се навъдиха много. Ако излезеш на бял свят, ще бъдеш единственият истински пророк.

Йона се въодушеви от идеята ми.

— Ще ме заведеш в Ниневия. Само че, както казваш, аз съм вече на около три хиляди години. Какво ще работя, как ще живея?

— Няма да работиш. Страната, в която ще живееш, ще се грижи за теб, защото ще бъдеш единственият жив трихилядолетник и свидетел на библейските времена, ще идват да те гледат и разговарят с теб хора от цял свят. Ще даваш на държавата, в която живееш, най-голямото перо от туризъм, ще бъдеш най-щастливият и богат човек.

— А как ще стигна до моята страна? Не мога да вървя, стар съм.

— Освен кораби, както в твоє време, сега има много и различни превозни средства. Влакове, автомобили, самолети, ракети. Движат се с бързината на стрела, с електричество, с бензин, с атомно гориво. За час можеш да обиколиш Земята, а за ден — да стигнеш до Луната.

Йона слушаше удивен, но и с известно недоверие, като че му разказвах фантастични приказки. Любопитството му растеше, а очите му блестяха от възнение. Задаваше ми въпрос след въпрос, а аз му отговарях търпеливо и подробно. Минаха часове. Разказах му за чудесата на науката, за техническия прогрес, за телевизията и компютрите, за радиото и телефоните, за космическите кораби.

— Сегашните хора са направили живота си рай — каза той. — Искаш да пътуваш нанякъде и литваш като птица. Натиснеш едно копче и добиваш светлина. Да се радваш на такъв живот и да не искаш да умреш. А какъв беше животът в младостта ми! Тежък примитивен труд, глад, мор, стада добитък, войни, насилия, лъжи, разврат. Господ разруши няколко града за наизидание на лошите хора, заради порочните им дела, но и това не помогна. Сега, както сте си изградили такъв лесен и хубав живот, такива работи няма, нали?

— Има ги — казах и видях, че той не ми повярва. — Всичко, що е имало в твоє време, и сега го има, и то хилядократно повече, тъй като и хората по света са хиляди и милиони пъти повече. И войни има, и лъжи, и измами, и насилие, и разврат, и всичко, срещу което се е гневил твоят Господ.

Любопитството на древния пророк отстъпваше на разочарованието му и все пак, както не вярваше отначало на разказите ми за чудесата на нашето време, така не искаше да допусне, че пороците на неговото време и сега ги има. Щом трябваше да го въведа в нашия живот, бях длъжен да му кажа истината за него.

— Само през Втората световна война са избити около сто милиона.

— И световни войни ли има сега? И с какво се избиват толкова много хора?

— Войни се водят сега почти всеки ден по света. Враговете не се бият с прашки, лъкове и ятагани, а с огнестрелно и ядрено оръжие. Само с една атомна бомба се избиват милиони хора. Водят се и бактериални войни. Хората се изстребват като насекоми с химикали.

Пророкът започна тъжно да мисли, после ме попита:

— А мафии има ли? Има ли ги ония дебеловрати изнудвачи и убийци, които ми забраниха да проповядвам и измъчваха беззащитните?

За съжаление и това трябваше да му призная.

— Има ги, и то толкова много, че никоя власт не може да се справи с тях. Те са като държава в държавата и дори полицията се бои от тях. Мафиотите в Европа и Америка работят на едро. Рискуват живота си срещу огромни суми и не закачат бедните. Нашите са кокошкари. Изнудват богатите, но не отминават и бедните. Организираната престъпност...

— Ясно, ясно! — прекъсна ме пророкът. — Разбрах, че човечеството от мое време досега не е мръднало в морално отношение нито на йота напред. Не желая да летя като птица, да гледам телевизор, нито пък да се качвам на Луната. Ще си остана в утробата на кита. Живял съм тук повече от три хилядолетия в спокойствие и сигурност, ще живея, докато Господ ми дава живот. Щом ще ме обявят за чудото на века, всички ще мислят, че съм и най-богатият, и ще ме изнудват, отвлечат и измъчват. А сам казваш, че полицията не може да се справи с престъпността. Тук никой за нищо не ме безпокои и храна имам в изобилие. Какво друго му трябва на човек, за да изживее живота си? Благодаря ти за вниманието, приятелю, но няма да те последвам. Не желая да влизам в днешния свят, оставам си тука.

Както и да го убеждавах, че лично той ще бъде неприкосновен и че животът му ще бъде лек и безопасен, той остана непреклонен. Застана срещу мен и направи дълбок поклон. Това бе знак за сбогуване. Върнах му поклона и излязох от утробата на кита...

10.

А сега да продължа разказа си за скъпия на сърцето ми чичо Мартин и за славните му приятели.

След богатата трапеза и скъпите напитки дядо владика и придружаващите го двама отци поблагодариха за гостоприемството и пожелаха да продължат пътя си, но с половин уста. Стомасите им бяха така натъпкани и клепките им тъй натежали за сладка следобедна дрямка, че щом ги поканиха да си отдъхнат от обяда, те веднага се съгласиха. Чичо Мартин ги настави в покоите си — дядо владика в самостоятелна стая, а двамата отци — в обща.

След като върна от път духовниците, той разпореди да се намерят няколко икони и кандила. Хората му ги намериха начаса и по негово указание ги окачиха по стените на стаите, в които щяха да почиват гостите. Над леглото на владиката окачиха Възнесение Христово, а в стаите на отците — Света Богородица.

Докато те почиваха, чичо Мартин прегледа за последен път проекта за параклиса, който бе решил да построи до голямата къща. Заради този проект именно бе догонил и отклонил от пътя им владиката и спътниците му. Искаше му се духовник от най-висок ранг да освети и благослови бъдещия строеж и съдбата му помогна. След като духовниците си отпочинаха, той им обясни с каква цел си е позволил да ги отклони от пътя им. Показа им проекта на параклиса, направен от местен самоук, но даровит архитект, те го одобриха, но не успяха да скрият учудването и съмнението си, че намеренията на младия мъж и другарите му са сериозни. Обстановката, сред която бяха попаднали, съвсем не даваше основание да се вярва, че тук живеят хора духовни, а още по-малко религиозни. Всички изглеждаха много жизнерадостни и по лицата им грееха добронамерени и чисти усмивки.

Дядо владика си помисли, че е попаднал в средата на някаква неизвестна нему християнска секта, и то богата секта, но не смееше да запита каква е тя, за да не издаде невежеството си. Все пак, когато чичо Мартин му обясни колко бързо ще бъде построен параклисът и с какви златни и сребърни икони ще бъде обзаведен, дядо владика поклати утвърдително брада и каза, че е дело, угодно Богу. Взе подадената му лопата, направи първата копка и благослови бъдещия храм.

Параклисът бе построен и обзаведен само за три месеца, защото го градиха и рисуваха най-сръчните майстори от този край. Чичо Мартин нае свещеника от най-близкото село и нареди да го довеждат всяка неделя да отслужва литургия. Плащаше му, хранеше го и поеше добре, та той идваше и служеше с най-голямо вдъхновение. Най-усърдният богомолец бе циганинът Аптараман. Ако бе свободен от работа, в празничен ден оставаше да слуша пеенето на свещеника. Стоеше прав и неподвижен около час, пулеше се в свещеника и се кръстеше когато трябва и не трябва. Свещеникът не му обръщаше внимание. Беше млад и як, имаше мощен глас и съвестно изпълняваше службата си като актьор в монопиеса без публика.

Чичо Мартин често влизаше в параклиса и молеше другарите си да не го безпокоят. Запалваше свещ и сядаше на малко столче точно срещу

разпятието на Христос. Тишината на вековната гора изпълваше природата с покой, в параклиса се вдишваше леко замайващият дъх на тамян, на прясно резбовано дърво и боя. Докато седеше сред ароматната и мистична тишина на малката черква и съзерцаваше разпятието на Христос, чичо Мартин откриваше душата си напълно, без да се бои да погледне в нейната бездна. Като съзнаваше несъвършенството и безсилието си да го превъзмогне, той започваше да говори с Христос като с близък приятел. Не вярваше в съществуването на дядо Господ, какъвто го рисуваха по иконите, нито в библейските разкази за сътворението на света и човека. За него Бог бе висша мистична сила или висш разум, непонятен и недостижим за човешкия ум.

Не вярваше и в непорочното зачатие на Девата, в способността на Христос да възкресява, както и в собственото му възкресение. Авторите на тази легенда, мислеше той, са били най-мъдрите хора на времето си, защото са обожествявали един велик хуманист, най-великия на всички времена, който пожертва живота си за доброто, истината и щастието на човеците. Подозираше, че авторите на легендата са обявили този млад мъж за син на Бога-Отец, който не се интересувал от „себеподобните“ си и ги е оставил на произвола на суровата и бездушна природа. Знаели са, че за човеците, слаби и несъвършени същества, е необходима личност, която да им проповядва братство и любов от името на небесния си Отец и да ги утешава с небесното царство.

Подвигът на Исус бе велик именно защото не беше Бог, а човек като всички нас, намерил сили и воля да отстоява човеколюбието си без страх от фарисейщината, насилието и злото. Ето защо го чувстваше като приятел и си позволяваше да разговаря мислено с него и да спори за някои от заветите му. Намираще, че тези завети, така красиви и проповядвани от християнството векове наред, са непосилни за човешката същност. „Велики човеко, приятелю Исусе! — мислено му говореше чичо Мартин. — Ти проповядваш любов не само към ближния, а и към враговете. Как да обичаме и враговете си? Учиш ни да не отвръщаме на злото със зло, защото така се поражда друго, по-голямо зло. Но ти знаеш, че още в твоє време, а и преди, и след него светът се е крепил на злото, както твърди един твой светец. Вярвал ли си наистина, че ако не се съпротивляваме на злото, то ще изчезне? Ако си вярвал, значи си ревизирал световния порядък, сътворен от твоя Отец, и мисля, че затова си стигнал до кръста. Ето, в това е твоето величие — да създаваш надежда у човеците с цената на живота си“...

С настъпването на есента чичо Мартин започна да изпитва неясно чувство на тъга. Случвало му се бе и друг път да изпитва подобно чувство може би в съзвучие с есенно тъгуващата природа, но то бе нежно и сладостно чувство на раздяла с пищния живот на лятото. Сега то му внушаваше тягостно предчувствие и го държеше вътрешно напрегнат. Настроението му се предаваше и на другарите му, та и те изглеждаха сдържани и необичайно мълчаливи. Сутрин всеки поемаше възложената му работа, на обяд рядко се събираха заедно, а на вечеря не разговаряха шумно и весело както преди, не слушаха и патефона. Иванчо Кутийката изглеждаше също неспокоен и в очите му, винаги живи и въртеливи, се долавяше особен блясък. В къщата витаеше безпокойство, но какво и за какво?

Чичо Мартин си го обясняваше с възбудата, която обзема хората при очакване на скъп гост. Скъпият гост бе Емилия. Преди седмица бе изпратила писъмце на чичо Мартин, с което го молеше да я приеме и изпрати циганина Аптараман да я вземе от дома ѝ. Аптараман я доведе с файтона както и друг път съвсем тайно, но със знанието на родителите ѝ. Малката мъжка общност не бе изненадана, нито пък особено въодушевена. Посрещнаха гостенката с присъщата си учтивост, но без особена тържественост. Нямаше както при другите ѝ посещения весели разговори около трапезата, нямаше илюминации, нямаше и езда из гората.

Чичо Мартин не даде вид, че е озадачен от хладното отношение към гостенката, което му даде повод още веднъж да размисли и предвиди някои събития, които настъпиха след известно време. Очакваше ги със скрито нетърпение и вълнение, както се очаква нещо загадъчно и съдбоносно. Вълнуваше го и моментът, в който Емилия щеше да влезе в малката черквица. Дали щеше да влезе като в храм, или само да задоволи любопитството си, а след това да го приласкае в обятията си, както биваше досега при всяка тяхна среща?

Емилия влезе в параклиса любопитно усмихната, като че искаше да каже: „Я да видим какво си направил?“ Застана в средата, огледа го от всички страни и възкликна:

— Колко е чистичко и шарено! И как мирише на тамян! Как успя да го построиш за толкова малко време?

Чичо Мартин седна на столчето си в дъното на червицата точно срещу разпятието на Христос, а Емилия я обиколи два пъти, докато задоволи любопитството си.

— Хубаво, много хубаво, всичко новичко! — продължаваше да се възхищава Емилия, след като седна до него на приготвеното ѝ столче. — Ами кой ще идва да се моли тук в тази гора?

— Ние с теб ще се молим. Емилия отново се усмихна.

— Не съм свикнала да се моля. За какво да се моля?

— Да ти се простят греховете.

— Нямам грехове. А ти имаш ли?

— Имам.

— И какви са те?

— Много са. Не мога да ги изброя.

— Ох, грешникът ми!

Кръшният смях на Емилия изпълни черквицата с жизнерадостно кошунство. Тъжните образи на Богородица, на светците и Исус с пронизани гърди и предсмъртен блясък в очите не събудиха у нея размисъл и съчувствие, а лекомислена жизнерадост. Сърцето на чичо Мартин потръпна. Струваше му се, че дори и най-закоравялата езичница би се отдала, макар и за миг, на духовно самосъзерцание и размисъл пред страдалческите образи на иконите. Не събудиха ли у нея желание за облекчаващо откровение?

Чичо Мартин се надяваше, че от оная нощ, когато бе напуснала тайно леглото му и отишла при Иванчо Кутийката, на душата ѝ тежи като камък желание за една искрена изповед. Допускаше, че се измъчва от тази неизречена изповед и очаква сгоден момент да разтвори душата си. Според него този момент бе настъпил тук, в малката черквица. Не знаеше защо бе отишла при Иванчо, но постъпката ѝ, дори да бе най-наивна, не можеше да отминее с равнодушие. Гордостта му не позволяваше да я прости, ако тя не му се изповяда, докато седят рамо до рамо в черквицата, не му позволяваше и да моли една жена за обяснение, па макар тя да е Емилия.

Но Емилия не бе в състояние да се вгълби в себе си, а още по-малко да се отдаде на сърдечна изповед. Опитваше се да разсее мълчанието на чичо Мартин, като го питаше да не би да мисли колко е половината на хиляда, да не би да са потънали гемите му, смееше се на глупавите си въпроси така, че кръшните трели на гласа ѝ някак нелепо кънтяха в тишината на черквицата.

— Хайде да излезем! — каза чичо Мартин и я изведе навън.

Емилия престоя два дни и на третия Аптараман както винаги я откара в потайна доба до града. Разделиха се, без да разтворят душите си един пред друг. Какво можеше да последва от това?

12.

Неприятните предчувствия на чичо Мартин се оправдаха. Още след заминаването на гостенката съгледвачите съобщиха, че полицията започнала да следи ятаците и да претърсва къщите им. Между другото това бе причина другарите на чичо Мартин да посрещнат Емилия малко по-хладно — с посещението си тя издаваше къде се намира къщата им. „Щом и баща ѝ, околийският началник, знае къде сме, колко сме и що сме, то и цялата полиция ще го знае.“

Досегашните акции на полицията биваха мудни и явни, за да се даде възможност на чичо Мартин и хората му да вземат предпазни мерки, за което получаваше и скромно възнаграждение, начело с околийския началник. С този прост, но изпитан от времето похват чичо Мартин бе успял години наред да господства над този край на България и да го „върти на пръста си“, както бе мечтал още от юношеските си години. Все пак не бе си правил илюзии, че господството му ще продължи за цял живот. Сам се бе обявил извън закона и знаеше, че рано или късно ще влезе в решителен двубой с него. Колкото повече назряваха събитията за този двубой, толкова повече растеше дръзновението му. Всеки от другарите му трябваше да прояви мъжество и да подири закрила от най-верните си ятаци, ако се наложеше да действа поединично. Набелязаха пароли, имена на хора и местности, където имаха скрито оръжие с боеприпаси. За личното си богатство всеки трябваше да се грижи сам. Връзките с близки и познати трябваше да се прекъснат до второ разпореждане освен с най-верните ятаци.

Едрите чифликчии, търговците и всички заможни хора от целия край, които бяха принуждавани да дават пари, основаха нещо като комитет за борба с тях. Те заявиха на правителството, че ако не предприеме строги мерки против

бандитите, ще организират и въоръжат доброволчески отряди. Направиха пътека до правителството, като представяха баснословни суми, ограбени от тях, увеличаваха стократно и броя на бандитите. Протестът им стигна до Народното събрание и се превърна в национален въпрос. Правителството бе принудено да издаде декрет да се организира кажи-речи цял полк от шпицкоманди за борба против бандитите в Североизточна България. А хората на чичо Мартин бяха всичко шест души, ако не се смятат някои самозванци, които действаха от негово име.

Околийският началник, г-н Медникаров, също донасяше в министерството, че бандата на Мартин Карабелов не е просто банда, а нелегална организация, която е станала легендарна и неуловима, защото разполага със стотици ятаци и съмишленици. Съчиняваше тези донесения с изтръпнала ръка и наболяло сърце. Докато настояваше пред висшите власти да предприемат крути мерки срещу бандитите, той съзнаваше, че с това пресича златния поток, който се вливаше в кесията му, и още по-лошо — обръща закона против себе си, защото бе публична тайна, че двамата с дъщеря си имат връзка с главатаря на разбойниците. Така господин Медникаров се видя заклещен в железния капан на корупцията и изгледите да се измъкне от него бяха нищожни, освен ако сляпата съдба не му помогне по някакъв начин. Виждаше се уволнен, опозорен, а може би и тикнат в затвора при престъпниците, които сам би изпратил там. В това въображаемо, но мъчително положение той смирено признаваше пред съвестта си, че от среден подлец бе станал голям подлец и враг на властта. Измъчваше го оскърбително чувство на страх и то бе така силно и непреодолимо, че трепереше, обливаше се в пот и плачеше.

И никой не можеше да му помогне да излезе от това безнадеждно положение. Нито „плененият“ от разбойниците зет, нито дъщерята. Иванчо Кутийката бе му разчистил пътя към златото на разбойниците, но отпосле, докато играеше ролята на негов шпионин, сам бе станал изпечен разбойник, така че при една мощна акция от страна на полицията трябваше сам да се спасява. Дъщеря му първа го бе въвела в престъплението, но сега и тя не можеше да му помогне или поне да му даде някакъв съвет. Беше объркана и нервна и когато я запитваше какво мисли да прави занапред, отговаряше с язвителни недомлъвки или мълчеше.

13.

Правителството издаде указ да се формира шпицкоманда (или както я нарекоха хората от този край — контрашайка) от четиристотин души. По-

голямата част бе разквартирувана в околийския град, а останалата — в по-малките селища. Кандидати за служба в контрашайката се явиха много повече, отколкото бяха необходими. Заплатата привлече хайманите и джебчиите от цяла Източна България. Мнозина от тях бяха ограбвали бедните хора, като се представяха за съмишленици на чичо Мартин и така бяха опетнили доброто му име. Контрашайката командваше някой си капитан Мартов от София, а висшият команден състав бе набран от местната полиция.

Операцията за залавянето на разбойниците бе поверена на околийския началник. Това показваше, че „отгоре“ не знаят, че той има компрометиращи го връзки с разбойниците. А ако „отгоре“ вече знаят за тези връзки, мислеше той, и го назначават да ръководи операцията срещу тях с цел да го проследят чрез подставени лица и да го уличат в сътрудничество с тях? Така бе поставен в още по-мъчително положение. От една страна, се ласкаеше от доверието, което му се оказва, а от друга, се страхуваше, че ако открият връзката му с хората на чичо Мартин, това ще утежни още повече положението му. Трагедията му не бе само лична, а и семейна. Ако успееше някак да се изплъзне от отговорност, дъщеря му можеше да го злепостави пред властта. Тя отказваше да дава обяснения за по-нататъшните си отношения с чичо Мартин, не проявяваше и особено безпокойство пред настъпващите събития. Родителите ѝ не знаеха как да се държат с нея — твърдо и строго или да търпят капризите ѝ, да не би в пристъп на гняв да хване пътя към гората, както бе правила досега. Когато издевателстваха с въпросите си над нея, тя им заявяваше, че ще отиде при Мартин и ще сподели съдбата му.

— Ще се криеш с него вдън горите, ще се биеш срещу контрашайките?

— Ще минем в Румъния, а оттам в някоя друга държава.

— А ние? — приплакваше госпожа Недка и се сополявеше в ръкава на блузата си.

Емилия отговаряше с безразсъдна жестокост:

— Оправяйте се сами!

Ако изпълнеше закана си, и тя като любовника си щеше да се постави извън закона. Тогава вече господин околийският началник щеше да хлътне с двата крака без всякаква надежда за спасение. Понякога си мислеше, а и

вярваше, че само „лъжезетят“ му може да го предпази от предстоящата беда. Макар да бе станал разбойник, той все пак стоеше при Мартин като шпионин, а освен това бе оскърбяван от него по най-жесток начин. Само човек без капка честолюбие и гордост може да понесе подобно унижение, без да изпитва смъртна омраза към такъв съперник.

Господин Медникаров се опитваше да узнае от Емилия какви са всъщност отношенията ѝ с Иванчо, но тя и за него не желаше да говори. Дали бе заслепена от любов към главатаря на разбойниците до такава степен, та е готова да го последва дори и в смъртта?

Ако родителите ѝ знаеха, че дъщеря им е раздвоена и стои на кръстопът, пред тях можеше да се появи светлинка на надежда. Гордостта не ѝ позволяваше да им признае, че вече не изпитваше предишната сляпа страст да поеме пътя на Мартин, който сама бе избрала и поела, преодолявайки родителската забрана и обществените предразсъдъци. Тогава бе екзалтирана от дръзновението си, каквото никое момиче не можеше да си позволи. Тогава изглеждаше величествена в собствените си очи заради великата любов, която носеше в сърцето си. С времето тази романтична представа за живота, който я очаква с Мартин, все повече отстъпваше на трезвата житейска реалност.

Както и преди, довереният ятак на чичо Мартин ѝ даваше знак от него един или два пъти в седмицата, че е на нейно разположение, ако пожелае да го посети, но тя все намираше причини да му отказва. Казваше си, че го прави за сигурността на любимия си, но съзнаваше, че го прави за собствената си сигурност. Казваше си още, че трябва да осмисли за последен път чувствата си към него, а това означаваше колебание в чувствата ѝ. Често сънуваше как спасява живота на любимия си, но и как вижда срещу себе си черната паст на смъртта. Когато се събуждаше от тези героични, но кошмарни сънища, през целия ден изпитваше радост от живота и от всичко около себе си.

И чичо Мартин не ѝ изпращаше вест за себе си. И той може би не рискуваше да я изложи на опасност. Емилия така си обясняваше мълчанието му, но сърцето ѝ знаеше, че е обиден и разочарован от нея от онай нощ, когато тайно се измъкна от леглото му и посети Иванчо Кутийката. „Гордостта на Мартин не му позволи да ми иска обяснение като ревнив гимназист и това бе жест на достоен мъж — мислеше Емилия. — Отговорих на този жест с мълчание, което не можеше да не го оскърби и да не засегне достойнството му. Но ако той щади достойнството си, защо не щади моето? Защо трябва да се обесвам на шията му и да го моля да се оженим? Скандализирах семейството си, плюх

на всякакви предразсъдъци, за да бъде само негова, а той все още не отронва дума за бъдещето на нашите отношения. Държи в неведение и мен, и семейството ми, като се опитва да го изкупва с чуждо богатство. Излъгах и се погаврих с един мъж в името на любовта си и какво лошо сторих, като отидох при него да му дам да разбере, че въпреки всичко го имам за човек? Знаех, че Мартин не спи и видя при кого отивам. Очаквах с изтръпнало сърце да ме запита защо съм го направила. Престори се на заспал...”

Емилия често си повтаряше този монолог, за да се увери, че няма вина пред чичо Мартин, но съвестта ѝ, колкото и да бе обременена от разни съображения, все още не ѝ даваше покой. Въображението ѝ я пренасяше в параклиса, където престояха с чичо Мартин около час. Обстановката в малката черква, строга, чиста и тайнствена, сладостно потискаше душата ѝ, внушаваше ѝ чувството, че са само двама на света и че може би ги свързва тук завинаги. Той седеше до нея, загледан в разпятието на Христос, и тя за кой ли път си мислеше, че е благороден и горд, че макар през ръцете му да са минали толкова пари и богатство, не е задържал нищо за себе си.

За много неща премисляше Емилия, след като се завърна у дома си, и най-вече за параклиса. „Ако го е построил само за мен, питаше се тя и тръпнеше от неясно чувство на надежда, страх и безпокойство. Ако го е построил само за да му изповядвам вината си в чистата и свята тишина на храма, далече от суетата на света? Дали не е очаквал изповедта ми като начало на венчавката ни в храма? А аз какво направих? Защо не отворих душата си? Вместо да му изповядвам вината си, аз кошунавах сред храма, говорех му глупости и се смеех като лекомислена жена. Играех роля на невинна, за да прикрия вината си.“

14.

Събитията не дочакаха Емилия да намери отговор на тези трудни и съдбоносни за нея въпроси.

Проливните есенни дъждове се превърнаха в сняг за една нощ. За няколко дни натрупа до колене и затвори в капан целия край. Това време очаквах контрашайките. Всяка дия се отбелязваше ясно на снега и по нея можеше да се проследи движението на хората в населените места и в полето. Щом снегът престана да вали, контрашайките плъзнаха по селата да търсят разбойниците и ятаците им. По това време по селата ставаха сватби, а след

тях дойдоха коледните и новогодишните празници, именните дни, седенките и много други календарни и некалендарни поводи за празници и веселби.

Селяните биваха празнично настроени и мнозина канеха контрашайките на трапезата си, хранеха ги, пояха ги и ги изпращаха по живо, по здраво. След известно време нехранимайковците започнаха сами да се канят на гости и да ядат и пият на провала. Не мина много и хората пропищяха от тях. Нарочваха по-заможните семейства за ятаци на разбойниците и нахълтваха в къщите им. Тарашуваха навсякъде — в стаите, в мазетата и таваните, в оборите и хамбарите, но скрити разбойници не намираха. Покрай тях се навъртаха и доносници, които клеветяха невинни хора, и контрашайките нахлуваха в къщите им без предупреждение и по всяко време. Бърникаха из долапите и скриновете и задигаха каквото намерят — пендари, златни пари, пръстени и всякакви ценности.

С особено настървение „претърсваха“ по-богатите семейства, които най-много бяха настоявали пред правителството да им изпрати въоръжена сила срещу бандитите. Началниците им знаеха това, но затваряха очи, защото по-голямата част от ограбеното отиваше в техните джобове. Акциите се провеждаха мудро и безшумно, за да могат хората на чичо Мартин да се предпазват от тях. Иначе трябваше да ги заловят и да се завърнат по домовете си, а тъкмо това не желаеха. Необезпокоявани от никого, те ограбваха стотици семейства и трупаха богатства. Започнаха да задяват и жените. Някои ходеха по седенките и опорочаваха веселите младежки вечери. Между тях и младите мъже започнаха побоища.

Контрашайките често пребиваха ония, които се съпротивляваха на кърджалийските им набези, но и пострадалите не им оставаха длъжни. Въоръжаваха се кой с каквото може и ги причакваха нощем, когато се прибираха пияни от кръчмите. Няколко жени бяха изнасилени. Млада невяста не понесе позора и се обеси в една вятърна мелница. След няколко дни намериха двама от контрашайките обесени в същата мелница. В едно градче обраха и подпалиха магазин, защото собственикът не им позволил да влязат през нощта да „търсят“ скрити разбойници. След всяко насилие или грабеж следваше отмъщение...

По-заможните, които бяха настоявали пред правителството да изпрати въоръжена сила срещу разбойниците, сега започнаха да изпращат делегации с искане да се разпуснат контрашайките. И населението изпрати от своя страна делегация, която заяви на правителството, че разбойници няма, а ако

има, те са само няколко души и са вземали само от богатите, а на бедните са давали, така че народът е виждал от тях само добро. Отгоре се увериха най-после, че са подведени за броя на разбойниците, и решиха да разпуснат контрашайките. Бюрократичната им машина както винаги се задвижи мудро и продължително. Като разбраха, че ще ги разоръжават и лишават от плякосване, нехранимайковците се впуснаха с още по-голямо настървение да грабят и безчинстват, но и населението се организира още по-здравосреещу тях. Навсякъде избухваха кавги и побоища, чупеха се глави, проливаше се кръв, падаха жертви и така пламна истинска война между населението и контрашайките. Заповед за разпускането им дойде едва след четири месеца. Те не се подчиняваха на началниците си, не сдаваха доброволно оръжието си, та се наложи да изпратят срещу тях полицейски команди да ги ловят и обезоръжават.

15.

През това време чичо Мартин живееше с другарите си, както се живее през зимата. Бяха запасени с провизии до лятото и не се налагаше често да напускат горската си къща. Междуселските пътища отдавна бяха проходими и те поддържаха денонощно връзка с най-верните си ятаци, които ги осведомяваха за действията на контрашайките. Скоро разбраха, че те нямат намерение да ги търсят и залавят, защото след залавянето им не ще могат да върлуват като кърджалии. Измисляха си разни забавления, разговаряха, прескачаха за кратко до домовете си, играеха на карти, слушаха патефона на Иванчо Кутийката. Ако се съдеше по самочувствието му, той бе станал заможен човек и често намекуваше, че вече е време да напуснат гората и да се легализират. Другарите му не проявяваха желание да напуснат големия дом в гората. Връщането им в обществото щеше да ги лиши от волния, изпълнен с авантюри живот. И те бяха натрупали състояние, но вярваха, че щом контрашайките си отидат, никога вече няма да се върнат и те отново ще заживеят като преди, необезпокоявани от никого. Чичо Мартин допускаше, че поведението на контрашайките може да се окаже лъжливо, за да притъпи бдителността им, и за да се осигури от изненади, изработи партизанска стратегия.

Всеки от хората му бе длъжен да си избере пътека, по която да се измъкне при опасност, да си осигури най-верни ятаци и запасно оръжие. Определиха се пароли и явки, за да се събират при нужда и да действат заедно.

Чичо Мартин се намираше в най-възвишено състояние на духа. Младежката му и неувяхваща мечта да „върти на пръста си“ обществото се осъществяваше и дори надминаваше очакванията му. Не само обществото и властта в нашия край „завъртя на пръста“ си, но и цялата държава. Изпадаше във възторг, когато виждаше как държавата и правителството не могат да се преборят с петстотин души срещу пет. Както вече знаем, той изпитваше непреодолимо желание да се плези на живота поради причина, която той сам си знаеше. Каква можеше да бъде тя? Ако съдим по характера и делата му, можем да сме сигурни, че безпримерното му дръзновение не е дива, безсмислена авантюра. Той се бе отдал още от юношеските си години на великата игра на Аз и Обществото и това може би ни дава ключа към житейската му философия. Не знаеше, че играе тази игра, защото я играеше несъзнателно. Така я наричам сега аз не без риск за моя сметка, след като проучих родовата ни летопис и узнах много истини и легенди за характера и живота му.

За него знаем още, че обича да философства още от юношеството си. Оттогава се опитваше да си обяснява сам смисъла на всичко, което вижда, чува и чувства. Не бе прочел нито една философска книга и съзнаваше, че е нескромно и дори смешно човек като него, с оскъдни познания за живота и науката, да се отдава на „висши размисли“. Някои от приятелите му го наричаха дървен философ и той не им се сърдеше, защото имаше силно чувство за самоирония и сам се мислеше за такъв.

16.

Отношенията му с другите се определиха още от ученическите години поради някои волни, но невинни прояви и постъпки. Несъзнателно или от суета, той се открояваше пред другите ученици и с това нарушаваше общоприетите порядки и вкусове. Обичаше например да носи фуражката си силно накрехната над дясното си ухо, а не като войнишка фуражка, поставена „правилно“ на главата. Униформата му все по нещо се различаваше от тая на другите ученици. Или цветът и кройката биваха по-различни, или токата на колана му, или ученическият му номер биваше пришит не на левия ръкав, както повеляваше правилникът, а на десния. На всичко отгоре единствен той в класа, още петнадесетгодишен, имаше тънки мустачки, които му придаваха вид на възрастно момче. Склонността му към личен вкус се тълкуваше не само като кокетство и лекомислие, а и като самоувереност, оскърбителна за другите, които не можеха или не смееха да си ги позволяват. Лепнаха му и друг прякор — ефе, което на тогавашен жаргон означаваше конте. Винаги

спретнат, с чиста бяла якичка на куртката, с лъснати обувки, с изгладени дрехи, така че „муха да кацне на ръба на панталона му, ще се разреже на две“, с лека и плавна походка, той наистина си беше конте.

Като слушаше грубите изрази на съучениците си гражданчета и четеше циничните им писания по стените на училищните клозети, чичо Мартин поиска да им се противопостави с безупречните си обноски. Беше внимателен и вежлив с всички, усмихнат и услужлив. Така ги задължаваше да се отнасят с него внимателно и с уважение. Те, разбира се, вземаха доброто му поведение за превземка и дори за подигравка с тях.

Израсъл в груба, но почитена селска среда, чичо Мартин с големи усилия успяваше да се представя за добре възпитан син на заможното семейство, но това му доставяше удоволствие. То се знае, присмиваха се на усилията му от прост селяндур да се представя едва ли не за аристократ, а той спокойно им заяви, че родът му е от благородническо потекло. Това вече минаваше границата на всяка скромност и всички избухнаха в запорожки смях. Той не само че не се смути, но ги изгледа със снизходителна усмивка и им разказа една история, която бе прочел в някакво старо списание и преиначил.

Когато генерал Дибич Забалкански, наречен така, защото нахлул с армията си в България през 1828 или 29 година, един млад българин организира въоръжен отряд от двеста-триста доброволци и помогнал на руската войска да се прехвърли на добруджанска земя. Казвал се Богдан — моят пращад. Завършил средно образование в Русия. След завръщането си оттам отишъл да се бори за свободата на Гърция срещу турците и там бил произведен в чин младши офицер. Бил съобразителен и смел. Под негово командване била превзета Силистренската крепост и разгромени много турски части. Генерал Дибич оценил заслугите му, наградил го с най-високия руски орден и сабя, изпратена от цар Николай, и го приел на служба в руската армия. Живял в Русия около десет години, получил още по-висок чин в армията и много награди, удостоен бил и с благородническа титла. Оженил се за руския от български произход от много богато семейство. По това време баща му бил вече много стар и самотен. Писал на сина си да се завърне у дома и Богдан се върнал богат. Закупил много земя, построил няколко мелници, търгувал със зърно и добитък. Умира млад, едва четиридесетгодишен, като оставя двама синове.

Неговият внук, т.е. баща ми, беше като него буен и непокорен. Не можеше да се примири с румънското робство и организира малка група от българи за

борба срещу произволите на властта. Осъдиха го на няколко години затвор, а чифлика му изгориха. След излизането си от затвора баща ми продаде каквото можеше и една вечер ни преведе през границата в България. Не беше вече така богат, но не и беден...

Някои от съучениците му се усмихваха недоверчиво, но се виждаше, че мнозина са склонни да повярват на разказа му, тъй като не допускаха, че има въображение да го измисли с толкова подробности, които аз пропускам, за да не отегчавам читателя. Той разчиташе на невежеството им, като им каза, че който не му вярва, може да попрелисти историята отпреди Освобождението, нещо, което едва ли някой щеше да стори. Дали все пак му повярваха напълно, не се знае, но оттогава нататък започнаха да се отнасят по-учтиво с него и дори да се съобразяват с мнението му по някои въпроси. Едва тогава, изглежда, се увериха, че вкусът към облеклото и добрите обноски са му вродени.

Той живееше в крайния квартал при един от вуйчовците си, който държеше гостилница. Нямаше деца и обичаше племенника си като син. Хранеше го и обличаше така, че никой не можеше да допусне, че баща му е селски бедняк и не може да го издържа един ден в града.

17.

Чичо Мартин често влизаше в параклиса, сядаше на малкото столче и се заглеждаше в разпятието на Христос. Така обмисляше сегашните и бъдещите си проблеми. Мисълта за Емилия непрекъснато му се натрапваше, защото идеята му да построи параклиса бе свързана само с нея. Малкото време, през което престояха двамата пред разпятието на Христос, бе за него върховно и съдбоносно за отношенията му с Емилия. Много пъти се бе опитвал да си ги изясни докрай и никога не бе успявал. Понякога му се струваше, че едновременно със силните пориви на любов изпитва и известно съмнение към нея. Обясняваше си го с това, че когато има бурно чувство на любов, има съмнение и ревност. Все пак интуицията му внушаваше по странен начин, че Емилия не е всеотдайна докрай, че колкото силна и безразсъдна да е понякога любовта ѝ, не блика само от сърцето ѝ. Две сцени, на пръв поглед без всякаква връзка, бяха се запечатали най-ярко в паметта му, а именно когато Емилия падна в краката му сред полето в порив и екзалтация и когато седеше до него в параклиса и мълчеше.

С времето все по-често си мислеше, че тя бе искала да му покаже дръзновение, за да застане наравно до него, а може би и да го направи свой длъжник. Малко ли е наистина дъщерята не на кого да е, а на околийския началник, да си позволи да люби мъж, поставен извън закона и преследван от баща ѝ? Подобна дързост не са си позволявали дори най-смелите жени от любовните романи. Искала е да се издигне както в неговите очи, така и в очите на хората. Тщеславието я е довело до екстаз, за който по-късно си е дала сметка, че я води като сляпа съдба към незнайно бъдеще. И когато най-после е прозряла това бъдеще, него е видяла мъртъв или затворен, а лъжегоденика си — свободен и преуспяващ.

Само така си обясняваше чичо Мартин мълчанието ѝ в параклиса, който бе построил само за нея и само за нейната изповед в сакралния покой на малката черква. Тя не намери смелост за откровена изповед и оттогава чичо Мартин реши, че тя никога вече с нищо не може да изкупи неискреността си, тъкмо защото в тоя ден бе решил да промени веднъж завинаги досегашния си живот и да заживее само с нея. Емилия не му се обади цели три месеца, макар че довереният на двамата човек всяка седмица ѝ даваше знак, че е готов да отнесе някаква вест на чичо Мартин или да им уреди среща.

Гордостта на чичо Мартин не му позволяваше да ѝ пише, че му липсва и че страда, като не я вижда. Внушаваше си дори, че я презира, но това не бе истина. Макар да допускаше, че тя вече не е с него, обясняваше си го или по-точно опитваше се да си го обясни, че той е причината да не могат да се срещат както преди, че и да желае, тя не може да свърже живота си с него поради особеното му положение в обществото. Съзнаваше, че така незаслужено я оправдава, и се заричаше да не мисли вече за нея. В същото време търсеше и намираще обяснение за поведението ѝ в онова, което бе прочел в някои книги за жените, като че не лично тя, а самата същност на жените е виновна пред него. „Те са способни да презират един мъж толкова, колкото го обичат, ако той не им принадлежи напълно.“ И още: „Жените нямат идеи. Те знаят да бродират, но и бродерията им е измислена от мъжа. Жената сама по себе си е идея, а никоя идея не разбира себе си.“ И накрай с чувство на облекчение и злорадство си спомняше това, което бе чел за жените в Библията. Даде му я един селски свещеник и през дългите зимни вечери я прочете докрай. Най-много му допадна книгата на Еклесиаст и най-вече ония места, където се говори за жените: „Обърнах се към сърцето си да узная и издиря мъдростта на разума и да позная нечестията на глупостта, невежеството и безумието — и намерих, че по-горчиво от смъртта е жената, защото тя е мрежа, сърцето ѝ — примка, ръцете ѝ — окови: добрият пред

Бога ще се спаси от нея, а грешникът ще бъде уловен от нея... Какво още е търсила душата ми и го е намерила? — Мъж намерих един на хиляда, но жена измежду всичките не намерих...”

18.

След като се навърлуваха и обреха каквото можеха от населението, контрашайките предприеха голяма акция срещу разбойниците, колкото да покажат на правителството, че не са киснали само по кръчмите. Чичо Мартин и хората му знаеха за предстоящата акция няколко дни напред и се прибраха на сигурни места. Както бе уговорено, всеки знаеше кой от другарите му къде се намира, за да могат при нужда да се съберат на определено място.

Чичо Мартин имаше много ятаци, но най-верни му бяха братята Петър и Павел Грашеви. Бяха окаяни селски бедняци, когато една вечер чичо Мартин почука на вратата им. Живееха в схлупена къщурка на края на селото заедно с жените и децата си, защото нямаха какво да разделят, за да заживеят отделно. Чичо Мартин се връщаше отнякъде по тъмно, препъна се и си изкълчи крака. Докуца до най-близката къщица, видя един мъж на двора и го помоли да го приеме за малко, докато се уталожил болката му. Мъжът разбра по облеклото му, че е човек градски, и се смути:

— Не сме много за пред чужди хора, ама няма да ни придириаш.

Настаниха го в едната стаичка, а в другата се сместиха двете семейства. Повикаха и чикакчия от селото, стар турчин, който за секунди наместил изкълчената кост, заръча на болния да лежи още ден-два, взел си златната пара и си отиде. Чичо Мартин спа цяла нощ с отворени очи, както бе свикнал при необичайни обстоятелства, и стана рано. Домакините настояха да остане още ден-два, както бе заръчал чикакчията, но той си тръгна. Болката в крака бе попреминала и можеше да ходи, макар и бавно. Домакините го нагостиха с каквото дал Господ на изпроводяк и той даде на братята, на жените и децата им по една златна пара. След това щедро възнаграждение Петър и Павел не можеха да го оставят да си ходи пеш с болен крак. Впрегнаха волската каруца и му казаха, че ще го откарат, докдето поиска. Чичо Мартин пожела да го откарат до Голямата гора и им даде по още една златна пара. Петър и Павел бяха така трогнати от щедростта му, че очите им се напълниха със сълзи.

— Господ здраве да ти дава, бащице, голямо добро ни стори! С тези пари ще си купим малко земица, че осем гърла храним. Ако някогаш ти падне път насам, отбий се и при нас!

Чичо Мартин ги посъветва да не бързат да купуват земя или добитък, защото хората ще помислят, че са откраднали от някого парите, и никому да не казват кой им ги е дал. За да не ги заподозрат в кражба, най-добре е да се заловят за някаква работа, например за дърварство, да спечелят по някой лев и тогава да купуват каквото си искат. Братята послушаха съвета му. Построиха си малка къщичка в края на гората, купиха си инструменти пак с щедрата помощ на чичо Мартин и започнаха да секат дърва. Работата им потръгна още в началото. Товареха дървета за огрев във волската каруца и през есента ги откарваха в града. На следващата година чичо Мартин им помогна да си купят двайсетина овце и да си построят кошара.

Легендата за благодетеля им скоро стигна и до тях, знаеха с какъв човек имат работа и му се отплащаха с кучешка преданост. Чичо Мартин ги помоли да изкопаят яма до човешки бой под кошарата и те направиха всичко, както желаше. Поставиха в подземното легло, малка печица, няколко съдини и така то стана годно за временно ползване. Чичо Мартин нарече братята „моите апостоли Петър и Павел“, но им заповяда да не показват пред други хора, че го познават. Предупреди ги също така, че ако съобщят на полицията, както и на семействата си, че са му ятаци, ако не той, другарите му ще ги ликвидират начаса и ще запалят имота им.

В продължение на година време чичо Мартин влезе в подземното само веднъж, за да провери как ще се чувства в него при опасност. Вътре бе тясно, влажно и потискащо. Постоя около час и излезе. През това време при Петър и Павел дойде непознат едър мъж с гъсти черни мустаци и рунтав калпак на главата. Братята го усетиха отдалече и застанаха на десетина крачки един от друг, така че той да остане между тях. Държаха брадвите в ръце и го очакваха да се приближи. Той спря, огледа ги и извади от пояса си огромен револвер.

— Изпратен съм от полицията да ми кажете къде криете Мартин. Ако не ми кажете, ей туй ви очаква — и насочи револвера към по-големия брат, Петър.

— Не познаваме такъв човек — казаха в един глас братята.

Те имаха оръжие, но непознатият ги изненада и не успяха да го вземат от къщичката. Петър понечи да отиде дотам, за да вземе оръжието си, но непознатият мъж му каза, че ако направи още една крачка, ще го застреля

като куче. Петър не се уплаши, тръгна към къщичката и куршумът профуча на педя от главата му.

— Питам веднъж, питам и втори път. На третия ще стрелям. Къде е Мартин? Знаем, че ви даде злато, очаквате още да ви даде и затуй го криете.

Братята мълчаха.

— Добре — каза непознатият. — Засега може и да не знаете къде е Мартин. Ще ви оставя, ама подир два-три дена пак ще дойда с контрашайките. Да видим дали и тогаз ще мълчите.

И си отиде. Чичо Мартин бе излязъл от скривалището и наблюдаваше тази сцена иззад оградата на кошарата. Непознатият мъж беше Параша, бивш крадец и верен до смърт на чичо Мартин. Срещата му с братята бе предварително обмислена и изпълнена както трябва. Апостолите Петър и Павел се държаха като смели и верни ятаци и устояха на тежкото изпитание. Чичо Мартин бе възхитен от тях и отново ги възнагради.

19.

Чичо Мартин пазеше в тайна двама-трима от ятаците си за непредвидени случаи, когато например някой от хората му попадне в ръцете на полицията и не издържи на разпитите. И другарите му, независимо от взаимното си доверие, бяха постъпили така по същата причина. Само „секретарят“ Иванчо Кутийката не отиде при някой от своите ятаци, а отиде в града и похлопа на вратата на околийския началник. Беше брадясал и облечен във вехти дрехи. Госпожа Недка му отвори и не го позна. Едва когато свали от главата си измачканата влашка шапка, тя се ухили до уши.

— Хайде бе, Иванчо! — каза тя и от просто душната й усмивка той разбра, че в семейството са го очаквали.

Господин Медникаров току-що се бе върнал от работа и като го видя в този вид, опита да се пошегува:

— Ама ти май наистина си избягал от плен?

— Избягах от плен и с удоволствие се предавам на уважаемата полиция — отговори му Иванчо и тримата се засмяха.

В стаята влезе Емилия и си даде вид, че не отдава особено значение на посещението на „годеника“ си. Поздрави го, без да се ръкува и най-демонстративно излезе, като каза, че има силно главоболие и отива да си легне.

— Ще ѝ мине. Тя сега... нали знаеш... — каза госпожа Недка, като завъртя ръка пред челото си и с този жест казваше, че не главоболието, а нещо друго ще ѝ мине. — А сега заповядайте на вечеря!

Иванчо поиска да се измие и преоблече. Госпожа Недка го въведе в кухнята. Той се изми и се преоблече в другата стая. След малко излезе оттам в поизмачкан, но нов костюм, с чиста риза и нови обувки. Вечеряха, пиха вино и седяха на масата до полунощ. Домакините гледаха на Иванчо като на голям герой, успял да преживее близо две години при разбойниците, да ги шпионира и накрай да се измъкне от лапите им. Разговаряха най-вече за предстоящата акция на контрашайките. Домакинът не без известна гордост разказа как се среща почти всеки ден с началника им, как играели на карти, гуляели и се забавлявали, така че нямало опасност двамата с Иванчо да бъдат заподозрени в нечиста връзка с разбойниците. Предстоящата акция щяла да се проведе само за очи пред правителството, за да се оправдаят заплатите на контрашайките. Ще се извърши само едно формално претърсване на гората, тъй като Мартин и хората му знаят за акцията и вече са се изпокрили при ятаците си.

— Контрашайките са по-големи разбойници от ония, които преследват — допълни господин Медникаров. — Не искаха да ги заловят, защото нямаха сметка, а сега вече и не могат.

— Аз ще заловя Мартин и ще го ликвидирам — прошепна Иванчо и се озърна на всички страни. — Трябва да го премахна на всяка цена от пътя си.

— Иначе до живот трябва да му служиш...

— Имам план. Пуснах дума до ятаците му чрез моите хора, че държавата дава голяма награда за главата му. Който го издаде или убие, ще получи десет хиляди, а освен това и златото, което носи със себе си. За толкова пари ятаците му няма да пожелаят майка си и баща си, макар че нищо няма да получат. Нито награда, нито злато ще намерят в джобовете му. Този човек няма нищо отгоре си. Или си крие богатството, или го раздава на други.

— И ти ли нямаш нищо отгоре си? — попита господин Медникаров, като намигна ухилен и посочи кожената торба, с която Иванчо не се разделяше през цялата вечер и я държеше плътно до коляното си.

— Е, не съм без хич — върна му Иванчо хитрото намигване. — Та ако ятаците на Мартин не го издадат или убият, ще трябва полицията да го залови, където ѝ посоча. Зная, че крие някои от ятаците си, и го проследих няколко пъти, когато ходеше при тях. Записал съм селата и имената им. Едни от най-верните му ятаци са двама братя дървари. Бая пари им даде и от последни сиромаси се позамогнаха. Два пъти ходих при тях в униформа на полицаи, и двата пъти отрекоха, че познават Мартин. Казах им каква награда се дава за главата му. Кълнат му се във вярност, но на този свят никой не е устоял на парите...

Решиха Иванчо да остане у дома на полицейския, докато контрашайките се разпуснат. А след това да замине за София, където никой не го познава. Там ще си купи къща и ще захване някаква работа, най-вероятно търговийка. За отношенията му с Емилия не отвориха дума, но по всичко се разбираше, че те са обмисляли много пъти и решени отнапред. Доказателство за това бе поканата им Иванчо да остане у тях за известно време.

Емилия лежеше в спалнята си и обмисляше решението си да скъса завинаги с Мартин. Това решение бе назрявало от година, но все още не можеше да го изпълни докрай. Много силни чувства и преживявания я свързваха с този странен и загадъчен човек, много дръзновение и волност бе си позволявала в името на любовта си към него. Понякога ѝ се струваше, че не бе живяла през тези няколко години, а летяла над света волна и свободна от предразсъдъците и нравите на обществото. „Но дали пък затова съм искала да съм с него, питаше се тя, дали това не е било най-силното ми чувство, което съм наричала любов? Той ме заплени със своя мъжествен дух като митичен герой, но времето показва, че не може да бъде съпруг, привързан към семейство и деца. Той може да бъде само герой на младежките ми години, когато може би не толкова любовта, колкото необузданото ми дръзновение ме тласкаше с непреодолима сила към него. А може би и суетата да живея, без да се съобразявам с никого и с нищо освен със собствените си желания. Но животът е по-силен от всичко и си иска своето. Щом съм жена, ще трябва да бъда и съпруга, и майка. Ако бях по-разсъдлива, щях да предвидя, че тази стена ще се изпречи пред мен. И по-рано пред мен се изпречваха стени, но те не ме възпираха. Преодолявах ги, без да се замислям дали и къде ще попадна. Ако се опитам да преодолея и тази стена, ще попадна в бездна. Мартин е

бездна, от която не се излиза лесно или никога не се излиза. А Иванчо? Още като го видях за пръв път, разбрах, че той не е вехто даскалче, както му се присмиваха нашите, а човек със здрав, трезв ум, смел, търпелив и учтив. Изобщо човек с качества за спокоен и нормален семеен живот. Няма мъж на света, който да се примири с положението, което му създадох. То бе така унижително, че се изумих от търпението му, но и оцених завинаги съгласието му да направим фалшив годеж и да отиде да сътрудничи на любовника ми. Оттогава се питам защо го направих и не можех точно да си отговоря. Струва ми се, че сега вече съм намерила отговора. След като паднах в краката на Мартин в неудържим екстаз, аз паднах завинаги в очите му. Това беше сладостно умопомрачение, за което отпосле си дадох сметка, че е позорно потъпкване на достойнството ми. Не можех да не чакам същата жертва от него. Не я получих и започнах да търся мъжа, който да падне в краката ми. Той е Иванчо. Той няма да иска жертва от мен, както аз я исках от Мартин.“

20.

Контрашайките нахлуха в Голямата гора и предпазливо обсадиха къщата, макар да знаеха, че вътре няма хора. Претърсиха педя по педя стаите, мазетата и тавана, разбиха пода, разкъртиха и стените, но имане не намериха. Разкъртиха стените на параклиса, изтърбушиха и иконите, но и там не намериха нищо. За два дни изпиха виното и ракията, които намериха в склада, и си отидоха.

Чичо Мартин се пресели при своите апостоли. Денем единият пасеше овцете около кошарата и наблюдаваше дали няма хора наоколо, а другият се навърташе около кошарата на разположение на чичо Мартин. Вечер караулеха на смени. На третия ден кучетата залаяха на човек. Павел им се скара високо да мируват и с това даде знак на чичо Мартин, че идват хора. Десетина души от контрашайките спряха пред къщичката и попитаха Павел дали не са видели с брат си разбойника Мартин или някого от бандата му. Той поклати глава и цъкна с език.

— Чували сме за такъв човек, ама не го познаваме. Контрашайките дори не претърсиха къщичката и отминаха. Не допускаха, че разбойникът или някой от хората му ще се крие толкова близо до бърлогата си, а най-малко пък под овчата кошара. Братята застанаха един срещу друг, гледаха се около минута, после Петър посочи с глава към кошарата. Павел леко повдигна рамене. Петър наподобява револвер с дясната си ръка и присви показалеца си. Павел

опули очи така, че за малко не изскочиха от орбитите си. В отговор Петър направи гнуслива гримаса и плю в краката на брат си...

Разговаряха още минута с мимики и жестове и бавно пристъпиха навътре в гората. Толкова се страхуваха от чичо Мартин, че не смееха да споделят мислите си на глас дори когато биваха сами. А диалогът им, ако бе изречен на глас, щеше да звучи така:

Петър — Какво ще го правим сега този в кошарата?

Павел — Не знам.

Петър — Един куршум и толкоз...

Павел — Какво приказваш! Ти ум имаш ли?

Петър — Не си мъж, а пъзльо.

Когато се отдалечиха от кошарата, братята застанаха отново един срещу друг и заговориха.

— Сега му е времето да направим, каквото ще правим — каза Петър. — Толкоз пари са в ръцете ни и заради тебе ще ги изпуснем. Омекнал си като печен праз. Я се стегни!

— Даде ни човекът колкото не бяхме и сънували. Хора ни направи...

— Да не се е мъчил за тез пари? Крал ги е...

— И още ще ни даде, щом си отидат контрашайките.

— Нищо няма да даде. Щом толкова хора са го погнали, все ще го заловят. Няма да лежи под земята цял живот като къртица.

— Ако го предадем или убием, другарите му ще ни вземат главите. Опасни хора са те. Защо ни е таз награда? Той отдавна ни я даде...

— Сега ще ни даде още по-голяма награда. В който джоб на дрехите си бръкне, все злато вади. Таз торба, дето не се разделя с нея, не е празна.

Откакто узнаха от полицаия (Иванчо Кутийката), че се дава голяма награда за главата на чичо Мартин, треска затресе двамата братя. Не ги хващаше сън, не

им даваше покой мисълта, че никога вече няма да имат такъв златен шанс да забогатеят. Алчността на по-големия брат се превърна в жестокост. Беше готов да предаде благодетеля си, но благоразумието на брат му го накара да размисли, защото другарите на Мартин рано или късно щяха да си отмъстят. Тогава Петър намисли и реши да го убият, да вземат златото му и да скрият трупа му така, че никой и никога да не го открие. Плебейското им въображение рисуваше най-пленителна картина на бъдещето им — имот, богатство, охолоен живот в града...

Павел не бе по-малко алчен, но бе по-страхлив и предпазлив. Опитваше се да отклони брат си от престъпното му намерение, но само на думи. И той мислеше само за златото на Мартин, готов да вземе своя дял без угризения, но без да цапа ръцете си с кръв. Брат му непрестанно му натякваше, че ако златото попадне в чужди ръце, само той ще бъде виновен, защото не е мъж, а баба.

— Ние рискуваме живота си за него, а ти го жалиш — увещаваеше го Петър.
— Щом онзи полицаи дойде да ни каже, че за главата на бандита се дава толкоз голяма награда, значи полицията ни смята за негови ятаци или се съмнява. Ако са го видели да идва при нас и дойдат да го заловят, ще ни убият или ще ни натикат в затвора за цял живот.

Накрай Павел вдигна ръце.

Братята не съумяваха да прикриват тревожното си състояние и чичо Мартин не можеше да не го забележи. Обясняваше си безпокойството им с това, че се тревожат за сигурността му, както и за собствената си сигурност. Ако, не дай Боже, полицията го открие при тях, най-тежкото наказание няма да им се размине. Те му съобщиха, че контрашайките са напуснали Голямата гора, но чичо Мартин допускаше, че са поставили засада около къщата им, и не излезе от скривалището си. Престоя седем дни и нощи под земята и на осмия излезе да преспи при братята.

Беше изтощен от недоспиване и от липса на въздух. Още с лягането си заспа така дълбоко, както не бе спал никога, и то със затворени очи. До рамото му лежеше карабината, а до нея кожената му торбичка. Вратата на къщичката бе отворена, за да се чуе сигналът за тревога на Павел, който караулеше навън. Петър се помая из двора и легна на пода до срещуположната стена. След малко излезе отново на двора и се върна, за да провери дали чичо Мартин ще се събуди от стъпките му. Той спеше като упоен от чистия пролетен въздух,

от аромата на напъпилите дървета и обновената природа. Ранната нощ бе тиха, небето осеяно с едри, неподвижни звезди. През отворената врата се вливаше като поток сребриста светлина и осветяваше лицето му, избледняло и удължено от умората на дългото безсъние. Откъм кошарата звънна хлопатар и нежният му звук откънтя в гората.

Петър взе брадвата, която бе оставил в ъгъла на стаята, пристъпи до краката на чичо Мартин и с един удар разцепи черепа му на две. Чичо Мартин скочи на крака, взе карабината си, блъсна Петър в гърдите, излезе от стаята и направи десетина крачки из двора с раздвоена глава. Пръстът му инстинктивно бе натиснал спусъка, карабината гръмна и падна на земята. Ехото зловещо повтори и потрети изстрела и събуди заспалата гора. Някакви птички изпърхаха в близките дървета, а кучетата залаяха из двора.

Чичо Мартин не чу тези шумове, но през едната половина на главата му преминаха с невероятна бързина ясни и отчетливи спомени за целия му живот, за дръзките му набези срещу човешката пошлост, лицемерие и жестокост, за тъгите и страданията му, за надеждите и мечтите му, за щастливите и горчиви мигове на любовта му... Другата половина на главата му бе изпълнена с черен мрак и само една мисъл просветна за миг като светкавица, мисъл, която приживе бе измъчвала съзнанието му:

— Защо бе всичко това, наречено живот? Имаше ли някакъв смисъл, след като завърши със смърт? Вечна смърт...

Както винаги досега, не намери отговор. Направи още една крачка и падна по гръб с устремени към звездите мъртви очи.

21.

Преди да вдигне брадвата за втори удар, Петър видя, че чичо Мартин се надига, усети силен удар в гърдите и с ужас помисли, че този човек смърт не го лови. Падна на пода, опита се да повика брат си на помощ, но от гърдите му се изтръгна сподавен стон на страх и безсилие. Лежа така около минута. Когато изстрелът на карабината разтърси стаята, страхът го изправи на колене и възвърна гласа му.

— Този ще ме убие, помоощ!

Втори изстрел не последва, не идваше и Мартин да го убие. Минута, две, и ето че сянката му се появи на прага.

— Помощ! — извика отново Петър, като се довлече до тъгла и се сви на кълбо.

Съвзе се, когато брат му Павел застана до него и му се скара да мълчи.

— Защо си се развикал? Искаш да ни чуят чак в селото ли? Никой няма да те убие. Онзи лежи умрял на двора.

— Умрял, а? Да не скочи пак отгоре ми с карабината? Да не се преструва на умрял? Или ме лъжеш? — шепнеше обезумял Петър. — Той не умира. Него смърт не го лови. Скочи отгоре ми, не ме видя в тъмното и отиде да ме търси из двора.

— Я ела на себе си! Човекът е умрял. Разбил си му главата, а сега трепериш.

Докато успокояваше брат си, Павел трепереше така, че зъбите му тракаха, гадеше му се и едва се сдържаше да не повърне.

— Ставай да го махаме някъде, че е опасно да лежи наред двора! Рано е още, по пътищата наоколо може да минават хора. Гърмежът на карабината беше силен, чул се е надалече и някой може да дойде насам. Ставай да го пребъркаме, пък сетне ще го заровим нейде далече в гората.

Щом погледна разцепената и окървавена глава на мъртвия, Павел не успя да се сдържи и повърна.

— Стига си се лигавил, че времето минава! — скара му се Петър. — Не гледай главата му, ами търси в джобовете на панталона му! Аз ще претърся полушубката му.

Разсъблякоха трупа дреха след дреха, събуха и обувките му, опипаха го навсякъде и все напразно.

— Ами торбата му? Де ни е акълът, че още не сме погледнали какво има в нея? — каза Петър, като че бе забравил да стори най-важното в живота си.

Потътри се на колене към къщичката, за да не се вижда отвън двора, полази след него и Павел. Взе торбата и бръкна в нея. Пръстите му напипаха мек плат. Извади го и го разгъна — риза. Захвърли я на пода и бръкна в торбата. Пръстите му отново напипаха плат — кърпа за лице, две плетени ръкавици, и

на дъното — кесия от тънка кожа, която при пипане издаваше слаб метален звук.

— Ето го златото!

Кесията не бе пълна със злато, а с патрони за карабина. Павел я обърна с дъното нагоре, но от нея нищо не изпадна.

— Ама че сме прости! — каза Петър. — Когато полицията гони един бандит, той няма да държи златото в себе си, ами ще го скрие някъде. Седем дена прекара под земята, там ще да е скрил златото си.

Втурнаха се в скривалището. Разпориха сламения дюшек, бъркаха във всяка пукнатина по стените, претърсиха и пепелта в печката — нищо. Докато стояха разочаровани и потиснати от престъплението си, от отворения капак на скривалището се чу тревожният лай на кучетата. Изкачиха се горе по стълбичката и излязоха в кошарата. Когато очите им свикнаха със синкавия мрак на гората, видяха двама души зад дворната ограда. Кучетата се спуснаха към тях.

— Контрашайките ги няма вече, кои може да са тези посред нощ? — каза Петър. — Ако видят трупа на убития, загубени сме. Ще казваш, че преди малко са минали някакви въоръжени хора и са го убили. Търсиха злато у него и офейкаха. Чуваш ли? Така ще приказваш, ако влязат в двора.

Онези отвън извикаха:

— Махнете тези мастии, че ще ги изтрепем!

— Иди ги напъди! — каза Петър.

Павел излезе от кошарата и докато се опитваше да прогони кучетата, брат му се промъкна лазешком зад кошарата, за да избяга в гората, но там се натъкна на човек с оръжие в ръка. Беше циганинът Аптараман. Като видя, че срещу него идва някакъв мъж и се опитва да избяга към гората, опря дулото на револвера си в тила му и го отведе при другите двама. Те бяха влезли в двора и гледаха покрусени трупа на чичо Мартин. Павел бе паднал на колене, плачеше с див, дрезгав глас и говореше, както го бе учил брат му. Мъжете, пред които плачеше, бяха Марев и Параша, същият, който преди няколко дни се бе престорил на полицаи и заплашил двамата братя, за да изпита

предаността им към чичо Мартин. Сега двамата с Марев стояха потресени до трупа му и плачеха.

Като всички неопитни престъпници братята не съумяха да заличат следите на престъплението си. Изплашени и объркани, те се заеха да търсят златото на убийтия и не успяха навреме да скрият трупа му, както и да премахнат уликите на престъплението. Никой не щеше да повярва, че полицаи са извършили убийството, без да вземат за доказателство трупа, дрехите и карабината на убийтия. При това Петър бе заловен да бяга от мястото на престъплението. Въведоха го в къщичката, запалиха лампата и видяха кръвта по пода и по дрехите му.

Възмездието бе неизбежно и сурово — две смърти за една. Завързаха братята за две дървета. Аптараман застреля Павел от упор, а Параша закла Петър като гергьовско агне.

Другарите на чичо Мартин не бяха дошли случайно при братята дървари. Имаха уговорка след разпускането на контрашайките да се срещнат в този ден късно вечерта в края на Голямата гора, за да проверят дали е чисто около къщата им. Чичо Мартин и Иванчо Кутийката не се явиха на срещата. Чакаха ги около час и решиха да се разотидат, когато чуха изстрел откъм кошарата на братята дървари. Параша знаеше, че те са ятаци на чичо Мартин, и сърцето му трепна в лошо предчувствие. „Ако е при тях, тази вечер не ще стреля без причина по никое време. Тогава кой и защо ще стреля?“ — помисли Параша и поведе другите към кошарата. Заобиколиха я от всички страни за всеки случай, приближиха се до оградата и видяха мъртъв своя скъп другар и закрилник.

Така нелепо и жестоко загина чичо Мартин. Нохима ли милостива и красива смърт? Мир на неспокойната му душа!

Ако бях негов съвременник и ако бях по-възрастен и по-опитен, може би щях да го посъветвам да не „хвърля ръкавица“ на обществото. То е тълпа, а тълпата е мнозинство в света, не понася противоречията и инакомислието. Тя е ламя с милиарди глави и едва ли някой е в състояние да я победи. Не можем да не се съобразяваме с нея, защото не можем да живеем сами за себе си и все пак не трябва да се оставяме да ни обезличава. Борбата с нея е непосилна, но по-достойно е да умрем победени, след като сме се опитвали да отстояваме своите стремежи и възжелания.

Иска ми се, както бива в добрите стари романи, да проследя съдбите и на другите лица, но днес е последният, четиридесети ден от пребиваването на духа ми на земята и не разполагам с достатъчно време. Все пак ще кажа по някоя дума за тези мили хора, с които премина далечното ми, безкнижно и бедно на събития детство.

Майка ми почина много млада от болно сърце. Баща ми доживя до 84 години. Сарайдаров, този див и благороден мъж на степта, живя дотогава, докогато можеше да се „храни“ с млади жени, които наричаше кучки-царици и ги държеше на царския трон, докато им се насити.

Другият чифликчия Маврик Николаев и жена му починаха внезапно един след друг, а племенницата им Дора, млада овдовялата възпитаничка на някакъв букурещки пансион, стана тяхна наследница. С богатството и красотата си тя се превърна в „жена мечта“ и жива съблазън за стотици мъже от нашия край. Заради нея се вадиха ножове и гърмяха пищови, разклатиха се устоите на много порядъчни семейства, докато най-последно кандиса да се омъжи за един стар, но богат като нея чифликчия.

Хубавата Аница пък стана търговка. Любовните благодеяния на чичо Мартин се оказаха солиден капитал и Аница придума мъжа си да се преселят в града и да отворят бакалница. Тя единствена от приятелките на чичо Мартин издири гроба му до параклиса в Голямата гора и два-три пъти в годината ходеше тайно да му слага цветя.

Господин Медникаров напразно се бе страхувал да не го уличат в нечисти връзки с разбойниците. Работите му се наредиха така добре, както не бе очаквал. След разпускането на контрашайките и след смъртта на чичо Мартин закупи земя в околностите на града, построи си нова къща на двата ката и остана още няколко години на поста си. Иванчо и Емилия се ожениха и отидоха да живеят в София. Там Иванчо купи къща в центъра на града и се залови с търговия на едро. Търговията му потръгна още в първата година, а Емилия роди момче. В една есенна неделна вечер на вратата им се почука. Емилия кърмеше детето и вратата отвори Иванчо. Срещу него стоеше мъж на средна възраст, облечен в тъмен официален костюм и широкопола шапка на главата. Мъжът леко се поклони и докато сваляше шапката от главата си с лявата ръка, с дясната извади от джоба си револвер и стреля два пъти в гърдите на Иванчо. Той падна по гръб в антрето, а убиецът слезе тичешком по стълбите и изчезна в тъмната улица.

Беше Параша. След като погребяха чичо Мартин до параклиса в Голямата гора, другарите му не можаха да заживеят заедно без него. Преди да се разделят и всеки да поеме своя път, решиха да отмъстят на Иванчо Кутийката. Знаеха, че е шпионин на околийския началник, но го търпяха, защото околийският началник получаваше подкупа си чрез него и не ги преследваше. След смъртта на чичо Мартин Иванчо се ожени за дъщерята на началника и се опита да заличи връзката си с тях, като насочи полицията по следите им. Ятаците им ги предупредиха за опасността, но два пъти попаднаха на засада и двата пъти се спасиха като по чудо. На Параша се падна жребият да изпълни смъртната присъда на Иванчо.

23.

И ето че дойде краят на разказа ми, защото свърши и престоят ми на земния свят. В този свят всичко, и тленно, и нетленно, е необяснима, мъчителна тайна, която никой простосмъртен не е успял да разгадае. Живях в слепота и все пак знаех или се досещах, че земното битие има „фабричен дефект“. Знаех го от собствената си същност, от хората, с които общувах, от събитията, на които съм бил свидетел, от историята. Сега, след като духът ми преброди света надлъж и шир и проникна дори там, където само въздухът прониква, узнах, че този свят не е просто „дефектен“, а чудовищен. Навсякъде — и в обществения, и в личния живот — видях малко радост, но много страдание. Над блестящите научни и технически постижения на човешкия разум властват тъмните човешки страсти и пороци. Гладуващи милиарди хора, нечисти помисли, похот, лъжа, насилие, убийства, войни, политически сплетни, егоизъм, разврат, завист, пошлост, ненавист, с една дума — нравствен упадък.

Приживе изпитвах ужас от неизбежната смърт, а сега не съжалявам за земното си битие. Обладан съм от надежда за вечен покой и любопитство — какво ли ме очаква на оня свят, откъдето никой не се е върнал. Дали Господ ще ме сложи до дясното си коляно, както ми предвещаваеше добрата баба Камила, или ще ме натика в пъкъла на цяла вечност? Дали на оня свят няма да осмисля най-последното си земно битие, да узная коя неведома сила ми го е натрапила и защо е било само едно безсмислено страдание? Дали няма да се окаже, че ако съм бил щастлив, то е било само преди да се родя или след смъртта ми? И дали ще мога да продължа разказа си от отвъдния свят?

Още малко търпение и „там, горе“ може би ще узнае отговорите на тези мъчителни въпроси.

Край